

I. AGÂRBICEANU

OPERE

6

ION AGÂRBICEANU

O P E R E

TEXTELE DIN ACEST VOLUM,
PREGĂTITE PENTRU TIPAR SUBT
INGRIJIREA AUTORULUI, ÎNTRE
ANII 1958—1963, APAR SUBT
SUPRAVEGHEREA LUI G. PIENESCU

ION AGÂRBICEANU

O P E R E 6

P O V E S T I R I
Ș I N U V E L E

★ ★

1 9 7 1

EDITURA MINERVA

PĂSCĂLIERUL

*Părințele Costandine,
Caută-mi în carte bine,
Ce s-a alege de mine?
Sămn bun dacă s-o ivi,
Patru husoși ți-oi plăti!
Iar de-o fi să mă cununi,
Ai în palmă cinci zloți buni*

(Cântec vechi)

I

Dacă s-ar scula din morți un creștin din Curmătura, răposat înainte de optzeci de ani, n-ar mai cunoaște satul, nici după întindere, nici după case și ulițe, nici după biserica românească, nici chiar după dealurile care îl înconjură și în căldarea cărora e așezat. În întindere, satul a sporit de două ori ; case vechi, coperite cu paie, nu se mai zăresc decît rar, și se ascund, mai mult rușinate decît smerite, în fundul curților ; pe cînd, semețe, cu fruntea-n uliță, se înșiruie, ca la oraș, case de piatră. Iar ulițele au sporit, largi și luminoase, și prin pășunea gîștelor și-a purceilor e acum vatră de sat cu clădiri zdravene. Dealurile de după care răsare și după

care apune soarele în Curmătura de cîndu-i lumea, goale, arse de soare și de dogoreala nisipului înainte cu optzeci de ani, acum sînt pline de vii roditoare, la feție, iar cele de din dos sînt împădurite cu salcîmi, ajungînd astfel și Curmătura să aibă o pădure.

În locul bisericii românești, neagră de vechime și cu lemnul mîncat de cari, cocoțată ca o pasăre zburătăcită și supărată pe coasta de la apus, departe de orice așezare omenească, azi se înalță, în vatra nouă și de căpetenie a satului, biserica de zid, albă și veselă, cu turnul de tinichea strălucitoare.

Bătrînii de acum optzeci de ani poate ar recunoaște Curmătura după cele două ulițe săsești, ferite de partea românească a satului, la locul cel mai bun pe vremuri, pînă a nu se face vatră nouă. Aici s-a clădit puțin din nou. Casele grele și urîte, cu ziduri de cetate, sînt tot cele vechi, dar mai întrate în pămînt, mai sure, mai mucegăite, cu mulți pereți bortoși, cu țigla coperișurilor măcinată și bătucită de mușchi. Vestitele vii de altădată, cu vinuri tari și galbene, au fost măcinate de filoxeră, goanga dușmană a veseliei din lume, de vreo trei decenii. Sașii au mai scăpătat, n-au mai sădit vii, vitele li s-au mai împuținat, fac copii și mai puțini ca altădată, și românii au năvălit ca lăcustele la ogoarele lor, cumpărîndu-le bucățică cu bucățică. De prin anii optzeci ai veacului trecut, sașii au scăpat din mînă și cîrma satului.

Numai biserica, înconjurată de zid înnegrit, înalt și gros, străpuns de ferestru lungurețe, răzimat de parapete, străjuiește și acum, grea și puternică, înălțîndu-și în văzduh turnul ascuțit. Clopotele vechi sunau dogit și înainte cu optzeci de ani, dar acum nu mai are

nel unul sunet curat, și le-au bătut demult cele de la biserică românească.

Zadarnic ar căuta azi cineva care a trăit înainte cu optzeci de ani și casa popii Pleșa Costandin. Ea se ridica pe vremea aceea în Ulița Alunișului, arătoasă și cu temelii clădită, singura casă românească de piatră din sat. Avea ogradă largă și o grădină cu pomăt de două lugăre. Popa o moștenise de la părinții lui, cei mai avuți români din sat, singurii care pe atunci se puteau lua la întrecere cu sașii, nu atât în moșie, cât mai ales în bol cu coarnele larg arcuite.

Pe vatra veche se ridică azi trei case de piatră cu ogrăzile lor, iar prin jumătatea grădinii s-a croit o uliță nouă. Din pomii vechi, puțini au mai rămas, scorburoși, cu brațe negre. Și odată, în grădina asta, pe lângă pomi ereștea un buruieniș în care se putea ascunde popa Costandin, cât era de nalt și de voinic...

Multe s-au schimbat în sat la Curmătura în mai puțin de un veac, cum se schimbă lucrurile în toată lumea asta, fără să bage cineva de samă! Așa s-a astupat și păraul prăpăstios care trecea prin mijlocul satului și în râpile căruia multe vite s-au chilăvit, neclăpînd nici popa Pleșa Costandin de pagubă, oricît era de meșter. Și fîntînile s-au rărit, apa trăgîndu-se tot la mai mare adîncime. Azi, în vreme de secetă, numai la trei fîntîni se mai adapă vitele.

Dar amintirea popii celui de demult, a păscălierului, cum l-au poreclit oamenii mai tîrziu, e vie încă și acum în sat. La năcaz, la boală grea, numai ce auzi pe vreun bătrîn sau pe vreo bătrînă oftînd :

— Ehe! Dac-ar trăi popa Costandin, nu m-ar durea capul!

Și isprăvile lui au trecut din tată în fiu, și femeile mai vîrstince le știu și azi cu de-amăruntul. Numai cu generația mai tînără a început uitarea. Dar și tinerii, ba pînă și copiii, mai știu încă să spună vorbe din cîntecul și strigăturile vechi :

Părințele Costandine,
Caută-mi în carte bine,
Ce s-a alege de mine ?
Sămn bun dacă s-o ivi,
Patru husoși ți-oi plăti !
Iar de-o fi să mă cununi,
Ai în palmă cinci zloți buni.

Sau :

Popa Pleșa Costandin
Nu se uită la creștini ;
Cetește la buni și răi
Și adună husoșăi,
Umple curtea de vițăi.

Ori :

Popa Pleșa Costandin
Care-și moaie barba-n vin,
Are carte fermecată,
Ce nu minte niciodată,
Și te scoate de la moarte,
Din năcazurile toate.

Și altele de acest fel se mai aud și azi prin Curmătura, chiar din gura tinerilor și a copiilor, cum am scris. Iar din spusele bătrînilor i se poate închea povestea întreagă.

În deosebire de alte neamuri de preot, Pleșa Costandin a fost singurul și cel din urmă popă din neamul lui. Bădica Vasilie, tatăl popii, nu l-a avut decît pe el, pe Costandin, și nu s-a lăsat din rîndul sașilor, nu numai cu casa și cu boii, ci și cu mîndria de-a-l învăța pe copilul lui slovă, aici în sat, de la popa cel bătrîn. A avut de furcă cu fiu-său, că era băiat îndărătnic, și apoi bădița Vasilie îi dase în cap să-l învețe carte cînd lui Costandin începuse să-i miroase a cătrînță, pe la optsprezece ani. Vreo trei ani a tot învățat — cînd avea și el, popa, răgaz, — dar în urmă tot putu citi și scrie.

Mai mare corvoadă și amărăciune — care l-au pus repede în pămînt — a avut bădița Vasilie cu însuratul lui Costandin. Împotriva voinței lui, a luat o golană; lujer de fată, înaltă și ochioasă, sprîncenată și cu obrazul fraged. Deșteaptă și harnică, iute ca o suveică și plină de draci, dar săracă lipită. Bătrînul n-a avut ce-i face! I-a adus-o în casă fără cununie, și trei ani nu l-a putut îndupleca să-și caute nevastă de sama lui. Bădița Vasilie, cu sufletul amărît, dac-a văzut și-a văzut că nu răzbește cu nebunul, și-a zis că-i păcat să albă noră fără cununie, și-a făcut nunta. Iar nu multă vreme după nuntă s-a pus la pat, și, după ce a bolit vreo săptămîni, a adormit și s-a adăogat la părinții săi și la nevastă-sa, mai demult răposată.

După moartea bătrînului, Costandin Pleșa i-a făcut cu cinste pomenile și parastasul, apoi s-a pus în fruntea gospodăriei. Pîn-acum, în ceartă mereu cu taică-său din pricina Nastasiei, nu-l prea trăsesese inima la muncă

și la rînduială. Rămas de capul lui, cu femeia iubită în casă, Costandin s-a dovedit și priceput și harnic, așa că dacă părintele lui ar mai fi avut zile, s-ar fi împăcat și cu feciorul și cu nora. La un an de cînd gospodărea singur, Costandin mai cumpără o păreche de boi și două iugăre de loc ; avea acum șaisprezece. Patru părechi de boi nu aveau pe vremea aceea decît cinci sași, iar cu moșia erau înaintea lui numai vreo douăzeci de gazde de sași, dar români nici unul.

Costandin Pleșa era om vesel și-i plăcea prietenia la un pahar de vin, îi plăceau jocul și femeile. De cînd o luase pe Nastasia, nu mai ducea dorul altora, dar îi plăcea să glumească cu orice femeie frumoasă, picurînd multă otravă în inima nevestei și făcîndu-i multe nopți nedormite. Nastasia îl temea și mai mult din pricina băuturii ; era prea tînăr și prea în floare pentru a cerceta așa de des crîșmele.

Și din pricina acestor slăbiciuni ale bărbatului, multe sfezi s-au aprins în casa cea largă de piatră.

Ci Costandin avea felul lui de-a o potoli și a o liniști pe femeie ; îi spunea vreo glumă, din care Nastasia înțelegea repede că n-are pentru ce să se teamă, că bărbatul e numai al ei. Numai în privința vinului o liniștea mai greu. Costandin se jura că la crîsmă merge mai mult de dragul prietenilor, al cîntecelor, al poveștilor, decît pentru plăcerea vinului. Și adevărat era că nu se mai lăsa de povești și de pozne, și de păcăleli, încît oamenii se adunau cu drag în jurul lui. Se adunau și pentru bucuria să-l audă cîntînd. Avea Costandin un glas minunat !

De multe ori prietenii îl întrebau, mai în glumă, mai întradin :

— De ce nu te faci tu, popă, Costandine ?

— Da' cel puțin să cînte în biserică, ziceau alții.

Întrebările acestea se întetiră mai ales după moartea preotului celui bătrîn, cînd satul rămase vreo trei ani fără popă.

În vremea asta se abătea mai des prin crîșmele satului, și, adeseori, Nastasia, neliniștită, după ce însăra, pleca să-și caute bărbatul. Și știa unde. Uneori intra în crîsmă în toiul discuțiilor despre vacanța de preot.

— Iată și preuteasa ! izbucnea vreun prieten de-ai lui Costandin, închinînd cu paharul, și Nastasia nu scăpa pînă nu bea și ea un păhărel două de vin.

Prietenii lui vorbeau mai în glumă, mai întradins despre popie, dar Costandin, de la o vreme, fără să-și facă vădite planurile, se gîndea întins la treaba asta. Și după ce a plănuit și a cîntărit lucrul și pe față și pe dos, cu gînd așezat, ca un gospodar cuminte ce era, se hotărî.

— Tu muiere, începu el într-o sară de primăvară, ce-ai spune tu la gîndul meu ?

— Ce gînd ?

— Să mă fac popă în sat. N-are cine se face. Diacul e bătrîn. Alții nu știu slova, și, iarăși, alții n-au bani de cheltuială.

Nevasta, Nastasia, izbucni în hohote.

— Tu și popă ! Dar ție numai drăcii îți umblă prin cap ! Încurci pe oameni în vorbe și bați crîșmele. Așa popă să fie la alții !

Costandin Pleșa, cum am spus, așa era : îi plăceau poznele, îi păcălea pe creștini și-i plăceau cîntecule, în crîsmă, la un pahar de vin. Ba Nastasia se temea că mai calcă și cu stîngul, și erau vreo trei neveste tinere

la care Nastasia se uita cu ciudă și vorbea cu ele numai din vârful limbii.

— Hei, drăciile-s legate de tinerețe, tu femeie ! Dar gîndește-te și tu : un popă adună o viață întreagă de la vii și de la morți. Apoi, glas am, bani de cheltuială am pe ce face, și puțină buche tot mai știu.

Cei doi soți s-au sfătuit îndelungat, sări de-a rîndul, și cu buna și cu cearta, dar în urmă tot Costandin a rămas biruitor. A vîndut o păreche de boi și un vițel, și-a pus merindea și un ceaslov cu chirilice în traistă și a pornit la vlădicie. Satul s-a mirat, și nici prea tare. Creștinii sfîrșiră prin a fi mulțumiți : vor avea preot la îndemînă.

Săptămînile trecură cu destulă neliniște și zdroabă pentru Nastasia. Omul ei, de cînd plecase, nu-i trimisese veste decît o singură dată : că a sosit în pace și că e pus pe învățătură și canon. Era vremea lucrului, și femeia abia răzbea cu toate, neînvățată să fie cap la casă. Vecinele, femeile o întrebau adeseori :

— N-a mai venit Costandin ?

Uneori Nastasia îl ocăra, cu popia lui cu tot.

— Asta mi-a trebuit mie acum ? Să mă părăsească în cap de primăvară, la începutul plugăriei ?! Da' putea merge în vreme de iarnă, soro dragă, dacă chiar așa i-a fost scris.

— O să treacă zilele, nu te supăra, ziceau femeile. Și tot tu o să te bucuri mai la urmă.

— Din partea mea, mai bine mi-ar fi plăcut să rămînă cum a fost. Dar el nu a mai avut pace, răspundea femeia, amărîtă.

— Aşa i-a fost scris, soro ! Cum să te pui în calea voinței Celui Preaînalt ? Las', că-i bine ! Prescura nu-i de lepădat, nici parastasele !

Nastasia ridica din umeri, supărată mereu.

Și așa, cu inima îndoită, așteptă să treacă cele șase săptămîni, care, după rînduielile lumii, se scurseră, și într-o după-amiază se trezi că-i deschide porțița un călugăr voinic.

II

Pleșa, spre deosebire de alți țărani care se făceau preoți pe vremea aceea, îndată ce primise darul, lepădase straiile țărănești și se îmbrăcase într-o rasă călugărească, pentru care spunea că a dat un vițel. Îl lătrară furioși cei trei dulăi cînd intra în curte, nevasta se cruci și nu se putu răbda să nu-i spună vorba obișnuită cu care-l întîmpina cînd venea cam afumat acasă : «Ucigă-te crucea, drace !». Copiii, trei la număr, alergară speriați din curte și se ascuseră în șorțul și cătrînța femeii, abia mijind c-un ochi spre călugăr.

— Bine, omule, ce te-a apucat ? întrebă femeia după ce Costandin se apropie.

Dar omul ei, în loc de răspuns, ridică dreapta, făcu semnul crucii peste capul femeii și al copiilor și zise cu glas schimbat :

— Întîia mea blagoslovenie peste familia mea, familia noului păstor sufletesc din Curmătura.

Femeia, Nastasia, era de douăzeci şi opt de ani, voinică, iubeată de felul ei, frumoasă. Nu-şi văzuse bărbatul de şase săptămîni, şi clipa întîlnirii altfel şi-o închipuise şi o dorise : să-i năvălească în braţele puternice. Şi acum haina aceea de mort, barba ce şi-o lăsase, glasul lui schimbat o sfiau, o ţineau departe. Ba şi inima parcă i se răcise în piept.

— Bine, omule, ce te-a apucat ? Întrebă ea din nou. Cine te-a îmbrăcat în sacul ăsta ? Ce înşămnează crucile astea şi glasul tău schimbat ? Ți-ai pus în cap să-mi bagi copiii în boală ?

Şi în vreme ce-i vorbea, îl cerceta cu de-amăruntul. Hotărît, nu-i plăcea ! Nici mustaţa nu o mai purta răsucită. Iar potcapiul din cap o băga în fiori.

— Ce-i aia ce porţi în cap ? N-am mai văzut de cînd sînt ! Cine dracu a mai văzut așa căciulă ?

Ca şi azi, preoţii noştri nu purtau nici pe vremea aceea potcapiu. Iar călugări rătăcitori, cum se mai văd acum prin satele noastre, nu se pomeneau. Unde aveam noi mînăstiri ? Acum mai vin şi pe la noi călugări care adună milă, vin din Țară.

— Nu-i căciulă, preuteasă, ci potcapiu îi zice. E tot un fel de pălărie, pe care o poartă călugării.

— Da' ce, tu eşti călugăr ? Ai femeie şi copii şi te crezi călugăr ? Ptiu ! Te-ai făcut sperietoare de vrăbii ! O să te pună satul între lanuri, ca pe-o ciuhă !

În vreme ce vorbeau, copiii recunoscuseră glasul tatălui lor şi mai prinseră puţină inimă. Nu se mai ascundeau în şorţul Nastasiei, se mai ţineau numai cu o mînă de el şi se uitau sfioşi la om.

Costandin Pleșa zîmbi, întinse brațele spre femeie, care se ferise pînă acum de el, și, văzînd-o că face iarăși un pas îndărăt, izbucni în rîs.

— Ce-i, nebuno ? De șase săptămîni lipsesc, și astfel te ferești de soțul tău ? Nu te-o fi împins cel necurat pe alte drumuri de cînd m-am dus ? Hm ! în vreme ce eu m-am canonit în post și în ajunuri și am bătut mii de mătănii, dumneaei...

Femeia întinse palma să-i astupe gura.

— Taci, nerușinatule !

Nastasiei nu-i veni inima la loc decît după ce Costandin intră în casă, își lepădă rasa și potcapiul și rămase în ȋtari de lînă și pieptar de piele frumos înflorat.

— Dar barba asta înțepă al dracului, zise Nastasia, aprinsă ca bujorul.

— Înțepă, da ; abia a început să crească. Pe urmă, o să vezi, n-ai să te mai plîngi. Așa mi-a spus mie călugărul bătrîn de la vlădicie, care m-a învățat rînduielele popiei, cînd m-am plîns și eu de asprimea cotoarelor din barbă. Zicea : «Fiule, fii răbdător. Rînduiala popii din răsăritul luminat este : să purtăm bărbi ca sfinții părinți cei de demult, ca pustnicii și călugării, ca arhieriei cei vechi, ca sfîntu' Nicolae și toți vlădiciei și preoții. Barba e sămnul de cinste al preotului evlavios, și unde vei vedea popă fără barbă, să știi că-i irisie ori altă pacoste. Nu te îngrijora ! Preuteasa se va obișnui cu barba frăției-tale.» Așa mi-a spus călugărul care-mi dădea canoanele, și acela, pot să zic, era un om sfînt.

Se apropiară și copiii, tot mai curajoși. Costandin Pleșa îi puse să-i sărute mîna, apoi le împărți turtă dulce, iar copiii, liniștiți acum, abia îmbucară din turtă, și țîș-

niră în curte, din curte în uliță, să-și mănânce turtele și covrigeii aduși de la oraș.

După ce Nastasia înțelese că nu are pricină să se supere întru nimic pe haina schimbată a bărbatului, mai ales după ce Costandin îi dovedi că straiile o să le îmbrace numai acum la început, două-trei luni, pînă e proaspăt darul, și cînd va merge la biserică și la slujbe, femeia se îmbună detot și se făcu și cuminte și ascultătoare.

Totuși, încă în ziua sosirii, Costandin Pleșa o luă deoparte și-i zise :

— E nevoie să vorbim despre unele lucruri care nu mai pot fi cum au fost înainte. Așa m-a povățuit călugărul cel bătrîn care m-a dat la brazda popiei și de la care am cumpărat și haina asta și căciula. Oricum am socoti și am drege, eu de-acuma tot popă rămîn. Mă vezi că sînt tot cel mai de demult la trup, dar la duh am crescut. Am crescut prin darul preoției, pe care l-am luat cînd și-a pus vlădica mîinile pe capul meu. Iată un lucru pe care de azi înainte nu-i bine să-l mai uiți niciodată. Nici tu, nici eu. Acum nu mai glumim, Nastasio. Să-ți bagi mințile în cap.

Vorbind, își schimbă iar glasul. Îl făcu mai gros, mai solemn, și cuvintele le spunea rar și apăsător.

Femeia avu un fior de neplăcere, de stinghereală, și se uită cu neîncredere la omul ei, în care ea, cu o clipă înainte, nu simțise nimic străin.

— Ei, și care sînt lucrurile despre care trăbă să vorbim ? întrebă ea ascuțindu-și gura ca pentru ceartă.

— Mai întîi ceea ce ți-am spus : nu trăbă să uităm, de azi înainte, nici tu, nici eu, că sînt față bisericească, față sfințită.

— D-apoi, să te văd odată slujind la altar ! Poate atunci să înțăleg mai bine.

— Voi sluji, că pentru așa treabă mi-a pus vlădica mîinile pe cap. Dar azi e numai marți. Pînă duminică mai este. Așadar, să vedem ce urmează din împrejurarea că eu sînt față bisericească. Să bagi de samă că toate cîte ți le spun n-au ieșit din capul meu, ci din gura blagoslovitului părinte călugăr care m-a dat la brazdă. Așadar, tu nu-mi vei mai zice Costandine, ci «părinte Costandine», sau, mai scurt, «părinte». Așa se cade unei preutese să cheme pe soțul său.

Nastasia începu a rîde ca o nebună.

— Da' bine, omule, mie nu-mi ești părinte, ci bărbat !

— Sînt părinte duhovnicesc și pentru sat, și înaintea ta. Bagă de samă, nu e vorba de glumă, ci de purtarea cuviincioasă ce se cere unei preutese. Așadar, să nu mai strigi după mine, prin curte ori pe uliță, ori între oameni : «Costandine !». Cu atît mai vîrtos te vei feri să mai pomenști numele meu în legătură cu Necuratul ori cu bătaia lui Dumnezeu.

— Ce să fac ?! se miră Nastasia.

— Ei da ! Obiceiul tău de demult. Să nu te mai aud strigînd : «Unde dracu ești, Costandine ?», sau «Vai, bată-te Dumnezeu, om de potcă !». Așa ceva nu se mai cuvine de azi înainte : nici între patru ochi, nici, mai ales, între alții, în curte, pe uliță, la crîsmă ! Nici înainte nu era frumos, dar de-acum va fi păcat și prilej de necinstire pentru mine între oameni.

Nastasia începu să asculte mai cu băgare de samă. Simțea că omul ei avea dreptate, că nu-s vorbe de elacă ceea ce îi spune.

— Iată întâia poruncă. A doua, pe-o formă de mare : cînd vorbești cu altcineva despre mine, să spui așa : «Părintele e acasă» «Părintele a plecat!» «Părintele e la biserică.» «Părintele e chemat la feștanie, la un beteag.» «Părintele e la oraș.» Niciodată să nu te scape gura să spui : «Costandin e la biserică sau altundeva». Nici, cum ți-e năravul, să zici : «Ăsta al meu trăbă că va fi la crîsmă». Al treilea...

Omul ridică al treilea deget de la mîna dreaptă. Pe Nastasia o pufni rîsul.

— Ascultă, omule, zise ea ; uneori îmi pare că vorbești cuminte, dar tot îmi vine mie că e numai glumă. Iată, a treia oară pomenești de crîsmă. Dacă ai de gînd să te mai duci la crîsmă și să te îmbeți, apoi îmi pare mie că tot ce spui e numai șagă. Drept e și aceea că eu doream să te preoțești numai pentru ca să nu mai calci pragul cel blăstămat. Ești om tinăr și-i păcat să cazi de-acum la patimă grea. Dar eu văd că tu n-ai de gînd să te dezbari de Iuda. Așa, mai bine rămîneai cum ai fost. Încalte n-ai mai fi cheltuit șase sute bune cu preoția ta.

Costandin Pleșa rămase o vreme gînditor, și fața lui se întunecă.

— Ascultă, femeie ! Să nu te amesteci unde nu-ți fierbe oala. Preuteasă ești, cu ajutorul Domnului, dar rînduiala preoției n-ai de unde s-o știi, nici canoanele ei. Acuma, am zis eu că mă voi duce la crîsmă și mă voi îmbăta ? Eu am vorbit gîndindu-mă la obiceiul cel vechi și la neastîmpărul tău de a mă căuta prin crîșme.

— Tăcu iar, oftă, își duse mîna prin părul uns, care

Încă nu era destul de lung. — Treaba asta, cu crîșma, înțăleg, n-a fost o treabă ușoară pentru mine. Dar m-am lepădat de păcat, ca și de pretinii mei mai de demult, cu care ne mai încurcam la cîte un păhar. N-am avut încătrău ! A trebuit să pun jurămînt pe cruce și Evanghelie înaintea celui cinstit și cucernic părinte călugăr care m-a dat la brazdă. El mi-a deschis mintea spunîndu-mi : « Fiule, trăbă să te faci alt om. De crîsmă și de beătură în crîsmă să te lași, ca și de pretiniile de pe vremuri. Fața ta bisericească trăbă să fie cinstită de toți. Și omul te cinstește cu cît stai mai departe de el. Alte pretinii va trebui să legi : cu frații preoți, cu bolnavii, cu toți cei ce au lipsă de o mîină de ajutor. Dacă vrei să te păzești de păcat — și preotul trăbă să umble după sfîințenia vieții — e nevoie să încunjuri și prilejurile care duc la păcat. » Așa mi-a cuvîntat omul lui Dumnezeu, și eu, cu părere de rău și cu teamă în suflet că n-am să mă pot ținea, a trebuit să jur. Deci, din laturea asta, a crîșmei adică, să fii tu liniștită. Și dacă-ți va spune cineva că m-a văzut întrînd sau ieșind, să nu-l crezi. De frică m-am legat cu trei jurăminte, și tustrele groaznice.

El tăcu supărat și ostenit. Femeia se uita acum la el c-un fel de teamă : parcă tot se schimbaseră ceva în omul ei odată cu luarea darului ! Dacă ar fi să se țină de cuvînt, ușor ar uita ea și haina cea lungă, neagră, și căciula aceea ciudată. Ba și cu barba lui s-ar împăca îndată !

— Și acum să mergem mai departe cu cele ce trebuie știute și ținute. Pe copii îi vei învăța să vină

în fiecare dimineață și să-mi sărute mîna, pentru ca eu să le pot da blagoslovenia. Ocară din gura lor să nu se mai audă. E nevoie să se deosebească prin vorbe și purtări de ceilalți copii. Și să-i pui să se spele în fiecare dimineață. Nici cel mic să nu fie cruțat. Și să aibă mereu hăinuțe curate. Nu peste mult, în curtea noastră se vor îmbulzi oamenii ca la tîrg. Și nu numai creștini din sat, ci și din sate străine, depărtate.

— Dar ce să caute oamenii străini la noi ? Parcă în alte sate nu sînt popi ? zise femeia, curioasă.

— O să auzi tu îndată, și o să vezi. Dar e nevoie să luăm lucrurile pe rînd, așa cum mi le-a spus părintele călugăr care m-a dat la brazdă. Pe rînd, ca la moară, să nu le încurcăm. Deci, al patrulea ! — Și popa ridică iar un deget. — Al patrulea : de sîmbătă de la amiazi și înainte de praznice c-o zi, tot de la amiazi, să nu cutezi să te apropii de mine cu gîndul de a mă duce în ispită, după cum ți-i felul. Chiar dacă m-ar ispiti pe mine ghiavolul și m-aș apropia eu, să-mi dai peste labe. Că lucru cu păcat de moarte și grea ispășanie este pentru o față bisericească înainte de duminică sau praznic, cînd preotul e dator să slujească sfînta liturghie. Nu zîmbi și nu te mișca ; nu-i șagă ! E poruncă mare, și, dacă nu o ții, cazi și tu subt afurisanie. Asta e lege pe care, spunea omul lui Dumnezeu, și popii cei jidovești o țineau. Deci bagă-ți mințile în cap ! Înțaleși să fim, fără altă vorbă.

— Doamne, Costandine, cu cîte mai vii și tu acum ! Dar s-ar putea să uit că urmează sfînta zi !

Femeia era gata să izbucnească iarăși în rîs.

— N-o să uit eu ! Dar și tu trăbă să fii cu grijă. E poruncă mare, pe care nimeni n-o poate călca nepe-depsit.

Omul vorbea cumpănit, serios, c-un fel de durere în glas. Nastasia simți că nu glumește și, fugar, se gândi ce poate să mai fie și legea asta. .

— Călugărul care m-a învățat știa ce spune. Cunoaște rînduiala și porunca preoției. Așadar, al cincilea ! și înălță iar un deget. Al cincilea este precum urmează : preuteasa în treburi popești să nu se amestece. Orice întrebare ți se va pune, tu să răspunzi : «Nu știu, părintele știe». De-o pildă : te întreabă cineva cu cît îngrop, cu cît cunun, cu cît botez, care-i prețul unei feștanii, pentru cît fac maslu și altele de felul acesta. Tu să spui : «Nu știu, părintele știe». Că plata e după felul slujbei și al omului, și după folosul ce-l poate aduce omului. Scurt, tu să nu te amesteci. Asta însă nu înșamnă ca tu să nu primești bani. De pildă : vine o femeie și-ți aduce cămașa unui bolnav și-ți pune pe masă zece bani. Tu să-i iei și să zici : «Nu știu cît face ; o să-i dau părintelui, și, cînd vei veni după cămașă, veți face socoteala de ce mai lipsește». Și încă una : tu să ții minte numele beteagului. Că eu nu mă voi nimeri totdeauna acasă, și omul năcăjit nu-i bine să fie lăsat în năcazul lui. Cred că ai înțales și glava cea de-a cincea.

— Ce să înțăleg ?

— Așa se mai spune la canonul preoțesc. I se mai zice și glavă.

Nastasia se gândi un răstimp.

— Tu ai multe în cap, cum văd eu, zise ea. Tu crezi că oamenii n-au alta de lucru decît să-l cheme pe popa

și să-i dea să cetească. Parcă noi pînă acum tot după popa am alergat !

Femeii, din tot ce auzise, cele spuse în urmă îi mai plăcură, după făgăduiala că nu va mai călca popa ei în crîsmă. Să pice banul așa de ușor în punga popii ? N-ar fi rău, cînd banii se fac cu atîta greutate ! Simți o căldură la inimă, și ar fi voit să știe mai multe.

— Noi, ce-i dreptul, n-am prea alergat după părintele Costan, dar cu mine e alta. Trăbă să știi, muiere, că eu aduc cu mine de la călugărul cel bătrîn o carte mîntuitoare de toate boalele și năcazurile vieții. E un dar și o taină mare, și părintele meu nu mi-a pus-o în mînă decît după ce am făcut întreitul jurămînt pentru beutură. Atunci mi-a zis : « Fiule, nădăjduiesc, după Dumnezeu, că te vei da la brazdă și nu vei prăpădi darul care ți se va da prin mîinile vlădicului. Eu, de-acuma, sînt bătrîn și vreau să pun în mîinile tale o carte de folos pentru creștini în toate boalele și năcazurile vieții. Nu vreau să o dau unui preot prea învățat, care nu mai crede în puterea rugăciunilor. Tu știi tocmai cît îți trăbă, ba poate nici atît. Dar văd că ești tare la mătanie și nu te ostenești, și răbdăriu la post și la ajun. Mai văd că ai credință în puterea sfintelor rugăciuni. Deci pe tine te-am ales. Mi-ai spus că ai acasă un mînz de trei ani. Pe acela mi-l vei da în schimbul cărții, și Dumnezeu să te blagoslovească.

— Ce spui ? ! Să ne dăm calul pentru o carte ? ! Ai înnebunit ? ! se mînie femeia.

Costandin ridică dreapta.

— L-am și dat. Mîne o să-l încalec să i-l duc. Sfinția-sa mi-a dat cartea pe credință. E colea în dășagă...

Și, cum ți-am spus, după ce am făcut jurământul pentru crîsmă, m-a luat cu cartea cea minunată și mi-a arătat cum se deschide și cum se cetește în ea la felurite boale și primejdii. Tot lucruri care nu se cade a le vorbi altora, taine pe care nu le pot descoperi. Zece zile m-a tot învățat și, după ce m-au sfințit popă, m-a dus călugărul în chilia lui și mi-a dat cartea zicînd: «Să nu-ți pară rău după mînz; cartea asta îți va aduce o stavă! O să vină la tine lume peste lume, tot neamul năcăjit, cînd se va auzi că e la tine cartea mea. Se vor vindeca unu-doi la început, și-ți vor veni o sută. Numai tu să ții mereu la cîte ți-am spus, la post și la rugăciune. Și prea lacom să nu fii.» Așa mi-a spus!

Nastasia nu mai știu ce să creadă. Auzise și ea din bătrîni că pe vremuri era un popă în Lunca Vadului care avea o carte minunată, pe care o deschideau oamenii, și popa citea slujbele de acolo, iar creștinii se tămăduiau pe capete. Dar la cal încă ținea! Era negru, pintenog de picior și blînd ca un noatin. Îl călăreau și copiii.

— Omule, eu spun să te mai gîndești... zise ea. Cum să dai mîndrețe de cal pentru o carte? Nu-i destul că ne-am vîndut doi boi și un vițel să facem sama de bani pentru preoția ta, pentru cele șase săptămîni din străinătate? Cu ce rămînem? Cu doi boi și două vaci. O să ne arate oamenii cu degetul!

— Nici capul nu mă doare! Să ne arate! Vor vedea ei mai tîrziu.

Cei doi soți mai vorbiră multe în sara aceea și, în urma tuturor, Nastasia nu prea era bucuroasă.

Nu se încredea în ce-i spunea Costandin decît a suta parte și mai ales o durea inima după mînzoc. Nici Costandin nu părea vesel, deși spusese tot ce avea pe inimă. Dimpotrivă, era destul de îngîndurat.

Înainte de culcare, Costandin deschise ceaslovul și începu să buchisească dinaintea icoanelor. La răstimpuri, punea cartea pe masă și se lăsa în genunchi și în palme la mătănii. Copiii, din păcel, se uitară speriați la început, apoi tot mai cu luare-aminte la ceea ce făcea Costandin. Cînd îl văzură că se lasă la pămînt, începură a rîde, apoi se potoliră, aducîndu-și aminte că și pe ei i-a învățat odată mama lor să facă așa. Pe urmă începură să caște și, lăsîndu-se pe perină, adormiră.

Costandin citi un ceas, citi două, în vreme ce Nastasia se frămînta în pat și nu putea dormi. L-ar fi strigat, dar se temea. Vedea că omul ei se roagă în toată legea. Totuși, de la o vreme, nu mai răbdă.

— Stinge cel puțin lumina, c-o să te apuce zorile.

Popa stinse lumina, dar mai zăbovi pe întunec o jumătate de ceas la mătănii.

— Of ! Dumnezeuule sfînte ! Dar asta în toată sara o să fie așa ? suspină ea ca frîntă.

— Pîină-i sita nouă, femeie ! Nu-ți bate tu capul cu canonul preoției. Să știi însă că nu-i glumă. Sîntem păcătoși și trăbă să ne rugăm și pentru noi, și pentru popor. De-acum toate greșalele norodului apasă pe umerii mei.

— Ce prostii mai spui !... suspină femeia, făcîndu-i loc.

III

A doua zi dimineața, Nastasia nu mai răzbea să povestească vecinilor. Învățăturile ce i le dăduse Costandin după sosire, dar mai ales citania multă de-cu-sară și mătăniile parcă ar fi ținut-o într-un fel de rezervă : să spună sau nu ? În sufletul ei, de cînd i se întorsese bărbatul, se strecura în răstimpuri un fel de sfială : poate el are dreptate ; nu mai este omul cel vechi, și ea altfel trebuie să se poarte cu el. Poate nu se cuvine să împărtășească și altora ce i-a spus popa. Dar sfiala aceasta, nedumerirea, îi trecea îndată ce se gîndea la un lucru, la amintirea căruia zîmbea în neștire. Și își zicea : «Nu s-a schimbat nimic în el !». Va fi glumit Costandin în toate cîte i le-a spus. Dar, mai presus de toate, ardea de dorința să povestească. Și iată că, din instinct ori dintr-o plăcere de care încă nu-și putea da sama, începînd a răspunde întrebărilor pe care le puneau femeile curioase, Nastasia se trezi că ia lucrurile mai în grav decît s-ar fi putut gîndi. Nici prin minte nu-i mai trecu că ar putea glumi pe socoteala lui Costandin. Ba mărise încă multe din ce-i spusese ori făcuse popa cel nou. Le asigură, de-o pildă, că bătuse mătăni pînă la miezul nopții, că, la mînăstire, la vlădicia unde a fost, a postit cu pîne și cu apă două săptămîni încheiate, iar patru zile, înainte de sfințire, n-a pus în gura lui nimic.

— Darul lui Dumnezeu schimbă pe oameni, suspină o bătrînă ștergîndu-și lacrimile.

— Și unde e acum ? întrebă prescurărița satului.

Nastasia se gîndi : să spună ori nu că s-a dus să ducă mînzul ? Îi părea și acum rău după el și mai nădăjduia

că va veni cu el acasă. Dar un imbold lăuntric îi da ghes să povestească.

— Dacă v-aș spune, poate că nu m-ați crede ! A făcut un târg ciudat cu călugărul care l-a învățat la mănăstire. Călugărul i-a dat o carte mare, din care spune că se poate folosi omul la toate boalele și năcazurile, i-a dat-o în schimbul calului nostru. Și părintele s-a dus să-i ducă făgăduiala. Ei, e de crezut așa ceva ? O scumpete de cal pentru o carte ! Eu tot mai nădăjduiesc că va aduce calul acasă.

Femeile se mirară, se cruciră. Dar prescurărița zise :

— Dacă-o fi carte cum avea popa din Lunca Vadului, apoi nu-i scumpă. Cărțile de felul acesta sînt rare pe pămînt, așa se spune. Poate trei-patru într-o țară.

— Nu știu ce carte o fi, da' părintele spunea că i-a arătat călugărul cum s-o deschidă și cum să cetească în ea felurite slujbe pentru toate boalele și nevoile omenesti. Multă vreme l-a învățat, iar în mînă nu i-a dat-o decît după ce l-au sfințit preot. Și mai spunea că-lugărul că i-o dă lui pentru că-l vede om bun de rugă și răbdăriu la post și la ajun, popă cu credință. Mai știu eu ce-o fi și asta ?!

— Asta-i lucru mare, Nastasia maichii... zise prescurărița despăturîndu-și buzele vinete. Să nu-ți pară rău după cal. Cartea plătește o avere.

Nastasia se mira de ceva : cu cît povestea mai mult, cu atît credea mai tare în lucrurile de care ieri a rîs, și începu să se gîndească c-un fel de teamă la bărbatul ei. Poate fiindcă acum nu-l vedea în trup, ci și-l închipuia numai după vorbele lui.

Femeile erau dornice să afle toate cele petrecute la vlădicie și, mai ales, cum a fost făcut preot. Nastasia

le povesti ce aflase de la Costandin, mai iscodi și ea, dar despre felul cum a fost sfințit nu le putu spune nimic. Nici soțul său nu-i povestise mare lucru.

— L-au dus într-o mănăstire mare și înaltă, și el, încunjurat de preoți mulți, în odăjdii, a tot făcut mătănii și s-a tot apropiat de vlădica, ce șădea pe un scaun aurit, în odăjdii de argint și aur, și pe cap avea o căciulă de aur cu cruce în vîrf. Apoi l-au dus în altar, și l-au pus în genunchi lîngă altar, și vlădica a strigat de trei ori de a răsuna biserica : «Vrednic este !». Pe urmă i-a pus vlădica patrafirul pe cap și mîinile, și i-a cetit.

Femeile ascultară pline de cucernicie, iar prescurărița zise :

— Cînd i-a pus vlădica mîinile pe cap, atunci s-a coborît darul. Așa spunea și părintele cel bătrîn că i-au făcut, Dumnezeu să-l hodinească.

— Pe urmă a slujit la altar în rînd cu ceilalți preoți.

— În mănăstire ? întrebă o vecină.

— În mănăstire, da ! Asta a fost într-o duminică. Și l-au mai ținut după asta o săptămînă, și în fiecare zi a trebuit să slujească liturghia în mănăstire.

— Așa-i rînduiala ! Așa-mi povestea și popa cel bătrîn despre sfințirea lui. Îl pun la probă, să vadă dacă știe face singur sfînta liturghie, vorbi prescurărița.

Nastasia fu apoi descusută în privința cheltuielilor ce le-au avut, și femeile se mirară iar și se tînguiră pentru atîta bănet.

— Cheltuială ! Cheltuială, da, că slujba e mare, le mulcomi prescurărița. Dar să-i dea Dumnezeu sănătate ! Dacă are carte, cum avea popa din Lunca Vadului, o să i se întoarcă banii înmiit îndărăpt. Nastasia maichii, tu

să te rogi lui Dumnezeu și să-i mulțamești pentru toate. Și să știi că de-acum trăiești subț un acoperiș cu o față sfințită. Asta să n-o mai uiți în toate zilele vieții tale. Și preuteasă o să te numești de-acum înainte.

Nastasia se simți pătrunsă ca de-o înfiorare. Toți ochii erau ațintiți la ea. Văzu că nici una din femeile acestea nu luau în glumă preoția lui Costandin și că vorbesc despre el c-un fel de sfială. Văzu că nici de ea nu-și bat joc, cum ar fi crezut, și mai vîrtos se temu. Ce schimbare ! Ieri, cu bărbatul față, o pufnea mereu rîsul ; azi, cu amintirea nouăi lui înfățișări și a vorbelor lui, ea era foarte serioasă. Iată, femeile acestea au venit parcă anume, să întărească tot ce-i povestise ieri bărbatul său.

După ce vecinele și celelalte femei se împrăștiară, vorbind încă între ele și spunîndu-și păreri în legătură cu popa Costandin, prescurărița rămase singură cu Nastasia.

— Ascultă, fata maichii, începu bătrîna, n-ai putea să-mi arăți cartea cea minunată pe care i-a dat-o călugărul ? Tare aş vrea s-o văd. În copilăria mea, voi fi avut șase ani, am fost odată bolnavă greu. Maica m-a pus în car și m-a dus la popa din Lunca Vadului și am deschis cartea cea minunată, a cărei urmă s-a pierdut după moartea popii Costea. Da' eu parcă văd cartea ca acum.

— E în casă, pe poliță, sub grindă, mătușă Ana. Vino și vezi.

Prescurărița începu să-și facă cruci pînă ce ajunse subț poliță și se zgîi în înălțime.

— Asta e, sufletul maichii ! Chiar așa era și a popii Costea. Pe-o formă de groasă și de mare și cu păreți

de piele, ca și asta, și tot copcii de aramă avea ! --- Ea se închină pînă la pămînt. — Doamne Isuse Hristoase și sfîntă Maică Preceastă, mulțămescu-ți ! Slujba dintr-o astfel de carte m-a întors pe mine, în copilăria mea, din moarte la viață.

— Crezi dumneata să fie o carte ca a popii din Lunca Vadului ? De cartea aceea am auzit și eu de la părinții mei, zise Nastasia c-un fel de teamă.

— Samănă ca două lumînări, fata maichii. Și cum să nu fi auzit de cartea popii Costea, cînd o țară întreagă știa de minunile ei ? ! Mare dar v-a trimis Dumnezeu, numai să-l știți griji și cinsti. Să nu te superi pe bătrîna, preuteaso Nastasie, dar eu m-am învîrtit mult prin casa popii celui bătrîn, și cu preuteasa lui, Dumnezeu s-o ierte, am fost ca o soră. Și de la ea am aflat eu unele lucruri pe care trăbă să le știe o preuteasă. Dar unul mai ales trăbă să ți-l spun de-acum, că ești încă nevastă tină. — O trase de mîneacă și-i șopti la ureche : Să nu te apropii de popa în prezi de duminică ori de praznic. Păcat de moarte este, și pentru tine, și pentru părintele.

— Știu, mătușo. Mi-a spus dumnealui.

— Cum ? ! Ți-a și spus ? ! Numai o jumătate de zi a stat acasă, și ți-a descoperit canonul ăsta ! făcu bătrîna, și mirată, și plină de respect. Dacă ți-a spus, să știi, sufletul meu, că-i un preot bun și cu frica lui Dumnezeu și să-l ascuți în toate zilele vieții tale.

După ce o părăsi și prescurărița, Nastasia își văzu de trebi pînă sara, dar se simțea tare schimbată în inima ei. Nu se bucura de schimbarea asta, ba se temea de ea ca și cînd ar fi să-i întunece viața. Îl iubea pe Costandin, era femeie în floare încă și nu se putea

împăca cu gândul că bărbatul ei nu mai e omul pe care-l ştia, ci popa Costandin. Adevărat că îmbrăţişându-l, după ce lepădase sperietoarea ceea, îl simţise tot pe omul ei cel vechi, dar acum, după vorbele acestea cu femeile, părea că iar s-a înstrăinat de ea.

În răstimpuri îi venea cu ciudă şi-i tremurau lacrămile în gene, apoi iar îşi întărea inima şi îşi zicea : «Pînă mă voi obişnui cu el».

Peste zi mai avu vreme să-i înveţe pe copii să nu mai ocărască.

— Sînteţi copii de preot, dragii mei ; de-acum draci şi călcături să nu vă mai iasă din gură. Pe care-l aud, e vai de pielea lui ! Şi în toată dimineaţa, cînd întîlniţi pe tatăl vostru, să-i sărutaţi mîna.

Copiii o priviră cu ochi lucitori şi izbucniră în rîs argintiu, cu cascade.

— Da'... de ce ? întrebare cei doi mai mari.

— Aşa se cade. Preotului toată lumea îi sărută mîna.

— Da'... de ce ? întrebă şi al treilea.

— Aşa se cade, puişor.

— Da' şi dumneata îi pupi mîna tatii ? întrebă al doilea, cu rîsul în ochi.

— Acuma-l pupă-n obraz, făcu cel mai mare.

Nastasia se roşi toată şi arse o palmă lui Culiţă, fecioraşul cel mai mare.

— Aşa să ştiţi ! Să nu mai ocăriţi, şi să ziceţi în toată sara şi dimineaţa ocinaşele. De-acum, pe lîngă Tatăl nost' şi Născătoare, o să vă mai învăţ şi altele.

Pînă sara îi păru Nastasiei un veac, frămîntată de nelinişti şi gânduri nouă. Pe sară îl aştepta pe Costandin.

Dar se întunecă, şi popa nu veni. Se făcu miezul nopţii, şi porţiţa nu scrîîi.

Femeia începu să se teamă : să nu fi pățit Costandin ceva pe drum ! El așa i-a spus : merge călare și se înapoiază cu trenul. A plecat pîn-a nu se crăpa de ziuă...

Nastasia ațipea și iar se deștepta. Frînturi de visuri se legau de Costandin, de mînzocul pe care-l dusesese la oraș, de femeile care veniseră azi să afle noutăți, de prescurărița mai cu samă. Parcă nici nu erau visuri, ci imagini ale celor văzute de curînd, care îi stăruiau în cap, amestecîndu-se.

Pe Costandin îl vedea cînd în pieptar și cioareci, cînd cu haina lungă călugărească. El părea mereu pe gînduri, ca și cînd nu s-ar putea împăca cu schimbarea ce se făcuse în el. «Poate era mai bine rămînînd cum a fost. Își spunea în toropeala dintre vis și realitate Nastasia. Un om ca el, vesel, plin de glume, cam chefliu, va simți toată viața povara preoției. Poate de aceea e așa de îngîndurat.»

«Pîină-i sita nouă, nevastă.» Cine a vorbit așa ? Așa este ! Costandin a spus așa, sara trecută, după ce se săturase a mai bate mătănii... Așadar, ea nu ațipise ?...

Se frămînta în pat și simțea iarăși părăsirea în care trăise șase săptămîni. Era nemulțumită acum că vorbise așa de mult cu femeile acelea. Pentru ce le-a spus povețele pe care i le dase Costandin ? Pentru ce să se amestece ele în viața lor ? Și mai ales prescurărița ! Parcă era un fel de popă și ea, așa își băga nasul în toate cele.

Nastasia auzi bătînd ceasul unu, apoi două, în ornicul de părete. «Nu mai vine în noaptea asta», zise ea. Învăli mai bine copiii din patul vecin și se culcă, hotărîită să adoarmă, pornită împotriva lui Costandin, care, iată, i-a stricat viața și i-a alungat hodina...

Pînă sara, satul întreg ştia cum se înapoiase preot Costandin Pleşa, ce haină purta, ce căciulă avea în cap, ce sfaturi dăduse nevestei, cum a fost preoţit în mînăstirea cea mare. Dar mai ales povestea cu cartea cea minunată, pentru care a trebuit să ducă mînzocul cel de trei ani, a stîrnit mare vîlvă între creştini. Prescurăriţa întărea cu jurămînt că ea a şi văzut cartea pe poliţă şi e leită cartea popii din Lunca Vadului.

Oamenii nu se prea mirau că unul dintre ei o să le fie de-acuma preot. Aşa se-ntîmpla şi în alte părţi. Numai prietenii de băutură şi de alte drăcii ai lui Costandin păreau neîncrezători şi îi tot umfla rîsul.

— Cum să ne fie popă, măi vericule ? Nu ne-am îmbătat împreună ? Şi unul ca el să mă grijască, să mă spovedească ? Fugi încolo, frate !

Dar părerile cîtorva — cinci-şase inşi — nu putură abate albia părerii obşteşti, care îşi făcu drum în sat a doua zi după înapoierea lui Costandin : vor avea un popă cumsecade ! Iar dacă va mai fi şi cartea aceea, cum-părată cu un cal, va fi un popă căutat, cum spun bătrînii că era pe vremuri popa din Lunca Vadului.

Costandin sosi în ziua următoare la prînz. Fără cal. Nastasia era întunecată.

— Am tot crezut că glumeşti, zise ea îndărătnicită, gata de ceartă.

— Călătorului sosit de departe se cade să-i dai întîi scaun de hodină şi pîne să-şi astîmpere foamea. Aşa se cade şi cu un drumeţ străin, dar cu bărbatul tău ! Trăbă să ştii că n-am putut prinde trenul şi am venit pe jos.

— Dacă ai fost prost să dai mîndrețe de cal pentru o bucoavnă de carte !

Nastasia se mai răzbună spunîndu-i astfel de vorbe.

Preotul înălță dreapta și zise :

— Grele de cap sînt muierile cînd e vorba să le aduci în legea Domnului. Gardul, la stînga, îl sar cu ușurință, ea și caprele. Așa-mi spunea cuviosul părinte care m-a dat la brazda preoției, și avca dreptate. Iată, de alaltăieri și pînă azi ai și uitat cum se cuvine să vorbești cu o față preotească. Te iert acum, dar te fac băgătoare de samă să nu mai greșești. Și apoi, prețul acelei cărți nu mi-l poți prețui acum. O să vină o vreme cînd vei pricepe. Dar pînă atunci să faci bine să fii femeie cuminte ! Și acum pune demîncarea pe masă și o cupă de vin !

Nemulțumită și plină de arțag, femeia îl ascultă totuși. Omul era rupt de foame, și vreme îndelungată nu mai vorbi.

După ce supse și cel din urmă pahar de vin, își șterse mustățile și zise :

— Cuviosul părinte a primit cu bucurie darul meu. Iar de-acum să știi că pînă duminică după liturghie nu mai pun mîncare în gura mea. Se cade mie, nevrednicului, pe care Dumnezeu m-a ales dintre oameni, să cinstesc altarul la care voi sluji pentru întîia oară. Iată, iau cheile și mă duc la biserică. Și o să fac slujbele vecernei și toate cele rînduite pentru sara. Iar dimineața voi face slujba ceasurilor de dimineață. Dacă, deci, mă va căuta cineva, așa, ca să mă vadă, să-i spui : «Nu se poate pînă duminică după liturghie. Acum are canon de isprăvit, în biserică.» Iar dacă vine cineva pentru spovadă, ori maslu, ori altă treabă de popă, să vină la mine la biserică. Bagă-ți mințile în cap.

Așa să le spui. Iar sara voi veni pentru a mă hodini în pat.

Nastasia nu-i zise nimic. Era îmbufnată rău. În treacăt, îi aruncă priviri de dispreț. La cuvintele din urmă ale popii izbucni :

— Atîta ți-ar mai trebui : să și dormi în biserică ! Aoleo, frate ! Încă nu ești sfînt să te bată pe părete ! Și nici vei fi ! Iată, îți spun eu !

— În treaba asta poți face mult, că muierea e soră cu dracu în a-l duce pe om la păcat, mi-a spus călugărul. Și văd că are dreptate. Da' ascultă, Nastasio ! Vorba-i vorbă ! Eu, acum, la începutul preoției mele, așa trăbă să lucrez. Așa mi-a spus călugărul că-i bine, și tu n-ai să te amesteci unde nu-ți fierbe oala. Pe urmă, mai tîrziu, vom vedea noi cum va mai fi.

IV

Dacă l-a povățuit călugărul, bună povață i-a dat ; dacă a lucrat de capul său, bun cap a avut Costandin Pleșa venind îmbrăcat în rasă de călugăr, aducînd cartea cea minunată pe un preț așa de mare și petrecînd în biserică, în post și rugăciune, zilele pînă la liturghia de duminică.

În sat nu se vorbea decît de popa cel nou și de rîvna lui deosebită, dar mai ales de cartea minunată, cum nu mai avusese decît popa din Lunca Vadului.

Nastasia nu mai știi ce să creadă văzînd că nici a treia zi nu pune mîncare în gura lui.

— O să te îmbolnăvești, omule. N-o să poți sluji duminică liturghia.

— Nu numai cu pîne trăiește omul, ci și cu cuvîntul lui Dumnezeu. Așa este scris, așa mi-a spus părintele cel bătrîn. Dar tu învață-te și nu-mi mai zice «omule». Acum sînt și preot, nu numai om. Greu întră învățătura în capul femeii !

Vestea lui Costandin Pleșa, popă cu dar proaspăt, a trecut pînă duminică și în satele din jur. Se spunea că s-a întors de la sfințire schimbat să nu-l mai cunoști ; că nu mai iese din biserică de cînd s-a înapoiat. Toată lumea se mira mai ales de cartea minunată pentru care dăduse un cal de trei ani, carte leită cu a popii din Lunca Vadului, a cărei urmă se pierduse demult.

Astfel, duminică, încă nu tocaseră de liturghie, și biserica era plină. Veniseră și creștini din satele vecine. În curînd se îngrămădi mulțimea și în jurul bisericii. Costandin Pleșa asudă din greu la liturghia aceea. De cîteva ori greși rîndurile din liturghier, deși umbla pe ele cu degetul și-l ținea în loc pînă cînta diacul «Doamne miluiește». Uită, ori nu știi să pomenească numele vlădicăi și al împăratului, așa că le spuse din strană diacul. Ele se încurcă și mai rău, și un răstimp rămase mut în ușile împărătești, cu fața întoarsă spre popor, cu darurile în mînă, și numai întru tîrziu îi veni în minte ce trebuia să spună : «Pe ctitorii sfintei biserici acestora, vii și adurmiți, și pe voi toți, drept-credincioșilor creștini, Domnul-Dumnezeu să vă pomenească întru împărăția sa cea cerească !». Dar odată cu vorbele îi veni

și glasul mai plin, mai frumos, și creștinii crezură că așteptarea lui a fost anume, să-și dreagă glasul.

După ieșitul cel mare, de care se temuse, fiindcă trebuia să spună fără carte, el prinse curaj, și slujba curse strună. Avea glas bun, care umplea biserica, și creștinii fură mulțumiți de înțîia lui liturghie.

Tocmai la sfîrșit el văzu cu groază pe altar trei foi de hîrtie mîzgălită cu nume : erau pomenirile ce i s-au dat pe ziua de azi și pe care le uitase pe altar la ieșitul cu darurile, cînd trebuiau citite. Nu făcuse pomenirile ! O clipă se zăpăci, dar deșteptăciunea lui firească îi veni îndată în ajutor. O să le tîlcuiască în propovedania ce le-o va spune îndată pentru ce n-a făcut pomenirile.

Predica lui nu fu mai lungă de cinci minute, și creștinii o ținură minte vreme îndelungată.

— Iubiți creștini, începu el, eu, cu voia lui Dumnezeu și cu darul și porunca mai-marelui păstor care e vlădica, sînt de azi încolo popă în Curmătura. La jidovi a fost unul Saul, care nu se deosebea de ceilalți jidovi decît că era mai nalt decît toți. Și pe el l-a ales Dumnezeu să fie urmașul lui Moisi. Așa mi-a spus mie călugărul cel bătrîn care m-a învățat la popie. Și tot el mai zicea că și apostolii, înainte de a-i chema Hristos, au fost pescari, oameni fără carte. Deci așa am ajuns și eu popă, fără să știu mai mult decît voi, decît slujbele bisericești așa cum sînt scrise la carte. Sînt dintre voi luat, dar de-acum am darul preoției și mi s-a dat putere să fac tot ce face un preot adevărat. Așa să mă credeți și așa să mă socotiți. Prin post și rugăciune și ajun m-am pregătit la sfîntul dar, și tot prin aceste veți fi și voi plăcuți lui Dumnezeu. Iar acasă am carte

sfință, care va da alinare multora. Și pomenirile cele multe nu le-am făcut azi la ieșitul cu darurile, numai în altar, în taină, pentru că așa m-a povățuit călugărul cel bătrîn să fac la întîia liturghie, care trăbă să fie cu totul în cinstea lui Dumnezeu, nu a oamenilor. Pentru aceea n-am pomenit nici numele vlădiciei și al împăratului. Ci voi cu toții să fiți sănătoși, și Dumnezeu să ne ajute. Amin !

După ce împărți prescurile cu diacul, cu paracliserul, cu cîntăreții, se dezbracă de odăjdii, luă traista cu prescurile lui și, îmbrăcat în haina cea lungă-largă, ieși din biserică, împărțind în dreapta și în stînga cîte-un corn de prescură. Copiii și bătrînele se apropiau să-i sărute mîna, și el dădea blagoslovenia. Afară creștinii îl înconjurară, și el stătu bucuros de vorbă cu fiecare.

Cînd ajunseră în fața crîșmei, Costandin Pleșa se opri, fără voia lui, dintr-un vechi obicei. Cîteva din prietenii lui izbucniră în rîs.

— Îți face cu ochiul ? întrebă unul.

— Diavolul nu se dă ușor bătut și încearcă ispita împotriva orișicui, răspunse Costandin Pleșa. Nici sfinții nu sînt cruțați, dar încă noi, oamenii păcătoși !

Își făcu semnul crucii și porni mai departe, înotînd anevoie în anteriorul lung.

Acasă dădu blagoslovenia preotesei, copiilor, apoi se dezbracă de haina preotească și rămase în ȋtari și în cămașă.

Nastasia părea căzută pe gînduri grele. Slujba la altar, în odăjdii, a bărbatului său îi pătrunsese sufletul mai tare decît tot ce-i spusese pînă acum părintele despre starea lui cea nouă. Așadar, era preot în toată legea, și ea avea să locuiască de acum sub un acoperiș cu

acest preot, care era și soțul ei. Curajul de pînă acum i se topi, și ea începu să umble în jurul popii cu deosebită sfială. Îi puse repede demîncarea, îi aduse pe masă o sticlă cu rachiu și alta cu vin, și Costandin bău și mîncă vîrtos.

Tîrziu, băgă de samă că mănîncă singur.

— Dar ce-i asta, Nastasio? De ce nu vii la masă? Unde sînt copiii?

— Credeam că așa se cade, să mîncăm noi pe urmă, răspunse femeia.

— Adună copiii și stați la masă. Și lucrul acesta să nu se mai întîmple! Preotul se cade să mînce încunjurat de familia sa. Alta-i cînd va fi la masă protopopul și vom avea de vorbit lucruri bisericești.

Nastasia aduse copiii și șezură la masă. Aceia năvăliră la linguri și la pită.

— Mai mîncă și tu, Costandine, că ai ajuns zile întregi! M-am tot mirat eu cum poți răbda atîta la foame! Și m-am tot uitat la tine să te văd slăbit și fără puteri. Dar nu s-a cunoscut nimic pe tine. Pesemne te-ai obișnuit acolo la vlădicie.

— Da, m-am obișnuit, apoi mai ajută și duhul Domnului. De altfel, o să am vreme de aici încolo și de mîncare. Pînă la postul Crăciunului este vreme!

Costandin Pleșa goli o sticlă de vin, și încă una. Veniră niște neamuri și se omeniră din nou, popa tot povestind de cîte a petrecut la vlădicie pînă cînd a luat darul preoției. De la o vreme își uită tot mai des că era preot și începu, după felul său vesel de altădată, să spună glume și să cînte cîntece lumești. Petrecania ținu pînă sara, spre marea bucurie a Nastasiei, care se simți din nou cu omul ei cel vechi lîngă ea.

A doua zi Nastasia nu ştiu ce căută prin pod şi se coborî mînioasă.

— Mă tot întreb, începu ea, cine ne-a umblat în pod şi ne-a tăiat din slănină ? Copiii nu ajung, iar pe slugă nu l-am simţit cu purtări rele pînă acum.

— Hm ! făcu popa. Lipseşte mult ?

— Un petec bun.

— Nu-i nici o pagubă. De atîta a fost lipsă pentru ca popa cel nou să poată ajuna săptămîna trecută.

Nastasia nu-l pricepu.

— Apoi da, ție-ți pot spune, că înaintea ta nu trăbă să am nici un ascunziş. Eu am mîncat slăcina, cu pită din covată, în toată sara, după ce voi vă culcați, şi în toată dimineata, pînă a nu vă scula. În biserică am avut şi un ulcior cu apă. Aşadar, fii liniştită, nu învinui pe nimeni şi să mulţămim lui Dumnezeu că ne-a ajutat să ținem postul.

Femeia se cruci.

— Ce înşămnează vorbele acestea ?

— Înşămnează că a sosit vremea să dăm cărţile pe faţă. Tu ai văzut cu ochii tăi cum pot ajunge oamenii să creadă lucruri care nu sînt. Şi tu ai crezut că am ajuns zile în şir. Şi tot satul crede. Ba şi creştinii din satele vecine. Şi acesta e lucrul de căpetenie : omul să creadă.

Nastasia îşi frînse mînile.

— Omule, iar te-ai apucat de drăcii şi de păcălituri, pe cît îmi pare mie. Dar să bagi de samă că Dumnezeu e deasupra. Se poate să ne minţi în felul acesta, în săptămîna întîia a preoţiei tale ?

— Minciuna are acum o ţintă bună, Nastasio, răspunse liniştit Costandin. Oamenii cred că eu m-am în-

tors schimbat de la vlădicie. Și e bine să creadă. Altfel, ce ascultare mi-ar da mie, care abia am lipsit din mijlocul lor șase săptămîni? M-ar fi bătut pe umăr ca și mai înainte și m-ar fi poftit la crîsmă. N-ai văzut că Ionu Dinului a rîs de mine cînd m-am oprit înaintea crîșmei? Apoi, trăbă să știi că minciuna nu a pornit numai pentru un sfîrșit bun, ci și din gîndul că așa ar trebui să fie preotul: tare la ajun. Și, cu ajutorul lui Dumnezeu, vom ajunge și aici, numai cu încetul, cu trecerea anilor și cu apropierea bătrînețelor. A încerca, popă tînăr, să nu mînci patru zile, înșamnă a ispiti pe Dumnezeu. Dar e bine, pentru lucrarea noastră în viitor, că oamenii m-au crezut de la început postelnic mare. O să aibă încredere în mine. Și tot așa și povestea cu mînzocul.

— Ce poveste? întrebă mirată Nastasia.

— Ei, cum i-am făcut de petrecanie! Și tu, și satul, și jurul întreg știți că l-am dat pentru cartea călugărului. Scumpă carte! Dar toată lumea știe azi cu ce preț am cumpărat-o. Toată lumea crede. Și e bine așa. Cu cartea aceea o să facem noi mare ispravă.

— Dar bine, omule, n-ai dat calul pentru carte? întrebă și mai uimită nevasta.

— Doamne ferește! Mîndrețe de cal pentru o carte, oricît ar fi ea de prețioasă, și este, asta s-o știi! Am vîndut calul, și călugărului i-am dat zece zloți buni. Iată banii de pe cal!...

Și Costandin scoase din șerpar hîrtii vechi și le înșiră pe masă.

Nastasia se uită la bani, se gîndi, părăind a face socoteală în cap, apoi deodată un gînd limpede o săgetă, și ea sări de pe scaun speriată, cu fața schimbată.

— Acum știu că ești un ticălos și un mincinos ! Nu ești popă ! Așa-i că nu te-a sfințit nimeni de popă ?

— Ce-ți trăznește prin cap, femeie ? zise Costandin, izbit de drumul pe care apucase mintea muierii. Nu sînt popă ? Nu sînt eu față sfințită ?

— Nu ești popă cum nu sînt eu călugăriță ! Ești tot omul cel vechi, care te ții de drăcii. Dar cum ai cutezat, blăstămatule, să slujești la altar fără să fii preot ? Mă tot miram eu pentru ce nu mă lasă inima să cred și să ascult cîte mi-ai îndrugat la sosire. Ai scornit povești ! Ești un scornitor de povești, cum ai fost totdeauna ! O să ies în mijlocul satului, să strig peste sat să audă toată lumea. Dar unde ai fost șase săptămîni ? Ce ai făcut cu banii ? Of ! Doamne ! De bună samă i-ai tocat prin crîșmele de la oraș, în toate blăstămățiile !

Nastasia începu să plîngă în hohote, de i se cutremura cămașa pe dînsa. Cum se pornise la vorbă, după capul și simțirea ei, Costandin în zadar încerca s-o oprească, să-i arate că s-a înșelat. Acum nu știa cum să o potolească din plîns.

— Minte de muieră, minte de găină, zicea el mereu. Și începu să se plimbe cu pași largi prin odaie.

— O să-ți iau haina minciunii și o s-o bag în cuptor, să ardă, înțăles-ai, om nebun, care, după ce ți-ai bătut joc de oameni, cutezi acum să-ți bați joc și de Dumnezeu !

— Nebună ești tu, ca toate fiicele Evei, răspunse bărbatul. Ci ține minte ce-ți spun : am venit de la vlădicie cu gîndul că tot ce voi cîștiga în noua slujbă să împart cu tine, să scriu pe numele tău. Dar pentru necredința ta și pentru batjocora ce-mi faci, iată, nu-ți mai dau decît a treia parte. Și dacă nu te cumințești n-o să-ți mai dau nimic.

Din al doilea an de căsnicie era o dorință mare a Nastasiei ca bărbatul să înscrie jumătate din avere pe numele ei. Costandin n-o luase de bogată, ci de frumoasă, și femeia lăcomea la avere. Mai ales după ce-l văzuse că-i place crîșma și cheltuiește bani grei cu prietenii, ea stăruia tot mai des ca bărbatul să înscrie pe numele ei jumătate din avere. El însă nu voia să nu mai fie stăpîn la casă. Costandin, pomenind de gîndul său cu cîștigul din noua slujbă, știu că atinge partea cea mai slabă din sufletul femeii sale.

Nastasia se liniști încetul cu încetul și, cînd putu vorbi de lacrimi, zise :

— De ce cîștig vorbești ?

— Cîștigul după patrafir și după cartea cea minunată.

— Dar nu ești popă.

Costandin se apropie și-i puse mîna pe umăr.

— Ascultă, femeie ! Ți-am spus că între noi nu poate fi nici o taină. De aceea ți-am vorbit de ajunul meu și de prețul cărții. Pentru ca să știi. Dar tot așa îți mărturisesc adevărul : sînt popă cu dar, și pentru tine, și pentru alții. Aici nu glumesc. E sfîntul adevăr. Șase săptămîni m-a dat la brazdă călugărul cel bătrîn. Și banii acolo i-am cheltuit. Și cei zece zloți din prețul calului. Aici nu-i glumă, nu-i minciună. Am scrisori de la vlădicie. Tu nu știi ceti, și asta-i mare piedecă în slujba unei preutese. Dar o să le cetească protopopul peste două săptămîni în fața poporului întreg, în biserică. Deci, din partea asta, să nu-ți mai aud gura.

Nastasia tăcea și asculta cu nouă uimire. Costandin luă cartea cea minunată de pe poliță, o deschise la un loc, luă niște hîrtii, le desfăcu și i le puse sub nas.

— Vezi peceta, cu cruce ? Şi acum despre asta să nu mai vorbim. Popă sînt. Şi creştin sînt şi eu, ce Dumnezeu ! Aş fi cutezat să slujesc la altar dacă n-aş avea darul ? Dar gînduri aşa iuţi şi veninoase numai diavolul poate trimite în capul unei femei !

— Am greşit, văd că am greşit, răspunse cu teamă Nastasia.

Costandin se însenină. Mîngîie cu degetele-i lungi bărbia albă a femeii şi zise :

— Fiindcă te-ai cumînţit aşa degrabă, iată, mă întorc la gîndul cel dintîi : jumătate din ce câştig e al tău. Poţi să-ţi cumperi pămînt ori dobitoace, ori să pui banii în ladă, cum vei avea voie.

— Doamne, Costandine, tu vorbeşti mereu de câştig. Dar câţi bani ai câştigat azi din pomeniri ? Nimica toată !

— Douăzeci de creîţari, o băncuţă de argint, nu-i lucru de lepădat.

— Atîta ai câştigat ?

— Vezi bine ! Şi, iată, jumătate sînt ai tăi.

El scoase banii din şerpar şi-i număra.

— Dar nu de câştigul acesta obişnuit îţi vorbesc eu ţie, femeie ! Ci de acela pe care mi-l va aduce cartea asta. Şi de aceea a fost nevoie ca oamenii să creadă povestea cu calul. Cartea e în adevăr rară şi plină de slujbe folositoare la toată neputinţa. Aşa mi-a spus călugărul. Dar tot el mi-a spus că mai întîi oamenii trăbă să creadă în puterea cărţii şi a slujbei ei. Altfel, nu foloseşte la nimic. De aceea a fost de lipsă să-mi bat eu capul cum să fac să creadă oamenii. În sfîrşit, minciuna asta poate să fie un păcat. Dar nelegiuire, cum ai zis tu, defel ! Pentru că eu am lucrat numai spre binele creştinilor, pentru credinţa oamenilor, fără de care cartea nu le ajută.

Călugărul mi-a spus că-i scris în lege că fără credință nu-i cu putință nici a-i plăcea lui Dumnezeu, nici a te mîntui. Căiește-te, deci, și te pocăiește că te-ai lăsat la ispită grabnică și ai spus cuvinte grele și neadevărate unui preot, în bănuială păcătoasă ! Toată slujba își are meșteșugul ei, tu femeie. Și eu acum nu fac decît să învăț meșteșugul preoției. Deci, te întreb : ești gata să crezi și să mă ascuți ?

— Gata, răspunse fără codire Nastasia.

Costandin luă cartea cea mare de pe masă, o vîrî la grindă, oftă ușurat, șezu la masă și începu :

— Deci, să fii cu luare-aminte la ceea ce-ți voi spune acum. Știi și tu, ca și mine, că nimic nu se întîmplă în lume fără voia și știința lui Dumnezeu. Mai știi că Dumnezeu e bun și milostiv și ascultă rugăciunile celor din năcaz. Le ascultă dacă cel năcăjit crede. În cartea asta sînt rugăciuni bune la toate năcazurile. Eu încă nu le pot ceti ușor pe toate. De aceea să nu te miri că mă vei vedea zile și săptămîni de-a rîndul cetind. Că mai tîrziu mă vor năvăli bolnavii și sărmanii și cei chinuiți de duhuri necurate, și va fi multă slujbă, și trăbă să le pot ceti grabnic, să nu stau să buchisesc. Toate acestea însă nu vor fi de folos dacă omul ce se va apropia de carte nu va avea credință. Iar credința, îmi spunea călugărul, greu se capătă. De aceea iată de ce este nevoie.

— El se apropie cu scaunul de Nastasia și continuă pe un glas mai scăzut : E nevoie să iscodim, să știricim de la fiecare bolnav și om în năcaz, mai înainte de a intra la mine să caute la carte, cum îl cheamă, de unde este, de cîți ani e, ce îl doare, cu ce năcaz vine. E bine să cunosc înainte și pe rubedeniile lor, și averea, și pretinii,

și dușmanii. Toate acestea și încă alte lucruri mărunte în legătură cu omul în năcaz care va veni să caute ajutor în carte și în slujbe.

Nastasia asculta, căutînd să nu scape nimic din vorbele bărbatului și să înțeleagă unde bate. Dar părea că nu pricepe încă.

— Omul, pentru a se tămădui, are nevoie de credință, nevastă. Să zicem că întră la mine un străin, dintr-un alt sat, de departe, și eu îl pun de deschide cartea cea mare. Și cît ce privesc eu la foaia și slova unde a deschis, mă întorc cătră el și-i spun : «Dumneata, bădicule, vii din satul Aluniș, te cheamă Ion Cornea, pe nevastă o cheamă Anița și ești însurat cu ea de zece ani. Aveți trei copii, Ion, Liță și Mărie. Iar nevasta ți-e bolnavă de două luni. Ai fost la babe descîntătoare și n-a folosit la nimic. Are dureri la foale. Iată în carte ce este scris : să i se cetească slujba cuvioasei Maria Egipteanca de trei ori de un popă bun. Iar plata mea face un zlot bun, cu slujba cu tot, doi zloți.»

— Și cartea, unde se deschide, arată toate acestea ? Întrebă Nastasia zăpăcită.

— Cartea arată ce arată, dar toate lucrurile privitoare la om eu trăbă să le știu de mai nainte. Dacă i le pot spune omului, să creadă că eu le știu din carte, va crede și în slujbă și în puterea ei, și credința îl va mîntui. Și va plăti, fără să crîcnească, și banii. Cred că al înțăles acum.

— Ba eu, drept ți-o spun, n-am înțăles. Dacă nu scrie la carte cine-i omul și de ce năcaz e adus, cine ți-a spune înainte de a-ți descoperi el ? Că atotștiutor nu-i

decît singur Dumnezeu, care ne cunoaşte şi gîndurile, răspunse femeia nedumerită.

Costandin Pleşa se ridică, măsură de cîteva ori camera, apoi se apropie de nevastă şi-i spuse limpede :

— De unde să ştiu ? Omul care vine la mine cu un năcaz trăbă tras de limbă din bună vreme. Văd că trăbă să-ţi vorbesc pe faţă, fiindcă mintea femeii nu ajunge prea departe. Iată cum trăbă tras omul de limbă ! M-am gîndit mult şi am aflat că aşa va fi bine. Ascultă dar cu luare aminte. — Popa cel nou şezu iar şi începu : Nici un străin care se va abate aici nu-mi va vedea faţa înainte de două ceasuri de la sosire, oricît ar fi de grăbit. I se va spune : «Părintele are de lucru, ceteşte slujbe, mai aşteaptă şi dumneata». Va fi dus în tindă, şi tu o să-l îmbii cu mîncare, ba şi cu un păhar de rachiu. Şi vei trece mereu prin tindă, vei sta cu el de vorbă şi-l vei iscodi, spunîndu-i mereu că eu n-am sunat clopoţelul precum că omul poate intra, avînd eu încă treabă. Cum îl vei iscodi ? Întrebîndu-l, fără să bage el de samă pentru ce, despre toate ale lui, şi bune, şi răle. Tot ce-ţi va spune îţi vei lega în minte şi, venind, îmi vei spune mie cu cine mă voi întîlni. Apoi eu voi suna clopoţelul, că îmi voi cumpăra un clopoţel pentru treaba asta. M-am gîndit eu şi la alta. Poate să-mi fac un loc de unde să aud singur tot ce va spune străinul, dar despre asta vom vedea mai tîrziu. De început va fi destul aşa. Tu-ţi vei băga slujnică să vadă de curte şi de mîncare — aşa se şi cade unei preutese : să aibă slujnică. Şi nu vei mai avea alta de lucru decît să tragi

de limbă oamenii care vin la mine. Să nu crezi că-i greu ! Omul în suferință vorbește bucuros despre năcazul său. Nici nu trăbă să-l întrebi adeseori. Să fii numai miloasă eu el, și-ți va spune, de bunăvoie, tot ce avem nevoie.

Nastasia îl ascultă cu urechea întinsă, cu ochii ațintiți. Pricepu acum ce-i spunea bărbatul. Înțelese și se mînie cumplit.

— Omule, bine am zis eu de atîtea ori, înainte de a te preoți, că tu ești dracul gol ! Dar de ești ghiavol, nu te mai apropia și de Dumnezeu, că te-o bate ! Adecă e șarlatanie toată treaba, și nimic alta ! Cartea ta nu plătește două parale ! Și, în șarlatania asta, eu să fac începutul și să duc povara ! Eu să-mi pierd sufletul ! Nu ți-ai găsit omul, părințele, sfîrși ea cu dispreț.

— Dacă nu voiești tu, o să știu eu pe altcineva. Soru-mea, Vuța, ce așteaptă ? Dar văd că tu nu înțelegi adevărul. Te pripești cu judecata. Crezi tu că vrem să înșălăm pe oameni și te arvunesc cu voia celui necurat și a muncilor iadului ?

== E limpede că am fi niște șarlatani !

== Cap de femeie, ce să spun ! E păcat să întrebi pe omul năcăjit cum îl cheamă, de unde este, ce năcaz are ?

== Atîta nu-i păcat.

== Și dacă, nevăzîndu-te nimeni, decît numai Dumnezeu, te streкори la mine și îmi spui ce-ai auzit, e un păcat ?

Femeia se răsuci pe scaun.

== Știu eu ? Poate nici asta nu-i păcat...

== Nu-i păcat defel ! Tu îmi spui numai ceea ce ai auzit de la om. Dacă a mințit el, mințești și tu, dar vina

va fi a lui, nu a ta. Eu, la rîndul meu, ce voi face ? Voi împărtăși omului ceea ce tot din gura lui a ieșit. Unde vezi greșala ?

— Întortocheat la minte te-am știut de cînd ești, Costandine ! Cum n-o fi păcat dacă omul va crede că tot ce știi din cartea aceea știi ? Nu vezi minciuna cît un pietroi de moară ?

— Ai uitat lucrul de căpetenie, femeie. Pentru ce vor veni oamenii la mine ? Să scape, prin rugăciune, de răul ce-i bîntuie. Nu-i așa ?

— Așa este, dacă vor veni !

— Vor veni, ai să vezi, și încă mulți ! Dar de răul lor rugăciunea nu-i va scăpa dacă ei nu cred. Trăbă să creadă. Și credința în puterea cărții și a rugăciunii se va vărsa în sufletul lor îndată ce vor auzi că eu știu cine sînt ei și de ce pătimesc. Dacă eu sînt un mincinos, pentru ei sînt mincinos. Dacă vrei să mă numești șarlatan, pentru ei sînt, pentru vindecarea lor. Și Dumnezeu, care știe toate, știe că eu mă fac a cunoaște lucrurile din carte numai pentru ca ei să creadă și să se mîntuiască. Altfel, fără credință, rugăciunea și slujba nu folosesc la nimic. Așa mi-a spus călugărul.

— Dar ți-a spus el și cum să înșăli pe oameni ?

— Dacă chiar vrei să știi, ei bine, iată cuvîntul meu : mi-a descoperit taina și mi-a spus că a minți fără să faci vreun rău cuiva, ci, dimpotrivă, pentru a-l ajuta, nu-i păcat. Ești liniștită acum ?

Nastasia nu răspunse un răstimp.

— E nevoie să știu ce pot aștepta de la tine, pentru că altfel va trebui să cer ajutorul altuia, deși străini nu

ar fi bine să între în tainele noastre. Nu ar pricepe că noi, umblînd așa, vrem să facem binele. Dar aş lua de ajutor pe soru-mea, Vuța. Ea ar lua însă și partea de cîștig ; asta trăbă să o știi înainte.

— Ascultă, Costandine, răspunse femeia pe-ndelete, eu mă mir de tine și uneori nu te mai înțăleg. Așa cum îmi vorbești acum, s-ar părea că ai dreptate, că nu-i nici un păcat. Dacă mințеști pentru a face bine altuia...

— Dar nici nu mințesc, nebuno ! Tu ai crezut așa ! Eu spun omului vorbele tale. Eu n-am să-i spun că am cetit în carte. Treaba lui dacă va crede așa — și așa va crede ! Acest lucru însă îi va da credință, și prin credință îi va veni tămăduirea. Adică va cîștiga, nu va pierde.

— Spui că și călugărul zicea că nu-i păcat dacă iasă la urmă binele, adăogă Nastasia, cu gîndul viu că ea va putea pierde partea ei de cîștig, cu gîndul la cumnată-sa Vuța, o femeie ca un brici și pe care nu o prea avea la inimă.

— Așa mi-a spus părintele și așa este. Așadar, ai înțăles ? Și primești să-mi fii ajutor pentru a face bine creștinilor ?

— Fie voia ta, Costandine ! Cred și eu că nu e bine să aflu străinii.

— Acum, la început, nu vom avea lipsă de ei. Dar mai tiru se poate ! Cînd va fi îmbulzeală mare la noi, nu vei mai răzbi singură ! Și va trebui să am, de pe acum, oameni de încredere în satele din jur. N-ai grijă ! Nu o să le spun eu pentru ce am nevoie de ei. Dar ei, fără să-l dea sama, or să-mi spună tot ce doresc. Voi merge

o dată pe săptămînă la oraș, la tîrg. Și voi afla, la un păhar de beutură — pentru că nu m-am jurat să nu întru decît în crîșmele din sat, — voi afla tot ce-mi trăbă despre bolnavii și năcăjiții din satele din jur. Dar mai este ceva. — Popa cel nou tăcu și se gîndi. — Mai greu este începutul, mai greu va fi cu creștinii de la noi. Și dintre ei vor veni cei dintîi la cetanie. Cu ei va fi ușor, cunoscîndu-i, dar va fi greu putîndu-le spune puține lucruri de care să rămînă uimiți. Vor zice : a putut să afle popa din sat, de la oameni. Deci, aici, va trebui să întri în tainele pe care omul le ține în el : gîndurile ce-l bat, nădejdlile ce le are, vreun lucru pe care l-a săvîrșit în taină. Pentru asta mi se pare că voi avea lipsă, pe lîngă tine, și de Vuța. Chiar de la început. Să n-ai grijă. O să o pun să lucreze așa încît ea să nu bănuiască nimic. Îi voi spune, subt jurămînt, că am lipsă de tainele oamenilor pentru ziua cînd vor veni să se spovedească. Oamenii sînt păcătoși și nu spun în spovedanie decît ce-i întreabă popa, și nici atît, dacă nu-i dovedește că știe. Iar popa are datoria să curețe pe om de toate păcatele. Știu eu cum s-o pun la cale pe Vuța să nu bănuiască nimic ! Și acum, destul pentru ziua de azi ! De mîne eu mă pun pe cetanie, să pot spune ușor și iute toate slujbele. Tu vezi și-ți află o slujnică chiar de mîne. Pe urmă să te duci la oraș să-ți cumperi postav pentru două rochii : una de purtare și una de duminică. Așa ! Mi-am pus de gînd să te scot din cătrînță. Așa se cade unei preutese. Și rochiile să-ți fie gata pînă în două săptămîni, cînd vine protopopul să cetească scrisorile de la vlădicie prin care se adeverește că-s popă aici în sat.

V

Costandin Pleșa se puse cu sîrguință la muncă. Citea, cu ziua de cap, în mineiul cel vechi cu slovă rășchirată. Citea rînduielile sfinților de toate zilele, de la utrenie, de la vecernie și canoanele sărbătorilor sfinților mai mari. Citania sporea greu, și popa se ștergea mereu la ochi : îl usturau. Totuși, din zi în zi citea mai ușor. Uncori lua la rînd liturghierul, ceaslovul sau molitvelnicul, pentru a se obișnui mai bine și cu rugăciunile din ele, mai ales că buchiile se deosebeau destul de mult de la o carte la alta.

După ce prinse curaj, deschise cartea cumpărată cu reze zloți de la călugărul care-l dase pe brazda preoției. Aici slova era mai mărunță și mai spălăcită, de folosință îndelungată. Era tot un fel de molitvelnic, cu deosebire că era cu mult mai bogat decît cele din ediții mai nouă din veacul al nouăsprezecelea. Pe lîngă slujba botezului, a cununiei, a maslului, pe lîngă rînduielile îngropăciunii și tuturor molitvelor ce se cuprind în edițiile nouă, erau aici slujbe și molitve pentru tot năcazul și trebuințele omenești, ba și pentru năcazurile și bolile vitelor. Era și slujbă pentru alungarea ursului și a lupului de la oi, pentru dezlegarea de fermecătură, pentru blăstămul gîngăniilor care prăpădesc sămănăturile ; era slujba Mariei Egiptencei și canonul sfîntului Andrei.

Costandin Pleșa își însemnase încă de la vîldicie, din spusele călugărului, care slujbe sînt mai folositoare și mai des cerute de creștini, și pusese peste tot locul semn cîte un fir de ață roșie. La aceste semne deschise

mai întâi și începu să citească. Spre marea lui mirare văzu că citește destul de ușor și cu buchiile acelea mărunte, și, prinzînd curaj, se străduia nu numai ziua, ci și noaptea, la lumînare de său.

Trecu apoi la alte molitve din cartea călugărului, la rînduiala celui ce ispitește în vis, la rînduiala scoaterii dracilor, la molitvele de junghi și de săgetătură. Cu cît citea, era tot mai încîntat. Îndeosebi îi plăcea să recitească rînduiala scoaterii dracilor, băstămele și afurisiunile marelui Vasilie. «Cumplite afurisanii, zicea el cu satisfacție ; să văd eu, odată ce voi fi cu patrafirul după cap, ce diavol va putea suferi unele ca acestea și să nu fugă pe pustii locuri !»

Costandin Pleșa, vreme cît i-a vorbit la vlădicie călugărul despre puterea slujbelor cu rugăciune, credea și nu credea. El lăcomise la cartea aceea, cum lăcomise și la preoție, mai mult pentru cîștig. Văzuse că popa nu dă nimănui, ci numai primește. Auzea pe călugărul spunîndu-i că din multe strîmtori bănești l-a mîntuit cartea aceea. Voia să învețe să poată mînuie bine molitvele pentru punga sa. Și nici prin mînte nu-i trecea — decît arareori — că poate fi păcat : cîștigul se ținea de rînduiala slujbei de preot. Și orice om trebuie să trăiască după slujba sa.

Dar în vremea cît se adînci în citanii și tot mereu îi venea înainte numele lui Dumnezeu, al Precistei și al sfinților, începu a se teme de păcat dacă va face rugăciunea numai cu gîndul la cîștig. Și așa își puse în gînd că el va trebui să citească bolnavilor și năcăjiților cu toată credința. Începu să-i fie frică de taina ce ascundea rugăciunea.

În vremea asta Nastasia aduse de la oraș postav pentru două rochii ; nevasta unui sas sărac i le croi și i le cusu pentru nimica toată. Astfel, când veni protopopul, preteasa i se înfățișă după cum trebuie.

Costandin Pleșa folosi din sfaturile călugărului și pentru această zi însemnată și se pregăti din bună vreme pentru ea. Știa pe dinafară o scurtă cuvîntare prin care trebuia să mulțamească vlădicului și protopopului la sfîrșitul liturghiei. Dar, mai ales, știu cum să-l primească și să-l ospăteze pe protopopul.

«Să știi, fiule, că pacea ta în parohie va atîrna mai ales de felul cum vei ști să întri, de la întîiul prilej, în bunăvoința protopopului. Că pînă la vlădică e departe, și ochiul vlădicăi este protopopul. Deci, bagă de samă, bine să-l ospătezi și să-l cinstești.»

Pleșa ținu minte sfatul bătrînului, și bine se folosi !

Cînd auzi clopotele cailor de la căruța ce aducea pe protopop, Costandin Pleșa, îmbrăcat în haina cea lungă, cu capul gol, deschise poarta curții — pe care de-cu-sară o măturaseră argatul și slujnica, — ieși la porțiță și așteptă cu capul plecat, gata pentru primirea blagosloveniei. Preteasa aștepta în curte, lîngă pridvor, în rochia de duminică, cu cei trei copii alătura. Sluga și slujnica, cu o ceată de vecini, mai la o parte.

Protopopul era în vîrstă, cu barbă mare albă, dar în putere încă... Privea cu ochii iuți, neastîmpărați, din căruță. Avea obraji roșii, tineri încă, și mustața groasă era afumată sub nas.

Încă din căruță dădu blagoslovenie lui Costandin, care îl căruță cu evlavie mîna și-l ajută să se coboare. Protopopul, în picioare, era aproape cît Pleșa de înalt și de

voinic, purta cizme potcovite și o sutană odată neagră, bătînd acum în verziu. Blagoslovi pe toată lumea, vesel, cu surîsul pe față și în ochi, lăsîndu-i să-i sărute mîna.

— Domnul să te blagoslovească ! Domnul, maică ! Domnul taică, zicea el mereu, în vreme ce nu-și lua ochii de la sutana lui Costandin și făcea din cînd în cînd : Hm !

Îl clopotnița de lemn, clopotarul începu să tragă vestea : sosirea protopopului ; era semnalul pentru duminica aceea.

— Adică tu ești preotul cel nou, hirotonisit acum, Costandin Pleșa, începu protopopul pornind de la căruță spre casă, tu ești noul păstor din Curmătura. Dar cum se face, fratele meu, că te-ai dus la vlădicie fără să vii pe la mine, fără să mă întrebi ? Eu nu te-am cunoscut pînă acum !

Costandin Pleșa se gîndi puțin, surprins de întrebarea asta.

— Să nu fie cu supărare, sfinția-ta ! Nu e din vina mea, ci din vina prostiei și a neștiinței. Nu știam că așa e legea, și nime nu era cine să-mi spună.

— Hm ! pufni bătrînul. Dar știi că, dacă nu puneam o vorbă bună, nu te sfințea ? Am pus o vorbă bună, întrebîndu-mă vlădica, deși nu te cunoșteam ce fel de om ești. Și acum nădăjduiesc că nu m-am legat pentru un om nevrednic. Văd că ești în plină putere și sănătate. Dar cu slujba cum o duci ? Poți îndruga ceva la altar ?

— Mi-am dat silința și am învățat, sfinția-ta ; azi o să vezi ce pot. Nu mă laud, dar cred că pot face orice slujbă.

— Bine, bine, fiule, vom vedea. Dar să-mi spui tu mie cum ai și îndrăznit să calci canoanele cu privire la îmbrăcăminte ?

Întrară în vremea asta în casă, și pe masă erau de toate bunătățile : și slănină, și brânză, și unt, și pîne moale, și sticla cu tescovină.

— Nu înțăleg, sfinția-ta, zise Costandin.

Protopopul luă în nări mireasma tescovinei și a pînii proaspete și simți că i se iuțește pasul.

— Îmi pare că haina ta e de călugăr, nu de preot, zise îmblînzit protopopul. Dar, în sfîrșit, și asta e haină preotească. S-o strîngi mai tare cu brîul, să n-o lași așa de largă. Poartă omul ce are, deși canonul nu-i chiar așa. Pentru ce nu ți-ai cumpărat o reverendă ca lumea ?

— N-am aflat gata, sfinția-ta, și călugărul mi-a îm-biat-o pe asta. Nici nu-i nouă, ci purtată.

— Și cît ai dat pe ea ?

— Trei zloți buni.

— Hm ! Mulți bani, fiule. Eu îți vindeam o reverendă bună cu doi zloți. Lacomă poamă e și călugărul în lumea asta, Dumnezeu să ne ierte !

— Eu mă bucur, sfinția-ta, că-mi poți da una bună. Și dau bucuros doi zloți pe ea.

— Văd eu că tu nu ești cu nimic vinovat că ai îmbrăcat haină străină de tagma noastră. Bine, va fi cum zici. Da' ce văd, masa întinsă înainte de sfînta liturghie ? !

— Pentru sfinția-ta, că vîi de departe.

— Da' știi că popa nu poate pune în gura lui nimica pînă după slujbă !

— Cum să nu știu, vai de mine ! Nici n-am pus eu, nici n-am de gînd ! Ci pentru sfinția-ta, că vei fi os-tenit de drum.

— De la patru de dimineață am plecat ! Și ai dreptate : sînt ostenit, că la vîrsta mea drumurile lungi nu-s șagă. Am îmbucat puțin și pornind de-acasă, că nu slujesc cînd merg pe sate. Mă îmbrac în odăjdii și stau la altar, zic ectenii, dar nu mă cuminec. Mai demult, în tinerețe, cînd mergeam pe sate, făceam slujba întreagă, cu cuminecare. Acuma nu mai pot. Ce-a fost verde s-a uscat, ce-a fost dulce s-a mîncat, vorba ceea.

După al treilea păhărel de tescovină, protopopul își aduse aminte că n-a închinat cu nimeni, și Costandin trebui să cheme pe preuteasa.

Nastasia se arată rușinată, copiii se iviră în prag în urma ei.

— În sănătatea popii celui tinăr, zise protopopul cu păhărelul în mînă, mestecînd brînză cu pîne moale.

— Și a sfinției-tale, îndrăzni Nastasia.

— Dar sînteți încă oameni tinări, fratele meu, zise bătrînul privind cu bucurie la preuteasă. Dumnezeu să vă îmbucure ! Sfintele sărbători ! Și dădu păhărelul peste cap.

Protopopul își aprinse o țigară, mai mîncă, mai bău, cînd se auzi trăgînd a doua oară clopotul.

— Să mergem, zise el. Pe preuteasa o iertăm de data asta. Are treabă pe la oale și pe la cratițe. Dar noi să ne grăbim.

Cînd trecu prin tindă, prinse de bărbie pe cel mic dintre copiii lui Costandin.

— Ce-i, Prîsleo ? Nu vii la biserică ?

— Ba viu, cu Ion și cu Liță.

În curte se adunaseră în vremea asta mai mulți creștini, care primiră blagoslovenia și porniră cînd în urma celor două fețe bisericești.

Protopopul nu era necunoscut în sat. De vreo treizeci de ani era în fruntea protopopiatului și nu trecea anul să nu vină o dată. Numai acum nu mai fusese, de la înmormîntarea preotului celui bătrîn, de vreo trei ani.

Oamenii erau dornici să afle ce va zice despre popa cel nou și cum i se va împărea cu slujba lui. De aceea biserica fu mai plină decît la întîia liturghie a lui Costandin.

Popa cel nou, cu sîrguința lui din cele două săptămîni, ajunsese departe : nu se mai împiedecă nicăiri în ectenii, pomeni pe vlădica și pe împăratul cu numele. Era mai stăpîn pe glas, barba îi mai crescuse, așa că protopopul rămase mirat de sporul unui om din popor ridicat la treapta preoției. Și pentru aceea îl și lăudă în cuvîntarea ținută la sfîrșitul slujbei și cînd citi scrisoarea de întărire de la vlădicie. Iar cînd îi puse în mînă semnele slujbei celei nouă, Evanghelia, crucea și cheile bisericii, protopopul spuse cuvinte de la inimă și lăcrămă.

— Îți încredințez cartea sfîntă a Evangheliei, unde-i cuprinsă toată învățătura de mîntuire. Tăria e în carte, nu în frăția-ta. Domnul, care luminează pe toți, te va lumina și pe tine, om cu puțină învățătură, căci Domnul îți va da să grăiești. Întru cele umilite i-a plăcut lui Dumnezeu să arate înțelepciunea. Deci nu întru știința mea mă voi lăuda, ci întru Domnul. Îți încredințez crucea, arma de luptă a creștinătății și a preoților celor evlavioși. În numele ei vei birui pe dracul și te vei ridica, dacă ai căzut. Iar crucea ta, cu năcazurile lumii și ale

păstoriei sufletești, să o porți cu vitejie, dar mai ales cu răbdare. Că biruința din urmă îndelungată răbdare iaste, după cuvîntul sfîntului Pavel. Crucea să-ți ajute ! Și-ți mai dau cheile acestei biserici, cum le-a dat Domnul Isus Hristos lui Petru, să încui și să descui, adică să legi și să dezlegi de păcate turma cea cuvîntătoare, încredințată ție. Ai putere și îndatorire să săvîrșești sfintele taine, de la botez și pînă la maslu, ungerea cea de pe urmă, întru frică și întru cutremur să nu te ardă, că foc sînt. Să ocări cu blîndețe pe cei vrednici și să lauzi pe cei cu frica lui Dumnezeu. Și beat să nu cutezi a săvîrși nici una din sfintele taine, că spînzurare îți vei agonisi, ca Iuda vînzătorul. Iată, ți-am spus și ți-am arătat canonul preotului și datoriile lui. Iar voi, blagocestivi creștini, bărbați și muieri, tinări și bătrîni, avuți și mișei, să ascultați cuvîntul și porunca părintelui vostru suflesc. Să nu vă spuneți că-i om din rîndurile voastre, pe care-l cunoașteți, că acum nu mai este. Darul preoției l-a schimbat, și nimeni dintre voi nu are acest dar. Să nu vă cotiți și să ziceți : «Ce știe el mai mult decît noi ?», că Domnul îi va da ce să spună. Și să-l cinstiți ca pe unul ce-i slujitorul lui Hristos, așa să-l socotiți. Și femeia tinără, ori fata, să nu-și ridice ochii asupra lui cu gînd de păcat, că în afurisanie cade. Iar ceea ce i se cade la boteze, și la nunți, și la morți, și la Bobotează, cu strășnicie să păziți, și să-i dați, și să nu vicleniți asupra cîștigului slujbei sale. Că tot slujbașul după slujba lui se cade să trăiască, iar popa de la altar. Să nu vă scumpiți la prescură și la parastase și la pomeni, că pentru sufletul vostru dați. Iată, v-am spus, și nu-i porunca mea, ci porunca sfintei maicii bisericii. Amin !

Cuvîntarea protopopului a fost ascultată cu evlavie, cu uimire pe alocuri. Ceremonia cu darea Evangheliei, a crucii și a cheilor n-o mai văzuseră încă, și erau pătrunși de credință. Se uitau acum cu alți ochi la Pleșa Costandin, care sărutase pe rînd Evanghelia, și crucea, și cheile, și acum le ținea în brațe, gata să-i răspundă protopopului.

Cuvîntarea lui nu ținu mult, dar fu bine rostită, fără poticniri, și protopopului, de la început, îi păru cunoscută. Către sfîrșit nu se mai îndoi că era învățată pe dinafar' din aceeași carte de unde învățase și el pe vremuri pe a sa, pe care, de treizeci de ani, o rostea neschimbată de cîte ori avea să introducă în slujbă un preot nou. Descoperirea nu-i fu tocmai pe plac și îl sili să-l cinstească pe Costandin, pe care, iată, l-a ajutat glagoria să învețe o cuvîntare din carte. Părea deștept țăranul ăsta !

Prînzul ținu pînă la patru, adică mîncarea mai de mult nu mai avea căutare, dar vinul nu se lăsa îmbiat. Protopopul sugea bine, iar părintele Costandin Pleșa, cînd văzu așa, prinse curaj și arătă și el ce poate. Popa mai chemase la masă pe diac, pe țîrcovnic, pe clopotar și încă patru dintre bătrînii bisericii.

Protopopul întrase în mare veselie, glumea cu Nastasia, ba o mai și pișca de mîneacă și-l zorea mereu pe Costandin să cînte.

— Trăbă că cînți ! Ai glas bun ! Am auzit eu !

Cîntă întîi diacul, cu glas hodorogit și scîrțîit, că era bătrîn, cîntă și Pleșa, care, înfierbîntat de vin, nu se mai lăsa îmbiat.

Și se bucurară cu toții de vinul cel bun, și prinseră limba și bătrînii bisericii și începură a povesti întîmplări cu popa cel de demult.

Cînd protopopul se hotărî de plecare, să nu înnopteze pe drum, Pleșa ieși repede în curte să vadă : gata sînt toate pentru plecare ?

— Niculae ! strigă din prag.

— Aici, aici ! răspunse sluga.

— Ai pus sacii în căruță ?

— I-am pus.

— Doi de grîu și doi de porumb ?

— Așa mi-ai poruncit.

— Da' cartofii cei noi ?

— La locul lor și ei.

— Ai legat de picioare cele două gîște ?

— Legat. Să le aduc ?

— Pune-le în căruță, la șireglă.

Costandin Pleșa, tot întrebînd, se apropie de căruță și cercetă și cu ochii. Toate erau în bună rînduială.

— Și acum spune-i omului să prindă caii.

— S-a cherchelit puțin și doarme, dar îl trezesc eu îndată.

Cînd ajunse la masă, protopopul, în picioare, închina de ducă.

— Și acum încă unul, frăția-ta, de la botul calului. Pagubă să-l lăsăm să se răsufle.

Costandin Pleșa se repezi în pivniță și aduse în brațe un butoiș ca de trei vedre.

— Unde să-l mai punem și pe ăsta, sfinția-ta ? întrebă el cu veselie.

— Îi facem loc, îi facem loc numaidecât. Pune mîna, măi Ilarie ! strigă protopopul, care trecu în revistă sacii. Numai după pipăit ştia ce ascund. — N-ai uitat decît două-trei mierţe de grăunţe pentru cai.

Popa simţi că a greşit, din uitare, şi sluga aduse repede ovăsul.

Cînd să pornească, Pleşa sărută mîna protopopului şi-i atrecură în palmă cinci piese de cîte un zlot.

Bătrînul clipi din ochi, îi strînse mîna şi zise tare :

— Vă las în paza Domnului pe toţi ! După cum văd, Curmătura a căpătat popă de frunte. Să vi se umple casa de copii, şi curtea de vite.

Şi el blagoslovi larg cu amîndouă mînile, în vreme ce căruţa porni. Ilarie, pe capră, se cumpănea. Deodată, elt ce ieşi în drum, părăindu-i-se, poate, că e la o nuntă, începu să chiuie şi să dea bici cailor.

VI

Trecură zile, luni şi ani, şi blagoslovirea protopopului se izbîndi. Casa popii Pleşa Costandin se umplu de copii, iar curtea lui de vite. Cu cît treceau anii, lumea ulta tot mai mult obîrşia părintelui ; cu cît se îmbogăţea, creştea în cinste ; cu cît făcea mai multe minuni cu cartea lui, faima lui se răspîndea tot mai departe. Ajutate la această îndepărtare a popii de prietenii şi cunoscuţii lui de odinioară şi împrejurarea că Pleşa nu se mai purta îmbrăcat decît în haină preotească. Pe lîngă sutana

cea călugărească și reverenda cumpărată de la protopop, își mai făcu una nouă, de sărbători. Apoi, într-un an barba-i crescuse cît un măturoi. Și, pe deasupra, nu mai umbla nici cu plugul, nici cu carul. Nu mai lucra nici la fîn, dar încă la coasă ori la secere !

Și toate acestea, fiindcă nu mai avea vreme. Îl năvăliră creștinii cu boalele și cu năcazurile mai curînd decît nădăjduia el. Vestea cărții ca și care nu mai avusese decît popa din Lunca Vadului mersese departe, înainte de a începe slujbele, dar și întîmplarea l-a ajutat înainte de a-i putea veni în ajutor preoteasa, după înțelesul ce-l făcuseră, ori soru-sa Vuța.

Și anume, a doua zi după introducerea lui în slujbă prin protopopul, dis-de-dimineată, pe cînd încă preoteasa nici nu se sculase, popa Costandin Pleșa se trezi cu noaptea în cap. Îl durea capul, iar gura îi era amară și rea. Băuse mult duminica, și pînă era față protopopul, și, mai ales, după ce el plecase. Se ospătase cu bătrînii bisericii, care își aduseseră aminte, cu diacul și cu celelalte fețe bisericești, de zilele bune cînd popa cel răposat era în floare. Își aduseseră aminte de nunțile și pomenile de pe acea vreme.

Pleșa Costandin se trezi deci cu noaptea în cap, în ziua aceea de luni, și nu mai putu adormi. Era treaz și se frămînta în așternut, cînd auzi larmă la porțiță: sunet de zurgălăi și glasuri de oameni. Un glas răgușit striga mai tare ca toate. Auzi și vorba lui Niculae, a slugii :

— Așteptați, oameni buni. Deschid numaidecît poarta.

Popa tresări : Ce să fie ? Cine să vină la el așa de dimineață cu căruța ?

Sări din pat, se uită pe fereastră. Era o căruță străină, și în căruță, legat cu funii, un om slab, cu fața galbenă, care zbiera mereu. Doi creștini și o femeie, supărați ca la înmormântare, umblau pe lângă căruță, în jurul cailor.

Constandin intră în sutana călugărească, își trecu degetele prin păr și barbă și ieși în curte, neliniștit. Știa că vin cu vreun năcaz și, iată, n-a putut lua înainte nici o măsură de pregătire. Ceva însă îi dădu îndrăzneală să cuteze.

— Bună-dimineța, oameni buni, zise el străinilor. Mare canon pe capul dumneavoastră să porniți de acasă, cu noaptea în cap.

Oamenii îi sărutară pe rînd mîna. Costandin colindase multe sate în tinerețele sale și cunoștea, după port, pe rumânii din multe părți. Iar portul acestora îl cunoșcu iute.

— Din Obreja pînă aici este cale de patru ceasuri bune, adăogă el.

Creștinii rămaseră mirați.

— Așa este, părinte, și din Obreja sîntem, și cu noaptea în cap am pornit, și mare canon avem. Numai adevărul l-ai spus, Dumnezeu să te bucure.

Pleșa își luă acum și mai mare curaj. Simți că-i clipa de a cuteza.

— Cum n-o fi canon cumplit, zise iar, privind la cel legat în căruță, care gema și se uita urît, cînd cineva e legat de necuratul și-și pierde mintea ?!

El își dăduse socoteala, de cînd văzuse pe omul legat în căruță, de ce este vorba.

— Adevărat, părinte dragă ! Ce-i pe noi să nu mai fie nici pe pui de năpîrcă, suspină femeia. Ficiorul

acesta al nostru ne bagă în pământ de vii. De aceea, auzind de darul și cartea sfinției-tale, am venit să mai încercăm și cu dumneata.

Pleșa Costandin, dacă credea în puterea vreunei slujbe, apoi aceasta era slujba de scoaterea dracilor, afurisaniiile marelui Vasilie. «Aici, își zicea el, nu trăbă nici o știință. Spui blăstămele, și ghiavolul piere.» Și-i plăceau strașnic blăstămele acele împotriva Duhului Necurat.

— Aduceți-l în casă ! porunci el, pornind cu pași îndesați spre locuință.

Întră în odaia dinainte, unde ospătase ieri pe proto-popul, luă cartea cea groasă de la grindă, își puse patrafirul și așteptă.

Bolnavul întră potolit, adus de subsuori de cei doi rumâni. Nu mai zbiera, ci privea întins la popă.

— Să vedem dacă vrea să deschidă cartea, zise popa, și o apropie de bolnav.

Acela se strîmbă și se feri.

— Deschide dumneata în locul lui, zise popa către muma îndrăcitului. Când a intrat pe poartă, eu am deschis-o și am văzut ce năcaz are. Deschide-o acum și dumneata, să vedem, nimerește-se același loc ?

Femeia își făcu semnul crucii, se apropie cu teamă de carte și o deschise.

— E la același loc, zise popa vesel. Și iată slujba ce-i este scrisă : slujbă pentru scoaterea dracului.

— Drac am ! cuvîntă atunci cu glas ostent bolnavul, privind în pământ.

— De-acum nu vei mai avea. Dumnezeu și puterea crucii și a rugăciunii îl vor alunga pe pustii locuri. Ingenunchiați cu toții.

În casă încă nu se vedea bine să citești, și popa aprinse o lumânare. Puse patrafirul pe capul tînărului Ingenunchiat între cei doi bărbați și începu să citească cu putere. Și știa citi bine blăstămele marelui Vasilie.

Din cînd în cînd se auzeau suspine. Suspinau și feciorul, și oamenii cei năcăjiți. Aceștia se și cutremurau de blăstămele cele grozave. Dar, ca prin minune, bolnavul nu mai strigă, se liniște și se muie ca o cîrpă. Poate după zbuciumul prea mare de pînă acum.

Popa citea întins, cu tot mai multă înverșunare asupra diavolului. Deodată bolnavul sări cu putere mare în picioare, răsturnînd pe cei doi și răcnind înfricoșat. În clipa asta ceva negru și lungureț năvăli prin fereastră, sparge ochiul și țîșni afară.

Toți cei din casă rămaseră încremeniți. Și popa. Abia după cîteva clipe își dădu sama că trebuie să fie mîta, care se va fi strecurat aici la oscioarele de pui aruncate pe jos după ospățul de ieri; lungindu-se pînă noaptea petrecania, preoteasa nu mai măturase, căci sara nu se mătură. « Ptii ! Bat-o puterea de mîta ! »

Îl băgase în sperieți și pe popa ! Dar, în clipa următoare, îi veni gîndul mîntuitor, dat de îngerul lui cel bun. Văzînd cum se uită cu toții la geamul spart, îngrozii și acum, Costandin Pleșa suspină și zise :

— Dracul a ieșit, a fugit de puterea rugăciunii și a sfîntei cruci. Nu vă mai uitați după el. Puneți-vă în genunchi, să sfîrșim rugăciunile.

Oamenii îngenunchiară. Bolnavul nu mai avea putere: se lăsă din genunche în coate, suspinînd din adînc.

După ce se sfîrșiră rugăciunile, cei doi bărbați îl ridicară în silă : feciorul era moale în mînile lor. Ochii i se împăienjeniseră. Îl cuprindea somnul.

Îl duseră și-l așezară pe perină în căruță.

— Nu-l mai legați. De-acum e ostenit și o să doarmă, zise popa, nădușit de această întîie minune.

Cei doi rumâni, femeia, nu mai știau cum să-i mulțumească.

— Lăudat fie Dumnezeu și puterea lui ! zise Costandin.

— Și acum, cu ce vă sîntem datori, sfinția-ta ? întrebă femeia, despăturind o năframă. Oricît îi cere n-o fi mult; și de nu vom avea toți banii, îi vom aduce, că mare ușurare ne-ai adus.

— Slujba dumnezeiască nu se poate plăti cu bani, dragii mei. Îmi veți da cît veți avea, așa, vreo cinci zloți numai. Da' va trebui să-i mai cetesc niște canoane, pentru a nu se întoarce cel necurat. Pentru asta îmi veți mai da doi, și să-mi lăsați o haină a bolnavului. Peste o săptămînă să veniți după ea.

Mama bolnavului nu avea la ea decît trei zloți, așa că avea să-i mai aducă patru de toți. Îi dădu banii bucuroasă, sărutîndu-i dreapta.

Înainte de plecare, unul dintre rumâni, un văr al bolnavului, zise :

— Părințele, n-ai putea să ne spui ce formă avea ghiavolul care a ieșit pe fereastră ?

— Pentru ce întrebî ? zise popa neliniștit.

— Cum era cam întunerec, n-am văzut bine. Iar tinărul ista ne spunea mereu că ghiavolul care a intrat în el avea făptură de ied negru.

Părintele se gîndi o clipă și răspunse :

— Ghiavolul subț felurite forme se arată. A putut fi în formă de ied sau de mîță, sau de cocoș negru. Dar asta nu hotărăște nimic. Ar fi putut să iasă numai subț formă de fum. Da' mie tot mi se pare că ied a fost, deși, ducă-se pe pustii, nici eu nu l-am văzut bine. Îi spuneți însă că ied a fost, așa va crede mai tare, și credința îl va mîntui pe el. Să-i spuneți că-i poruncă de la mine să nu se mai gîndească la năcazul lui nicio-dată și să-și zică în toată sara ocinașele. Și deasupra patului să aibă cruce.

Costandin Pleșa se mira de sine însuși cum i s-a dezlegat limba și cum îi vin în minte atîtea îndrumări folositoare date de călugăr în legătură cu slujbele asupra celor din năcazuri. Mulțumi în gînd duhovnicului celui bătrîn și se simți crescut în putere cînd căruța cu străinii ieși în drum.

Despre întîmplarea aceasta auziră îndată toți vecinii. Sluga și slujnica nu mai răzbeau să povestească. În cîteva zile toate satele din jur vuiau de așa minune. Și bolnavii și năcăjiții începură să alerge la popa din Cumătura, care cu carul și căruța, care călare sau pe jos. Și dup-o săptămîină sosi și mama bolnavului, cu cei patru zloți, să ducă haina lăsată pentru slujbă. În curtea popii așteptau vreo zece străini, veniți de departe, și femeia nu se mai sătura povestindu-le minunea și

cum, din ceasul acela, fiu-său s-a făcut sănătos și umblă după toate treburile, ca orice om.

Preoteasa Nastasia întrase în horă. Se păstrau, după întâia minune, cu sfințenie îndrumările date de Costandin. Nimeni nu vedea fața popii decît la două ceasuri după sosire. În vremea asta Nastasia întreba, iscodea, dar tot mai mult trăgea cu urechea. Oamenii ședeau și-și spuneau păsurile.

Costandin, arătîndu-i cei trei zloți, îi zisese : « Baniî mînzului încep să se întoarcă. Dar nu mă pot bizui pe întîmplare, cum s-a nimerit întâia oară. De aceea vei afla tot ce vei putea și vei veni în taină să-mi spui.»

Popa își alegea o cameră a cărei intrare era în văzul tuturor. Dar mai avea una, tănuită în părete, după o culme mare, prin care intra Nastasia și-i șoptea. Nimeni nu o vedea pe unde întră.

La început lucrul nu fu ușor : să țină în minte atîtea sate, atîtea nume, bolile felurite, chipul omului celui în năcaz, cînd se nimerea cu mai mulți deodată. Dar, pe zi ce trecea, mintea ei se ascuți, memoria i se lărgi, mai ales după ce se convinsese că popa se ține de cuvînt și-i dă partea ei de cîștig. Și după toate semnele, cîștigul avea să fie tot mai mare din zi în zi.

Cu încetul i se potoliră și muștrările de conștiință, văzînd că rugăciunea ajută multora, dar de stricat nu-i strică nimănui.

Greu fu și pentru ea și pentru popă. anul cel dintîi, pînă se perindară tot felul de bolnavi și de năcazuri, că erau tot lucruri nouă, tot cazuri pe care le întîmpinau pentru întâia oară. Mai tîrziu preoteasa ajunsese să

stele din cîteva întrebări ce-i trebuia, iar popa ştia pe de-a rostul slujba ce tămăduia fiecare boală ori supărare, după neamul ei.

VII

În anii cei dintîi ai preoţiei lui Pleşa Costandin oamenii se îmbulzeau, ca de obicei, să caute în carte, în zilele de duminică şi sărbătorile. Cei cu năcazuri sau boale grele veneau şi peste săptămîină, şi rară era ziua lucrătoare care să nu-i aducă doi-trei străini. Dar, de sîmbătă sara pînă luni la prînz, popa nu avea o clipă de hodie, nici preoteasa. Nu răsuflea Costandin Pleşa decît vremea cît slujea liturghia. Şi, dîndu-şi sama elî nenorociţi îl aşteaptă încă, slujea şi sfînta liturghie tot mai în galop. În zilele lucrătoare avea de citit slujbe şi molitve, canoane întregi, după cum se arată la carte, pe hainele lăsate la el de către bolnavi sau alţi năcăjiţi. Şi, cu patrafirul după cap, citea întins. Nu cuteza să ia banul şi să nu facă slujba. Nu-şi dădea răgaz decît pentru a trage o ţigară şi pentru masă.

După ani, după ce faima îi mersese departe, era o îmbulzeală în curtea lui şi în zilele lucrătoare cum a fost în anii cei dintîi în duminici şi sărbători.

Părintele din Cummătura, greu şi voinic, cu barba elî măturoiul, cu mustaţa amestecată în barbă, cu părul bine pleptănat, şedea pe un scaun cu spetează, cu patrafirul după cap. Înaintea lui, pe masă, cartea cea fă-

cătoare de minuni, închisă, și deasupra ei o cruce de metal, argintată, cu Hristos răstignit pe ea. Omul care intra nu știa că preoteasa, înainte de a-l pofti, abia ieșise de la popă pe ușa cea tainică.

Creștinul intra închinându-se și făcînd la cruce. Costandin Pleșa nu se uita la el, ochii săi erau aproape închiși. Boscorodea psalmul «Miluiește-mă Dumnezeu!» și-i făcea omului semn să se apropie. Îi dădea să sărute crucea, o puneă cu evlavie deoparte, după ce o săruta și el, apoi, ridicînd dreapta, blagoslovea pe om și zicea, cu glas jos, cu ochii împăienjeniți :

— Îndrăznește, fiule, și te apropie. Îndrăznește și deschide sfințita carte. Dumnezeu să te lumineze și să-ți poarte mîna.

Creștinul se apropia cu sfială și cu mare teamă ; după ce făcea de multe ori semnul crucii, deschidea cartea cea groasă.

— Las-o deschisă, fiule, și așteaptă să caut în ea, să văd cine ești și ce ți se arată.

În clipa aceea somnul îi trecea, ochii lui priveau ageri, făptura lui voinică se apleca întreagă asupra cărții și, după ce se uita întins la un loc din pagină, în vreme ce se întrista sau se lumina la față, gema surd ori zîmbea — după cum i se arăta, — începea :

— Vii de departe, din sat din Vadul Rău, și te cheamă Nicodim Bălan. Împlinești în curînd cincizeci de ani, și în căsătorie n-ai prea fost fericit. Femeia dumitale, Anuța, bolește în pat de un an, și mai mult a zăcut de cînd ai luat-o, decît a muncit. Iată, se arată drumul vieții de pîn-acum cu suspine, da' Dumnezeu se milos-tivește și va asculta rugăciunea. Slujbă i s-arată ca-

nonul sfîntului Andrei și trei liturghii cu prescură și cu vin. Și dacă n-ai în traistă vreo cămașă sau năframă, sau alt lucru de al ei, să aduci unul (omul de obicei avea). Iar Anuța dumitale, după ce va posti cu ajun trei zile, să se scoale din pat, și o lună de zile să nu mînce decît lapte. Că-i beteagă la rînză și nu-i suferă acritura de oțet, nici fasolea. Și pentru toată slujba ce-i voi face să dai un taler, că nu-i mult, și nevasta ți se va tămădui.

.

— Ești lelea Maria Vîntu din Broșteni, și nu mai știi ce să faci cu fata dumitale Firuța, că s-a legat tare, de trei ani, de Ionu Diacului. Și tinării vor să se cunune, iar dumneata nu. Iată ce se arată la carte, unde ai deschis : dumneata să nu mai spui vorbă împotrivă, ci să zici așa : «Fiica mea, tinără ești ! Da' tu vei trăi cu prostia ta. Cunună-te cu Ionu Diacului, dar nu acum. Mai așteaptă un an. Că amîndoi sînteți prea tinări.» Și dacă nu va vrea, să-i spui ce s-a arătat aici la carte: Ionu Diacului încă nu s-a descurcat detot de Măriuța Dinului. Să aștepte pînă se va descurca. Să nu creadă în jurămintele lui, ci să aștepte pînă va ieși sămn la carte. Iar slujba i s-arată un paraclis și un canon al Mariei Egiptencei, pentru potolirea și cumințirea ei. Și plată pentru slujbă patru huseși, nu mai mult, că-i vorba de suflet tinăr, nerobit încă păcatului.

.

— Ți-au furat de o săptămînă calul cel sur și vîi tocmai din Poiana Țapului să-i dai de urmă, frate

Vasilie Pinte. Hm ! bun și iute cal ! Nu l-ar fi dat pe o sută bună. Ci iată ce ți se arată la carte : calu-i dus peste munte, și nu-i poți da de urmă. Da' hoții sînt de la voi, și ei îți vor întoarce paguba, ori îți vor aduce cal în loc, că de meseria lor sînt hoți de cai și au de unde da. Vei ajuna și tu și toată casa ta șapte vineri și șapte miercuri și vei da șapte sfinte liturghii cu prescură și vin. Iar în bani, doi zloți buni.

.

— Negre gînduri te muncesc, nevastă, și n-ai pace nici alinare din pricina lui Ion, bărbatul tău. Că-l prepui cu toată tufa, și-ți macini viața fără folos. Iată ce scrie la locul unde ai deschis-o, lelițo Ana : bărbatul n-a greșit decît cu gîndul, da' cicăleala femeii îl poate duce la greșală. De aceea canonul ei să fie : un sărindar și două acatiste, iar în bani, trei taleri. Și duhul rău va fugi de la ea, că el îi bagă în cap toate prostiile. Și-i canon ca, iarăși, femeia să-și aducă aminte de ce este scris în apostolul de la cununie : «Iară femeia să se teamă de bărbat».

.

— Durere de cap, cu săgetături și cu amețală, ca la oaia de gălbează, iată ce te aduce la noi, frate Pavele Negură din Țapu. Dar încrede-te în Dumnezeu, că iată ce ți se arată unde ai deschis : tămăduire după canon. Iar canonul pentru tine ăsta va fi : vei cumpăra șase făclii de ceară pentru biserica din Țapu și nu vei mai trece, ca pînă acum, pe lîngă fața popească fără să-ți

scoti căciula. Iar eu îți voi ceti argariul cel mare, acum îndată, punîndu-ți argariul și patrafirul pe cap.

.

— Cine a băut va mai bea, mătușă Vironico din Răstoci, și omul dumitale s-arată încă mereu setos. Da', după cum arată cartea, tot l-a sătura Dumnezeu dacă vei ajuna șapte vineri și vei da să-i cetesc afurisaniile marelui Vasilie. Că duhul beuturii e un duh drăcesc, și numai blăstămele cele mari îl alungă. Nu-i plăti decît doi husoși, că ești femeie săracă !

.

— Nu poți trăi în pace cu vecinul dumitale și sînteți tot în pîră de zece ani. Odată i-ai spart capul cu parul. Bădică Petre, pe drum rău ai apucat dacă și acum vii tocmai din Vlădeasa, cale de două zile, doar ți-oi face slujbă să-l răpui pe dușman, pe Nichifor. Eu, după cum arată sămnul la care ai deschis, nu fac moarte de om, ci să se întoarcă păcătosul și să fie viu. De aceea nu te mai lăsa călăuzit de ghiavolul urii și al pizmei, ci să-l alungăm din dumneata cu afurisaniile marelui Vasilie. Și se va potoli atunci și dracul din Nichifor și te va lăsa în pace. Trei zloți vei plăti pentru alungarea duhului.

.

— Fiica mea și scumpa mea, nu te mai boci și nu te mai întrista, că Visalonul Floarei tot al tău va fi. Tinerețele-s aprinse și năbădăioase, el mai trage cu

ochiul în dreapta și în stînga, dar în carte se arată că tot cu tine se va cununa. Numa să-i cetesc eu canonul tinărului ce se ispitește, și vei vedea că nu se va mai lăsa de cătrînța ta. Vei plăti numai patru husoși, că ești fată nevinovată.

.

— Nu te mai gîndi la despărțenie, leliță Anișoară, că soarta dumitale e omul de acum, Ioniță Strîmbu. Și alungă-ți din cap gîndul că cu Iordan ai trăi mai bine. În carte, de Iordan se arată prăpăstii, de care nici să nu mai pomenim. Iar Ioniță se va da la brazdă, dacă-i voi ceti, pe cămeșa care ai adus-o, slujba sfîntului Andrei. Că ceea ce a venit peste el e mai mult orbire decît patimă. Și vei plăti un zlot bun.

.

Da' cine ar putea înșira toate cîte se vorbeau pe vremea aceea între oameni despre cartea și canoanele popii Pleșa Costandin, întîmplări care se mai pomenesc și azi ?

Destul că cine intra în odaia popii și deschidea cartea rămînea uimit de cele ce-i spunea părintele : era în-săși patima și viața lui. De unde le știa ? Cum nu-i era ascuns nimica pe lume ? Iată ce va să zică o carte minunată și un popă cu dar ! Și oamenii, cum e felul lor, cînd povesteau altora, măreau lucrurile și mai adăogau și de la ei, umflînd vîlva ce-o avea Pleșa în tot jurul acela.

Cei cu boalele și năcazurile credeau cu tărie în tot ce le spunea păscălierul, și mulți se tămăduiau prin credință. Erau destui însă care cheltuiau degeaba, dar despre aceștia nu pomenea nimeni. Ba nici ei nu prea se jeluiau, socotindu-se nevrednici de izbăvire, după ce au văzut cu ochii că alții s-au vindecat.

Îndeosebi pe bețivi nu-i putea vindeca popa Costandin. Nevestele acelora se întorceau și de cinci și de zece ori la popa pentru slujbe nouă, cu lacrămile în ochi și cu huseșii în năframă.

— Oare ce să fie, tu femeie? întrebă odată, după multe pățanii, părintele Costandin pe Nastasia. Cum se face că slujbele pentru beție nu prind? Mă tot gîndesc că n-am în carte rugăciuni potrivite pentru patima asta.

Preoteasa răspunse cu tărie și cu năcaz :

— Tu ești de vină, nu cartea.

— Eu ? ! Cum așa ?

— D-apoi pătimești de aceeași patimă.

— Cum așa ? Mai umblu eu în crîșmele satului ?

— Nu mai umbli, dar la oraș te îmbeți în toată săptămîna o dată. Iar acasă nu ți se mai usucă plosca de vin din odaia de după culme.

— Hm ! Mai știi ? zise popa pe gînduri.

— Ba-i chiar așa ! La început mă bucuram că nu mai întri în crîsmă. Dar de cînd a fost aici protopopul, îți faci de cap.

— Hm ! Hm !

— Ei da ! Tu nu bagi de samă, dar cînd vorbești, miroși a bute. Tot omul care vine la tine va simți.

Uneori mă și mir că mai vin creștinii cu năcazurile lor. Că despre bețiile tale din târg a mers vestea.

— Ei, nu va fi chiar așa ! Tu faci din țințar armăsar, vorba ceea. Da' bine zici, trăbă să țin ceva în gură, să-mi ia mirosul vinului. Tu însă nu știi nimic, Nastasio ! Într-o slujbă ca a mea trăbă mult duh și multă înțelepciune. Și orice ai zice, vinul îmi este de mare ajutor. Unde mai pui că și călugărul bea vin, și vlădica. În sfârșit, nu bem beătură făcută de mînă omenească, ci una dată de Dumnezeu. Și domnul Hristos a beut la nunta din Cana Galileei.

— Bine, bine ! Numai să nu-ți pară rău pe urmă. Uneori ești amețit cumsecade și uiți ce-ți spun despre oamenii care așteaptă să vorbească cu tine. Cînd se vor trezi că ești un păscălier gol, un șarlatan, să vezi ce o să fie !

— Voi fi cu băgare de samă, Nastasio ! Bine faci că-mi spui. Nu-i vorba să mă las de vin, care-mi luminează duhul, ci să nu mă îmbăt. Bine grăiești. Iar joile, în zilele de târg, la oraș, voi fi mai cu băgare de samă.

VIII

Joile, dis-de-dimineată, părintele Costandin Pleșa pleca la oraș. Făcuse rost de o căruță cu un cal îndată după ce protopopul îl introdusese în parohie. El mîna calul, și pe drum se oprea de multe ori ; îl întâmpinau creștini care nu se lăsau pînă ce nu-i sărutau mîna.

Pleșa era mereu îmbrăcat, la drum, în haina călugărească, cu potcapiul în cap. În joile cele dintâi, oamenii se mulțumeau să-i sărute mîna și să ia de la el blagoslovenie. Dar mai tîrziu, bucuroși că-l întîlneau, îi cereau sfaturi, îi plăteau vreo slujbă, îl întrebau cînd pot veni la el acasă. De multe ori, în drumul pînă la oraș și la înapoiere, aduna bani grei și multe slujbe de făcut. La dus era mai grăbit, trebuia să ajungă la oraș, să tragă la crîșma «Pomnul verde» cel mai tîrziu la ceasurile unsprezece. Pe atunci se adunau aici popii din satele învecinate și țăranii care voiau să-și prindă inima cu ceva, înainte de a pleca spre casă.

Vestea cărții minunate și a tămăduirilor ce le făcea mersese departe și cu ajutorul întîlnirilor de la «Pomnul verde».

Pleșa Costandin și înainte de a se sfinți trăgea la cîrciuma asta, cînd venea la oraș ; cunoscuse aici mulți popi și mulți țărani din satele din jur. Toată lumea îl știa de pe atunci că plătește bucuros o cupă două de vin, iar dacă se începeau cîntecele, plătea și mai multe.

Preoții, care îl cunoșteau dinainte de sfințire, la început îl ocoleau, nu ședea cu el la o masă : nu le venea la socoteală că a intrat în tagma lor. Pleșa le dădea binețe și intra între țărani, ședea cu ei la masă și, lîngă un pahar de vin, începea să iscodească noutăți de prin satele din jur. Chiar de la întîia întîlnire Pleșa se convinsese că cei mai mulți știu despre cartea minunată cumpărată de la călugăr cu prețul unui cal, iar popa nu se feri să povestească despre îndrumările pe care i le-a dat călugărul și despre credința pe care o are el în cartea aceea. Oamenii începeau să povestească despre cutare sau cutare din sat care ar avea nevoie

să-și încerce norocul deschizînd cartea cea minunată. Și, fără să bage ei de seamă, tot ridicînd păhărelele, popa aducea în astfel vorba, încît oaspeții se pomeneau povestind cu amănunte despre patima ori suferința fiecărui.

Ager la minte a fost Costandin Pleșa totdeauna, dar acum ajunsese să țină în cap sumedenie de nume de oameni și sate, de fețe, de boale și de năcazuri. De multe ori era de-ajuns ca Nastasia să-i spună numele cutărui om, pentru ca el să-i facă îndată o descriere amănunțită, arătînd și cu ce năcaz venea, așa că la început se minuna Nastasia foarte și credea că popa ei nu mai minte, ci citește toate cele ascunse în carte.

După doi-trei ani de petrecanii la oraș, cuteza uneori să iasă sîmbăta după-amiazi în mijlocul pelerinilor, în curte, ori să se oprească pe treptele pridvorului și, arătînd cu degetul, să spună :

— Veți veni deocamdată în rînd după cum urmează... unul după altul, ca la moară.

Și arăta cinci ori zece inși, numindu-i pe fiecare dimpreună cu satul de unde erau, așa încît se îngroziră rumânii de atîta știință.

Popa purcedea astfel numai după ce se uita prin fereastră și vedea fețe cunoscute din descrierea auzită de la oameni la «Pomul verde».

Și avea mare folos de aici : putea începe consultarea decuvreme, iar preoteasa avea timp să afle mai multe de la cei necunoscuți.

Preoții din jur nu putură însă păstra multă vreme izolarea de Pleșa. La masa acestuia curgea vinul și se aduna lume peste lume. Ba și lăutarii se arătau uneori. Și Pleșa era mereu cu voie bună și nu se ferea de

un cîntec. Aștepta însă totdeauna ca tovarășii lui să ia ei întîi la cap. Știa, din pățania lui, că dacă tu ești în voie bună, nu mai bagi de samă cînd se îmbată altul. Cu felul acesta de a se purta nu-i ieși, ani de zile, vestea că ar fi bețiv, deși de chefurile lui se vorbea pînă departe.

Dar toată lumea spunea :

— E omul lui Dumnezeu ; e om vesel. Niciodată nu se plînge de nimic și numai coraj dă oamenilor. Așa se și cade unuia care are putere asupra dracilor și a boalelor.

Prin nimic nu-ți faci nume bun în lume ca prin omernirea de-aproapelui cu un pahar două de vin.

— Îi place sfinției-sale vinul, dar cui nu-i place ? vorbea lumea care s-a răcorit la masa lui. Dar beat nime nu l-a văzut, că nu cade în păcat.

Adevărat că beat nu l-a văzut nimeni, nici să se împiedece, dar încă să cadă sub masă, ori să i se împletească limba, orice ar fi crezut preoteasa Nastasia. Era răbduriu la vin și ar fi trebuit vedre să-l doboare. Dar în voie bună, aprins la față, cu barba udă de băutură, l-au văzut destui.

Și această voie bună, nevinovată, a lui, sili și pe preoții din jur să nu-i mai înconjure, joia, masa.

Îl dușmăneau unii și acum pentru haina lui de călugăr și pentru potcapiu, și s-a auzit că l-ar fi și pîrît la vlădicie, și încă demult, că umblă călugărește, ceea ce nu-i după tagma lui.

Greu fu pînă se apropiară de Pleșa Costandin. Mai tîrziu se despărteau de el cu mare părere de rău. Pleșa cunoștea pontul popilor. După ce țărani plecau, ori și mai devreme, se retrăgea cu bărboșii într-o cameră

mai curăţică, pentru domni, şi petreceau acolo, rar lăsînd pe cineva să plătească.

Apoi, după trecerea anilor, preoţii din jur se alipiră de Pleşa ca de un izvor de câştig, şi atunci prietenia lor nu mai putu fi ruptă prin nimic.

Pe Costandin îl îmbulzîră oamenii năcăjiţi în aşa măsură, încît el nu mai răzbea să citească singur toate slujbele ce i se arătau în carte. Conştiinţa lui era încă trează şi nu cuteza să ia plată pentru slujbe fără să le facă. Pe de altă parte, slujbele pe care le făceau ceilalţi preoţi se îmulţiniră ; toţi năcăjiţii alergau la Costandin.

Şi atunci, deştept cum era, el făcu o tocmeală cu preoţii din jur.

— Eu, zise el într-o zi la «Pomul verde», nu-i trag de mîneacă pe rumâni. Vin aduşi de năcazurile lor. Nu mai răzlesc cu slujbele şi bucuros vă dau şi vouă să faceţi. Că dacă în şase zile lucrătoare, cîte are săptămîna, eu sînt dator să fac douăzeci de liturghii, cum să le fac ? Călugărul mi-a spus că mai mult de una la zi să nu slujesc pentru tot aurul lumii. Şi nici pentru doi ori mai mulţi să fac o singură liturghie. Şi, pentru mine, asta e lege sfîntă. Sînteţi voi gata să slujiţi o liturghie pentru un huse ? Dacă sînteţi, eu în toată joia vi le împart aici, cîte nu pot face eu. Şi cu celelalte slujbe tot aşa voi face.

Preoţii bătură din palme. Ei slujeau liturghia pentru mai puţin, şi alte molitve tot aşa.

Îndoiala se făcu, şi din joia următoare Costandin le împărţi slujbe şi bani.

— Dar nu cumva să nu le săvîrşiţi ! Eu am sămnele mele după care cunosc.

Pleșa era în câștig : el lua patru husoși, lua un zlot, doi, trei, și, când împărțea, mai mult ; pentru afurisiunile de alungarea duhului necurat dădea doi husoși. Însă această slujbă fiind mai grea și plăcându-i foarte mult să afurisească pe cel din pietre, rar o dădea altui preot.

În schimb, el putea lua tot mai multe slujbe : avea cine să-l ajute acum. Iar un lucru știa de la călugărul : că slujba, mai ales liturghia, aceeași putere o are, oricare preot o săvârșește.

Preoții din jur ajunseseră acum un fel de agenți ai popii din Curmătura. Ei înșiși îndemneau pe creștini să încerce cartea popii Costandin. Și tot ei aduceau informații asupra bolnavilor sau a oamenilor cu alte năcazuri din satele lor.

Și cum știau cu toții scrisoare, joia îi dădeau lui Pleșa liste cu nume, cu boale, cu descrierea oamenilor. Așa că, an de an, popa din Curmătura avea joile tot mai puțin de lucru cu țăranii și tot mai mult cu preoții. Așa se tâlcuiește pentru ce, cu cât treceau anii, Pleșa întârzia tot mai mult la oraș joile și începuse a ieși vestea despre chefurile de la «Pomul verde».

Pîra aceea, despre care se vorbea că au trimis-o niște preoți la vlădicie, a și fost trimisă. Dar vlădica o trimisese protopopului spre cercetare. Și bătrînul a răspuns adevărind că chiar de la el a cumpărat popa din Curmătura o reverendă. «Da' și dacă ar purta haină de călugăr, nu-i nici un rău și nici un păcat. Că poartă omul ce are și ce poate, și nu haina îl face pe om.»

Așa i-a scris protopopul lui Costandin că a încheiat răspunsul către vlădicie, și Pleșa a înțeles ce se cuvine

și numaidecît a trimis doi miei mari — că era pe la Rusalii — la protopopie.

De altfel, haina aceea nici n-a ținut mulți ani. Se vede că postavul a fost vechi și copt. Numai potcapiul a înfruntat cu voinicie scurgerea vremii. O nepoată a popii, una Vironica, îl putea folosi încă de cuiabar, pe cînd popa Pleșa era demult oale și ulcele. Părintele Costandin folosea demult reverenda cumpărată de la protopopul ; haina asta se adevăra bună, pentru că era răbdurie la tăvăleală, astfel că numai tîrziu îi veni rîndul celei de duminică.

Cînd trecu de cincizeci de ani, îi trebui croială nouă, că se burtise la mijloc și se lățise în spate, cîtu-ți-e namila.

IX

Ca orice meșteșug, și părintele Costandin și-l învățase pe al său, de păscălier, pe încetul. Cu toate învățăturile ce-i dase călugărul cel bătrîn, cu toată istețimea sa firească, cu tot ajutorul preotesei, el a înțeles, la vreme, că e nevoie mereu de inovații, de adăogiri, de perfecționări, și că adeseori trebuia să dea soluții după om, nu după categoria năcăjiților care îi cereau ajutorul. Încă din întîii ani nu se încurca, știa pe dinafară ce slujbe să rînduiască, dar tot de atunci pricepu că încă nu știe tot și, ca om cuminte ce era, se silea să învețe.

Astfel, ceea ce-i reuși cu întîiul îndrăcit, din întîmplare, nu-i mai reuși decît de trei-patru ori, deși acum

aducea anume mîța cea neagră în odaie și lăsa și fereastră puțin deschisă. Dacă nu striga sau gemea bolnavul, făcea, la un loc anume, părintele tărăboi mare, bătînd cu cizmele în podele ; dar ticăloasa de mîță se obișnuise cu zgomotul și nu mai sărea prin fereastră.

Pleșa Costandin stătu și se gîndi, apoi într-o bună zi, încă în anul cel dintîi de slujbă, zise nevastei :

— Nastasio, am să-ți spun ceva.

— Spune, că te ascult, răspunse Nastasia deretecînd prin casă.

— Uite ce este : prăpădita de mîță nu mai sare prin fereastră, și omul nu mai poate vedea pe dracul ieșind, și nu se mai tămăduiește. Iar asta nu e bine. M-am gîndit că în locul mîței să slujească copilul nostru cel de trei anișori.

— Cum, omule ?

— Să închipuie el pe ghiavol. Și cînd oi tropoti din cizme, să dea buzna afară.

— Pe fereastră ?! Ce ? Ți-ai pierdut mințile ?

— Ba defel ! Nu va sări pe fereastră. M-am gîndit așa : tu îi vei face o hăinuță neagră dintr-o materie ușoară. Cînd va veni un bolnav care are nevoie de afurisiile marelui Vasilie, ți-oi face sămn, tu vei îmbrăca copilul în haina aceea neagră, îi vei căni fața cu funingine, și el va sta ascuns frumușel după o laviță pe care o voi pune în loc potrivit, lîngă ușa cea astupată de perdele. Cînd voi începe a afurisi tare și a tropoti din cizme, el va sări în patru labe de după laviță și va face tuști printre perdele.

Preoteasa se împotrivi din toate puterile la așa gînd nelegiuit, dar, cu încetul, Costandin o convinse că nu-i nici un rău într-asta, că e chiar de lipsă o așa înșelă-

torie pentru ca omul să creadă că a ieșit dracul din el și astfel să se tămăduiască. De altfel, se însărcinase singur să-l învețe pe băiat cum să facă, și lucrul ieși minunat. Copilul lui cel de trei ani, după ce fu îmbrăcat în rochiță neagră și cănit pe față, ieși biruitor și vesel de la întâia încercare. Și după ce repetă scena de vreo cinci ori, și după fiecare probă puse în mîna copilului cîte un ban de aramă, popa Pleșa era liniștit pentru îndrăciții ce vor mai veni.

Încercarea, pe om, cu copilul se potrivise să fie cu un sas din Curmătura. Sasul fu adus de către rudeni în taină mare, să nu afle popa cel săsesc, care nu-și lăsa credincioșii nici să între în biserica rumânească. Și totuși, în Curmătura, ca și în alte sate mestecate cu sași, aceștia scăpau adeseori la ajutorul slujbelor rumânești: citanii, masle, molitve, liturghii. Vorba unei *frîue* din Aluniș: «Mai avem și noi noroc cu Maica Precista și cu slujba rumânească, altfel, cu popa nost', toți am ajunge în iad».

Sasul din Curmătura, cu care probă mai întîi popa Pleșa scoaterea duhului după noua metodă, s-a jurat mai pe urmă în tot satul că a văzut cu ochii lui pe ghiavolul fugind printre niște perdele. Era negru și urît, mai mare ca un ied.

Și isprava asta stinse în sfîrșit îndoiala creștinilor din Curmătura, care, pînă acum, nu prea dăduseră crezare tămăduirilor prin cartea cea minunată a popii Pleșa, după cuvîntul cel vechi al Scripturii, că «nici un prooroc nu-i primit în pămîntul său». Și începură să vină la carte și năcăjiții din Curmătura, rumâni și sași, fără alegere. Adevărat este că nici Vuța, sora părintelui, nu stătuse cu mîinile în sîn în vremea asta. N-a fost

casă din sat în care să nu se minuneze de cîte tămăduiri și minuni nu se întîmplă cu ajutorul cărții celei minunate. Și în vremea asta, după povețele părintelui, mereu iscodea bubă ascunsă din fiecare casă.

Astfel, după vindecarea sasului, îndrăznind în credință și rumânii din Curmătura, ei rămaseră uimiți de știința popii despre gîndurile lor și năcazurile cele mai ascunse descoperite popii de cartea cea minunată. Gheața se topi, și credincioșii lui Pleșa ajunseră în grabă vestitorii înflăcărați ai puterii păscăliei pe care o cumpărase popa cu un cal.

În schimb, copilul se făcea tot mai isteț. Nu se mulțumea să sară în patru labe și să dispară ca fumul printre perdele. Ci învățase să guște ca purceii, să behăie ca iezii, ori să cucurige cînd țopăia de după laviță.

Într-o zi părintele se apropie de preoteasă și-i zise :

— Nastasio ! Noi, pînă ne va de Dumnezeu puteri, va trebui să nu ne lăsăm. Să avem mereu la casă un copil de trei-patru anișori, că multă izbîndă se face printr-un copil nevinovat !

Și anii adevăriră că și popa Pleșa a vorbit serios, și că nici preoteasa nu s-a ferit de așa bucurie și noroc la casă. Și astfel, cînd băiețașul care începuse mai întîi să facă pe duhul necurat crescuse mărișor de nu mai încăpea în hăinuța cea neagră, veni altul la rînd, și după el altul, și iarăși altul. Așa că diavolii nu se mai isprăveau. Și Nastasia făcu de multe ori hăinuțe de șlaier, cînd cele vechi se rupeau și se vedea sub ele cămășuța albă.

Și iarăși nu trecu multă vreme de la începerea slujbei de păscălier, și Pleșa se gîndi să mai desăvîrșească și puțința de a lua informații asupra străinilor care veneau după ajutor.

Într-o primăvară el puse de se mai adăogă o cameră la casa din bătrîni, mai largă decît toate celelalte, plină cu lavițe pe margini.

— Aici se vor aduna și vor aștepta oamenii, zise el preotesei. Că-s tot mai mulți și nu se cade să-i ținem în curte sau în pridvor pe vreme rea. Și, iată, podul are o spărtură, și nu se vede, că o acopere o scîndură subțire. De acolo poți auzi tot ce-ți place, să nu mai umbli atîta printre ei. Că, mi se pare, unii încep să bănuiască pentru ce-i iscodești. Sau, oricum, ar putea bănuî. Așa că printre ei nu va mai trebui să rămîi decît pînă le vei cunoaște fața și numele. Și Vuța, soru-mea, va fi printre ei și se va mira de suferințele lor, și ei vor povesti, și tu vei asculta din pod. Și cînd nu vei avea vreme să ascuți tu, voi trage eu cu urechea, iar Vuța îmi va spune numele.

Și așa, an de an se desăvîrșiră mijloacele de cunoaștere și de însănătoșire pe care le întrebuița popa Costandin Pleșa din Curmătura.

Iar în vremea asta casa i se umplea tot mai tare de copii, și bătătura de vite. Și din moșiile sașilor popa Costandin începu să cumpere mai întîi dintre rumânii din Curmătura. Și preoteasa, după legămîntul ce-l făcuse popa cu ea, își avea partea ei de cîștig, fără nici o înșelăciune. Și, lacomă la avere, ea cumpăra mai ales pămînt.

De ani de zile în ograda popii Costandin era ca la moară, nu numai sîmbetele, duminicile și în sărbători, ci și în zilele lucrătoare, afară de joia, cînd Pleșa se ducea la tîrg, la oraș, să-și facă socotelile cu preoții din jur și să tragă la chefuri tot mai prăpăstioase. Aproape zi de zi se puteau vedea scene ca acestea, petrecute în-

tr-o duminică, în anul al zecelea al preoției lui Costandin, prin septembrie.

După zile de nori grei, aduși de vîntul de la miază-noapte, cu frig și cu mireasmă de toamnă tîrzie, aerul se îndulci, și cerul se arătă înalt, de un albastru-verziu, semn de vreme statornică. Curmătura aburea din toate coperișele de paie, neguri fine se ridicau din văi. Nu plouase zilele trecute, ci burnițase numai, dar cum vremea fusese rece, întreaga umezeală fusese absorbită de pămînt, de coperișurile de paie, de clăile de fîn. Și acum, în dimineața călduță, îndată ce soarele se înălțase de-o suliță pe cer, se pornise aburirea necurmată, din toate lucrurile, ridicîndu-se fumurie în văzduh și topindu-se degrabă în limpezimea cerului.

În ograda popii Pleșa întrară de-cu-noapte vreo zece cară și căruțe, altele erau aci de sîmbătă sara, și iarăși altele soseau mereu. Curtea era largă cît un hotar. Vitele desjugate mestecau otavă proaspătă, plină de mireasmă, altele zăceau rumegînd. Caii, deshămați, ronțăiau grăunțe din traistele atîrnate de cap și, din cînd în cînd, suflau aspru pe nări.

În cară și căruțe nu mai erau decît fîn și învălitori, țoalele în care fuseseră înfășurați bolnavii. Unde și unde se vedea vreo perină, semn că aci au fost coborîți bolnavi greu. În alte cară, afară de fîn, nu mai era nimic, semn că cei care s-au coborît n-au venit pentru ei, ci pentru alții, rămași acasă.

Pe la ceasurile șase dimineața sluga popii ieși între cară să facă rînd : nu mai încăpeau cele nou-sosite.

Din cînd în cînd vreun bărbat sau vreun copilandru ieșea din odaia cea largă, adaosă de Pleșa locuinței celei bătrîne, să vadă ce mai e pe la cară.

Înlăuntru aşteptau peste treizeci de bărbați și de femei. Bolnavii greu stăteau întinși pe lavițe, ceilalți ședeau, alții, în picioare, erau băgători de samă la tot ce se spunea.

O nevăstuță cu nasul ascuțit, cu ochi ageri, ușoară și iute ca o suveică, se purta printre oameni, stătea de vorbă cu cei bolnavi, îi mângâia, întreba și răspundea cu o vioiciune uimitoare, se mira, își arăta nădejdea în tămăduire. Într-o jumătate de ceas deschise gura tuturor, și rumânii nu mai ajungeau acum la rînd să-și spună fiecare pasul, și se îmbulzeau la vorbă. Cei mai mulți, venind aici pentru întâia oară, nu o cunoșteau pe sora popii, pe Vuța. După ce le dezlega limbile, Vuța ieșea, își făcea de lucru pe-afară, apoi intra iar, pentru puțină vreme. Preoteasa Nastasia se afla duminica aceea în pat, cu un prunc nou-născut la sîn. Sus în pod, lângă spărtura acoperită cu o scîndură subțire, trăgea cu urechea însuși părintele Costandin.

Creștinii, porniți odată pe destăinuiri, nu mai isprăveau cu poveștile, și aproape că-și uitaseră pentru ce veniseră. Plăcerea și ușurarea ce o simțeau povestindu-și năcazul părea aproape destulă mîngîiere pentru drumul făcut pînă aici.

Afară de istorisirea de căpetenie, la care se perindau, în cîte un colț șopteau doi-trei laolaltă, spunîndu-și năcazuri mai tainice. În jurul acestora se învîrtea mai ales Vuța, sora popii Costandin.

— Ficiorașul ista al meu, oameni buni, a ieșit în primăvară cu vitele la păscut, cu alții de sama lui. S-au jucat o vreme și, după ce s-au săturat de joacă, s-au întins pe pajiște, în căldura soarelui. Aista al meu a ațipit și a adormit, iar ceilalți au pornit după vite, că se

depărtaseră. Și în vreme ce au întors vitele, s-au pornit niște vîntoase, și pe copilul meu l-au aflat durmind. Și cînd s-a deșteptat, era țăpăn, și piciorul stîng nici acum nu-l mai poate mișca. Unde n-am umblat, ce n-am încercat ! Tot de-a geaba ! Iar nevasta n-a mai avut pace : «Să-l duci la popa Costandin Pleșa, să deschidă în carte. Doar se va arăta ce-i de făcut.»

.

— Nevastă-mea a rămas din naștere cu năcaz. Nici acum nu se poate ține bine pe picioare. Toată vara, în puterea lucrului, a zăcărit. Acum, norocul și ajutorul lui Dumnezeu și în cartea părintelui Costandin.

.

— Un cal șarg și pintenog, iute la fugă cum nu s-a mai pomenit. Nu l-aș fi dat pe patru. Zicea nevasta : «Nu-l mai trimite noaptea la pășune, că nu știi pe-a cui mîna apucă odată. Și dacă-l călărește un hoț, nu mai este în sat cal să-l ajungă din urmă.» Și așa s-a întîmplat, măi frații mei. Sîmbătă noaptea, acum o săptămînă, mi l-au furat. Un sămn cît de mic să mi se arate, să știu că-i plătesc popii cinci zloți buni !

.

Și pe rînd, și mai fără rînd, fiecare își povestea năcazul și supărarea. Pe la ceasurile opt nu mai rămăsese nici unul cu taina lui, afară de trei fete, care se strînseră într-un colț și șopteau. Ele se feriră chiar de auzul Vuței.

La opt tocă de liturghie, și părintele Costandin ieși îndată din odaia lui, în haină lungă, neagră, cu un ceaslov subsuoară.

— Veți aștepta pînă isprăvesc cu slujba. Cei care pot, să vie la biserică și să se roage cu credință. Cei bolnavi să rămînă și să se roage aici, că Dumnezeu primește rugăciunea spusă cu credință oriunde se face. Că el, Atotputernicul, peste tot locul e de față. Vede, aude și știe toate.

Și împărțind blagoslovenia, trecu printre bărbații și femeile care se îmbulzeau să-i sărute mîna.

După liturghie, părintele Costandin mîncă un corn de prescură, bău două pahare de vin și, cu patrafirul după cap, cu cartea cea minunată pe masă, primi pînă sara tîrziu pe oamenii cei năcăjiți. Pentru unii făcea slujba atunci îndată, altora le rînduia post și mătanii, și de la fiecare nu uita să-și ia plata sa de la un husoș pînă la cinci zloți. De la cele trei fete luă cîte un zlot de argint și le citi dezlegare de farmece asupra năfrămuțelor ce le aveau de la iubiții lor, pe care îi temeau să nu le părăsească. De la rumînul cu șargul furat luă trei zloți și-i arătă semn bun după care să plece.

Cînd se ostenea, trecea în odaia vecină, mai îmbuca un corn de prescură și mai bea două pahare de vin.

În curte carăle se tot răreau. Dar creștinii care nu putuseră vedea fața părintelui decît sara, rămaseră peste noapte aici. Nu voiau să-i întîmpine duhul neputințelor, care nădăjduiau să fie alungat cu rugăciunile popii Costandin.

Așa învîrteală, ca la moară, era în toate duminicile și praznicele, și adeseori și peste săptămîină, în curtea lui

Costandin Pleșa. Și, după ani, nimeni nu se mai mira de străinii care veneau și umpleau curtea popii.

Cu anii, părintele îmbătrâni, dar avea tot mai mult de lucru. Faima lui trecuse departe. În acest sat, Curmătura, din județul Făgărașului, veneau rumâni de pe Cîmpie, de pe la Bălgărad și Munții Apuseni, veneau sași de pe la Bistrița și secuși din secuime. Veneau și domni și cucoane mari și, de dincolo, unguroaice de apropiară de cartea minunată a popii Costandin, și lăsau mult bănet în palma popii. Drept că se și întorceau mîngîiate. Popa Costandin ajunsese în vremea asta la mare cunoaștere de oameni și la mare înțelepciune. Dădea sfaturi cuminți și era de o blîndețe cuceritoare, mai ales cînd era amețit de vin. Și, cu anii, spori și în băutură, sau bătrînețele erau de vină, dar după vîrsta de șaptezeci, popa Pleșa nu mai vorbea cu clienții decît cu ochii plini de lacrimi. Așa că, mereu amețit, trăia ca pe altă lume, cu patrafirul după cap, cu cartea pe masă, cu cana de vin în odaia vecină, și era de o blîndețe ce-i vindeca pe oameni numai prin cuvînt.

Se povestea despre el că la vîrsta de patruzeci și cinci de ani a scos un drac rău dintr-o baroniță unguroaică, adusă de departe, aici, în Țara Făgărașului. Și se mai povestea că baronița aceea așa drac rău avusese, încît popa nu-l putuse scoate două săptămîni, și atîta vreme a rămas îndrăcită în casa popii. Ba mai pe urmă, după ce la a treisprezecea citire a afurisanilor dracul ieșise și fugise pe ușă, cu cornițe ca de ied, baronița tot nu voia să părăsească locuința popii Costandin, de frica dracului care ieșise. Și popa mai trebui să o hrănească alte două săptămîni, pînă cînd preoteasa Nastasia se mînie în toată legea și-i făcu vînt doamnei aceleia,

mai ales că popa nu i-a mărturisit niciodată câți bani i-a luat pentru slujbele cele multe.

Despre această scoatere de drac s-a iscat mai târziu un cîntec în sat, o strigătură, pe care însă lumea de azi a uitat-o, și chiar de n-ar fi uitat-o, nu s-ar putea scrie aici.

Cînd preoteasa Nastasia, trecută și ea în zilele ei, nu mai putu cîștiga drăcușori de trei-patru ani din trupul ei, popa își luă la rînd nepoții, că i se însuraseră pînă acum cinci feciori și măritase trei fete. Alegea pe cei mai deștepți, pe cei mai sprinteni. Iar Nastasia ajunsese meșteră mare în croitul hăinuțelor de șlaier negru pentru duhurile ce le alunga popa Pleșa cu afurisiunile.

Îi plăcuseră lui afurisiunile marelui Vasilie din tinerețele sale și le citea cu mare înflăcărare, dar mai rar, cînd bănuia îndrăcirea. Dar la bătrînețe la citea aproape la fiecare boală, căci ajunsese la credința că fiecare boală își are dracul ei, duhul neputinței. Și așa, avea nevoie de mulți nepoți și de multe hăinuțe.

Și, la bătrînețele sale, popa Pleșa avu mult de furcă cu acești nepoți. Că nu-i mai cunoștea și nu știa căruia i-a dat banul de aramă, creștarul știut, și ticăloșii veneau de zece ori și scoteau plata de la bătrîn.

În vremea asta neamul lui Pleșa Costandin se înmulți și se întări în Curmătura. Feciorii lui însurau acum și ei feciori și măritau fete. Și tot gospodării bine închegate, că Pleșa nu însura fecior și nu mărita fată fără doi boi și două vaci și fără o moșie bună.

Bătrînul adunase mult bănet cu cartea, dar și cu înțelepciunea și credința lui, și spărtura în averile sașilor din Curmătura popa Pleșa și neamul ce s-a tras din el au făcut-o mai întîi.

Credința lui, la bătrînețe, ajunsese de pomină : nu mai mîncea de dulce, nici lapte ; postea necurmat cu prescură și cu vin vechi și trăi bătrîn verde pînă la optzeci și cinci de ani.

Nastasia, preoteasa, muri cu zece ani înaintea lui, și nu cu inima mîngîiată ! Dorința ei din urmă a fost ca în locul lui Costandin să vină preot tot unul din neamul lor : fecior sau nepot. De cîte ori își arăta această dorință, popa Pleșa clătina cu hotărîre din cap.

— Nu ! Asta nu va fi ! răspundea el mereu, neabătut. Nu ! Eu sînt întîiul și cel din urmă popă din neamul Pleșa.

— Și pentru ce, Costandine ? Nu vezi ce slujbă bună ?

— Nu mă ispiți, femeie ! Nu se poate !

Dar pentru ce nu se poate nu i-a descoperit părintele Costandin decît în ceasul morții preotesei, cînd aceasta a stăruit din nou.

— Făgăduiește-mi, și mor liniștită.

Și atunci popa Pleșa i-a dat un răspuns din care iarăși se vede credința lui cea mare la care ajunsese în anii bătrîneței :

— Tu femeie, eu am fost om neînvățat și am ajuns popă. Dar am fost neîntinat. Cum să faci popă dintr-un ficior sau nepot al nostru ? Nici unul nu a scăpat de hăinuța cea neagră și de cornițele de drac. Chiar cei doi mai mărișori : nu-ți aduci aminte că, fiind cel mai mic bolnav, au trebuit să facă ei pe dracu ? Iar asta nu se poate, dintr-un copil care s-a asemuit diavolului să facem popă. Și acum liniștește-te și adormi în pace. Am agonisit destul. Lasă lăcomia baremi în ceasul morții !

Dar Nastasia, în loc să se liniștească, mai vîrtos s-a înfrîcat de descoperirea asta și a înholbat cu spaime din ochi pînă ce și-a dat duhul !

Cîntece despre popa Pleșa Costandin au răzbătut pînă în zilele noastre. Dar nimeni nu știe ce s-a ales de cartea cea minunată după moartea lui. A trăit pînă de curînd o bătrînă în sat, care a mărturisit mereu că popa Costandin, înainte de moarte cu trei zile, s-a tîrît pînă în grădină, a adunat găteje uscate, a făcut un foc și a ars cartea cea groasă, foaie de foaie. Mai mărturisea că ea a văzut focul și că diavoli mulți se împleteau în flăcări, se zvîrcoleau și porneau apoi săgeată în văzduh. Și mai spunea că, cu groaza în oase, s-a uitat la foc pînă la sfîrșit, și că la urmă, după ce n-a mai rămas decît șperla, s-a pornit o volbură de vînt și a împrăștiat în văzduh rămășițele, iar barba albă a popii toată se cîmise de șperlă.

Bătrîna era vecină cu popa și ar fi putut vedea. Dar neamurile, cei din jurul popii Costandin, nu știau nimic de așa întîmplare.

Destul că bucoavna aceea n-a putut fi găsită nicăiri, deși o căutară popi pricepuți ca pe un ac.

JANDARMUL

I

În dimineața ceea însorită de la începutul primăverii, se coborîră, ca de obicei, puțini călători la stația Vîrtopi. Între ei era și un bărbat tînăr, îmbrăcat în straie nemțești, care purta un geamandăn mare, ce părea destul de greu pentru un om voinic ca el. Se pleca puțin într-o parte pentru a echilibra povara.

— Nu-i nici o căruță pe-aici ? întrebă străinul, cu un glas aspru, înfundat, cu un accent străin, cum se întâmplă cu cineva care n-a vorbit de mulți ani românește.

Șeful gării, un ungur mititel, cu obrazii roșii, cu mustata blondă, îl măsură de sus pînă jos.

— Dar ce-i aici ? Gară de oraş, să aştepte trăsurile ? Îi răspunse ursuz, în limba ungurească. Şi îi întoarse spatele.

Străinul îl fulgeră cu o privire tare, de oţel, şi aruncă după el o înjurătură, tot în ungureşte.

Puse geamandanul jos şi se întoarse către doi fecioraşi români care căscau gura pe peronul gării.

— Căutaţi un par şi luaţi povara asta pînă-n sat. O să vă plătesc.

Feciorii veniră îndată cu parul, îl trecură prin mînerul cufărului şi-l luară pe umeri.

Satul nu era departe de gară.

Străinul înainta cu pas apăsător şi regulat, de ostaş, şi-şi răsucea din cînd în cînd mustaţa neagră. Trupul lui voinic nu se potrivea în straiele acelea nemţeşti, care păreau de împrumut şi că-l stînjesc în mers. El tăcea, şi fecioraşii nu cutezau să-l întrebe nimic. Din cînd în cînd puneau povara jos, să răsufle. Se mirau, din ochi, ce poate fi aşa de greu în geamandan.

Întrînd în sat, femeile şi bărbaţii care măturau pe la porţiţe — era o dimineată de duminică — ridicau capul şi priveau după străin. Femeile făceau cîte-un semn de întrebare către fecioraşii care duceau povara : «Cine-i ?»

Tinerii ridicau din umeri ; nu ştiau nici ei.

Înaintea primăriei străinul se opri. Porunci feciorilor să aştepte în drum, iar el intra în primărie. Acolo era şi locuinţa notarului.

După puţină vreme ieşi însoţit de notar, care aducea nişte chei în mînă. Vorbea ungureşte. Tinerii porniră cu bagajul după ei.

Se opriă pe ulița principală a satului, în fața unei case mari, de bîrne, cum erau toate din sat, cu multe acareturi și curtea largă cît un hotar.

Notarul luă o cheie, descuie porțița, apoi cu alta lăcătușul de la ușa tinzii.

Cei doi feciorași rămaseră cu geamandanul în curte.

— Asta trăbă să fie jandarmul, zise unul. S-a vorbit prin sat că bădița Bogdan a lăsat toată averea jandarmului.

— Care jandarm ?

— D-apoi este un nepot al lui, rămas orfan de mic de amîndoi părinții și care a trăit mulți ani printre străini.

— Va fi Dumitru Bogdan, jandarmul...

— Aduceți cufărul în casă, se auzi din ușa tinzii glasul aspru al străinului.

Le dădu cîțiva bani și-i lăsă să plece.

Cînd au ieșit oamenii de la biserică, toată lumea vorbea de străin. Femei, bărbați, cu capetele aplecate unul spre altul, povesteau despre întoarcerea lui Dumitru Bogdan și despre norocul ce a dat peste el : i-a rămas moștenire de la unchiu-său cea mai mare avere din sat !

— Cine are noroc are, și pace bună !

— Cine-ar fi crezut că se mai întoarce ? Am auzit că era plutonier în jandarmerie.

— O fi fost, da-n jandarmerie e slujbă de cîne, nu de om. Tot cu pușca-n spate și cu sabia la șold ! Omul trage la satul lui, la vatra lui.

— Dar pînă n-a moștenit pe bătrîn, de ce n-a tras ? Omul trage la avere și la bine, spuse un bătrînel cu gura strîmbă.

— A fost norocul lui. Bătrînul Bogdan n-a avut noroc la copii. Toți i-au murit de mici.

Unii își aduceau aminte de Dumitru de cînd a plecat din sat, fecioraș de vreo cincisprezece ani. Alții îl uitaseră. Trecuseră de-atunci alți cincisprezece ani, poate și mai mult. Prin sat veneau, din cînd în cînd, vești despre el. Mai ales în vremea cît a fost în armată, la același regiment cu alți flăcăi din sat, de vîrsta lui. Pe urmă s-a auzit că a intrat în jandarmerie, și de-atunci puține vești au mai venit de la el.

Gura satului nu s-a oprit toată ziua aceea de duminică. Bărbații, femeile mai ales, se mirau pentru ce n-a venit îmbrăcat ca jandarm, și, mai cu samă, ce a putut aduce în cufărul acela, despre a cărui greutate vorbiseră cu mirare cei doi băiețandri.

Cei mai deștepți spuneau că Dumitru a ieșit din jandarmerie, de aceea a venit îmbrăcat civil ; alții erau de părere că-și va fi luat numai un concediu.

Femeile ajunseră la încheierea că în cufărul acela trebuie să fie bani, și încă mulți.

— Ce vorbiți prostii ? le înfruntă învățătorul. Cine mai umblă azi cu lada cu bani după el ? Cine are bani îi pune la bancă.

Aici se vîrî iarăși în vorbă bătrînelul cel cu gura strîmbă.

— Pui la bancă banii curați. Dar aceia de care nu voiești să știe nimeni ? Hm ! un jandarm are multe prilejuri să pună mîna pe bani străini. Cîți hoți și tîlhari nu prinde el ? Și pe cîți nu-i face scăpați ?

Părerea asta o primiră numaidecît, cu însuflețire, femeile. De bună samă, în ladă sînt bani !

Dar, chiar de nu ar fi fost, casa, curtea și grădina, moșia cea mai mare din sat, moștenită de la bătrînul Bogdan, făceau din jandarm un ginere de clasa întâia.

Și multe mame cu fete de măritat începură să ȧese în gîndul lor planuri de viitor cu acest Dumitru, pe care încă puține îl văzuseră, despre care nu știau dacă va rămînea în sat au ba și care toată ziua de duminică nu leș din casă.

Și nu îl văzu nimeni nici a doua zi, nici a treia, nici săptămîna întregă. Lacătul era pus din nou pe ușa tinzii, și porțița era încuiată.

Veștile cele mai ciudate umplură satul.

— V-am spus eu ! A venit numai să-și vadă moștenirea, într-un scurt concediu. Cine gustă o dată din pita domnească, nu se mai întoarce la coarnele plugului, cîtu-i lumea și pămîntul.

— Se va fi dus să-și aducă nevasta. Ficior la vîrsta lui, va fi cătră treizeci de ani, trăbă să fie însurat.

— Ce, parcă jandarmii de pe la noi se însoară toți ! Ce lipsă au de neveste, cînd sînt atîtea femei prin sate !

— Poate s-a dus să-și aducă lucrurile. Va fi avînd și el un pat, o masă, veșminte...

— Mai degrabă se va fi dus să-și pună bații la adăpost. Atîția bani e primejdie să-i țină într-un cufăr.

Peste zece zile, într-o dimineață, satul se trezi cu el acasă. Se vede că sosise în puterea nopții. Dar nu venise singur. În curte erau patru boi, două vaci și un cal de cîllărie, tînăr, sur. Și prîntre vite răsărea un fecioraș ca de optsprezece ani, cu biciul pe spate.

Oamenii își aduseră amînte că de la bătrînul Bogdan nu rămăseseră vite. El le vînduse cît a fost în viață, și

cu prețul lor a mai cumpărat pământ. Toată moșia o dădea în parte, după ce rămăsese singur-cuc.

Dimineață, la porțiță, se grămădiră bărbați și femei. Când ieși din casă jandarmul, nimeni nu-l mai cunoscuse. Era îmbrăcat în portul satului, ca oricare fecior, cu deosebirea că purta cizme în loc de opinci sau de bocanci.

Un murmur de mirare se auzi în grupul de la porțiță : era un bujor de român cum nu se afla altul în sat. Drept ca un brad, dar cu trupul vîrtos, cu priviri tari, sure, ca de oțel, cu mustața neagră răsucită. Fața bronzată avea linii aspre, întunecate. O paliditate ciudată pătrundea de subt arămiul obrazilor. Gura părea pecetluită cu o nuanță de strînsoare.

Trecu printre vite, spuse cîteva cuvinte slugii, dar nu aruncă nici o privire grupului de gură-cască de la porțiță.

Satul Vîrtopi avu ce vorbi vreme de două săptămîni !

În vremea asta, Dumitru Bogdan puse în rînduială carul, cele două pluguri rămase de la bătrîn, și începu să are de primăvară, cu amîndouă plugurile, el și sluga.

La capătul moșiei moștenite erau de vînzare vreo zece iugăre. Dumitru le cumpără, le ară și sămăna în ele orz și ovăs.

Oamenii rămaseră în credința că jandarmul avea bani în cufărul cel greu. Altfel, cum ar fi cumpărat o avere întreagă ?

Dar mai mult se mîrau văzîndu-l cît e de harnic și cum se pricepe la arat și sămănat.

— Se vede că pînă a intrat în armată tot cu plugul a umblat.

— Il răzbună acum și pe tată-său, care n-a putut să păstreze moșia rămasă de la părinți.

— Cum s-o păstreze, dacă în zilele de plugărie nu se mișca din crîșma lui Ghidale ?

Dumitru Bogdan era scump la vorbă și posomorît. Nici sluga, nici altcineva nu-l auzise cîntînd sau fluierînd, nici pe cîmp, nici în curte. Iar oamenii, știindu-l că a fost strajameșter la jandarmi, nu cutezau să înceapă vorba cu el.

În scurtă vreme, gospodăriei lui i se mai adaoase o femeie în vîrstă, lelea Fira, o rudenie îndepărtată de-a bătrînului Bogdan, cunoscută în sat ca femeie tăcută și singuratecă. Ea pregătea mîncarea, ea spăla, ea ținea rînduiala în cele două camere mari, în tindă și în cămară, în curte și în grădină.

Femeile cu fete de măritat căzură în greu frămînt : cum să facă să și-l apropie ? Iar fetele-mari se aprinseră toate după Dumitru. Era cel mai frumos și cel mai spălat bărbat din sat ; fecior cu averea cea mai mare, harnic și cuminte. Nimeni nu l-a văzut întrînd în crîsmă, nici pe lelea Fira sau pe slugă ducînd băutură acasă. Și în satul acela maramurășan erau multe cîrciumi, și nici dintr-o casă de român nu lipsea băutura.

Dumitru însă nu se amesteca nici cu bărbații, nici cu femeile și fetele. Schimbase vreo cîteva vorbe cu preotul, cu învățătorul, cu primarul și notarul, cu vreo patru-cinci gospodari din sat, dar cu nici un fecior de sama lui nu vorbise. La biserică mergea rar. La horă deloc, el lucra duminica prin curte, prin grădină, fără să ia sama la vorbele oamenilor.

Și în vreme ce fetele-mari îl sorbeau din ochi, și mamele lor căutau prilej să între în vorbă cu el, flăcăii și bărbații începură să-l urască și să-l vorbească de rău.

— A fost jandarm !... Și ce-i într-asta ? Ce domnie mare, să nu mai cunoască oamenii din sat ?

— Parcă n-am ști noi cine i-au fost părinții ! Au mâncat tot ce-au moștenit !

— Poate are și el patima taică-său și se ține cu puterea să nu-i apuce pe urmă ! Dar așchia nu sare de parte de topor...

— Cine știe, măi oameni buni, ce are pe suflet ! Cîți jandarmi n-au împușcat oameni ? Poate are și el o moarte pe suflet. Nu-l vedeți cît e de întunecat, de parcă-i plouă și ninge mereu ? Ori poate banii cei mulți, cîștigați cine știe cum, îi stau grei pe suflet...

Cîteva femei începură s-o iscodească pe Fira, rube-denia aceea îndepărtată care-i grija de casă. Dar Fira și mai nainte era mută ca pămîntul, iar acum amuțise și mai tare. Ea nu știa nimic. Nu știa dacă-i însurat ori nu-i, dacă în cufărul acela a avut ori mai are bani, dacă e rău sau bun, dacă are de gînd să mai cumpere moșie ori ba, dacă are gînduri de însurătoare ori nu are, dacă va rămînea mereu în sat ori va pleca iar în jandarmerie. Erau tot atîtea întrebări pe care le puneau femeile.

Sluga îl lăuda că-i om harnic și drept, că uneori îl cîstește cu niște țigări străine, de care n-a mai văzut. Dar mărturisi că i-e cam frică de mîna lui.

— Cînd se mînie, izbește în vite fără milă și cruțare, și sloboade înjurături în ungurește. Asta a învățat-o în jandarmerie, zise slugă. Așa cred eu ; știu că toți jăndarmii suduie și bat.

— Acolo se învață multe blăstămății încă, spuse bătrînelul cel cu gura strîmbă și care se ținea mereu pe unde se adunau grupuri de oameni.

— Ce blăstămății ? întrebă sluga.

— De-o pildă, să umble după muierile oamenilor.

Cliiva oameni din grup întoarseră capetele spre bătrîn. Știau că Ilie Rău, bătrînelul acesta cu gura strîmbă, care era și împărțitorul poștei în sat, își vîră nasul pretutindenea și știe multe lucruri.

Sluga rîse.

— De pe partea stăpînului, pot să nu mai fie femei pe pămînt. Nu le are grija, cum nu mă gîndesc eu la moarte.

Ilie Rău clipi din ochii-i mici, vicleni.

— Încă-i proaspăt în sat, dar vom vedea mai tîrziu. Dincoîntăles, dacă nu va fi om de omenie, să se însoare.

— Cum s-a lăsat de jandarmerie, se va lăsa și de năravurile rele, spuse un gospodar care trăgea nădejdea să-și mărite fata cu el.

— Are sămănături frumoase, адаose cu același gînd un altul ; ce-a dat bătrînul în parte mai an, el a răscumpărat cu bani. Așa că are și grîu de toamnă, pe lîngă ovăs și porumb. Și toate-au crescut îmbelșugat...

— Cine se va mărita cu el, vine la casă plină. Harnic ficio ! Ce pagubă că nu-și pune ochii pe vreo fată ! S-ar lumina și viața lui, zise o bătrînă.

— A trăit fără părinți, tot în străini. De aceea se va fi sălbătăcit așa, zise alta.

Dumitru Bogdan sosise în Vîrtopi pe la sfîrșitul lui martie. Acum era mijlocul lui mai, și adeseori duminica nu mai lucra, ci, luîndu-și un băț pe care-l adusese din străinătate, ieșea la cîmp să-și vadă sămănăturile. Umbla tot cu pasul lui larg și măsurat, de jandarm, cu

trupul drept, cu grumazul încordat. Și umbra lui trecea prin lumina plină de mireasma tare a vieții ca un greu semn negru de întrebare pentru întreg satul.

II

A treia casă de la vatra Bogdăneștilor era gospodăria lui Ion Roșu, bărbat de vreo douăzeci și opt de ani, însurat abia de trei ani, om fruntaș în sat, și ca neam, și ca avere, și ca știință de carte.

Nevasta lui, Veronica, abia împlinea douăzeci și unu de ani. Fusese fată săracă. Roșu o luase pentru frumusețea ei, cu care îl legase încă din copilărie. Veronica era zveltă ca o viespe, cu ochi negri pătimiși, sprintenă ca o suveică.

Întreg satul știa că fetei îi plăcuse de un alt fecior. Ion Roșu nu avea nimic atrăgător pentru o fată ca Veronica. Dar la sfatul și îndemnul părinților, ea se supuse. Și nu-i păru rău, pentru că bărbatul era bun, cinstit și o ținea ca pe palme.

Într-o sară ducea apă de la fântâna din uliță, când simți deodată cofele prea grele și avu părerea că i se pironesc în ceafă două cuie înroșite în foc. Puse cofele jos, răsuflă din greu și, întorcându-și capul, se uită în urma ei. La a treia casă, dinaintea porțiței, stătea drept ca un brad Dumitru Bogdan și o aținea cu privirile. Femeia, înfiorată, își întoarse repede capul, păli ca moartă și abia mai avu putere să-și ridice cofele. O spaimă rece îi cuprinse toate mădularele și, după ce

Întră în casă, își șterse sudorile de pe frunte. Își făcu cruce spunînd, parcă în neștire : «Doamne, ferește și apără !». Apoi începu să se închine la icoane. Era singură acasă. Bărbatul încă nu sosise de la plug.

Dar, închinîndu-se, simți încet ca o răscolire de foc în tot trupul, în locul spaimei de mai nainte. Chipul lui Dumitru i se năzărea mereu. Ce ochi frumoși și triști avea ! Și cîtă patimă în ei !

— Nu ! strigă ea tare în fața icoanelor. M-a privit ca pe o pradă ! S-a uitat la mine ca un strigoi care-ți ia sînge ! Nu !

Și iar începu să se închine, bătînd mătănii : «Doamne, ferește și apără de rău !».

O durea capul. Își stinse cărbuni și se spălă cu apă de leac. Zadarnic. Toată noaptea se zvîrcoli ca pe jar.

Peste trei zile, aceleași piroane de foc în ceafă. Peste o săptămînă, iar. Și de cîte ori întorcea capul, vedea ochii arzători ai lui Dumitru Bogdan pironiți asupra ei. A doua oară era pe cîmp, a treia oară la ea în grădină.

Cum se ținea jandarmul în urma ei ! Nu-l văzuse mai nainte. Nu știa de unde a răsărit ! Și mereu aceeași spaimă la început, aceleași tulburări, și pe urmă aceeași furtună de fiori care-i aprindea întreg trupul.

Cînd, a patra oară, întoarse capul, era la ea în porțiță, în crucea amiezii, venea cu niște tîrguieli de la prăvălie.

Dumitru era numai la doi pași de ea. De unde răsărise aici ?

— La noapte te aștept în grădină la voi, lîngă nucul cel mare.

Speriată de moarte, ea țîșni în curte și izbi porțița. Se împiedecă și căzu. Lumea se învîrtea cu ea. Un gînd

i se împlîntă ca o suliță în creier : «Ce bine ar fi să mor acum !».

Ion Roșu, bărbatul, era dus la moară, într-un sat vecin. A plecat de dimineață și nu se va întoarce pînă mîne la amiazi. De unde a aflat Dumitru ? De dimineață l-a văzut, prin fereastră, plecînd cu plugul. Veronica se ridică cu greu din curte și intră în casă.

În vreme ce aprindea tămîie și se închina la icoane, un singur gînd o lumina și o sîngera : «Doamne, ce bărbat frumos ! Niciodată nu l-am văzut atît de aproape !» Bătînd mătănii să piară ispita, întreba mereu cu glas tare, ca pentru a se încuraja :

— Dar cine-i el ? Ce vrea el cu mine ?

Și în aceeași vreme se simțea moale și neputincioasă ca o cîrpă muiată : știa cine-i ! știa ce voiește cu dînsa !

Fugi în curte ; își făcu de lucru în grădină ; trecu pe la niște vecine ; alergă pînă la părinții ei, în celalalt cap al satului. Zadarnic ! Neliniștea și înfrigurarea ei creșteau din clipă în clipă.

Spre însărate veni iar la părinții ei.

— Mamă, vreau să dorm la noapte aici la dumneavoastră.

— Dar ce ai, tu fată ? Ai înnebunit ? Azi de două ori ai alergat pînă aici. Ce-i cu tine ? Arzi toată ca jarul.

— Nu știu, mamă, mi-e frică ! Mi-e frică !

— Parcă n-ai mai dormit tu singură în casa voastră ! D-apoi cînd a fost bărbatul tău la manevre ? Trei săptămîni ai dormit singură, și niciodată nu te-ai plîns de frică.

Veronica își stengea sudoarea de pe frunte cu năframa.

— Să mergă tata să doarmă la noi în noaptea asta.

— Bine, tu fată, să meargă ! Văd eu bine că tu ești bolnavă și vorbești într-aiurea.

Omul, abia sosit, ostenit, de la plug, trebuia să meargă pînă la capul cellakt al satului ; totuși, o liniști pe Veronica :

— Mă voi duce, fata tatii, cum să nu mă duc ? Văd eu că ți-e rău. Poate te-a deocheat cineva. Vezi, tu femeie, și stinge-i niște cărbuni.

După cină, omul își luă o nuia în mînă și plecă.

După ce-i stinse cărbuni și-i descîntă, Veronica părea că s-a mai liniștit. Se culcară, și mama și fata.

Ruptă de osteneala zilei, bătrîna adormi îndată. Pe o laviță, lîngă părete, Veronica se răsucea mereu. Către miezul nopții se sculă tiptil și se furișă pe ușă. Peste o jumătate de ceas era în grădina lor, unde o aștepta Dumitru Bogdan.

Așa s-a întîlnit înțîia oară Veronica cu omul cel întunecat și singuratec, cu fostul jandarm, către sfîrșitul lunii lui april.

Două luni, mai și iunie, nimeni n-a știut unde se întîlneau în fiecare noapte. Dar satul începu să vuiască și să fiarbă. Ilie Rău, bătrînelul cel cu fața strîmbă, factorul poștal al satului, aruncă întîile bănuieli.

— Am spus eu că în jandarmerie se învață multe răle ! Cu ce-a greșit înaintea lui Dumnezeu Ion al Roșului, să-și bată jandarmul joc de casa lui ?

Femeile-și șopteau la ureche :

— Veronica Roșului ?

— Veronica !

— În loc să se însoare, să ajungă în rînd cu oamenii ! Cîte fete frumoase, de măritat, nu sînt în sat ! Și oricare ar merge bucuros după el.

— Poate că i-a aruncat farmece Veronica. Nu sînt aproape vecini ? Numai două case sînt despărta.

— Ce mai stați să vorbiți ! Veronica are bărbat tinăr, om fruntaș, nu-și bate joc de casa lui. Nici el nu-i orb și surd, să nu afle ceva dacă ar fi adevărat.

— De, parcă nu-i vorba din bătrîni că ce știe satul nu știe bărbatul ? !

— Nu i-a văzut nimeni întîlnindu-se ; nu i-a auzit nimeni schimbînd un cuvînt. Să vorbești de rău fără nici o probă, e greu păcat. Ce blăstămată e și gura satului !

Părerea aceasta din urmă era a preotului, dar abia cîțiva bărbați credeau la fel. Femeile, deși nici una n-a văzut cu ochii, ar fi jurat că zvonurile erau adevărate.

Dovezile ? Vagi, nehotărîte !

Slugii lui Dumitru i s-a părut, în cîteva rînduri, că, în miez de noapte, ar fi ieșit cineva din casă. Dar părea că-i mai mult umbră decît om, așa umbla de ușor, așa s-a făcut de repede nevăzut.

Ilie Rău — de unde aflase, nimeni nu știa, nu spuse nimănui — știa și locul întîlnirii : lîngă nucul cel bătrîn din grădina lui Ion Roșu.

Vreo trei femei, fără să știe una de alta, săriseră gardul prin fundul grădinii dinspre cîmp. Pătrunseseră, printre prunfi deși, pînă la nucul cel bătrîn, și ar fi aflat iarba rară bătucită.

În cîteva nopți, cîinii din curțile vecine lătraseră la început ca la om, apoi începuseră să urle speriați.

O babă întîrziată pe hotar, — ea știa de ce, — într-o noapte cu lună văzuse trecînd gardul în grădina Roșului pe cineva îmbrăcat în negru de sus pînă jos. Om n-a

putut fi, pentru că a trecut gardul cel înalt ușor, ca un abur.

În sfârșit, lelea Fira, rubedenia îndepărtată ce grija de casa lui Dumitru Bogdan, amuțise detot și parcă și murzise ; nimeni nu-i mai putea scoate o singură vorbă, deși, îndată ce ieșea pe uliță, femeile o înconjurau roi și se țineau ca scaiul de ea, pînă la prăvălie și înapoi.

Dar se pare că sînt femei și sînt bărbați care au semnele lor după care cunosc pe nevasta vinovată. Acestora nu le trebuia nici o dovadă. Le era de-ajuns să se uite la Veronica : femeia se schimbase ! Se ținea mai drept, părea că mai crescuse, pășea apăsător, hotărîată și se uita drept în ochii omului. Prîvirile ei se măriseră și ardeau în flăcări negre. Mai nainte umbla adeseori cu capul plecat, privea cu sfială în ochii omului, ca și cînd s-ar fi simțit vinovată că ascultase de părinți, că l-a părăsit pe cel iubit și s-a măritat, din interes, cu Ion Roșu. Acum se desprindea din întreaga ei ființă o mîndrie mare. Părea că vrea să întreacă pe toată lumea. Și se făcuse mai frumoasă, mai sprintenă, mai harnică.

Schimbarea aceasta din urmă o văzu și bărbatul ei, o privea cu încîntare, se bucura în sufletul lui și o mîngîia cu gingășie pe obrazii împurpurați.

Veronica nu se ferea de el, de mîngîierile lui. Ea nu le mai vedea și nu le mai simțea. Întrase într-o lume cu totul nouă față de aceea în care trăise pînă atunci. Iar bărbatul își avea locul în lumea cea veche, și ea nu voia să-l alunge de-acolo. Cea care rămînea cu Ion acolo era Veronica cea de demult. În lumea cea nouă nu exista decît ea, ea de după întîlnirea cu Dumitru, fostul jandarm. Și știa că abia acum a început să trăiască. De

aici izvora mîndria ei de femeie, care o făcea să-și înalțe capul peste toată lumea.

Rareori se gîndea cum a pus Dumitru stăpînire pe ea. O teamă adîncă, nedeslușită i se cuibărea în fundul sufletului de cîte ori își aducea aminte de cele două piroane de fier înroșite în foc pe care le simțise înfin-gîndu-i-se în ceafă subțirile lui. O tulbura aceeași spaimă : n-a fost lucru curat ! Dar repede-i alunga amintirea un sentiment atotcîntor : «A fost soarta mea, partea mea în viață. De soarta lui nimeni nu poate scăpa.»

Și ea n-ar fi voit acum să scape nici moartă.

Erau bărbați și erau femei care citeau aceste schimbări în toată ființa, în toată purtarea Veronicăi. Aceștia nu se mai îndoiau nici o clipă de traiul ei cu fostul jandarm.

Dar pe Dumitru nu se vedea nici o schimbare. El își vedea cu strășnicie de lucrul lui, tot așa de pecetluit ca și mai înainte.

Gura satului nu se mai potolea. Femeile cu fete de măritat blăstămau pe Veronica și-i ziceau cătea. Nu aveau nici o dovadă, nici un martor despre păcatul ei. Dar găsiră tâlcuiri.

— Farmec este ! Dar nu se știe : l-a fermecat ea, sau a fermecat-o el ? Jandarmul ista poate foarte bine să fie în legătură cu duhurile necurate. N-a intrat în sat ca oamenii. Nu trăiește ca oamenii. Iar ochii lui ard mereu, ca la strigoi.

— Și pentru ce umblă noaptea în mantie neagră, cum l-a văzut bătrîna cea ? Și cum trece gardurile ca un abur ? Și pentru ce cîinii, după ce-l latră, încep să urle ?

— La urma urmelor, nici nu știe nimeni cine este !

Cine să mai cunoască pe un om de treizeci de ani cînd nu l-a mai văzut de cînd a fost de cincisprezece ani ? Cui și-a arătat drepturile la moștenire ? Se spune că notarului. Dar străinul a venit cu o ladă de bani !

Așa umblă gura lumii în mai și iunie. La sfîrșitul lui iunie, Ion Roșu muri de moarte năpraznică, înveninat cu bureți culeși și gătiți de nevasta lui, de Veronica.

Mîncase și ea din bureții aceia, se îmbolnăvise greu, ajunsese în gura morții. Dar doctorul satului o trimisese în grabă la spitalul din Sighet, unde-i făcură spălături și unde zăcu trei săptămîni.

În vremea asta o comisie cercetă cazul, constată că omul murise de înveninare cu bureți răi, amestecați cu de cei buni. După însănătoșire, Veronica fu ascultată la judecată. Doctorii dovediră că de aceiași bureți veninoși era să moară și ea, și nici n-ar fi scăpat dacă nu o trimiteau grabnic la spital.

Fu pusă în libertate.

Cînd se întoarse în sat, peste vreo patru săptămîni, era slăbită și veștedă. Două săptămîni încheiate n-a ieșit din casă. Nimeni nu veni s-o vadă, afară de părinții ei.

Acum se puse peceta adevărului pe toate zvonurile ce umblaseră două luni. Gura satului urla : nu numai că a trăit cu jandarmul, dar și-a înveninat și bărbatul, să se poată mărita cu Dumitru.

Zadarnic spunea cîte un om cu scaun la cap :

— Cum să-l învenineze, dacă și ea abia a fost scoasă din gura morții ? !

Nimeni nu-l lua în samă.

— Nu-i numai o cățea, ci și o ucigașă, spuneau aproape toți sătenii, bărbați și femei.

Și așteptau să mai treacă o vreme și să se cunune. Ce-i mai putea împiedeca? Ion Roșu putrezea în mormînt. Pe ea, pe Veronica, judecata o dovedise nevinovată.

III

Căzu ca un trăznet peste Vîrtopi cînd, la două săptămîni după întoarcerea Veronicăi, preotul vesti în biserică cununia lui Dumitru Bogdan cu Catarina Albu, fata lui Gligor Albu, omul cel mai avut din sat după fostul jandarm.

Era întâia vestire, și în după-amiaza aceleiași duminici preotul vesti și cununia. Pentru două vestiri s-a cerut și s-a primit dispensă de la vlădicie.

Ochii tuturor începură să caute pe Veronica. Nu era în biserică. Nu era nici prin sat. Femeile și copiii din apropiere spuneau că plînge în casă cu urlăt, ziua, noaptea. Plîngea pe cel mort? Jelea după cel ce se însoară?

Credința satului în vinovăția Veronicăi se clătina acum. Se mirau cu toții de hotărîrea fulgerătoare a lui Dumitru Bogdan de a se însura cu Catarina. Nimeni nu i-a văzut vreodată povestind, deși se știa că și mama și fata se dădeau în vînt după jandarm.

Și, dacă a trăit două luni cu Veronica, pentru ce nu se însura acum cu ea?

Mulți spuneau că femeile pizmașe au scornit legăturile dintre jandarm și nevasta lui Ion Roșu, și nu mai credeau în înveninarea cu voie a bărbatului. A

fost o întâmplare nenorocită. Nu era să moară și nevasta ?

La cununie veni tot satul. Nimeni n-a văzut pe mire spovedindu-se și cuminecându-se la liturghia de dimineață, când se făcu vestirea. Catarina singură se apropie de cele sfinte, după obiceiul străvechi. Între lumea venită la cununie, nimeni nu văzu pe Veronica, nici pe Gligor Albu, tatăl miresei.

Catarina fu adusă în casa Bogdăneștilor, la avere mare, pizmută de toate mamele cu fete de măritat, dușmănită și de fetele-mari. Ce lujer de om era mirele ! Nici un fecior din sat nu se putea asămăna cu el.

Dar la o săptămână după nuntă, într-o sară, Catarina începu să țipe în casă ca din gură de șarpe. Și de atunci jandarmul, vreme de două săptămâni, o bătu în toată sara. Nu se ferea de nimeni. O bătea și în curte, în văzul vecinilor.

Și tot la o săptămână după cununia aceea, văduva lui Ion Roșu se arată din nou pe ulițele satului, cu fața îmbujorată, sprintenă ca o suveică, povestind nenorocirea cu bureții și cum au spălat-o pe ea atunci pe dinăuntru doctorii din spital.

O vreme satul rămase uluit : dac-o bate pe Catarina, e semn că jandarmul s-a întors la cea dintâi, săturându-se grabnic de nevastă. Altfel, cum s-ar fi potrivit bătaia Catarinei cu noua înflorire a văduvei lui Roșu ?

Zvonurile începură să umble iar : jandarmul s-a întors la Veronica !

Erau femei și fete pline de pizmă și de răutate, care se bucurau de pățania Catarinei.

— Aşa-i trăbă ! De ce s-a legat de el, bărbat înhăit cu femeie măritată ? Şi încă ce femeie ! Una care şi-a otrăvit bărbatul !

De cînd Veronica umbla iar printre oameni, cu capul sus, mulţi credeau din nou că totuşi înveninarea lui Ion Roşu n-a fost lucru curat.

Gligor Albu, socrul, auzind cum îi bate jandarmul fata, s-a înfăţişat cu turbare înaintea lui.

— Să nu mai aud c-o baţi, înţalesu-m-ai ? Cît eşti de jandarm, îţi răsucesc grumazii ca unui pui de găină ! Aşa-mi trăbă dacă n-am stat destul împotriva nebuniei muierilor !

Gligor era un rumân înalt şi pietros, voinic cît un munte. Îl privi cu dispreţ şi cu ură pe ginere şi, pără-sindu-l, bătu din picior.

Dumitru Bogdan se învineţi şi făcu un pas după socru să-l înhaţe de grumazi. Dar se răzgîndi şi se opri, suflînd greu ca un foi.

Pe drum, Gligor spuse cui voia să-l asculte :

— Aşa-mi trăbă dacă am ascultat de nebunia femeilor ! Atîţia ani în jandarmerie l-au sălbătăcit detot. Mirare e ? Din bătaie a trăit, şi, cine ştie, poate şi din omor...

Cînd frămîntarea se porni din nou şi gura satului nu mai înceta, alt trăznet căzu asupra lui : se sună mobilizarea generală, izbucni războiul din 1914, pe la Sînt Ilie.

Se sfîrşeau o lume şi o viaţă, şi începea alta. Parcă s-a săpat deodată o prăpastie între ele, deşi lumea ce avea să vină nu era cunoscută decît ca un presimţ de groază şi de moarte.

Oamenii din Vîrtopi, care din martie trăiseră din vîlva întoarcerii jandarmului, bărbați ca și femei, căzură cu toții deodată în cumpăna primejdiilor, năcazurilor și spaimelor proprii. Întîmplările din ultimele luni păreau că se petrecuseră înainte cu veacuri. Îngrijorări grele brăzdară fețele oamenilor.

Dumitru Bogdan, fostul jandarm, fu mobilizat printre cei dintîi. Cui îi mai păsa, în tot satul, ce se va mai întîmpla cu el ?

Iată, erau și de aceștia !

Catarina, cînd auzi vestea, înlemni. Cum, la trei săptămîni după cununie, în gura morții ? ! Începu să se bocească și să-și smulgă părul. Uitase într-o clipă bătaile și rușinea grea adusă unei neveste tinere. Mamă-sa își va fi avut ea gîndurile ei cu cununia asta, dar fata era demult îndrăgostită greu de Dumitru. N-a avut Veronica o dușmană de moarte, între toate fetele din sat, ca pe Catarina. L-ar fi luat să fi fost gol ca degetul. Și ar fi trăit cu el chiar de ar fi bătut-o zilnic toată viața. Și acum, după trei săptămîni de la nuntă, să plece în război, poate la moarte ? Cu neputință !

Întrebă prin sat pe toată lumea dacă-i adevărat. Se duse pînă la părinții ei, care locuiau într-altă parte a satului, să-i întrebe și pe ei.

Gligor, tată-său, era vesel. Catarina nu l-a mai văzut așa dinainte de a fi vorba de căsătoria ei cu Dumitru. Pe-o clipă îi veni inima la loc : dacă tată-său e vesel, nu poate fi nici o primejdie. Dar inima-i sări din nou cînd omul vorbi.

— Cum să nu fie adevărat, tu fată ? S-au tras clopoțele ! S-a bătut toba ! Nu vin chemări prin telegraf ? N-au dat porunci notarul și jandarmii ?

Catarina începu să plîngă cu hohote.

— Ce proastă ești, tu fată ! Las' să-l ducă ! Las' să-i moaie oasele ! Pînă va veni acasă, o să se potolească și căteaua !

Catarina își înghiți plînsul, se uită la părintele său și se înălbi ca varul.

— Cum ? Și dumneata crezi iar ?

— Nu-s orb, nici surd, fata mea ! S-au ținut ei și înainte de a muri Roșu din bureți. Iar de două săptămîni, de ce te-a chilăvit pe tine și te-a făcut de rușinea satului, cu noi cu tot ? S-a înhăitat iar cu spurcăciunea ! Da' pînă s-o mai întoarce jandarmul, este vreme să se potolească și căteaua. Poate se va mărita văduva lui Roșu, că bun e Dumnezeu și meșter e dracu !

Cei care plecară dintîi, între care și jandarmul, fură mulți. Satul întreg veni la stație.

Veni și Veronica, deși nu avea nici frate, nici părinte, nici bărbat care pleca în război. Dar nu o luă nimeni în samă. Nici chiar Catarina nu o văzu. Toate sufletele erau îngrijorate de moarte. Femei și copii plîngeau. Plîngea și lumea care venise numai pentru priveriște. Cine să se mai gîndească la cele petrecute în sat în zilele din urmă ?

Cînd să se urce în tren, Dumitru Bogdan abia se desceștă din brațele Catarinei ; cînd puse piciorul pe scară, din mulțime izbucni un răcnet de groază :

— Mitre ! Mitre ! Mitre !

Din două sărituri, Veronica fu lîngă jandarm, dar se trezi cu Catarina în față.

— Aici ești, cătea ? Ce ai cu el ?

Catarina era galbenă ca moartea. Cele două femei săriră ca furiile una asupra alteia, și pînă să apuce oa-

menii să le despartă, se despletiră și-și însîngerară fețele cu unghiile.

Jandarmul se pierdu repede în mulțimea din vagon. Trenul șuieră și porni în bocetele și țipetele celor rămași. Catarina căzu la pămînt amețită. O stropiră cu apă rece. Veronica se strecură prin mulțime, legîndu-și năframa ce-i fusese smulsă din cap, și o luă spre sat fără să-i aibă cineva grija.

Oamenii uitară întreaga întîmplare încă aici, la gară, de unde se ridica mereu jelania grea ca o cădere depărtată de ape. Lumea privea încă în urma trenului dispărut și părea că nu se îndură să se înapoieze la vetre.

Numai Ilie Rău, bătrînelul cel cu gura strîmbă, stropind-o cu apă rece pe Catarina, bombănea :

— Dracu nu doarme niciodată ! Da' scoală, tu nevastă ! O să te mai întîlnești cu el, n-ai teamă.

Nu se știe la ce se gîndea moș Ilie : la cel din pietre, sau la jandarm ?

Catarina, luată de subsuori, fu ridicată de la pămînt. Apoi, palidă ca ceara, porni sprijinită de mamă-sa spre casă.

Gligor nu venise la gară. Pentru el plecarea jandarmului în război nu era prilej de supărare, ci de bucurie. Cînd văzu întrînd în curte pe cele două femei, și pe fată zgîriată toată pe obraz, cu părul despletit abia legat sub năframă, îi lunecă de pe buze o înjurătură auzită numai de el :

— Nebunele !

Îi era scîrbă de ele.

Fata, cînd îl văzu, izbucni în plîns.

— Nu plînge, tu fată ! Știi ce ți-am spus. Ai scăpat de dracu, după care ați alergat amîndouă ca niște nebune. Las' să-i moaie și lui oasele, cum ți-a făcut și el ție ! Las' să treacă vremea ! Las' să se potolească și căteaua ! Vezi cum ți-a pus peceta ticăloșiei ei și-a lui în obraz ?

Gligor auzise ce s-a petrecut la gară de la niște oameni care veniseră mai devreme.

Dar acum, alături de fată, începu să se bocească și mama. Gligor trînti porțița, porni prin sat și le lăsă să urle.

Înspre sară se întoarse și zise fetei :

— Tu vei merge la casa ta, la casa bărbatului. Este acolo o avere întreagă. Nu o poți lăsa pustie. Nu o poți lăsa pe mîna slugii.

De părerea aceasta era și mama, dar ea stăruia ca în noaptea asta Catarina să doarmă la ei. Gligor fu însă neînduplecat. Își luă fata de mîină și o duse în casa Bogdăneștilor.

— Nu ești singură, tu fată ; lelea Fira e tot aici, și aici va rămînea, să-ți ajute în casă și să-ți țină de urît. Apoi nici noi nu trăim într-alt sat, iar sluga, Nicodîm, e harnic să păzească și curtea și casa. O să vă aduc mîne și doi cîni. Niciodată n-am înțales pentru ce Dumitru n-a ținut cîne la casă.

În noaptea aceea Catarina n-a închis ochii. La masă n-a stat. A cinat lelea Fira cu sluga, cu Nicodîm. N-a scos nici unul o vorbă.

Fira nu s-a dus la gară. Jandarmul, cînd a plecat, i-a pus în palmă un ban de aur. Bătrîna îl legase într-o năframă și-l ascunsese în sîn. De atunci o încălzea

mereu banul dăruit, ca și când ar fi purtat în sîn un ochi de jar.

Nicodim îl însoțise pe stăpîn, care îi plătise simbria pe anul întreg tot în bani de argint. Îi dusesese la gară același cufăr cu care venise în martie. Nu mai era greu ca atunci.

Sluga cină tăcut și plin de neliniște. Se spunea că în curînd vor fi mobilizați alți oameni. Apoi alții. Cine știe? Curînd va veni poate și rîndul lui... Rămăsese cu sufletul greu de jelania satului la stație. Parcă i se pusese un vâl pe ochi, prin care viața se întrezărea cu mult mai grea și mai plină de nenorociri decît crezuse el.

După cină ieși în curte și se duse în grajd, unde avea un păcel cu fîn, să se culce. Boii și vacile zăceau rume-gînd nepăsătoare. Calul izbea uneori din copită.

Lui Nicodim îi veni un gînd: dobitoacele sînt mai fericite ca oamenii. Ele nu mai știu ce se întîmplă în lumea asta! Războiul! Cum va fi și războiul ăsta? Nicodim încă nu ajunsese la anii recrutării.

Lelea Fira spălă vasele, în aceeași nesfîrșită muțenie. Părea că nu a băgat de samă zgîrieturile de pe obrazii Catarinei. Numai după ce se puse în păcelul ei, stîngînd lumînarea, scoase un oftat prelung.

Dimineața următoare, spre marea mirare și spaimă a Catarinei, bătrîna își despătură buzele și zise:

— Te-ai zvîrcolit toată noaptea ca șarpele pe jar. Nu-i bine așa, fata mea. Și altele au pățit ca tine. Porunca de la împăratul nu se poate schimba. Dar să știi un lucru: nepotul Dumitru a început o gospodărie care trăbă să meargă înainte. Noi va trebui să muncim ca și când el ar fi acasă.

Catarina oftă și-și șterse lacrămile. Fără Dumitru, ea era aici o străină. Pentru ce ar mai rămînea la o casă pustie ? Cum ar putea vedea în bătrîna asta mută o rudenie ? N-a văzut nici pînă acum. Cînd a venit de la cununie, nu i-a spus un cuvînt ; după ce o bătea bărbatu-său, ea se strecura în curte, în grădină. Îi era frică de bătrîna. Dar își aduse aminte că tatăl său o adusese aici de mînă și-i poruncise să rămînă la noua vatră. Îi vorbise aproape ca și bătrîna. Cum să rămînă ? Peste două curți era casa lui Ion Roșu, casa Veronicăi. Dacă se vor întîlni, nu-și vor scoate ochii ? Nu se vor ucide ? Nopti în șir nu se apropie somnul de ea. Dar peste zi lucra și, muncind, uneori mai uita de năcazuri : plecarea lui Dumitru, războiul, Veronica.

După mobilizarea de la începutul lui august, urmară alte chemări sub arme. Alții plecară din sat, cu zecile ; apoi alții.

Satul îi petrecea cu mai puțină jelanie decît pe cei dintîi, și al treilea transport nu mai fu petrecut la gară decît de rudeniile mai apropiate. Omul se obișnuiește și cu binele, și cu răul, și să nu-i dea Dumnezeu cîte poate răbda.

Lucrul cîmpului era în toi în aceste regiuni de miază-noapte. Mai erau încă de secerat ovesele. Se coseau fînațele de munte. Oamenii care au mai rămas prin sat, femeile și copilandri, munceau și în locul celor plecați.

Lucrau și Catarina și Veronica în rînd cu lumea. Satul nu se mai interesa de ele și de Dumitru. Gîndurile erau împărțite între cei duși și între grijile de acasă ale fiecăruia.

Pe fostul jandarm nu-l mai pomenea nimeni, afară de cele două femei, în sufletul lor.

Trecură săptămîni și luni. Începu să cadă întâia zăpadă.

IV

Prin noiembrie veniră cele dintîi scrisori de pe front, de prin spitale, din lagărele în care erau concentrați mobilizații înainte de a fi trimiși pe front.

Poștarul satului, Ilie Rău, bătrînelul cel cu gura strîmbă, avea de lucru. Nu se știe cum ajunsese el din tinerețe știutor de carte. La școală n-a umblat. O vreme fusese și ajutor de cîntăreț la biserică. Dar la o pomană se îmbătase rău, se bătuse cu niște creștini și rămăsese cu gura strîmbă. Cînd, după aceea, voi să cînte duminica mai departe în strană, la locul lui, oamenii începură să rîdă, și el trebui să se lase de slujbă. Dar de patima băuturii nu se lăsă, ci căzu în ea tot mai adînc. Acum, de ani, era factorul poștal al satului Vîrtopi. Și de cînd începură să vină scrisori de la cei plecați, era mai mult beat decît treaz. Pretutindenea unde ducea o carte poștală ieșeau oamenii cu un pahar de țuică. Cînd nimerea la neștiutori de carte și trebuia să citească scrisorile, era omenit și cu două, și cu trei.

De la o casă la alta el citea toată corespondența, așa că satul întreg știa într-o zi două toate veștile venite de la cei mobilizați.

Unii trimiteau vești bune : că sînt sănătoși, că încă n-au intrat în foc. Cei mai mulți scriau din spitale, unde erau bolnavi sau răniți, ori de pe front, într-un ceas de liniște. Erau și cîțiva greu răniți, prin spitale depărtate : fără un braț, fără un picior. Spaima și îngrijorarea nu se mai ridicau de deasupra satului. Cei care aveau pe cineva în război priveau cu groază cînd se apropia Ilie Rău. De la o vreme, puține vești bune mai aducea.

Prin decembrie sosiră la primărie și întîile tablouri oficiale ale Ministerului de Război cu cei morți, răniți ori dispăruți.

În toată duminica era îmbulzeală mare în jurul tablourilor cu pierderile.

Ferindu-se una de alta, Veronica Roșu și Catarina Bogdan știriceau și ele, înfrigurate, în fiecare zi, de la Ilie Rău, dacă n-a scris și jandarmul. Poștarul avea făgăduială, și de la una, și de la cealaltă, de bună răsplată dacă le va spune ce scrie Dumitru potrivnicei.

Trecură patru luni, și nici una nu primi nici o înștiințare de la jandarm. De la vreo zece inși, doar, nu sosise încă nici o știre. Cele două femei, ferindu-se una de alta, cercetară mereu tablourile oficiale. Zadarnic ! Nici o veste, ca și cînd pe Dumitru Bogdan l-ar fi înghițit pămîntul.

Ele nu puteau nici să-i scrie, neștiind numărul poștei de campanie, pe care numai jandarmul li l-ar fi putut da.

Cînd una, cînd alta ieșea în calea lui Ilie Rău, privindu-l întrebător.

Bătrînul clătina din cap :

— Nimic !

Uneori îl iscodeau :

— Ce crezi dumneata ? Pentru ce nu vine de la Dumitru nici o știre ?

— Păi, mai sînt și alții de la care n-a venit nimic. Cine știe ? Dumnezeu știe ! Poate se mai pierde și scrisorile, se rătăcesc... Poate să fi căzut prizonier...

Ele îl iscodeau pe bătrîn ce scriau alții : nu cumva l-a văzut cineva, ori s-a întîlnit cu el ?

Nu ! Nimeni nu-l pomenea.

Catarina se jeluia mamei sale :

— Toată lumea trimite veste. Numa el tace.

— Poate-i scrie celeilalte...

— Nu i-a scris pînă acum. Ilie Rău știe pe oricine scrie și oricui i-ar scrie.

Cînd mama, cînd fata, cînd amîndouă tăbărau cu gura pe Gligor :

— Tu n-ai nici o grijă ! Dacă nu scrie el, ar putea să-i scrie fata, dacă i-ar ști adresa, poșta de campanie. Dar tu nici atîta n-ai făcut pînă acum, să afli poșta aceea !

Gligor avea o bucurie pe care n-o spunea nimănui : dacă jandarmul nu scrie, e semn bun, e semn că-i merge rău și-i la primejdie. Poate l-au trimis în rîndurile cele dintîi în foc, și va fi căzut prizonier la ruși. Las' că-i bine, las' să-i moaie oasele !

După întîmplarea aceea de la gară, îl junghia de cîte ori se gîndea că nu s-a pus de-a curmezișul muierilor și nu a împiedecat o căsătorie de care acum se rușina și ar fi voit s-o știe desfăcută. Dar știa că numai moartea desface căsătoria. Pe la ei nu erau divorțuri. Și apoi fata nu s-ar fi învoit odată cu capul ! Dar mai bine ar fi ca jandarmul să treacă prin suferințe și chinuri grele,

să se întoarcă acasă schimbat. Dacă și-a nenorocit fata, nu înțelegea să piardă și averea. Prea frumoasă avere avea și, iată, nu-i nici un semn ca fata să fi rămas grea, să poată avea drept la moștenire printr-un copil !

Din gândurile lui nu spunea nimic femeilor. Pe fată o mai înțelegea că se frământă și pătimește după o veste de la el. De bătut, de, a bătut-o, și încă-n grabă mare după căsătorie, dar fata-l iubea orbește și nădăjduia în bine. Ea putea plînge, se putea văita ! Gligor se făcea că nu o vede. Dar ceea ce-l scotea din sărite pe rumân era că suspina, ba uneori urla, în rînd cu fata, și nevastă-sa.

— A dat boala-n voi ! zicea Gligor scîrbit.

Se mira ce farmece o fi avut jandarmul acela, om aproape necunoscut, să lege așa de tare și gândurile fetei și ale nevestei.

Și uneori, cînd nu mai putea răbda, ridica pumnul asupra femeii lui :

— Să nu te mai aud, că-ți mut fălcile ! Ce ? Ți-a fost ficior ? Ți-a fost bărbat ?

Femeia tăcea, își ștergea lacrămile c-un colț de năframă, apoi izbucnea :

— Plîng norocul fetei, păgînule, nu pe el ! Numai trei săptămîni de n-am fi măritat-o, am fi scăpat de el, și ea și noi. Venea războiul ! Dar acum e legată de un stricat și-i de rîsul lumii, cu noi cu tot !

Și iarăși : Hu ! Hu ! Hu ! — plîngea cu înecăciune.

— Acum te poți boci, nebuno, dar e prea tîrziu. De ce n-ai ascultat de mine ? Nu ai înnebunit amîndouă și nu mă amenințați că într-o noapte vă spînzurați dacă vă stau împotrivă ? Acum : Hu-hu-hu !... — Și, ieșit din

fire, omul o pleznea peste obraz cu palma lui lată și grea. — N-a dat strechea, ori diavolul v-a luat atunci în stăpînire, încît nici un om al lui Dumnezeu nu mai putea vorbi cu voi ? Nu v-a povățuit și popa că nu-i bine să se mărite fata după un om pe care abia-l cunoaște ? Nu m-ați fiert pe mine ziua și noaptea, pînă m-ați înnebunit de cap și am lăsat după voia voastră ? Acum plîngi norocul fetei, hai ?

Și iar se învenina Gligor și-o lipea cu palma, pe celalalt obraz.

Dar nevasta nu învăța minte. Cînd plîngea fata, începea și ea. Alteori se căina ca de moarte și singură : cum a stricat ea, cu capul ei, norocul fetei.

Dar, cu toate stăruințele Catarinei, Gligor nu se gîndea să-i afle adresa poștei de campanie a jandarmului. Nici nu știa cum ar putea-o afla. Nu cunoștea nici unitatea la care a slujit jandarmul în vreme de pace. Dar, ce mai știi ! Poate nici nu a fost jandarm ! A putut ieși, de pe partea lor, și dintr-o pușcărie, că lor le-a luat Dumnezeu mințile și n-au cercetat nimic privitor la el, nici cu prilejul cununiei.

Dar chiar dacă i-ar fi știut adresa, nu i-ar fi dat-o fetei. Pentru ce să stea de vorbă cu el ? Să-i mulțumească pentru bătaie ? Să-și aprindă iar sufletul în flacări ? Acum, e adevărat că focul arde, dar ca jarul în spuză : n-o topește pe fată. Își poate vedea de lucrul ei. Și cu cît va trece vremea și nu va ști nimic de el, cu atît amintirea lui se va spăla, și inima ei se va potoli.

Nu ! El nu-i va căuta adresa blăstămatului aceluia !

Nu știa nimic de urma lui Dumitru Bogdan nici Veronica Roșu.

După întâmplarea aceea de la gară, ea nu mai cuteză multă vreme să umble între oameni. Nu-și putea ierta că-și ieșise din fire, că-și dezvăluisese taina ei înaintea oamenilor. Și-i părea că, de-ar ieși pe uliță, toată lumea ar huidui-o.

Dar într-o zi rămase porțița curții deschisă, și un vițel zburdă afară. Fără să-și dea sama ce face, alergă după el.

Atunci văzu cu uimire că nimeni nu-i are grija. Pe drum erau mai mulți bărbați și femei ; era sîmbătă sara și măturau pe la poartă. Săriră cu toții să-i ajute să-și ducă vițelul în curte.

Înțelese, cu un suspin de ușurare, că oamenii își au grijile și năcazurile lor și nu se mai gîndesc la ea, nici la jandarm.

De-atunci cuteza să iasă prin sat. De la Ilie Rău aflase că nici Catarina n-a primit nici o știre de la Dumitru. În listele oficiale ce veneau la primărie, nu era nici o pomenire despre el. Arsă de neliniști, întrebă pe notarul din sat, între patru ochi, cum ar face să-i afle adresa lui Dumitru Bogdan.

Notarul avu un zîmbet de plăcere gîndindu-se la legăturile ei cu jandarmul.

— Este o singură cale, răspunse el. Să întrebăm la compania de jandarmi în care a slujit. Acolo avea, la mobilizare, ordinul să se prezinte. Ei trăbă să știe poșta de campanie.

— Ai face bine să întrebi dumneata ? Nimeni nu știe unde a slujit el la jandarmerie. Pentru osteneală, iată, am adus douăzeci de coroane.

Peste două săptămîni o chemă notarul la cancelarie.

— Iată adresa. A fost împărțit din primele zile la bront.

Veronica luă bucata de hîrtie cu adresa și o băgă în sin. Inima-i bătea să-i spargă pieptul și-i venea ameală la cap. Abia ieși din cancelarie, clătîindu-se.

Începu să-i scrie. Și azi, și mîne, mereu. În curînd tot satul află că Veronica-i trimite scrisori jandarmului. Dar nici Ilie Rău, nici poștărița, o zgrițuroaică bătrînă cu nasul cît un ardei, nici primarul, nici notarul nu știau să-i fi venit vreun răspuns de la Dumitru Bogdan.

«Asta e mai turbată ca femeile mele», își zise Gligor Albu, după ce se încredință, chiar de la poștăriță, că Veronica-i scria mereu. Văzu chiar o cartă poștală de-a Veronicăi, cu adresa jandarmului, cu numărul poștei de campanie. De cînd o căuta Catarina lui ! Dar Gligor nici nu se gîndi să i-o spună fetei. Las' să turbe cățeaua, nu fata lui !

Cînd Catarina înțelese, în aceeași zi, și de la o vecină, și de la Ilie Rău, că Veronica-i scrie lui Dumitru, i se făcu rău, și două zile nu se putu ridica din pat.

Iată, potrivnica-i aflate adresa ! Poate i-a trimis-o el ! Poate o aflate ea, cine știe cu cîtă alergare și cheltuială ! Îl iubea mai mult decît dînsa ? Dar Ilie Rău se jură pe toți sfinții că Veronica n-a primit adresa de la jandarm și că, deși-i scrie, pîn-acum nu i-a venit nici un răspuns.

Cînd se ridică din boală, se hotărî să o întîlnească pe dușmană. Cîteva zile în șir o pîndi, dar nu o putu întîlni pe uliță. Se hotărî să-i între în ogradă.

Era spre sară, și Veronica tăia, în tindă, pe-un scăunel, bostani la porci, să-i fiarbă în căldarea ce atârna învălită în flăcările de pe vatră.

Catarina se apropie tiptil, îi smulse din mână barda cu care tăia bostanii, apoi rămase împietrită.

Cealaltă, țipînd de spaimă, se întoarse.

— Arată-mi și mie ! şuieră ca un șarpe Catarina.

— Ce să-ți arăt ?

— Scrisorile de la el !

— Ce ? Ești nebună ?

— Arată-mi-le ! urlă ea acum, ridicînd barda.

Veronica nu se clinti din loc.

— N-am scrisori de la el !

— Cutezi să spui că nu-i scrii ? Că nu-i știi adresa ?

— I-o știu. A aflat-o notarul, de la compania la care a slujit Dumitru în jandarmerie. Dar n-am primit nici un răspuns de la el. Parcă l-a înghițit pămîntul.

— Dacă l-a înghițit, tu trabă să știi ! Numai tu știi, după cum tot numai tu știi cum l-a înghițit și pe bărbatul tău.

Veronica o privi cu ochii holbați :

— Ce vrei să spui ? Că mi-am omorît bărbatul ?

— Ceea ce vorbește tot satul ! Jură că nu te-ai ținut cu Dumitru pînă a trăit bărbatul tău !

Catarina rămase amenințătoare, cu barda ridicată, ca o furie. Veronica suspină greu și, întristată de moarte, răspunse fără nici un înconjur :

— Ne-am iubit, nu zic ba ! A mai venit la mine și după ce s-a însurat. Dar și oamenii și tu sînteți niște nemernici și păgîni ! Cum să-mi omor bărbatul ? Nu

era să mor și eu din aceeași mâncare ? Of ! Și-ar fi fost de-o mie de ori mai bine și pentru mine !

Veronica izbucni într-un plîns atît de furtunos și deznădăjduit, încît Catarinei îi căzu brațul ridicat și scăpă barda din mînă. De la o vreme, printre gemete adînci, Veronica suieră :

— Tu mi l-ai luat ! Voi mi l-ați luat pe Dumitru ! L-ați fermecat ! Și, pe urmă, ce putea el face decît să se întoarcă la mine ? Voi, blăstămaților !

Catarina simțea că se învîrte lumea cu ea. Simțea marea dragoste a Veronicăi și durerea ei cumplită. Inima i se împietri, apoi și toată răscolirea firii sale. Dar un lucru înțelegea : femeia asta nu mințea ! Dacă i-a spus că n-a primit nici o scrisoare, așa trebuie să fie.

— Dă-mi și mie adresa ! Să încerc și eu.

Glasul îi era rugător acum.

Veronica duse mîna în sîn, desfăcu dintr-o năfrămuță un petec de hîrtie și i-l întinse.

Catarina îl luă cu lăcomie și porni fugind, ca și cînd ar fi alungat-o cineva.

Pe drum își dădu mai bine sama ce o îmblînzise și făcuse să-i cadă brațul neputincios și barda din mînă : nu era durerea Veronicăi, ci pricina acelei dureri : moartea lui Dumitru ! Dacă el n-a răspuns la scrisorile ei, e somn rău !

Gîndul morții lui îi pustia acum sufletul ; un vînt de crîncenă răutate bătea prin el. «Dacă nû-i al meu, nu e nici al ei.»

Convingerea că Veronica îl iubește mai mult ca ea, o făcu să se simtă, în drum spre casă, ca o femeie lepă-

dată, ca o piatră din marginea drumului, ca o zdreanță. Se simțea rușinată și umilită. O durere neîncercată încă îi mușca din suflet.

Acasă nu era decît lelea Fira. Catarina o privi ca pe o dușmană de moarte ; strigoaica asta a înlesnit apropierea lui de Veronica. Niciodată nu-i venise gîndul pînă acum. Și deodată se năpusti asupra bătrînei, o răsturnă la pămînt și începu s-o bată cu pumnii și s-o calce cu picioarele.

Bătrîna își apăra ochii cu palmele, bolborosea ceva neînțeles, dar cînd o răzbi durerea și înțelese că nu-i glumă, se răsuci deodată ca o coardă și o răsturnă pe Catarina lîngă ea. Apoi, dintr-o săritură fu în picioare și puse mîna pe săcurea de lîngă vatră.

— Să nu mai dai, căl fac moarte de om ! strigă ea c-un glas ruginit, care o îngrozi pe Catarina. O îngrozi și fața schimbată a bătrînei : văzu în ea spaimile morții. Era să mă omori ! Dar, mulțămită lui Dumnezeu că-s încă mai tare decît tine, lepădătura femeilor !

Catarina înlemni cu ochii holbați la ea.

— Da, lepădătură ! șuieră bătrîna. Unde s-a mai pomenit ca un bărbat să-și lase bătută nevasta la o săptămînă după cununie și să se întoarcă la ibovnică ? Să se întoarcă de o sută de ori Dumitru, și tot la Veronica se va întoarce, așa să știi !

Catarina, palidă-moartă, căzu pe o laviță. Lelea Fira, ținînd mereu săcurea la subsuoară, își adună într-o desagă cîteva lucruri aduse de la ea de-acasă.

— De-acum ne despărțim. Și bun e Dumnezeu și meșter e dracu : ne vom întîlni cînd va veni Dumitru, să aruncăm din casă mortăciunea.

Catarina nu mai simțea nimic. Auzea cuvintele, dar nu le mai înțelegea. A rămas împietrită pe lavița aceea plină sosi sluga, ori un veac ? Nu-și putea da sama. Dar auzind glasul slugii în curte, simți că trăiește. Începură să i se adune gândurile și să i se pună în ordine. Întocmai ca niște furnici venind ostenite, pe drumuri răzlețe, dar toate către același mușuroi.

Ce s-a petrecut cu ea ? Din ce i-a venit nebunia ? În-ții, în tindă la Veronica : i-a smuls barda și a ridicat-o să izbească. Și, apoi, aici, în casă : s-a năpustit asupra bătrânei s-o omoare. Nu se mai putea îndoi ; cu gândul acesta s-a aruncat asupra ei, și era gata s-o sugrume dacă nu se dovedea mai tare bătrîna.

Nu ! Cînd a ridicat barda, nu avea gândul uciderii ! Numai cînd s-a prăbușit asupra femeii care i-a ajutat lui Dumitru să facă din ea o femeie lepădată. Da, se simțea învinsă, zdrobită, o lepădătură, cum i-a spus și lelea Fira : a simțit și ea, și în deznădejde a voit s-o ucidă.

Își făcu încet cruce, cutremurîndu-se toată și dîr-dîind de frig : era să facă moarte de om ! Ea ! Catarina ! E cu putință ? Sări de pe laviță, ridică zăvorul și strigă :

— A intrat dracu-n mine ! și țîșni, nebună, în curte.

Sluga desjuga boii. Cărase toată ziua gunoi pe niște ogor. Vederea lui și a vitelor, cei doi dulăi aduși de Gli-gor, care i se gudurau la picioare, o făcură să-și vină în fire.

Se gîndi că nu are încă nimic de mîncare. Trecu în tindă, ațîță focul, puse de mămăligă.

Sara, la cină, sluga întrebă :

— Dar unde-i lelea Fira ?

Catarina abia acum băgă de samă că bătrîna lipsește. Își aduse aminte de vorbele ei din urmă.

— S-a mutat de la noi. N-a mai vrut să rămînă aici.

Sluga se miră :

— Dar stăpînul i-a poruncit să nu se miște de-aici pînă la întoarcerea lui !

Femeia ridică din umeri.

— Poate știe că nu se mai întoarce !

— N-are de unde ști ! A trimis cineva vreo veste ?

— Mie nu, poate ei, răspunse femeia, simțind că i se deșteaptă din nou ura împotriva bătrînei.

Sluga cină în tăcere, iar la urmă zise :

— Trăbă să vorbesc eu cu ea. Dimineața voi merge s-o aduc înapoi. Eu știu porunca stăpînului.

Catarina nău răspunse.

Dar dimineața sluga se întoarce singur de la locuința lelii Fira.

— Nu mai vrea să vină, și nu-i pasă de nici o poruncă. Împielitată bătrînă ! Și doar nu avea cine știe cît de lucru aici.

— Nu-i nimic, o să lucrez eu și pentru ea, răspunse cu glas de stăpînă Catarina.

Dușmănia împotriva bătrînei îi umplea iar inima. Să n-o mai vadă în ochi pe vrăjitoarea ceea mută ! Ea l-a legat pe Dumitru de Veronica ! Va munci ea în locul ei, va lucra pentru zece, dar să scape de bătrînă !

Apoi, rămasă singură, se gîndi : pentru ce să mai muncească dacă Dumitru e mort ? Și mort trebuie să fie, dacă la atîtea scrisori ale ei — ale celeilalte — nu i-a răspuns niciodată. La o dragoste ca aceea e cu neputință să nu răspunzi cîtă vreme nu putrezești sub pămînt.

V

De o săptămână avea Catarina adresa lui Dumitru Bogdan și nu se putea hotărî să-i scrie. Conștiința, convingerea că Veronica îl iubea mai mult, că Dumitru și-a bătut joc de ea, îi nimiceau orice putere de voință.

Dar treceau zilele, și ea nu-l putea uita ! Îl vedea mereu, frumos și voinic, singurul om pentru care bătuse inima ei, cu gândul la care tremura toată. Ce-i păsa ei că el nu o iubește ? Era al ei, legat prin cununie ! Și, în primele zile după cununie, n-a iubit-o ?

Cînd își aducea aminte de mîngîierile lui, se tulbura adînc. Poate a iubit-o puțin și pe ea, și la întoarcere poate va iubi-o mai mult. Cine știe ? Poate avea dreptate tat'său, Gligor. Îi vor muia și lui oasele în război, va ajunge în fața morții și se va schimba ! Cine știe ? Poate și căteaua se va mai potoli.

Frămîntîndu-se așa cu gândurile, începu să creadă iar în bine. Ceru și sfatul mamei sale : să-i scrie, au ba ? Avea acum adresa.

— De la cine ?

Fata nu voi să-i spună.

— De la poștă. Îi scrie cineva din sat.

— Veronica ?

Fata înclină din cap.

— I-a scris ei ?

— Nu. Dar adresa i-a aflat-o notarul, după cîte am auzit.

Mama-sa rămase un răstimp pe gânduri.

— Cred că e mai bine să nu-i scrii. Las' să hotărască Dumnezeu între tine și ea.

Dar Catarina nu-i ascultă sfatul. Îi scrise încă în ziua aceea. Și de atunci îi scria mereu. Scrisorile ei se întâlneau la poștă cu ale Veronicăi și porneau pe același drum. Trecură însă săptămîni și luni, și răspuns nu venea la nici una.

Catarina știrici de la notar dacă într-adevăr el i-a cîștigat Veronicăi adresa. Și dacă e cea bună, cea adevărată.

Notarul confirmă, dar adaose :

— Compania de jandarmi la care a slujit în vreme de pace a dat de bună samă adresa cea bună. N-a avut nici un motiv să dea una greșită. Dar cu războiul ăsta, cum se rup și se mută mereu fronturile, se schimbă și împărțirea armatei. Poate de atunci să fi ajuns jandarmul la altă formațiune, cu altă adresă. Dar eu zic să-i scrii mereu pe adresa cunoscută. Poșta militară va ști noua adresă și va trimite scrisorile acolo. Bineînțeles, dacă va fi o poștă în toată rînduiala. Dar cu războiul ăsta, care răsuflă mereu cînd într-o parte de lume, cînd într-alta, nu cred să poată fi un serviciu de poștă regulat.

Catarina continuă să-i scrie lui Dumitru. Cine știe, poate dă Dumnezeu să-i cadă o scrisoare în mînă. Tot așa credea și Veronica.

Prin martie, prin april, începură să se întoarcă în sat bolnavi și răniți de pe front, după ce înainte trecuseră prin spitale. Căpătau concedii de convalescență. Vreo doi invalizi fuseseră reformati și se întoarseră pentru totdeauna.

Cele două potrivnice îi iscodiră pe toți cei lăsați la vetre. Dar nimeni nu știa nimic de jandarm. N-a fost împărțit la regimentele și companiile la care slujiseră

ei, Jandarmii nu luptă pe front. Ei sînt mai mult la spatele trupelor. Ei fac poliția pe cîmpul de bătaie. Totuși, uneori, ajung și ei să se încaiere în vreo patrulă, sau cînd se rup fronturile, sau cînd cad atîția prizonieri.

Toți cei sosiți le spuneau cam același lucru.

Cu venirea răniților și bolnavilor războiul intră în inima satului. Pînă acum se mărginise la scrisorile ce veneau de pe front, la tablourile oficiale de la primăriile cu pierderile armatei, la detunăturile tunurilor ce se auzeau în depărtare. Dar acum, din povestirile celor întorși, războiul răsufla cu suflu de gheață în inima oamenilor. O tăcere și o tristețe grea căzură pe sat. Dacă și pînă acum satul uitase de jandarm și de cele două potrivnice, azi parcă lumea nici nu le mai cunoștea. Puteau să știricească în bună voie după Dumitru ! Părea că ochii nu mai văd înafară, ci numai înlăuntru, răscolind temerile și durerile tuturor.

Nici de pe front, nici din garnizoane, nici din spitalele prin care au zăcut, cei întorși nu știau nimic de Dumitru Bogdan. Poate trăiește, poate-i mort, poate a căzut în prinsoare rusească !

Către sfîrșitul lui aprilie, într-o sîmbătă sara, Catalina, după ce lipise podeaua tinzii — cele două odăi erau padimentate cu scînduri, — presără nisip adus în spate de ea de la o rîpă din apropiere. Intră apoi în odaia vecină, căzu pe gînduri, și lacrămile i se scurgeau încet pe obraji. Toate încercările ei să afle ceva despre bărbat fură zadarnice. Oare nu-i zadarnică și toată osteneala ei în gospodăria lui Dumitru Bogdan ? Nu ar fi mai bine să se mute la părinți ? Pentru ce trăiește ea singură în casa asta străină ? Dacă Dumitru e mort, ce rost mai are șederea ei aici ?

Se însărasedetot, și din norii de primăvară începu să mîzguie mărunț, ca o burniță.

Nu aprinse lumînarea, nu se mișcă de pe scaun. Era bine așa, împietrită. Deodată auzi pași în tindă, pași apăsăți, așa cum numai jandarmul pășea, pași cunoscuți de tot satul.

Inima-i sări din loc, și răsufllarea i se opri. Mai auzi pașii cunoscuți de cîteva ori, apoi se făcu liniște.

Înnebunită, crăpă puțin ușa tinzii, cu inima la gură, și întrebă cu glas scăzut :

— Tu ești, Dumitre ?

Dar întrebarea rămase fără răspuns și se pierdu în noapte. Își adună toate puterile, deschise mai larg ușa și întrebă iar :

— Tu ești, Dumitre ?

Nici un răspuns, numai o liniște de moarte, care o îngheță de frică. Se încleștă cu mîinile de uștiori, să nu cadă : înlemnise, nu se mai putea mișca din gura ușii. Îi veni puțin inima la loc numai cînd auzi cîinii lătrînd și glasul slugii strigînd în curte :

— Nea, boală, nea !

Era un mascur blăstămat, care-i tot scăpa în uliță. Îl aducea de departe.

Catarina aprinse o lumînare și ieși îngrozită în tindă. Numai cît isprăvise cu lipitul și cu presăratul nisipului pe jos ; era cu neputință să nu se cunoască urmele bocancilor, dacă a fost Dumitru.

Dar nu putu descoperi nimic. Nisipul era neatins. Numai urme de talpe goale, urmele ei, se desemnau pe nisip în două rînduri.

Și totuși ar fi jurat că au fost pașii lui Dumitru. Și un glas tainic, un sentiment nedeslușit îi spunea că bărbatul ei a intrat în tindă.

— Ai pierdut ceva ? întrebă sluga deschizînd ușa tinzii, văzîndu-și stăpîna aplecată, cu lumînarea în mînă.

— N-am pierdut nimic, răspunse ea cu glasul stins. Apoi, îndreptîndu-se : Ascultă, Nicodime ! N-ai văzut pe nimenea ?

— Unde să văd ?

— Prin curte.

— N-a fost nime !

— La cine au lătrat cîinii ?

— La boala asta de mascur, la cine să latre ? Iar mi-a scos sufletul cît am alergat după el.

— Mi se pare că a umblat cineva pe aici, zise ea mai încet, și iar se uită la nisip.

— Da' cine să umble, stăpînă ? și sluga trecu în odaie, să cineze.

În noaptea aceea Catarina nu cuteză să se culce în casa jandarmului.

— Ascultă, Nicodime, eu am o vorbă cu părinții. Peste zi n-am vreme. Dar cum e întunerec greu și a început ploaia, o să dorm la ei în noaptea asta. Vezi să stai acasă, să te culci în păcel, în tindă.

— Da' unde să mă duc, stăpînă ?

Părinții rămaseră cruciți cînd o văzură.

— Așa tîrziu, și prin ploaie ! Ce s-a întîmplat ? Vreo veste de la Dumitru ?

— Nici o veste, mamă. Dar în ia' sară mi-a fost urît să dorm singură.

— Sluga știe ? întrebă Gligor.

— Cum să nu știe ?!

— De ! E om de credință, dar eu tot nu l-aș lăsa să-mi păzească singur casa. Cîți ficiorandri de sama lui nu bat acum ulițele satului noaptea ! Au ajuns ei în locul ficiorilor juni...

Mamă-sa băgă de samă că fata e schimbată, înfricată, și, cît ce rămase singură cu ea în odaie, întrebă :

— Ce s-a întîmplat ?

— Nimic, răspunse Catarina. Dar mi-e frică să mai dorm singură în pustietatea aceea.

Și spre mirarea și mînia lui Gligor, fata veni să se culce acasă și în sara următoare, și în celelalte. Fu silit să se ducă el în locul ei ; nu putea lăsa atîta agoni-seală pe mîna slugii.

Peste cîteva zile se auzi în sat că în Carpați au fost lupte grele, cu prăpăd de morți, și că rușii au trecut granița.

Catarina alergă ca o nebună să afle vești despre bătălia asta : cînd a fost ? unde a fost ?

Locul nu se putea ști : în Carpați, aproape, dacă au trecut granița. Dar se putea ști cu siguranță că lupta a început la sfîrșitul săptămînii trecute, sîmbătă după-amiazi. Spuneau soldații dintr-o patrulă care ajunsese pînă la Vîrtopi.

Catarina auzi chiar din gura lor : «Sîmbăta trecută după-amiazi !». Dar sîmbătă sara ea a auzit pașii lui Dumitru în tindă ! Ar fi jurat și acum că i-a cunoscut pașii !

O trecură sudori reci : în lupta aceea a căzut și Dumitru, și el a umblat atunci sara prin tindă ! A fost umbra lui, de aceea nu i s-au cunoscut urmele !

În sara aceea Catarina le-a spus părinților hotărîrea sa :

— Nici moartă nu mai mă întorc în casa aceea !

Ochii ei ardeau ca de boală, și în răstimpuri o scuturau fiori de friguri.

Tatăl, Gligor, părea că nu vede nimic din chinul Catarinei.

— Ba te-i mai întoarce, fățul meu, că nu poți lăsa să se aleagă nimic din casă și de toată averea ! Ai vite, ai bucate, ai nutreț, ai casă plină.

Mamă-sa îi ținea parte. Dar nici ea nu înțelese ce spunea fata.

— Destul e dacă stă peste zi și își vede de treburi, zise ea. Sluga e băiat de încredere. Apoi, vei mai da și tu câte o raită pe acolo. Ce știți voi bărbații ! O femeie singură, noaptea, în pustietatea unei case !

— Nici peste zi nu mai mă-ntorc, mamă, gemu fata. Nu mai calc pragul blăstămat !

Fata se ținu de cuvânt. Era palidă ca o moartă, și toată ziua se mișca dintr-un loc într-altul, fără să facă nimic, cu privirile împăienjenite, pierdute parcă în ea însăși.

Traiul în casa lui Gligor începu să se strice. Certuri izbucneau mereu între el și nevastă, între amândoi și fată. Lui Gligor îi venea greu să îngrijească de două gospodării. Dacă ar fi fost cel puțin aproape una de alta !

Catarina nu-i spuse nimic mamei sale despre pașii lui Dumitru. Nici că i-a auzit în ziua când a început marea bătălie din Carpați, când a căzut potop de om, nici despre încredințarea ei că jandarmul murise în lupta aceea. Dar din hotărîrea ei nu ieși, cu toate amenințările lui Gligor. N-a mai trecut pragul casei lui Bogdan.

Mamă-sa ținea acum cu ea, iar Gligor blăstăma în gura mare întreg neamul muieresc din lume.

Într-o zi era gata să-și scarmene nevasta, când începură să tragă clopotele, să bată toba, și pîrgarii satului și vreo zece jandarmi alergau de la casă la casă să dea porunci.

Se hotărîse evacuarea grabnică a satului Vîrtopi: tunurile bubuiau aproape, și prin sat se iviră unități de trupe în retragere.

Rușii, după ruperea frontului, trecuseră granița în munți și se apropiiau.

Evacuarea, poruncită în ceasul din urmă, nu reuși. Oamenii nu-și puteau lăsa avutul și să plece în necunoscut cu mîna goală.

Jandarmii, ajutați și de o mîină de honvezi, adunară de prin curți, din grajduri, de pe uliță, vitele aflate acasă și le porniră spre miazăzi. Mai adunară o samă de bărbați și de femei, dintre cei care nu se grăbiseră să se ascundă prin pivnițe, prin podul caselor și al șoproanelor, cum făcuseră cei mai mulți, pînă va trece urgia.

Unii dintre cei duși de jandarmi și armată scăpară pe drum, după ce se înnoptă, și se întoarseră în sat. Vreo cîțiva inși aduceau și vitele.

Dar ceea ce nu putură face jandarmii și honvezii isprăvi spaima în dup-amiaza zilei următoare: satul a început să fie bombardat, și larma războiului ajunse la marginea lui. Cine putu, scăpă cu fuga. Mulți se ascunseră în pivnițe, alții luară drumul codrului.

Vreme de trei zile satul trecu de patru ori la ruși și tot de atîtea ori a fost recucerit de trupele austriace.

Pe urmă focul s-a potolit. Fără să fie bătuți, se spunea, rușii s-au retras nu numai din Vîrtopi, ci din toate sa-

tele de la poalele munților. S-au retras pe vechea linie din Carpați.

Oamenii începură să iasă din ascunzișuri, să vină din păduri, să se întoarcă din evacuare.

Tunurile n-au bătut multă vreme peste sat. Au fost mai mult lupte la baionetă, după pregătirea artileriei. Totuși, multe case din Vîrtopi, șuri, grajduri, au fost dărîmate sau aprinse.

Casa lui Dumitru Bogdan, din inima satului, lîngă drumul principal, rămăsese fără acoperiș, numai cu pereții și tavanul.

Păgubașii se priveau înfricați, se jeleau, dar încă în aceeași zi se apucară să repare ce se mai putea.

Șura, grajdul lui Gligor nu fuseseră atinse. Nici casa și acareturile văduvei lui Ion Roșu. În jur fusese pîrjol.

Socrul lui Dumitru Bogdan se duse singur la locuința acestuia, cercetă casa, șoproanele, grajdul. Erau stricăciuni la toate, dar nu ca la casă. Întră în camerele de unde nici un lucru nu fusese clintit de cînd se mutase Catarina la părinți. Tavanul nu era spart, dar geamurile curseseră toate în țandăni.

Întors acasă, zise supărat :

— Nu mai avem încătrău ! Trăbă să mutăm toată gospodăria la noi. Cîteva repărături s-ar putea face la grajd, la șoproane. Dar casa trăbă acoperită din nou, și e nevoie de întreg scaunul coperișului. Cheltuială mare pe scumpetea asta ! Ș-apoi, cine știe dacă peste o săptămînă, ori poate o lună, nu ne bate tunul iar ? Că războiul ăsta, după cît se vede, pe cît merge înainte, pe atît dă și îndărăpt.

Femeia fu de aceeași părere, iar Catarina mulțami în gând lui Dumnezeu că a scăpat de a mai trece pragul acelei case. Ea vedea un blăstăm și în faptul că tunul nimerise drept în casa lui Dumitru, iar alte case din apropiere rămăseseră neatinse.

Astfel, în loc de învrăjbire, în casa lui Gligor Albu din Vîrtopi se sălășlui pacea și buna înțelegere.

Întreaga gospodărie a lui Dumitru Bogdan fu mutată la Gligor : și mobila din casă, și vitele, și bucatele, și nutrețul, căci și în casă, și în grajd, și în curte, era lărgămînt destul pentru a mai încăpea o gospodărie cuprinsă.

Odată cu avutul din vatra Bogdăneștilor se mută aici și sluga Nicodim. Iar cei doi dulăi dați Catarinei ajunseră iarăși la stăpînul lor dintîi.

Casa lui Dumitru rămase pustie.

VI

De vreo patru săptămîni tunul nu se mai auzea bătînd. Războiul își luase drumul pe undeva prin Galiția.

Umblau întîi vești, apoi știri sigure, că în unele din satele vecine se făcuseră spitale.

Nu trecu multă vreme, și primăria din Vîrtopi primi ordin să evacueze școala pentru spital. Abia se putu înfiripa unul pentru douăzeci de paturi înghesuite.

Se părea că în luptele din Carpați, de la sfîrșitul lui aprilie, căzuseră mulți răniți.

În sat veniră soldați de pe la alte regimente și unități decît acelea în care slujeau vîrtopenii. Mai mult de jumătate dintre ei erau totuși români.

Văduva lui Ion Roșu, Veronica, cît ținu prăpădul peste sat, locuise la părinții ei. O luaseră ei, cu puterea, acasă. Cum să rămînă singură în ploaia de bombe și de gloanțe ?

Dar nici acasă nu voi să se ascundă în pivniță. Mamă-sa o trăgea zadarnic, îngrozită, de mîneacă.

Nu ! Ei nu-i mai era frică de moarte !

Slăbise mult în vremea din urmă. Somnul ei, să fie al celor blăstămați ! Se zvîrcolea toată noaptea în așternut, ca pe jar. Vai de zilele ei !

Se frămînta și biată mamă-sa. Știa, voia să creadă că Veronicăi nu i-a pierit somnul pentru cel mort, ci pentru cel ce poate mai era în viață. Auzise și ea toate zvonurile din sat și, deși se îngrozea, inima n-o lăsa să creadă că fată-sa și-a putut învenina bărbatul cu voia. Adevărat că nu s-a dus cu toată inima la cununia cu Ion Roșu, dar în scurtă vreme Veronica se obișnuise cu el. Traiul lor era pașnic, plin de înțelegere, gospodăria lor mergea ca pe roate cînd întrase în sat nenorocul fetei ei...

Se dădea cu capul de perei. Cum n-a putut vedea ea nimica două luni ? ! Cum s-a putut ascunde Veronica și în fața ei, care o cunoștea mai bine ca oricine ? ! N-a fost jandarmul acela însuși diavolul în chip de om ? Sosise în sat, necunoscut de nimeni, cu bani mulți într-o ladă. Cine era ? Dar ea n-a băgat de samă nici o schimbare la fata ei, pentru a se putea pune de-a curmezișul alunecării în prăpastie.

După ce se îndepărtă războiul și vîrtopenii începură să-și vadă iar de treburile lor, văduva se întoarse la casa bărbatului.

La plecare, mamă-sa îi zise :

— Fata mea ! Ai fost bună și ascultătoare totdeauna. Viu sau mort, uită-l pe cel ce ți-a nenorocit viața.

Veronica o privi cu ochi îndurerați, înconjurați de cearcăne mari, și nu răspunse. Oftă din baierile inimii și, sărutînd mîna mamei sale, plecă.

Veronica simți o sfîrșeală de moarte cînd văzu casa lui Dumitru Bogdan descoperită. Văzu în ea un semn rău. Părea o rană grozavă, cum stătea goală, în păreți, și rana aceea trecu și în inima ei. De cîte ori nu se întîlnise acolo cu Dumitru !

După ce Gligor mutase întreaga gospodărie, casa rămăsese și mai pustie, și rana în inima văduvei creștea. Și pustiul căuta să pătrundă și în sufletul ei. Ea făcea opintiri mari ca să-l alunge, și, după sosirea bolnavilor în spitalul din sat, Veronica începu să învie.

Începuse să știricească iar după jandarm.

Știa că poate se va întîlni aici cu potrivnica sa, cu Catarina. Dar nu o neliniști gîndul acesta. De la întîlnirea aceea din tindă, cînd Catarina venise după adresa lui Dumitru și ridicase asupra ei barda, din clipa în care dușmana îi spusese în față că și-a înveninat bărbatul, Catarina nu mai însemna pentru ea nimic : un lucru mort, o piatră, un gătej din drum. Nu-i mai pasă ce face, ce drege ; era moartă pentru ea !

Veronica Roșu veni cea dintîi la spital. Ea trecu de la om la om și știrici în toate chipurile, descriind și în-

fățișarea lui Dumitru Bogdan. Răniții erau dintr-alte ținuturi și de la regimente străine.

Totuși, unul din ei, cu o rană nevindecată în picior — o ruptură de obuz, — o tot ascultă și se tot gîndi. După descrierea amănunțită a Veronicăi — îi arătase și cum îi sună glasul, — se bătu cu palma peste frunte, se ridică într-un cot și zise :

— El este ! Îmi aduc aminte. El este ! — Apoi tăcu deodată, se lăsă gemînd pe perină și o întrebă : Ți-e frate ?

— Nu !

— Bărbat ?

Ea clătină mută din cap.

Omul oftă.

— Atunci îți pot spune. A intrat într-un atac cu regimentul nostru. El nu se ținea de regiment, dar cu alte cete rătăcite de la unitățile lor a fost încorporat la noi. A fost o luptă grea, cu mitraliere, cu bombe de mînă, cu baioneta mai pe urmă. Luptă mare, aici, în Carpați, pe la sfîrșitul lui aprilie. Atunci am fost rănit și eu. Au căzut mulți în atacul acela, eu nu pot jura că a murit. Cu ochii mei nu l-am văzut căzînd. Dar înapoi nu s-a mai întors, la spitalele prin care am zăcut eu n-am auzit de el. Dar am auzit că mulți, între moarte și viață, căzuți în luptele acelea, au fost duși la alte spitale, mai mari, înlăuntru în țară, unde se pot face și operații mai grele. N-am văzut cu ochii mei decît intrarea lui în atac. Nu pot jura că a murit. Poate să fie la un spital mai mare, poate să fi căzut prizonier, poate s-a rătăcit la alte trupe în retragere.

Veronica porni cu capul frînt în piept. Nu se putea gîndi la nimic. Ci rana din trup o simți acum mai adîncă, și pustiul din suflet mai mare.

În vremea asta Catarina cercetă și ea spitalul, și, întrebînd din om în om, ajunsese la același izvor.

— Ești sora lui ?

— Nu ! E bărbatul meu !

Rănitul cel străin era să-i spună : «A mai întreb cîineva despre el», dar se răzgîndi și zise :

— Poate să fie acela pe care l-am cunoscut. Nu era din regimentul meu.

— Nu slujise înainte la jandarmi ?

— Ba parcă spusese odată !

-- El e ! zise nevasta, sfîrșită.

— Poate că-i el, poate c-a fost altul ! Hei ! cîți oameni nu samănă și cîți n-au slujit în jandarmerie !

Catarina știrici amănunțit despre lupta aceea : voia să știe luna, ziua, ceasul. Omul își aducea cu greu aminte. Dar, în sfîrșit, tot a putut hotărî ziua :

— Era într-o sîmbătă după-amiazi ; se însăra. Va fi fost pe la sfîrșitul lui aprilie.

— El este ! țipă femeia. A murit în lupta aceea !

— Nu se poate ști, leliță ! Poate-i rănit prin vrun spital mai mare ; poate-i prizonier la ruși. Că mulți au căzut prizonieri în lupta aceea.

— A murit ! A murit ! oftă Catarina. Am avut sămne în sara aceea. Toate se potrivesc !

— După sămne să nu te iei, leliță ! Hei ! cîte sămne înșălătoare nu s-au dovedit în război ! Am cunoscut destui care se lăudau cu visări ori cu sămne că vor scăpa de moarte, și au fost curățați de mitraliere.

— Sămnele mele nu m-au mințit niciodată ! Iar inima încă îmi spune !

Își duse mîna la ochi. Lacrămile o podidiră. Și ieși din sală fără a se gîndi să-i mai spună o vorbă rănitului.

Rănitul se întreba în sufletul lui : «Care l-a iubit mai mult ? Nevasta, sau cealaltă ?» Și gîndindu-se la viața lui, la femeia de acasă, o amărăciune ca fierea îi umplu ființa.

De data asta Catarinei nu-i mai rămase nici o nădejde să se înapoieze Dumitru. Murise, fără îndoială. Din dez-nădejdea ce-i sfîșia ființa, își dădu sama cît de adînc îl iubește încă și acum, după toată încredințarea că el era legat de cealaltă.

Povesti acum și mamei sale cele auzite, și întîmplarea aceea de sîmbătă sara, cînd simțise pașii lui Dumitru.

— Hm ! Acum înțăleg de ce ți-a fost frică să te mai culci în casa lui. Hm ! Vezi bine, sînt sămne în viață ! Unele sînt adevărate, dar altele sînt înșălătoare. Eu aș mulțami lui Dumnezeu dacă te-ar dezlega de el și dacă ți l-ar scoate din suflet. Abia ai fost trei săptămîni măritată. Și ce măritiș ! După o săptămînă a început iadul și pentru tine, și pentru noi !

Bătrîna tăcu, părăind că vrea să-și adune gîndurile. Catarina oftă.

— Aș vrea să dăm un parastas pentru odihna lui. Oricum, mi-a fost bărbat, am fost cununată cu el. Și începu a plînge.

— Pe sămne și pe bănuieli nu se poate sluji parastas, fata mea. Ar fi păcat. Nici popa nu l-ar sluji. Dar ascultă ce vreau să-ți spun !. Am făcut mare păcat că

ne-am legat de un om necunoscut. Mai greu am greșit eu decît tine. Tu l-ai iubit, știu eu. Care fată din sat nu s-ar fi îndrăgostit de el ? Dar eu trebuia să mă gîndesc și să judec ca tatăl tău ; să nu te lăsăm să te arunci în brațele unui necunoscut, de-ar fi fost frumos ca un arhanghel ! Dar mie îmi luase Dumnezeu mințile.

Mama se opri, se uită pe la icoane, își făcu cruce. Fata plîngea înainte, potolit.

— ...Acum iată ce spun eu : Nu știu dacă e viu sau mort. Dumnezeu știe ! Tu trăbă să te liniștești și să aștepți. Dacă nu mai vine, e sămn că e mai bine așa. Dacă se-ntoarce, e sămn că Dumnezeu i-a schimbat sufletul. Pentru că, iată, nu ți-am spus pînă acum : nu mai poți trăi cu el dacă nu se lasă de viața lui blăstămată. Te vei despărți de el, cu lege, fără lege ! Nu te putem lăsa, fată tină, să fii de rîsul lumii și să-ți pierzi sufletul.

Catarina se gîndea : «A învățat de la tata ! Dar acum e prea tîrziu ! Ce am fost înainte de cununie nu voi mai fi cît e lumea !»

Și plînsul o năpădi cu putere.

— O viață stricată nimeni n-o mai drege, mamă dragă ! suspină ea. Nu-ți mai face muștrări ! Vinovată sînt eu și dragostea mea...

La vreo trei săptămîni de cînd cele două potrivnice auziseră de la rănitul din spital vești despre Dumitru — era pe la mijlocul lui august acum,— prin sat, prin Vîrtopi, începu să umble, apoi să crească un zvon : cică prin casa cea părăsită și pustie, fără acoperiș, a jandarmului, ar umbla cineva noaptea !

După ce Gligor mutase la el întreaga gospodărie din vatra Bogdăneștilor, la vreo săptămână se gândi că poate tot n-ar fi rău să ducă pe unul din cei doi dulăi îndărăt, să-l lege sub șopron : tot n-ar fi casa așa de părăsită. Răufăcătorii n-ar îndrăzni să între. Un om de nimic ar putea desface gardurile ori șoproanele.

Din casă nu se mai putea fura nimic, rămăseseră păreții goi. Gligor nici nu se gândise să înlocuiască geamurile sparte, ci bătuse ferestrele cu niște scânduri vechi, să nu poată intra cînii. Peste zi adeseori se apropiau copii și se uitau prin crăpăturile dintre scânduri, să vadă ce-i în casa pustie.

Gligor duse cînele, îl legă sub șopron, îi dădu de mîncare. Dar după trei nopți trebui să-l dezlege și să-l aducă acasă : vecinii nu mai puteau dormi de urletele lui.

Cînd ieși zvonul că umblă cineva noaptea prin casa jandarmului, vecinii se gîndiră numaidecît la urletele cînelui. Dar tot ei își ziseră : «Cum să nu urle într-o ogradă părăsită, lîngă o casă pustie ?».

De zvon auzi și Gligor. «Da, își zise el, se vede că tot mai sînt oameni care cred că în casă au rămas cine știe ce bunătăți. Poate chiar lada cu bani a jandarmului.»

El făcu totuși cercetări. Nici o scîndură din cele bătute în ferestre nu lipsea, iar lacătul era încuiat, și cheia la el. «Vorbe !» își zise Gligor și se liniști.

Zvonul creștea însă mereu. Se spuneau cu numele bărbați și femei care au văzut ceva mișcînd, fie în casă, fie tupilat pe lîngă pereți, pe sub streășină. Nu treceau trei-patru zile, și altul văzuse aceeași arătare. Însă ni-
meni nu putea spune dacă-i bărbat sau femeie.

Catarina, deși nu se prea mișca din casa părinților, auzi și ea. Ținea cu aceia care întăreau că arătarea e bărbat, nu femeie.

— E umbra lui Dumitru, mamă ! Să punem un parastas pentru odihna sufletului său. E păcat să nu punem.

— Tot la el ți-e gândul și acum ! zise bătrîna supărată. Păcat e să nu poți uita un om nelegiuit !

Catarina nu răspunse. Dar își puse în gând să păzească într-o noapte lîngă casa părăsită. Ea cunoștea pașii lui Dumitru...

Se îngrozi de hotărîrea ce-și luase, și nopți de-a rîndul nu cuteză.

Dar într-o noapte cu lună plină își luă inima-n dinți, ieși tiptil din casa lor și porni spre vatra Bogdăneștilor. Nu era pui de om pe uliță, și inima-i bătea s-o sugrume. Luase în mîină un par, să se apere de cîini. Dar nici un cîine n-o simți, și ea se strecură în curtea bărbatului său.

Se apropie de casă cu pași de pisică. Începu să se strecoare de la o fereastră la alta. Printre scînduri erau deschizături prin care putea intra pumnul. Gligor, mereu cruțător, le bătuse largi. Luna plină bătea prin acele deschizături.

Catarina cercetă prin toate deschizăturile dintre scînduri, la toate cele patru ferestre. Nu vedea, nu auzea nimic. Începu din nou, și, cînd se uită prin luminișul de la fereastra a doua dinspre curte, într-un ungher i se păru că vede mișcîndu-se o umbră de femeie. O rază de lună căzu asupra chipului, și Catarina, dînd un țipăt, începu să alerge ca nebună.

Cînd va fi ajuns la drumul jumătate către casă, se opri deodată și-și zise : «Era Veronica ! Pentru ce alerg ca o nebună ? Pentru ce m-am îngrozit ? Ea nu-i moartă, să-i văd umbra ! Ce caută ea aici ?»

Și deodată tot sîngele îi năvăli la cap : «Poate se-ntîlnește aici cu Dumitru. Poate ticălosul e cu trupele prin apropiere, și noaptea vine s-o vadă.»

Și o cuprinse un curaj sălbatec. Se întoarse din drum și, fără nici o frică, cercetă cu de-amăruntul prin deschizăturile ferestrelor. Nu mai văzu nimic. Lacătul la ușa tinzii, lacătul cunoscut de ea, era la locul lui, încuiat. Voi să-l spargă, dar nu putu. Smulse două scînduri dintr-un geam și sări în casă. Nu era nime. Nici o urmă nu putu descoperi.

Ieși pe unde intrase, căută o piatră, bătu scîndurile la loc și porni către casă, cu sudori reci pe tot trupul, în lătratul turbat al cînilor. Larma ce făcu desfăcînd și bătînd la loc scîndurile îi deșteptă pe cei din vecini, iar lătratul acestora deșteptă și înfurie pe alții.

Catarinei nu-i păsa de nimic. Era sigură că văzuse pe Veronica. Pentru ce venea ea acolo dacă nu să se întîlnească cu jandarmul ? El, dacă-i încă în viață și dacă-i prin apropiere, la Veronica avea să vină, nu la ea !

Părinții nu o simțiră nici la plecare, nici la întoarcere.

Hărmălaia cînilor din noaptea aceea o auziseră mulți. Ba unii auziseră și cum bătea cineva în casă. O bătrîna de peste drum jură că a văzut o femeie ieșind pe fe-reastră.

— O femeie a fost ! întări și Catarina, gîndindu-se la Veronica.

Gligor și încă alți oameni cercetară ferestrele și aflară în grabă scîndurile scoase și bătute la loc.

Oamenii clătinară din cap, și zvonul cu arătarea din casa părăsită prinse aripi noi.

Catarina mai veni trei nopți în șir, dar nu mai văzu nimic. Totuși, ea spunea în gura mare, cui voia s-o asculte, că în casa părăsită umblă o femeie. Nu cuteză să spună că văzuse pe Veronica... Dar dacă fusese ea, pentru ce nu se mai arată? S-a dus Dumitru de prin împrejurimi? După o vreme, Catarina se îngrozi din nou: văzuse ea bine în noaptea aceea? Se mișcase o umbră! Dar era o femeie? Fusese chiar Veronica? Bine a făcut ea c-a spus și sub jurămînt oamenilor c-a văzut o femeie? Putea să fie și umbra unui bărbat, a unui soldat în manta lungă!

De atunci Catarina nu mai cuteza să iasă sara din curte: poate a fost umbra lui Dumitru!

Dar și larma din noaptea aceea, și vorbele Catarinei, și ale altor vecini, făcură ca toată lumea să înconjure, sara și mai ales noaptea, casa cea părăsită, vatra Bogdăneștilor din Vîrtopi.

Un singur suflet din sat nu crezu în toate zvonurile cu arătarea din casa lui Dumitru: văduva lui Ion Roșu, Veronica. Și doar numai două gospodării o despărteau de casa blăstămată. Și cînd i se spunea de ce vorbește satul, ridica din umeri.

— Prostii! zicea dînsa.

Dar inima îi sîngera: ca și în primăvară, și acum același nume de om, ei atît de scump, făcea vîlvă în sat! El și casa lui, tot ce era în legătură cu ființa lui!

Pentru ce nu-l lasă lumea odată în pace ? E în război, • poate rănit greu, ori poate mort. De ce nu-l uită oamenii, de ce nu-l lasă în pace ? Iată, acum vor să-i vadă umbra ! Poate nici nu e încă mort, și lumea vrea să facă din el strigoi și să-l pună stafie la vatra Bogdăneștilor. Ce păcate ! Ce nemernicie !

Veronica singură știa că nici o umbră nu umbla în casa lui Dumitru. Că nu-i nici un lucru necurat. Că numai osînda unei dragoste fără hotar și fără noroc își lasă urmele pe aici, sîngerînd și lăcrămînd, o suferință mută și mistuitoare. Dacă cineva ar fi voit să se încredințeze de acest adevăr, era de-ajuns s-o privească pe Veronica. Cît de mult îmbătrînise în vremea din urmă !

VII

Într-o dimineață de septembrie, Ilie Rău, bătrînelul cel cu gura strîmbă, intră, ca de obicei, la închinăciune, în crîsmă. Mai erau înăuntru cîțiva rumâni, grăbiți pentru aceeași slujbă.

Ilie Rău dădu bună-dimineata, se uită, clipind din ochii lui mici, la oameni, și după ce înghiți o dată din sticluța ce o puse crîșmarul pe laviță, își șterse mustățile albe, cănite de pipă, și zise sentențios :

— Azi-noapte l-am văzut pe jandarm !

— Ce ? Ai văzut și dumneata umbra ? Ai văzut și dumneata stafie ? — Și crîșmarul, înalt și slab, întrebînd, se aplecă de după tarabă ca un arc. Apoi, îndrep-

tîndu-și trupul : Dumneata, om bătrîn, moș Ilie, crezi și dumneata în prostii ? Crezi în stafie ?

Rumânii din crîsmă își ciuliră urechea.

— Da' nu cred, jupîne, în nici o stafie ! Eu am spus că l-am văzut pe jandarm, pe Dumitru Bogdan, nu umbra lui.

— Asta nu se poate... înțără în vorbă oamenii de la masa vecină. Dacă e chiar el, s-ar fi auzit în sat, cum s-aude într-un ceas de toți cei care vin în concedii.

— Adevărat că acum vin destui în concediu, dintre cei care au zăcut prin spitale. Poate să fi văzut bine moș Ilie, zise un rumân din grup. Poate a sosit chiar în noaptea asta. De unde să se fi și auzit în sat ?

— Unde l-ai văzut, moș Ilie ?

— În curtea lui. Se uita a pagubă la pustietate. Drept e că, deși era luna plină, abia l-am cunoscut. Poartă barbă mare și pare slăbit rău, ca după o boală îndelungată.

— Povești de-ale dumitale ! N-ai văzut dumneata nimic ! zise înfricat crîșmarul. Dacă era el, nu rămînea în curte, s-ar fi dus mai întîi la nevastă, sau la cealaltă...

— În zadar m-aș jura pe cruce, că dumneata, jupîne, tot nu m-ai crede ! Nu numai l-am văzut, dar i-am dat și bună-sara, agrăindu-l pe nume. El a întors capul și a răspuns. Cu fața în lună l-am văzut și mai bine. Are o rană adîncă de-a curmezișul frunții. Se părea că nici nu-i vindecată bine.

Vorba lui Ilie Rău se lăți într-o clipă în sat. Femei, bărbați îl opreau mereu.

— N-a fost stafia lui, moș Ilie ? Poate asta s-a mai

arătat în casă și în nopțile de mai nainte. Poate despre ea întăreau oamenii care au văzut că-i bărbat.

— L-ai văzut ! Dar ce făcea în curte ? A intrat în casă ?

— Ți s-a năzărit, moș Ilie ! Iată că pînă acum nici nevastă-sa, Catarina, nici cealaltă, nu știu nimic !

— Ce concediu va mai fi și ăsta, să vii în sat și să nu-ți vezi nici nevasta, nici ibovnica ? Să treci noaptea prin curte, să te uiți la pustietate și să te înghită apoi pămîntul ?

Ilie Rău nu avu pace toată ziua. Se înfuria și suduia pe cei ce nu-l credeau.

— Dar ce, mă, sînt eu muiere să văd vedenii și arătări ? N-am fost față bisericească și nu știu destule rugăciuni pentru alungarea celui necurat ?

Catarina auzi și ea vestea, de dimineață, și toată ziua stătu pe jar, arasă de friguri, așteptînd să-i pice bărbatul în casă. Nu pentru că ar fi crezut cu tărie în vorba lui Ilie Rău ! Puțină nădejde, slabă, nici cît un fir de ață, mai avea că Dumitru ar mai putea fi în viață ! Apoi, mai era încredințată că ceea ce a văzut Ilie, dacă a văzut într-adevăr, și nu mințea omul, n-a putut fi decît femeie, aceea pe care o văzuse și ea : Veronica. Cine știe ce păcate or fi dus-o pe locurile unde a greșit odată, ca și atunci cînd a văzut-o ea... Dar a văzut ea bine atunci ? Și iar se gîndi, înspăimîntată ca și atunci : «Nu putea fi și o umbră de bărbat în manta lungă ?». Ea așteptă, totuși, arasă de friguri, ziua întreagă în casă. Nu cuteză să iasă pe uliță.

Nimeni nu l-a văzut pe jandarm pînă la înnoptare.

Gligor cercetă cu de-amăruntul curtea, casa. Nu descoperi nici o urmă. Lacătul era încuiat, neatins. Nici

o scîndură din cele bătute în ferestre nu fusese mișcată de la locul ei. «O fi fost beat ticălosul ăla de bătrîn în noaptea trecută», își zise el. Și trecu pe la crîsmă, să întrebe pe ce vreme a plecat Ilie Rău acasă noaptea trecută.

— Va fi fost pe la unsprezece, zise crîșmarul.

— Iac-un om beat, cu mintea tulburată, aprinde iar satul.

— Așa am gîndit și eu, nene Gligor. Ce se mai uită oamenii la gura unui om ca Ilie Rău !

Gligor Albu era supărat că porniseră iarăși zvonurile despre casa părăsită. El avea încă planuri mari cu casa și gospodăria asta. Și iată cum i se face nume rău ! Ce ticăloși sînt oamenii !

Într-adevăr, în noaptea ce cobora, ulițele satului ajunseră pustii mai degrabă decît de obicei. De cum se înșără, nimeni nu mai trecu pe lîngă vatra Bogdăneștilor. Dar poate oamenii se aciuseră în case mai devreme și pentru zvonul ce se lățise dup-amiază încă. Se spunea că iar o să fie bătaie peste sat, și Dumnezeu știe ce va mai fi.

Ziua întregă nimeni nu o văzuse pe văduva lui Ion Roșu, pe Veronica. Și, ciudat lucru, nimeni nu se mira în sat cum de vorba lui Ilie Rău nu a scos-o și pe ea pe uliță, între oameni.

Veronica Roșu nu se mișcă toată ziua din casă, pentru că dis-de-dimineață află în tindă, vîrît pe subț ușă, un semn cunoscut, un petec de hîrtie, și pe el, trasă cu creionul, o cruce. Asta însemna că noaptea viitoare se vor întîlni, ea și Dumitru, în casa lui. Cînd se întîlneau în grădină, pe bucățica de hîrtie era o singură linie.

Veronica ridică semnul, îl privi un răstimp, apoi se clătină și, pierzându-și cunoștința, căzu.

Cînd se trezi, soarele era sus pe cer. Nu-și putu da seama ce se întîmplase cu ea, pînă ce nu văzu iar hîrtiuța ce-i căzuse din mînă.

Întră în casă și căzu, ruptă de slăbiciune, pe o laviță. Privea neclintit în perețele din față. Gîndurile nu voiau să pornească, capul și-l simțea gol, ca un bostan din care ai scos miezul.

De la o vreme ochii i se opriră pe icoane, și începu să învie. Își amintea cum, de săptămîni, se roagă, bate mătîinii, postește și ajunează. Pentru ce le făcea toate acestea? O rază de lumină îi străluci în priviri: pentru el! Pentru viața și întoarcerea lui, de cînd rănitul acela din spital îi spusese că poate Dumitru a fost acela pe care îl cunoscuse.

De atunci începuse postul și rugăciunile.

Tot privind icoanele, cu raza aceea de lumină în ochi, Veronica simți o undă de căldură la inimă. Dumnezeu i-a ascultat rugăciunile și i-a primit canonul. Dumitru c vii și a venit la ea.

De cînd începuse canonul, jandarmul nu mai pierise din închipuirea ei. Îl simțea atît de aproape! Retrăia clipele petrecute împreună. Le retrăia cu atîta intensitate, încît, din cînd în cînd, trebuia să meargă să vadă, să pipăie locurile pe unde se întîlnea cu Dumitru: nucul, cel bătrîn din grădină, otava din șura lui Dumitru, casa Bogdăneștilor. Avea o cheie de la lacăt, din vremurile cele bune.

Catarina nu se înșelase: pe Veronica o văzuse atunci, prin luminișul scîndurilor de la ferestre, în casa jandar-

mului. Nu se înșelaseră nici alții, care văzuseră o umbră umblînd prin casa cea părăsită.

Veronica era !

Adevărat era că Veronica de acum nu mai era decît umbra celei de demult. Se topea văzînd cu ochii. Amintirile traiului ei cu Dumitru o mistuiau și o purtau, ca pe o rătăcită, prin locurile întîlnirilor cu jandarmul. În sufletul ei nu ardea decît iubirea. Ardea cu deznădejde, cu ultimele flăcări parcă, și cu atît era mai mistuitoare.

Cu hîrtiuța strînsă în pumn, cu cheița de la lacăt în mînă, la vremea știută de mai demult, Veronica se strecură în casa lui Dumitru Bogdan. Ea singură nu știa nimic de vorba lui Ilie Rău, nici de teama cea nouă că iar o să fie bătaie peste sat. În noaptea asta neagră, cu nori grei, în care satul Vîrtopi, încărcat de temeri, parcă nu mai respira, Veronica îl aștepta pe Dumitru Bogdan.

O fi trecut un ceas, un veac... pînă auzi pașii cunoscuți în tindă ?

Sări de pe laviță și-i deschise ușa.

— Mitre ! strigă ea, cu un răcnet de animal înjunghiat.

— Psst ! Vorbește-ncet ! Nu vreau să ne audă nime ! Nu vreau să știe nime !

Dar pînă vorbi el, femeia îi și sări de grumaz și-l înlanțui cu brațele.

— Mitre, inima mea !

În întunec numai ochii lui arzători îi vedea bine : luminau fosforescent, nefiresc, ca niște ochi de fiară.

Veronica îl cunoscuse prin pipăit. Barba mare, aspră, o înfioră cînd o atinse cu obrazul.

— Ți-ai lăsat barbă ! ce grozăvie !

— Mi-a crescut ca o buruiană rea.

‘Tot pipăindu-i fața, simți tăietura adâncă din frunte, eliddu un țipăt și-și desfăcu brațele. O fulgeră un gând de spaimă : «Nu e Dumitru !» Dar nu era glasul lui ? Mai aspru, mai ruginit, dar glas dulce n-a avut nicio dată ! Și, apoi, cine altul știa semnul întâlnirilor ?

— Mitre ! gemu ea și voi să-l înlănțuie din nou cu brațele.

Dar bărbatul o respinse. Ea, fără să bage de samă, strigă din nou :

— Mitre ! În sfârșit, ai venit ! De când te aștept ! De este ori te-am așteptat chiar aici !

Și iar voi să-l înlănțuie cu brațele.

Dar omul o respinse din nou și-i zise cu glasul poruncitor de altădată :

— Nu striga ! Nu vreau să știe nime că sînt aici. Sînt dezertor. Mă caută patrulele !

— Vai de mine !

— M-au dus din nou pe front. Abia am ieșit din spital.

Îi căută mîna prin întunec și i-o duse la frunte.

— Simți tăietura ? Mi-au crăpat capul în atacul acela. Camarazii mi-au spus că am stat între moarte și viață zece zile. Dar ei mint !

Veronica nu văzu, dar parcă-i simți prin întunec rinjetul rău cînd spunea vorbele din urmă.

— De ce să mintă ? întrebă ea cu sufletul la gură, uitînd cu totul că bărbatul îi respinsese îmbrățișarea.

— Mint, pentru că eu atunci n-am fost între moarte și viață, ci am murit. M-au deșteptat doctorii din morți.

Femeia simți că omul vorbește îngrozit.

— Dumitre, vino-ți în fire !

— Eu știu că am murit în sîmbăta aceea, după-amiază, pe la sfîrșitul lui aprilie.

Carnea începu să se încrînceneze pe Veronica.

— Dumitre, vorbești aiurea ! Ești bolnav ? Rana nu ți s-a vindecat încă ?

— Vorbesc ce știu ! După ce am murit, am venit acasă și am intrat în tindă. Aveam de lucru cu tine. Femeia se dete un pas înapoi, îngrozită.

— Aveam să-ți vorbesc, și de aceea am venit acum. De, rana mă doare încă, dar ei m-au trimis din nou pe front. De aceea am dezertat ; nu mai puteam muri a doua oară. Și înainte de a pleca să mă ascund iar prin păduri, eu trăbă să știu adevărul. De aceea am venit, și nu pentru ce ai crezut tu la început !

Veronica simți că se sfîrșește de spaimă : Dumitru era nebun. Cine știe ce rană primejdioasă avusese la cap ! Și deodată se trezi în ea, în locul ibovnicei, mama. Glasul i se încălzi, plin de înduioșare :

— Sărace Mitre ! Să n-ai nici o grijă, o să te ascund eu să nu te găsească nici o patrulă. Și voi să-l mîngîie pe față.

Dar jandarmul o respinse din nou.

— Nu vreau să mă ascunzi ! Vreau să știu adevărul ! — Apoi, cu un glas șoptit, dar șuierător, continuă : Cine a cules bureții aceia ?

Femeia scoase un țipăt și sări un pas înapoi, gata să se răstoarne pe spate.

— Bureții ? oftă ea. Dar eu i-am cules, Mitre !

— Știam eu că tu i-ai cules ! Dar voiam să aud din gura ta. După ce m-am însurat, la o săptămînă, am venit iar la tine. Mă apucase o nebunie și nu te-am întrebat să aud din gura ta. Dar după ce am căzut ră-

nit, poate cînd eram mort, mi-am adus aminte de toate. Mi-am adus aminte că la moartea lui Roșu mi-am zis : «Odată are să-mi culeagă și mie bureți veninoși !» Și, după ce te-ai întors din spital, de unde credeam că nu te vei mai întoarce, mi-a fost groază de bureți. Aș fi venit iar la tine, și tu într-o bună zi mi-ai fi dat bureți, ca și lui Ion Roșu. De aceea m-am grăbit și m-am înmănat cu Catarina. Mi-era frică de bureți veninoși. Dar, după o săptămînă, m-a apucat nebunia și am uitat de ei. Scăparea mea a fost că a început războiul.

Veronica îl asculta îngrozită : Era în toate mințile ? Era nebun ? Nu mai știa ce să creadă !

— Mitre ! strigă ea ca înjunghiată. Cum poți vorbi așa ? Cum te rabdă inima ? Am știut eu că-s veninoși ? Nu era să mor și eu ? Of ! De-aș fi murit atunci !

— După ce am fugit de pe front, m-am ascuns prin păduri. Ce de bureți, Veronico ! Și albi, și galbeni, și vișetii, și roșii... Mereu mă întrebam : «De care i-a dat lui Roșu ? De care îmi va da și mie odată ?» Iată pentru ce am venit : să-mi spui adevărul, să mă păzesc !

Femeia nu mai putu răbda. I se ridica din suflet o dușmănie ucigașă. Îl întrebă cu glas sugrumat :

— Mitre, ești tu nebun sau treaz ?

Deodată jandarmul făcu un pas hotărît către ea, o prinse de un braț ca în clește de fier și-i spuse cu glasul lui fireșc, cunoscut, cum îi vorbea cînd era mînios :

— Sînt în toate mințile, nu-ți fie frică.

— Și crezi că l-am înveninat anume ?

— Cred !

În loc de orice răspuns, Veronica îl scuipă în față.

— Jandarm ticălos ! șuieră ea, și-l palmui peste amîndoi obrazii.

Pe-o clipă luna ieși din nori, și o dungă de lumină căzu printre scînduri drept pe chipul lui Dumitru : rînjea îngrozitor în barba încîlcită. Era el ? Era umbra lui ?

Înnebunită, țipînd, Veronica țîșni afară, trîntind ușile după ea. Sări gânduri prin grădini. În urma ei cîinii lătrau înveninați. Lătrară pînă tîrziu. Cîțiva rumâni ieșiră în capul gol în curți. Vreo doi văzură pe cineva sărind gardurile, la o strălucire trecătoare de lună. Apoi nu mai văzură nimic. Întreaga hărmălaie a cînilor fusese în jurul casei jandarmului. De la o vreme se mai auzea în noapte un singur cîne urlînd.

Dimineața urla și satul. Nu mai erau vorbe, nu mai erau povești. Lacătul de la ușa tinzii fu găsit descuiat. Fu chemat în grabă Gligor, și el intra, urmat de patru oameni.

Pe jos, în nisipul tinzii, erau urme de bocanci militari, urmele cuielor din talpă. Erau și urme de talpe mici goale, talpe femeiești. Dar în odaia deșartă nu putură afla decît cîteva frunze uscate, prinse-n tină, căzute de pe călcîiul unui bocanc. Se vedea urma unui sfert de potcoavă.

— Hm ! Făcu Gligor, și-l străbătu un fior de gheață. Era înțuia oară cînd îl mișca și pe el toată povestea asta încîlcită cu stafia de la vatra Bogdăneștilor. Hm !... făcu el iarăși, privind la cei patru rumâni. Aici n-a fost nici o stafie. A fost un om. Și încă cineva cu bocanci militari, deci un soldat. Și a mai fost, după cum vedeți, și o femeie ! Stafiiile nu lasă urme de bocanci, nici de talpe goale în nisip.

Oamenii se priviră tuspătru și avură același gînd : jandarmul și Veronica.

Gligor se gîndi să astupe urmele, să nu le vadă și Catarina. Dar își zise că adevărul nu mai poate fi acoperit. Vor spune cei patru rumâni.

— Vedeți, măi, zise unul, că n-a mințit Ilie Rău cînd a spus că l-a văzut pe jandarm în curte ?

Gligor cumpără un lacăt nou, mare, și-l puse la ușa.

„Nici lui nu i-au muiat încă oasele, nici cățeaua nu s-a potolit încă, își zise el supărat greu. Sămn că va mai ține războiul !» Și ofta din baierile inimii.

Peste trei zile sosi o patrulă care-l căută pe Dumitru Bogdan.

Îl ascultară pe Ilie Rău, pe Gligor, pe cei patru rumâni. Trebui să-i lase în casă, să vadă urmele. Trecură apoi la casa lui Ion Roșu.

Veronica nu era acolo. O aflară la locuința părinților ei. Dar nu avură cu cine vorbi ; femeia zăcea în pat, acuturată de friguri și aiurînd.

Patrula răscoli tot în gospodăria părinților ei, ca și acasă la Gligor, în gospodăria părăsită, la casa lui Ion Roșu. Căutară și prin alte case și șuri, pînă sara. Nu aflară nimic. Sara, soldații plecară mai departe.

Auzi și Catarina de tot ce s-a vorbit prin sat. Dar nu s-au dus să vadă urmele. Nu voia să creadă : dacă Dumitru trăiește cu adevărat și, venind în sat, a ținut s-o vadă numai pe cealaltă, însemna că ea era mai puțin și decît o femeie lepădată, decît o zdreanță !

Și nu mai avea puteri să sufere și umilința asta. De aceea Catarina se lega cu nădejde de părerea care pînă la urmă rămase biruitoare în sat : n-a fost jandarmul, ci numai stafia lui. Altfel, pentru ce ar fi înnebunit de atunci Veronica ? Urme de bocanci, urme de

cuie au putut lăsa fără să bage de samă și cei patru rumâni care intraseră în casă cu Gligor.

Ciudat lucru. Nici chiar venirea patrului care-l căuta pe jandarm nu putu scoate din credința celor mai mulți că prin casa cea părăsită a umblat o stafie, nu un om viu ! După întâmplarea din urmă, mulți erau gata să jure că iar s-arată stafia.

VIII

Din noaptea întâlnirii cu jandarmul, Veronica Roșu, văduva, căzu la pat, bolnavă greu. Mai mult de-o lună se zbătu fără cunoștință, arsă de febră, între viață și moarte.

Aiura mereu, când nu era adormită în somn greu ca moartea. Se certa mereu cu Dumitru și uneori scuipa scârbită după ființa pe care numai ea o vedea.

— Cum să-mi otrăvesc bărbatul cu voia, când era să mor și eu ? Ești nebun ! Ești nebun ! Ești nebun ! striga scăldată în sudori, cu ochii închiși.

Alteori striga tare, cu ochii deschiși :

— Nu ești Mitru, ești numai umbra lui !

Muierile care veneau s-o vadă spuseră că ori e holeră, ori lingoare. Dacă s-a întâlnit într-adevăr cu jandarmul, a putut să ia de la el una din boale. Cei întorși bolnavi acasă, cei din spital, spuneau demult că în Galiția mulți oameni s-au îmbolnăvit de tifos ori de holeră.

Mamă-sa aduse și pe un doctor dintr-un sat vecin. N-avea bani să o poată duce la spitalul din Sighet. Era

prea departe. Și cum ar mai fi dus-o ! De cînd o scăpaseră acolo de la moarte, mamă-sa își luase o vorbă : « Întîi Dumnezeu, apoi Sighetul ».

Doctorul nu putu descoperi semnele nici uneia din cele două boli. Lăsă să-i pună apă rece și să nu mănînce decît lapte.

De mîncat, nici pînă acum nu sorbise decît lapte cu lingura, dat de mamă-sa.

Vecinele, femeile, începură cu descîntece, cu slujbe, cu masluri. Masluri cu un preot, cu trei, cu șapte. O mătușă coborî pînă departe în Țara Făgărașului, unde nu spunea că este un pascălier care descopere leacul la orice boală, deschizînd o carte, și dă slujbe care te scoală din morți. O țigancă bătrînă îndemnă să i se facă slujba argariului celui mare.

Buruieni de leac fură aduse cînd de o bătrînă, cînd de alta, și descîntătoare veniră din sate îndepărtate, și de la șcs, și din creierii munților.

Nu fură de nici un folos nici rugăciunile, nici descîntecele, nici buruienile de leac. Veronica aiura mereu și se certa înveninat cu jandarmul.

Cînd văzură că boala nu mai trece, nu mai slăbește, femeile lecuitoare se împărțiră în două tabere.

Unele traseră încheierea că Veronica, în noaptea aceea blăstămată, nu s-a întîlnit cu jandarmul, ci cu stafia lui. De aici i-a venit boala asta fără leac : s-a atins de cineva de pe celălalt tărîm. Și nimeni nu poate să se atingă de umbra unui mort decît prin puterea și mijlocirea necuratului. Cine știe dacă Veronica, pentru a vedea pe jandarm, nu s-a vîndut diavolului ! Iar cine cade într-un asemenea păcat de moarte, nu mai are leac în lumea asta și nici mîntuire în cealaltă.

Altele începură să întărească din nou că Veronica și-a înveninat bărbatul. Nu vrea să mărturisească, și de aceea se chinuie așa de cumplit. Nu vrea să-și ușureze sufletul.

E de mirare cum se întoarseră unele din femei la părerea asta, pentru că Veronica, în aiurările ei, niodată nu-l certa și nu-l scuipa pe Ion Roșu, ci numai pe jandarm. Și mereu se jura că nu-i vinovată pentru moartea bărbatului.

Grupul acesta de femei se încăpățâna să creadă că Veronica s-a întâlnit într-adevăr cu jandarmul, nu cu umbra lui, și că acela i-a cerut să-i spună tot adevărul despre moartea lui Ion Roșu, pentru a vedea dacă se poate căsători cu ea sau nu. Toată lumea văzuse încă înainte de război că n-a avut nici un înțeles cununia lui cu Catarina, și că se va desface.

Amîndouă grupurile de femei, lecuitoare și milostive, avură aceleași izvoare de informații : veștile din sat, boala Veronicăi, aiurările ei. Și totuși ajunseră la păreri așa de potrivnice ! Dovadă că mașinăria minții omenesti e deosebită de la om la om, și aceleași lucruri pot fi văzute și tâlcuite în multe feluri.

Ba, ținînd boala Veronicăi îndelungat, se mai iscă și un al treilea grup de femei, care spuneau că e pedeapsa lui Dumnezeu pentru traiul ei nelegiuit. S-a înhăitat ea, femeie măritată cu om de omenie, cu un necunoscut și încărcat, poate, de păcate grele. Nu arareori se întîmplă ca un jandarm să schilodească în bătai sau chiar să împuște oameni nevinovați. Apoi, cîte furturi și tâlhării nu trec prin mîna lor ? N-a venit jandarmul acasă cu o ladă de bani ? De unde a cumpărat deodată patru boi, două vaci, un cal și zece iugăre de pămînt ?

Din leafa lui de jandarm ? Dar cine a văzut, pe sate, jandarmi avuți din leafă ?

Veronica ispășește acum după legea dreptății dumnezeiești. Pînă a fost jandarmul acasă, ea, luată de patîmă, n-a avut vreme să se gîndească nici la păcat, nici la omul care i-a luat mințile, cine știe cu ce puteri, cu ce farmece... Dar acum, rămasă singură, a avut vreme să se gîndească la toate ! Nu slăbise și înainte de boală, încît rămăsese numai cît o scîndură ?

Prin postul Crăciunului febra scăzu, și mintea Veronicăi începu să se limpezească. Se gîndea acum, cu ziua de cap, privind la focul din vatră.

De ceea ce își aduse mai întîi aminte fu întîlnirea nu cu Dumitru, ci cu rănitul acela din spital, care-i adusesese mai întîi o veste mai sigură despre el. Simțea că amintirea acestuia nu are nici un rost decît să-i aducă în minte altceva. Dar ce anume ? Se zbătea să afle și nu putu zile în șir, pînă cînd lucrul căutat îi veni singur în minte.

Da ! Acum își aducea aminte ! Cînd l-a scuiat atunci în față, și-a scuiat și toată dragostea păgîină ce a legat-o de omul acesta !

Da ! Atunci, în casă, după ce l-a scuiat în față, văzîndu-i rînjetul groaznic din barba încîlcită, și rana din frunte, a putut crede iar că nu-i stafia lui. Cît a vorbit cu el în întunerec, a putut crede că-i nebun ! Dar acum știe și simte că a fost Dumitru în carne și oase, Dumitru cel adevărat, cel drăcesc, pe care ea nu l-a cunoscut.

Nu l-a cunoscut ?

Gîndurile ei, mai clare acum și mai sprintene, începură să plece din cap, în căutare, ca albinele din coșniță.

Nu l-a cunoscut ?

Dar ce-au fost cele două piroane înroșite în foc ce-i sfredeleau ceafa cînd fostul jandarm o ațintise mai întîi, de la spate, cu privirile ? Și a doua, și a treia oară ? Nu a înlemnit atunci de spaimă, nu au năpădit-o sudori reci și nu s-a închinat la icoane după ajutor ? Dar cînd i-a poruncit întîia întîlnire — căci poruncă a fost, nu rugămintă — și cînd l-a ascultat, dusă de o putere mai tare decît ea, nu s-a îngrozit ? Și rînjetul lui la a treia întîlnire, cînd ea, la poruncă, a venit în casa jandarmului, nu sămăna cu rînjetul din urmă, cînd i l-a văzut în bătaia lunii ? Și nu a ridicat de atîtea ori pumnul asupra ei, cînd îi spunea că mîne ori poimîne nu va putea veni ?

Doamne ! Cu cît i se întorceau din cercetare mai multe gînduri, cu atît înțelegea că jandarmul a fost mai mult diavol decît om ! Nesăturat în dragoste pînă la nebunie, crunt și brutal, și nici o vorbă pentru sufletul ei ! A întrebat-o vreodată dacă-l iubește ? A întrebat-o vreodată dacă nu o chinuie gîndul păcatului sau, cel puțin, dacă Ion Roșu a simțit ceva ? I-a vorbit vreodată despre căsătorie ?

Amintirile acestea îi înăbușiră sufletul, și Veronica, închizînd ochii, începu să plîngă. Întru tîrziu, își zise : «Nu l-am cunoscut ? Ba Dumnezeu mi-a luat atunci

mințile. L-am iubit orbește... Dar oare pe el l-am iubit, sau mi-am iubit dragostea din mine ?»

Cîteva zile înainte de Crăciun, gîndurile i se limpeziră detot. Nu mai avea febră și se hrănea mai bine. Se putea scula din pat și începu să învețe din nou să umble.

Lumea întreagă îi părea alta. Ea însăși se simțea ca și cînd s-ar fi curățit de o piele uscată, de șarpe.

Toate lucrurile îi păreau noi, și ea părea că-i iarăși copilă ; se mira și se bucura de toate.

Învie și mamă-sa, care, de la începutul toamnei, nu mai avusese zi bună. Dar ea se mai uita încă și acum cu ochi triști la fată, de cîte ori credea că aceasta nu o vede. Și adeseori ofta prin colțuri de odaie, prin tindă.

Într-o sară, Veronica, plîngînd, își deschise inima :
— Mă bănuiești mereu și dumneata, mamă dragă ! Mă bănuiești încă ! Iată, nu mai pot răbda ! Nu mi-a fost drag de bărbat, cum știi și dumneata, dar nu mi-a fost nici urît de el, iar jandarmul a intrat în viața mea ca o vîlvătaie de foc, ca un blăstăm. Pe bărbat nu l-am înveninat cu voia. Iată, mă jur pe sfînta cruce și pe Maica Precesta ! Bureți, de cîte ori n-am cules eu ! Dar atunci, fără să știu, am amestecat și bureți veninoși. Aici e vina și păcatul meu de moarte : gîndul meu era la jandarm, și cînd i-am cules din pădure, și cînd i-am spălat acasă și i-am tăiat în cratiță. Dumnezeu m-a pedepsit ! Dumneata știi că era să mor și eu. Întreabă pe doftorii de la spital și crede-mă. Să nu mă bănuiești, că mă omor !

Și izbucni în hohote de plîns. Abia într-un târziu putu continua :

— Acuma ştiu că şi jandarmul m-a bănuir. Nu numai m-a bănuir, ci a şi crezut că sînt o ucigaşă. Mi-a spus cînd m-am întîlnit cu el în noaptea aceea.

— În care noapte, tu fată ? Iar începi să vorbeşti într-aiurea ?

— În noaptea cînd am fugit la dumneavoastră şi după care am căzut la pat... Mă duceam uneori noaptea în casa lui şi-l aşteptam acolo. Tot credeam că odată şi-odată va veni. În urmă a şi venit şi mi-a spus că am să-i dau şi lui bureţi veninoşi.

— Ce tot îndrugi tu, fată hăi ! zise mamă-sa îngrozită. Te întoarce, se pare, boala, şi iar vorbeşti într-aiurea.

— Vorbesc ca subt patrafir, mamă dragă. M-am întîlnit cu el în carne şi în oase în noaptea aceea. Ştiu că el a fost, dar acum mai ştiu ceea ce nu ştiam pînă atunci : că-i un mare blăstămat şi ticălos ! Mi-a spus în faţă că eu l-am înveninat pe Ion.

— Veronica, fata mea ! Lasă-l în plata Domnului, ori în mîna dracului ! Nu te mai gîndi la el, nu mai vorbi de el ! Nici azi nu ştie satul dacă în noaptea aceea, cînd te-ai îmbolnăvit tu, a fost în casă el sau stafia lui ! Şi de-atunci, de cîte ori s-au mai arătat încă vedenii în casa aceea blăstămată ! Poate ai visat că te-ai întîlnit cu el, şi în boala îndelungată visul ţi s-a părut adevăr. Lasă-l, nu-l mai pomeni, că destul blăstăm şi ruşine a adus peste casa noastră !

— De azi încolo nu-l voi mai pomeni, măicuţa mea dragă. L-am smuls pentru totdeauna din inima mea, fie că-i în viaţă, fie că-i mort pînă acum. Cine m-a crezut ucigaşă nu m-a putut iubi. De pe partea mea, de

nici încolo poate să vină viu, poate să se arate ca sta-
fle, poate să se schimbe în strigoi, nu-l mai știu, nu-l
mai cunosc, nu mă mai tem de el. L-am scuiat în față,
și-am scuiat atunci și toată dragostea mea nelegiuită.

Tăcu un răstimp, apoi își șterse lacrămile, se întoarse
opre mamă-sa și o întrebă cu hotărîre :

— Crezi-mă dumneata nevinovată de moartea băr-
batului ?

Părea că-și pusese tot sufletul, toată viața în între-
barea asta.

— Doamne ! Te cred ! Te-am crezut totdeauna ! Dar
diavolul trimite ispite grele ! De-acum deci nu mă va
mai putea împresura !

— Să mă crezi, măicuță, fără șovăire ! Am jurat ju-
rămîntul mare. Să mă crezi ! Altfel, nu mai pot trăi !
Altfel, mă omor !

— Te cred, sufletul meu drag, viața mea ! Cum nu
te-aș crede eu ?

Și mama izbucni în hohot de plîns, îmbrățișîndu-și
fata, sărutînd-o.

Veronica simți că-ntr-adevăr mamă-sa o crede, din
căldura dulce ce-i inundă sufletul. Se lăsă frîntă pe un
scaun. Nu mai fusese așa fericită din anii copilăriei ne-
vinovate. Din cînd în cînd ridica ochii și se uita la
mamă-sa ca la o icoană. Întru tîrziu șopti :

— Îți mulțămesc.

Apoi se ridică, se apropie de bătrîna, îi ridică mîna
încet și i-o sărută.

Amîndouă femeile se îmbrățișară și plînseră multă
 vreme.

IX

De cînd cu vorba lui Ilie Rău, că văzuse pe Dumitru Bogdan, de cînd cu boala Veronicăi și părerile împărțite din sat în legătură cu această boală, de cînd cu căutarea dezertorului, Catarina nu mai știa ce să creadă. Dacă fusese Dumitru în carne și oase și dacă el s-a întîlnit numai cu cealaltă, iar pe ea n-a venit nici s-o vadă, era semnul din urmă că pe ea n-o iubise nicio-dată. Era o umilire sîngeroasă în fața satului întreg, ca și traiul lui nelegiuit cu Veronica la o săptămînă după cununia lor, ca și încăierarea aceea de la gară. Dar părerea aceasta era împotriva credinței și convingerii ei că Dumitru a murit în sîmbăta aceea cînd i-a auzit pașii în tindă. Și mai bucuros credea că n-a fost Dumitru acela pe care îl văzuse Ilie Rău și de vederea căruia se îmbolnăvisese Veronica, ci numai stafia lui. De aceea se va fi îmbolnăvit atît de greu și potrivnica.

După însănătoșirea Veronicăi, în Vîrtopi ajunse tot mai covîrșitoare credința că ce văzuse Ilie Rău fusese numai stafia jandarmului. Unii întrebau totuși :

— Cum să fie arătare, măi oameni buni, cînd și patrula îl căuta ? N-a răscolit tot prin sat ?

— Pe cîți nu-i caută patrulele, și ei sînt demult sub pămînt ! În războiul ista fugarii, dezertorii, se rătăcesc adeseori și cad în liniile dușmane, unde sînt luați drept dușmani ce spionează și sînt împușcați fără multă judecată.

Spuneau așa bolnavii și reformatii veniți de pe front

Către sfîrșitul iernii, afară de Veronica, nimeni în sat nu mai era sigur dacă Ilie Rău văzuse pe jandarm

sau stafia lui. Nu se auzi să-l fi prins nicăiri patrulele, dar, cît ținu iarna, în casa aceea părăsită de cinci ori se mai arătă vedenia necurată.

Mama Veronicăi, mai liniștită acum, auzind ce se vorbește iar, nu se putu răbda să nu spună într-o zi unei vecine :

— În aiurările ei Veronica striga deseori : «Nu ești Dumitru ! Ești stafia lui !»

Ea se jurase în sine să nu spună nimic din ceea ce vorbise fata în aiurările ei. Dar de multe ori au fost martore și alte femei. Apoi, ceva o trăgea de limbă : ar fi fost mai bucuroasă să fi fost stafia decît jandarmul în carne și oase. Pentru că, viu, s-ar mai putea întoarce să-i strice iar viața fetei. Ea crezuse cu desăvîrșire un singur lucru din mărturisirile Veronicăi : fata ei nu era o ucigașă ! Dar că ar fi smuls toate rădăcinile iubirii păgîne, nu putea crede.

Vorba ei spusă unei vecine o află îndată întreg satul.

— De bună samă a fost stafia jandarmului, nu el.

— Iată pentru ce s-a bolnăvit Veronica așa de greu, văzuse duh !

— Zice că ar fi dus-o pînă la ușa tinzii călare pe o mătură și ar fi strecurat-o înlăuntru pe broasca cheii.

— Biata nevastă ! Norocul ei că avusese în noaptea aceea o cruciuliță la grumazi !

— De ! Nu rămîne faptă fără răsplată. Prea-și bătuse joc de bărbat !

Porniră apoi prin sat o sumedenie de povești din viața jandarmilor, una mai întunecată și mai feroasă decît alta.

— Va fi căzut pe front, ori îl vor fi împuşcat patru-lele, plin de păcatele trecutului !

Poveştile pornite odată, din bună sămînţă, nu mai conţină. Să năşteau tot altele noi. Erau femei, erau bărbaţi care aveau vedenii. Închipuirea aţîţată de spaimă desemna fel de fel de chipuri în ograda şi pe păreţii casei părăsite.

Gligor Albu, care aflase lacătul descuiat şi văzuse urme de bocanci pe nisipul din tindă, nu se lăsă luat de credinţa ce se înstăpînea tot mai tare peste sat.

Primăvara începură ploile. Nu mai putea lăsa casa descoperită. Tocmi meşteri, aduse lemne. Scaunul coperişului începea să se închege. Alţi oameni copereau cu snopi de paie îndată ce se termina într-o parte ridicarea scheletului de lemn. Gligor se grăbea, căci ploile nu mai conteneau.

Dar cînd să înalţe meşterii cea din urmă păreche de căpriori, unul dintre ei căzu şi-şi rupse piciorul.

De atunci nimeni nu mai cutează să se urce pe coperiş, nici bărdaşi, nici dintre cei ce copereau cu jipi de paie. Casa rămase numai de jumătate acoperită.

Gligor încercă să aducă lucrători din satele vecine. Dar nimeni nu voi să vină. Vestea zburase pînă departe, ca şi toate poveştile în legătură cu stafia casei părăsite.

Dar casa nu putea să rămîie aşa. Vor răzbi-o ploile şi vor ruina-o ! Era averea fetei sale, era averea lui ! Jandarmul trăia, căteaua se potolise, şi odată se va sfîrşi şi războiul !

Într-o zi puse scara şi începu să urce pe coperiş : nu putea să lase casa descoperită de jumătate. Ce putea face un meşter din sat, va putea şi el.

Dar cînd ajunse la cel din urmă fusc, scara lunecă într-o parte și el căzu jos, pe o dungă.

Nu era nimeni în curte, nimeni pe uliță. Cînd se trezi din amețală, voi să-și facă semnul crucii. Dar nu-și putu ridica mîna dreaptă, prin care începură să-l treacă junghiuri.

Două luni o purtă legată în scîndurele de către un om priceput din sat, pînă se prinse ruptura.

Întîmplarea ajunse cunoscută pînă în satele de la poalele munților.

Iar în Vîrtopi, cînd se însăra, toată lumea înconjură casa cea părăsită, acoperită numai de jumătate, ea însăși părăind noaptea o arătare de groază.

Veronica auzi și ea toate întîmplările din urmă. Nu se mai mută de la părinți în casa lui Ion Roșu. Acolo se așezară niște rudenii. Cum nu avuseseră copii, la judecata moștenirii după bărbat, ei i se socoti zestrea adusă, jumătate din agoniseala făcută împreună, iar casa și averea lui Roșu trecură rudeniilor.

Văduva ieșise în primăvară puțin mai înviorată. Nu mai avea uscăciunea aceea de scîndură. Se întrămase puțin în trup. Dar obrajii-i erau încă veșteji și supți. Era încă numai umbra Veronicăi de mai demult. Auzi și ea întîmplările din primăvară, dar ele nu-i mai tulburară cu nimic sufletul. După boală, după mărturisirea ce o făcuse mamei sale, și alta, preotului, pentru ea jandarmul nu mai însemna nimic, viu ori mort. Era așa cum spusese mamei sale: l-a scuipat pentru totdeauna din inimă. Dar auzind veștile din urmă și aducîndu-și aminte chipul lui de groază, așa cum l-a văzut o clipă în noaptea aceea, acum, cînd era în toată firea, cum nu mai

fuse dinainte de cununia cu Ion Roșu, nu ar mai fi cutezat să jure dacă a fost jandarmul sau stafia lui.

Nici îndoiala asta n-o mai tulbura. De pe partea ei, putea fi mort, putea fi viu. Pentru ea murise pentru totdeauna, ca și când nu l-ar fi cunoscut vreodată.

Trecuseră trei ani de la începutul războiului, când la primărie începu să se vorbească de grabnica lui încheiere. Vorbea notarul, vorbea primarul. Știa ceva, de bună samă.

Gligor auzi și el, și-i spuse vesel Catarinei :

— În curînd se va încheia pacea. Așa vorbesc la primărie.

Catarina ridică din umeri.

— Ca și când n-ai avea pe nimeni în război ! zise nemulțumit tată-său.

— Nici nu am !

— D-apoi bărbatul tău ?

Catarina îl privi cu o sclipire de batjocoră în ochi.

— Dumneata crezi că mai trăiește ?

— Pînă nu vine dovadă de la împărăție că e mort, nu cred altfel.

— Eu știu că-i mort ! răspunse fata liniștită.

— Nu poți ști nimic ! se înfurie taică-su. Nu l-au căutat patrulele ? Cum crezi tu că-i mort, așa cred eu că-îl viu. Și mai cred că se poate începe o viață nouă între voi. Nu vezi cum s-a potolit căteaua ? Acum se vorbește prin sat că se va mărita ! Nu ți-am spus eu că războiul ăsta e rînduit de la Dumnezeu ?

Fata îl privi scîrbită.

— Ce tot spui, tată ? Crezi că Dumnezeu a făcut războiul anume ca să despartă pe Dumitru de Veronica ? Pen-

tru asta să moară și să rămână schilavă atîta lume ? E o grozăvie și păcat greu ce spui dumneata, tată !

Și ea-și întoarse privirile reci și rele de la bătrîn.

— Eu spun ce spun și știu că am dreptate ! Fără război, ce se alegea de cununia ta ? Praf și pulbere ! Așa, potrivit s-a îmblînzit, el poate să se-ntoarcă schimbat, ca un om ce a stat în fața morții. Dar nu e vorba numai de căsătorie, fata mea ! Mai este vorba și de avere. Cea dintîi avere din sat, cu cele zece iugăre cumpărate de Dumitru. Nu poți da cu piciorul unei asămenei averi !

Fata se albi ca varul și abia mai răsufila ; revolta împotriva tatălui său o îneca.

— Nu te-am cunoscut, tată, pînă acum. Dumneata ți-ai vinde sufletul diavolului pentru avere !

— Ce spui ? întrebă el, neputînd crede că a auzit binc.

— Dumneata ai fost împotriva căsătoriei mele cu Dumitru. Atunci nu te-ai uitat că-i întîia avere în sat. M-ai făcut nebună că vreau să merg după un om necunoscut. N-ai vrut să vii nici la cununie, la biserică. Și acum nu te mai poți gândi să scapi averea aceea din mîna ! Nu crezi dumneata că-i mîna diavolului aici ? Că-i blăstămul celui mort ?

— Care mort ?

— Jandarmul !

Omul tăcu un răstimp, apoi zise cu glas așezat :

— Adevărat că m-am împotrivit la căsătorie. Dar nu pentru avere, ci pentru că era necunoscut, nici din neamuri, și se mai înhăitase și cu spălătura aceea. La averea lui rîvneam de atunci. Dar nu o voiam cu prețul nenorocirii tale. N-o voiesc nici acum cu acest preț. Dar

Veronica s-a potolit, se va mărita, iar Dumitru se va întoarce alt om din război. Nu-i vezi tu pe toți care se întorc din bătaie că nu mai samănă cu cei mai dinainte ?

— Dumitru nu s-o mai întoarce niciodată. El e mort, și cine știe pe unde-i putrezesc oasele...

— Atunci ar fi rău, fata mea, cum nu se poate mai rău ! Dac-ai avea un copil ! Dar n-ai ! Și nu vei căpăta nici un fir de ață din averea lui !

— S-o fi ars focul avere ! Tot la ea ți-e gândul ! Mai bine te-ai gândi și dumneata că, oricum a fost, mi-a fost bărbat cu cununie și ai da să se slujească un parastas pentru sufletul lui ! Cine știe pe unde putrezește ! Poate nici nu-i îngropat, și de aceea sufletul lui nu poate avea odihnă și se arată stafia lui.

Omul o privi îndurerat.

— Parastas se slujește numai pentru morți, iar Dumitru poate fi încă viu. Cît despre avere, eu m-am legat de ea acum, dar nu pentru mine, ci pentru norocul tău.

— De norocul meu să nu-ți mai pese dumitale ! Nu mai sînt o fată nepricepută. Mă va lumina Dumnezeu !

Zile în șir nu mai vorbi cu tată-său. În schimb, Catarina stătea mai mult de vorbă cu mamă-sa.

— E adevărat ce spune tata ? Cică umblă zvonul că Veronica vrea să se mărite.

— Am auzit și eu... răspunse bătrîna oftînd. E ușor pentru ea ! Nu-i stă în cale nici o piedecă.

— Într-adevăr, nu-i mai stă, dacă a murit Dumitru.

— Mort au ba, nu de la asta atîrnă acum căsătoria ei. Ea e slobodă înaintea legii. Se poate căsători cu oricine vrea. Nu ca tine ! — Și mamă-sa oftă din nou.

— Nu ca mine ? întrebă ea neînțelegînd. Eu nu mă pot mărita cu cine vreau ?

— Nu, fata mea ! Asta e nenorocirea noastră. Tu ești cununată pe lege, și la primărie, și la biserică. Tu trăbă să aștepti.

— Și pînă cînd ?

— Pînă vine știrea de la împărăție că jandarmul e mort. Altfel, nu te poate cununa nime.

Catarina se înfioră. Nu se gîndise niciodată la asemenea piedecă, de cînd era încredințată că Dumitru e mort.

— Și dacă nu vine nici o știre, ori vine peste ani de zile ? Eu să stau să-l jelesc și să ajung să împletesc cosițe albe ?

— Zadarnic, fata mea ! Legea nu poate fi călcată. Nime n-ar cuteza să te cunune, să te trezești odată cu doi bărbați. Aici e nenorocirea și blăstămul ce a căzut peste noi.

Catarina se revoltă :

— Nu-mi pasă de nici o lege ! Mai trăiesc oamenii și necununăți. Dacă războiul va mai ține ani de zile, și despre mulți dintre cei duși nu va mai veni nici o știre, ce vor face femeile lor ? Vor rămînea văduve viața întreagă ?

Bătrîna nu știu ce să răspundă. Zise, întru tîrziu :

— Dacă va fi așa, poate se va aduce o lege care să desfacă pe femei de cei cu care au fost cununăți și nu mai dau nici un sămn de viață.

Catarina, în sufletul ei, nu se mai simțea acum cu nimic legată de jandarm. Chiar dacă Veronica s-ar mărita și dacă Dumitru s-ar întoarce, n-ar mai trăi cu el. Era

acum cu totul încredințată că jandarmul nu o iubise niciodată.

Și era în anul al douăzeci și doilea. Ea o lăsă pe mamă-sa singură în casă și, în curînd, cîntecul ei se auzi în curte. Nu mai cîntase dinaintea cununiei.

X

Pe la începutul lui august alerga spre sat, întorcîndu-și mereu capul înapoi, îngrozită, haranca Măriuța, ce-și avea bordeiul chiar la marginea țigăniei. Iarna, vara, ea se ducea tot a treia zi în pădurea satului și se întorcea cu cîte o sarcină de uscături. De cînd răsăreau bureții, se ducea aproape în fiecare zi. Aducea uneori și cîte o desagă. Mîncă ea și dădea și pe la creștine în schimbul unei mîni de făină, unei fărîme de brînză sau a unei ulcele de lapte.

Nime nu cunoștea, în tot satul, locurile bune de bureți, ca ea. Și nu numai în pădurea din care fugea acum, ci în toate pădurile satului.

Dar acum alerga cu traista aproape goală. Avea în ea doar un pumn de bureți.

Copiii care pășteau vitele pe cîmp o cunoșteau cu toții și nu le mai era frică de ea. De multe ori le dădea cîte o lăptucă — un burete cafeniu, cu lapte mult cînd îl rupeai, și care se mîncă crud.

Ei o văzură alergînd pe cîmp cu pletele sure fluturînd în vînt. Dar nu se opri să vorbească cu ei, după

obicei. Nu se opri decît întrînd în sat, la o poartă unde erau adunați femeii și bărbați.

Haranca se mai uită de cîteva ori pe drum înapoi, suflînd să-și verse sufletul. Apoi, cu mîinile negre, uscate, cu unghiile mari, își făcu repede cruce.

— Dar ce-i cu tine, Măriuța ? întrebă o femeie.

Toți citiră groaza de moarte din fața ei.

— Am văzut... am văzut... dar nu putu continua și iar se uită pe drum înapoi.

— Ce ai văzut, tu femeie ? Doar n-ai fi văzut pe dracu în pădure ! El se mai arată cîteodată unei zgripturoaice ca tine, zise un bărbat, încercînd să glumească.

Dar spaima din țigancă trecu și în el, ca și în toți ceilalți.

Măriuța își făcu iar cruce și scuipe la stînga și la spate.

— L-am văzut pe jandarm !

— Pe Dumitru Bogdan ?

— Da, pe el, maică !

— În pădure ?

— În pădure !

— Poate plecase și el după bureți, ca și tine, se sili să rîdă un bărbat voinic.

— Chiar așa, mîncă-te-aș ! Culegea bureți !

Femeile și bărbații se priviră.

— Să mă trăznească dacă mint !

— Dar stafiile nu s-arată ziua, tu nebuno ! zise un rumân.

— N-a fost stafie, bădică, să mă săce Precesta dacă mint ! Era așa cum l-a văzut Ilie Rău. Poartă barbă

mare încîlcită, și de-a curmezișul frunții are o rană adîncă !

Oamenii se priviră iar.

— Ce tot spui, Măriuțo ? zise o femeie bătrînă. Cine știe ce ți s-a năzărit !

— Nu mi s-a năzărit ! Numai de azi umblu eu în pădure ? CunosC toate tufele, toate huzdoapele. M-am speriat eu vreodată de cineva ?

— Și culegea bureți, spui ?

— Culegea, maică, în poala mantalei soldățești. Culegea, tot bombănind. Cînd își umplea poala, ședea în frunzele uscate, desfăcea poala și lua pe rînd cîte un burete. Se uita la el pe toate părțile, apoi îl arunca. «E veninos ! Și ăsta-i veninos !» spunea, îngrozit parcă, cercetînd mereu fiecare burete și aruncîndu-l. «Cu de-ăștia a înveninat pe Roșu.» După ce-i arunca pe toți, se scula și iar începea să culeagă.

— L-ai auzit vorbind ?

— Cum v-aud și mă auziți.

— Și tu ai stat să-l vezi cum culegea bureți și să-l ascuți ? Parcă veneai alergînd ca de tătari !

— Eram dup-o tufă, oameni buni, cînd l-am zărit. Și mi-au ologit picioarele. Nu mă puteam mișca ! Am crezut și eu că-i stafia lui. Vroiam să-mi fac cruce de necuratul, dar nu-mi puteam mișca mîna : îmi ologiseră și mînile. Gîndeam : stafia lui este, și de aceea nu mai am putere în trup ; m-a pălit aerul iadului. Lunecasem în genunchi și am încremenit așa. Dar pe el îl vedeam bine. Nu era departe. Tot bombănind, aduna bureți. Pașii lui sunau în frunzele uscate. Nu mai era stafia lui, era el. Să n-am parte...

— Nu te mai jura, că-i păcat, zise un rumân. Poate să fi fost el. Doar mai demult l-au căutat patrurile în sat, ca dezertor. Poate se ține mereu ascuns prin păduri.

— Era slab și negru la obrazii ce abia se mai vedeau din barba încîlcită. Să mă bată Dumnezeu dacă nu era ca un om sălbatec. Sămăna mai mult a fiară decît a om !

— De, dacă trăiește numai prin păduri, hăituit mereu de patrule ! Dacă se va hrăni numai cu bureți... zise același rumân.

— Vai de mine, moș Vasile, dumneata crezi ? întrebă, galbenă ca o turtă de ceară, o nevastă tînără.

— Nu-i cu neputință. L-au căutat patrurile ! El știe că dacă-l prind, îl împușcă !

— Nu mi-a părut să fie în toate mințile, zise țiganka. Arunca toți bureții din poală : și pe cei buni, ca și pe cei veninoși. Ochii lui erau căzuți ca-n două găuri adînci, și de-acolo ardeau cum ard noaptea ochii motanului.

— Cine știe, poate din rana aceea de la frunte să i se fi tras și o scrîntire a minții, mai zise același om. Cînd stai și ascuți grozăviile cîte le povestesc oamenii întorși din prăpădul ista, nu-ți mai pare nimic cu neputință.

— Stăteam, mîncă-v-aș sufletul, ologită după tufă, și abia mai suflam de frică. De trei ori l-am văzut umplîndu-și poala cu bureți și de trei ori risipindu-i. După ce a treia oară aruncă cel din urmă burete, o urechiușă tînără, i se sparse-n grumaz un hohot de rîs, sări în picioare strigînd : «Pe mine nu mă înveninează ea !», și începu să alerge înspăimîntat, drept spre tufa după care eram ascunsă. Nu știu de cîte ori am murit și am înviat ! Trecu pe lîngă mine în salturi mari, ca o sălbătăciune. Frunzele uscate sunau, gătejele trozneau în urma lui, prin pădure, departe. În urmă s-a făcut liniște, mi-au venit

puterile la loc și am ieșit, pășind ca pe ouă, din pădure, să nu m-audă. Ajunsă la margine, am rupt-o la fugă.

Țiganca, cu fața brăzdată încă de spaimă, privi iar înapoi pe drum.

Grupul de oameni tăcu. Se uitau cu ochi pustii.

— Poate că a înnebunit din rana aceea de la frunte, zise o femeie, deși rana n-o văzuse nimeni, ca și pe jandarm, afară de Ilie Rău și Veronica.

Dar Ilie Rău nu putea fi crezut pe cuvânt, iar Veronica îngropase taina în sufletul ei. Totuși, oamenii vorbeau acum de rana aceea ca și când ar fi văzut-o satul întreg.

— Cine știe care va fi fost partea lui în înveninarea cu bureți a lui Roșu ! Poate i-a adunat el ! Poate să fi voit să-i învenineze pe amândoi. Îi va fi simțit bărbatul, ori s-ar putea ca nevasta să-l fi amenințat că o rupe cu el ! Eu, unul, nu-mi pun mîna-n foc pentru sufletul nici unui jandarm ! vorbi un om mai în vîrstă, care în tineretele sale avusese de lucru cu jandarmii.

Cuvintele lui deșteptară presupuneri, bănuieli, care pîn-acum nu se auziseră în sat. Da, era cu putință ca jandarmul să-și fi avut partea lui la înveninarea cu bureți a lui Ion Roșu ! Poate din pricina muștrărilor de conștiință i s-a zdruncinat mintea.

Și grupul de oameni începu să se frămînte pe cărările noilor bănuieli, uitînd de haranca Măriuța.

Într-o clipă de liniște, ea începu a se tîngui :

— Ce mă fac eu acum, oameni buni ? De aci încolo, nici lemne, nici bureți ! Baba Măriuța nu va mai cuteza să se apropie de pădure.

Începu să plîngă, și lacrămile-i curgeau pe brazdele din obrajii negri, tăbăciți de năcazuri și de vreme.

— Dacă-i nebun, nu rămîne el într-un loc, n-avea grijă, Măriuța ! Mine poate-i într-al treilea hotar. Nici nu cred să fi venit demult pe aici. Altfel, l-ai mai fi văzut, ori l-ar fi văzut alții. Câți copii și cîtă lume nu umblă acum prin păduri după bureți...

Țiganca ascultă întins aceste vorbe cuminți, și-i mai veni inima la loc. Adevărat că nu-l mai văzuse niciodată pe jandarm în pădure, deși ea intra aproape zilnic în taina ei.

— Dacă nu-i țicnit detot, se va teme și de patrule și nu-și va face nicăiri ascunziș statornic, mai adăogă același om.

Țiganca își pipăi bureții puțini din traistă, oftă și porni pe drum la vale.

— Doamne ferește și apără, suspină ea, luîndu-și ziua-bună de la oameni.

Satul avu iar ce vorbe zile în șir. Peste vreo săptămînă, Măriuța venea iar încărcată din pădure, cînd cu sarcini de găteje uscate, cînd cu desaga plină de bureți.

Încă în sara zilei cînd adusesese Măriuța vestea, niște copii care erau cu vitele la pășune povestiră că la sfințitul soarelui a ieșit o mătăhală din pădure și a luat-o peste cîmp, către pădurile satului vecin.

Din faptul că Măriuța mergea acum iarăși des la pădure, oamenii văzură că avuseseră dreptate copiii. Că oricine ar fi fost omul de care se speriasse țiganca, acela nu se mai ascundea acum prin pădurile lor. Nici nu l-a mai căutat nimeni prin sat și prin împrejurimi, nici patrule, nici jandarmi.

Întîmplarea fu repede uitată, mai ales că iar era primădie să se coboare balaurul războiului sub Carpați.

XI

Prin dulcele Crăciunului, în al treilea an de război, se întoarse, în Vîrtopi, Vasile Lișniță, împușcat la un picior, spuneau oamenii. Dar el mărturisea că i l-a rupt o schijă și că a zăcut o jumătate de an într-un spital, după operație.

Piciorul drept îi rămăsese puțin mai scurt, și șchio-păta. Încolo era sănătos tun, ba se și îngrășase cît a stat în spital.

Era om ca la treizeci și cinci de ani. Sosi în sat vesel, lucru mare : era dat ca invalid greu. De pe partea lui, putea să țină bătaia o sută de ani de aici încolo, pe el nu-l vor mai duce ! El și-a plătit partea lui, cu vîrf și îndesat.

Acasă-l aștepta nevasta cu trei copii, doi băiețași și o fetiță.

Omul sosi pe la mijlocul dulcelui Crăciunului, și la prinderea postului de Paști își îngropă nevasta. Căzuse în aprindere de plămîni, și a opta zi a închis ochii.

— A fost o femeie harnică ! Nime n-a văzut-o hîrjindu-se cu tineretul satului, ca pe alte neveste.

— Săracii copiii ei ! Sînt încă niște puișori golași.

— Dar, bietul Vasile ! Cînd credea c-a scăpat de primejdia morții, moartea pîndea prin apropiere.

Vasile Lișniță era om cu inimă de bărbat. Dar tot îî curgeau lacrămile la căpătîiul moartei în timpul prohodului. Și oamenii băgaseră de samă că, de cînd i-a murit nevasta, el șchiopătează mai tare. La înmormîntare venî și văduva lui Ion Roșu, Veronica. Ea cuteza, demult acum,

ea iasă printre oameni, ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic. Nu-i mai păsa nici de privirile oamenilor, nici de gura satului, chiar dacă ar fi urmărit-o cu răutate.

Dar satul nu-i mai avea grija. Dacă unii o urmăreau cu privirile era numai pentru a se mira de schimbarea Veronicăi.

De la boala ei trecuse aproape un an, și femeia își venise în firea ei de altădată. Întinerise, se îmbujorase, și era iar sprintenă ca o fată-mare. Ochii bărbaților și a tinerilor o urmăreau nu cu gândul la trecut, ci cu un fel de încântare. Ajunsesse una dintre cele mai frumoase neveste tinere din sat.

Ea veni la înmormântare de la începutul prohodului și rămase în cimitir pînă se înălță movila pe mormîntul proaspăt.

Încă de la început nu-și mai putea lui ochii de la cei trei copii de lîngă sicriu. Cel mai mare era cu lacrimi în ochi și privea speriat la tatăl lui, la oameni. Celălalt băiețuș tot învîrtea în mînă un covrig și se părea că ar fi mușcat bucuros din el. Fetița, ținută de mînă de o mătușă, avea doi covrigi, pe care îi arăta mereu frățiorilor, și zîmbea.

Uneori Veronica își arunca ochii și la bărbat : stătea neclintit la căpățîiul moartei. Nu simțea cum îi curg lacrămile. Nu le ștergea.

Asculta cîntările de înmormântare și nu pierdea din ochi pe copii. Un val de căldură, de înduioșare, îi tot creștea de la inimă, și ochii i se umeziră. «Sărăcuții de ei !» își zicea tot mai plină de valul acela de înduioșare. «Săracul de el !», își șoptea în suflet, cînd își arunca ochii la bărbat.

Preotul vorbi îndurerat despre căile nepătrunse ale lui Dumnezeu : scapă bărbatul de la moarte și pleacă soția, lăsându-l cu trei ulcele de copii.

Toate femeile plîngeau. Iar cînd diacul începu viersul de la îngropăciunea nevestei tinere ce-și lasă fără căpătîi copiii mici și bărbatul, lăcrămară și destui bărbați.

Veronica era copleșită de valul acela cald de înduioșare, și o simțire nouă începu să nască în sufletul ei : Cum i-ar mîngîia de bucuros pe copiii aceia ! Cum ar voi să-l poată ocroti pe bărbat ! O simțire maternă, vie, dulce, curată creștea mereu în sufletul ei și nu o mai părăsi pînă se trezi lîngă mormîntul proaspăt, lîngă care nu mai rămăsese decît bărbatul și patru rudeni mai apropiate. Pe copii nu-i mai aduseseră la cimitir.

Veronica se uită rușinată și speriată în jur. Ce avea ea să rămîna pînă la urmă în rîndul rudeniilor mai apropiate ? I se părea că și ele se miră, ba chiar și bărbatul.

Se plecă, mai luă o mînă de țărînă și o aruncă pe mormînt.

— Dumnezeu s-o ierte și s-o hodiească ! șopti ea sfioasă, și porni cu pași repezi.

— S-o ierte Dumnezeu ! auzi în urma sa.

Acasă simți că sufletul i-i plin.

— Ce nenorocire pe bietul om și pe copii !

— Dumnezeu să apere și să ferească, zise mamă-sa.

Lumea uită ușor durerile și nenorocirea de-apropelui. Fiecare-și are crucea lui, fiecare, în sinea lui, se bucură că nu este el în locul celui năpăstuit.

Satul uită în grabă și de nenorocirea lui Vasile Lișniță. Mai în grabă decît în vremuri de pace. Acum nu era săptămîină să nu se audă de o nouă năpastă, fie în Vîrtopi, fie în satele vecine. Soseau tot mai multe scrisori

de pe front, de prin spitale. Listele oficiale cu pierderile din război sosite la primărie erau tot mai lungi. Se dădeau știri despre morți, răniri sau căderi în prinsoare întâmplătoare demult. Unele de la începutul războiului.

Familii care nu avuseseră nici o știre și nici un preșimțămînt rău se trezeau că acela de la care așteptau vești putrezea de un an în pămînt ori căzuse în prinsoare.

Durerea și jelanția era tot mai multă și în Vîrtopi, și în satele vecine. Soseau tot mai mulți invalizi. Din ce vedeau, din ce auzeau de la cei întorși, oamenii începuseră să-și facă o închipuire despre grozăviile războiului abia de aici încolo. Un aer tot mai greu, ca un nor de plumb, plutea peste sat.

Cine să se gîndească multă vreme la durerea altuia? Aproape fiecare o avea pe a sa.

Astfel, și nenorocirea ce se abătuse asupra casei lui Vasile Lișniță fu uitată în grabă. Rămase el singur cu crucea lui și cîteva rudeni mai apropiate: o soră, o cumnată, o mătușă.

Dar mai era un suflet în Vîrtopi care nu putea uita năpasta lui Vasile și a copiilor: văduva lui Ion Roșu, Veronica.

Se gîndea și-i vedea mereu pe cei trei copilași cum stăteau lîngă sicriu, și i se rupea inima de mila lor.

Era numai milă? O vreme văduva gîndi că-i numai milă și înduioșare. Dar, cu scurgerea zilelor, înțelese cu bucurie că inima ei o leagă de copiii aceia ca și cînd le-ar fi mamă. Îi iubea din zi în zi mai tare.

Se gîndea și la bărbat, la văduvul. Era un om cu liniile feței ca tăiate în piatră, un bărbat în care-ți puteai pune

nădejdea. În ochi, în jurul buzelor îi lumina bunătatea, întristată acum. Un om care nu se lasă răpus de soartă.

Veronica urmări de aproape felul lui de viață după ce-și îngropă nevasta.

Adusese în casă pe o mătușă bătrână, pentru grija copiilor și a gospodăriei. Copiii se împrieteniră în grabă cu ea. Vasile Lișniță, după vreo săptămână, nu mai șchiopăta tare ca la mormântarea nevestei. Își vedea de treburi tăcut, îngîndurat, dar cu multă hotărîre și pricepere.

Pe drum Veronica se întâlnea uneori cu mătușă cea bătrână, de mîină cînd cu un orfan, cînd cu altul, cînd cu toți trei pe lîngă ea. Veronica-i dădea binețe, se oprea în drum și mîngîia copiii. Erau curăței și sănătoși. Copiii nu se fereau de ea. Dimpotrivă, după fiecare întîlnire erau mai prietenoși, mai îndrăzneți.

Veronica începu să le împartă cîte o bomboană, cîte un măr, o nucă.

Mătușă se bucura de bunătatea și dragostea Veronicăi. Nimeni nu mai avea acum grija copiilor. Într-o zi ea zise :

— Fac și eu ce pot pentru ei și pentru Vasile. Dar lipsa mamei și a soției nu se poate umple cu nimic. Mă cam tem de nepot. E veșnic înnegurat, deși își vede cu hărnicie de lucru.

Veronica oftă. Mîngîie copii pe căpșoarele bălaie și zise mai mult în șoaptă :

— Tare mi-s dragi copilașii lui Vasile.

Apoi tăcu și-și luă ziua-bună de la bătrână.

Așa trecură săptămîni și luni. De multe ori îl întîlni și pe văduv. Uneori schimba o vorbă două, alteori mai multe, tot despre copii.

Într-o zi bătrîna o întîlni pe Veronica. Nu avea nici un copil cu ea. Vorbiră multă vreme despre greutățile vieții și-ale casei în care nu-i nevastă și soție.

— Am început să-i spun lui Vasile că s-ar putea gândi să se însoare. Anul văduviei a trecut. Apoi copiii se obișnuiesc mai ușor cu mama mașteră pînă sînt mici și nepriecuți, dacă dă Dumnezeu să găsească o femeie bună...

Veronica simți un junghi, și valul cel bun de căldură i-l umplu sufletul. De cînd tot căuta ea prilejul și forma să-i spună bătrînei că ea s-ar mărita bucuros cu Vasile Lișniță ! Dar nu cuteza. Gîndul că satul întreg vorbise atîta de ea și de jandarm îi surpa mereu curajul.

— Da, e adevărat ! a trecut un an de la moartea nevestei, oftă Veronica. Și cred că e adevărat și ce spui dumneata : copiii se obișnuiesc mai ușor cu o mamă străină pînă sînt mici.

Bătrîna ridică privirea și se uită iscoditor la nevastă.

— Iată, cu tine copiii s-au împrietenit ușor. Dacă ar afla Vasile o femeie ca tine...

Veronica albi ca varul.

— Da, mie mi-i drag de copii. Eu simt că aș putea să le fiu o mamă bună. Parcă Dumnezeu mă îndeamnă către ei... Dar ce-s eu ? Ce număr eu ? Vorba e că Vasile ce-ar zice ?

Bătrîna, mișcată, înduioșată, îi puse mîna pe umăr.

— Vasile ce să zică ? El tace încă, nu spune nimic. Dar cred că se gîndește și el la căsătorie !

— Se poate, dar nu la o căsătorie cu una ca mine... oftă Veronica.

— Și pentru ce nu ? — Apoi, citind din ochii nevestei răspunsul, o liniști îndată : Pentru ce-a fost ? Pentru trecut ? Dar cine nu-i greșit în fața lui Dumnezeu, fata

mea ? Şi-apoi, toate prostiile acelea sînt uitate demult ! Oamenii au alte gînduri şi alte griji astăzi.

Încă în sara aceea mătuşa îl luă pe departe pe nepot. Se cam temea de răspunsul lui. Dar cînd pomeni numele femeii, văzu că Vasile avu un zîmbet şi o tresărire de bucurie.

— Ştiu că-i place de copii ! zise el.

— Îi place tare, şi copiii se alipesc de ea. Dacă ar mai fi şi acum o păcătoasă, copiii n-ar avea încredere în ea. Să ştii, nepoate, că nevinovăţia simte altă nevinovăţie.

Omul tăcu o vreme, căzut pe gînduri, apoi faţa lui se luminează :

— N-am crezut niciodată că şi-a înveninat bărbatul. Doar era să moară şi ea din aceeaşi mîncare.

Apoi tăcu, şi zile în şir nu mai pomeni nimic de Veronica.

Într-o sară zise :

— Ai putea vorbi cu ea, mătuşă !

— Cu cine ?

— D-apoi cu Veronica M-am şi hotărît din partea mea. Dar cine ştie ! Eu sînt şchiop şi mai în vîrstă, am şi trei copii. Ea e încă tinărară şi frumoasă.

— A trecut şi ea prin multă suferinţă. A fost bolnavă greu din toamnă pînă la Crăciun. E tinărară şi frumoasă, dar nu mai zburdă ca mai demult. Au cuminţit-o năcazurile, nepoate.

Peste o săptămînă Veronica îi spuse mamei sale :

— Măicuţo, m-am hotărît să mă mărit.

— Vai de mine ! făcu înfricată bătrîna. Aşa dintrodă ? Ce te-a apucat ?

— Nu-i dintrodată. E un gând ce mi-a intrat în cap de un an, de la înmormântarea femeii lui Vasile Lișniță.

Mamă-sa o privi cu teamă.

— Doar nu-i fi vrînd să te măriți cu el ?

— Ba cu el, măicuță !

— Nici o grabă nu-i bună, fata mea. E adevărat că a dat peste el mare nenorocire, dar peste alții n-au căzut destule ? Nu-i pentru tine ! E cu cel puțin zece ani mai bătrîn. Apoi e șchiop și are trei copii. Va mai fi el noroc în lumea asta și pentru tine, tu fată ! Tu nu știi încă ce înșămnează să crești un copil. N-ai avut. Dar încă trei copii străini ! Gîndește-te !

— Un an m-am gîndit. Destul ! Iar de copiii aceia mi-i drag.

Mamă-sa o dezmînta, înfricată de alte gânduri. Știa că pe Veronica nu va mai lua-o nu știu cine, după cîte se petrecuseră. Poate nici nu se va mai mărita a doua oară, că bărbații și feciorii se îpuținează cu cît se lungește bătaia, iar numărul fetelor de măritat sporește.

Dar bătrîna se temea de altceva : nu cumva să se întoarcă sănătos din război Dumitru Bogdan, și fata ei, măritată, să-nceapă iar ! Mai bine să rămîină nemăritată, mai bine s-o vadă moartă ! Mamă-sa nu putea crede nici acum că fata ei s-a dezlegat cu desăvîrșire de jandarm.

Dar i se împotrivi în zadar. Înainte de Rusalii, Veronica se cunună cu Vasile Lișniță.

Trecură zile, săptămîni și luni, și căsnicia celor doi văduvi era lăudată de toată lumea. Mătușa cea bătrîină părăsi, mulțumită, casa nepotului. Nu mai era nevoie de ea.

— Copiii nici nu-și mai dau sama că nu-i mama lor cea bună, spunea bătrîna cui voia s-o asculte.

Înțelese și mamă-sa că Veronica nu se mai gîndește la jandarm.

— Mulțămescu-ți ție, Doamne, că ai izbăvit-o ! se ruga ea sara la icoane.

XII

Puțini oameni străini se vor fi bucurat de cununia Veronicăi cu Vasile Lișniță, ca Gligor Albu, tatăl Catarinei. El vedea aici împlinirea convingerii sale că femeia, «cățeaua» cum îi zicea el mereu, se va potoli. Partea întîi se împlinise, și acum urma să se adeverească și partea a doua : Dumitru Bogdan se va întoarce și va începe un trai nou cu Catarina.

Dar pentru fată cununia Veronicăi fu ultima dovadă că Dumitru era mort și se simți mai slobodă ca oricînd.

Într-o dimineață de septembrie, Catarina era în grădină și culegea prune. Bura fină, albă, de pe fructele coapte, îi aduse în minte anii copilăriei, anii fericiți de demult...

Cerul era înalt, senin ; se pusese «vara cea mică». Funigei lungi pluteau în văzduh. Nucul din grădină răspîndea mireasma lui tare. În depărtări se auzea surd vuietul iazului.

Ea se trezi spunîndu-și : «Ce nebunie ! Ce prostie ! Încă nici n-am început să trăiesc ! Și cît de frumoasă este viața !»

Culese cu hărnicie, pînă sara, prune. Iar sara își luă furca în brîu și se duse la șezătoare.

După vreo lună, Gligor, aflînd-o odată singură în casă, îi zise :

— Tu, fată hăi ! Fii mai cu grijă. Începe să umble gura lumii. Se prea învîrt ficiorii și bărbații pe lîngă tine.

— Da, e adevărat. Dumneata n-ai știut nimic ? Vreau să mă mărit.

— Cum să te măriți, nebuno ? ! Nu ești măritată ?

— Parcă am mai vorbit despre asta, tată. Am fost măritată, dar cu cine am fost nu mai vreau să știu de el : nu mi-a fost bărbat.

De atunci Catarina n-a mai vrut să schimbe nici un cuvînt despre căsătoria ei cu Dumitru. Mamă-sa îi dădea dreptate și o sprijinea.

Și, înainte de postul Crăciunului, Catarina fugi cu Ion Plăieșu, un fecior frumos și voinic, să tot fi fost de vîrsta ei, dar poate că mai tînăr. El fusese scutit de armată și de război ca singurul susținător de familie : o mamă văduvă, cu șase copii mici.

Gligor Albu amenință, voi s-o aducă acasă cu puterea. Dar tinerii, cînd văzură dușmanul, se făcură nevăzuți din sat vreme îndelungată.

După fugă, lui Gligor i se făcu rău. De trei ani lucra și moșia lui Dumitru Bogdan, agonisea mult și lăcomea și la mai mult. Ce pămînt roditor era în moșia aceea ! Ce fîn se făcea în luncă ! Întreg satul se uita cu pizmă la el cînd venea cu carăle încărcate de belșug.

Și se vorbea, chiar acum, din nou, despre sfîrșitul apropiat al războiului. A cîta oară ? El credea însă și se învenina că chiar acum fata sa pune în primejdie întreaga avere.

Se hotărî să meargă pînă la Sighet, să ceară sfatul unui avocat. Dar mai întîi trebuia să se răfuiască cu nevastă-sa ! Ea a ținut mereu partea fetei și a încurajat-o.

Pentru a se vindeca de supărare și năcaz, mînios și pentru cheltuiala ce va avea-o cu drumul și cu avocatul, el îi dădu nevestei o bătaie zdravănă, să învețe minte să nu se mai amestece în treburile lui.

Plecă apoi la Sighet.

Știa el un avocat român care-l apăraseră mai demult, la tribunal, într-un proces de moștenire cu frate-său.

Nu după multe cercetări, află casa.

— Să știi că ai noroc dumneata, îi spuse slujnica ; numai de două zile s-a întors stăpînul din război. Doi ani încheiați puteai să tot faci drumul în zadar pînă aici.

Advocatul, purtînd încă uniforma de locotenent, veni îndată.

— Bună-dimineța, bade ! Nu te vei supăra dacă-ți voi spune că nu pot lua nici un proces. Nu-s venit decît pentru un concediu de o săptămîină.

— Nu-i vorba de un proces, domnule avocat, ci numai de un sfat. Dumneata mi-ai mai fost de folos.

Gligor începu cu procesul vechi, și avocatul păru că-și aduce aminte de el.

— Și în ce te-aș putea sfătui acum ?

Omul începu să-și arate nedumeririle : cu bărbatul în război, cu nevasta fugită cu altul, cu moșia. Povestind, deși se ferea să spună nume, se greși totuși și pomeni numele lui Dumitru Bogdan.

Advocatul ciuli urechea :

— Cum ai spus că-l cheamă ? Dumitru Bogdan ? El e bărbatul ? Poate chiar ginerele dumitale ?

Omul recunoscă cu părere de rău că se dezvăluisese. El ceruse părerea avocatului așa, pentru un caz anume.

— Dumitru Bogdan ! Stai, frate, de unde-mi aduci aminte de numele ăsta ? — Și avocatul își duse gânditor mîna la frunte. — Nu avea gradul de plutonier ?

— Se poate să-l fi avut ! N-a venit niciodată în concediu, n-a scris niciodată de cînd a plecat pe front. Adevărul e că noi nici, nu mai știm dacă e viu sau mort. N-am putut afla nici o veste de la el.

— Ascultă, bade Gligore ! Omul acela, Dumitru Bogdan, nu a slujit înainte de război în jandarmerie ?

Gligor începu acum să asude. Simțea că avocatul îi va da veste despre ginere.

— Ba a slujit, domnule avocat. Ieșise din jandarmerie numai cu vreo cîteva luni înainte de război. Îi rămasese în sat o moștenire de la un unchi al lui.

— Din ce sat ?

— Din Vîrtopi !

— De acolo ești și dumneata ?

— Vezi bine !

— Atunci el este ! zise cu un fel de satisfacție avocatul. Dar în grabă fața lui se întunecă. Ascultă, bade Gligore, omul acela a fost prins de patrule și adus ca dezertor de pe front înaintea Consiliului de război.

— Vai de mine ! L-or fi împușcat !

— Nu l-au împușcat, răspunse avocatul. Eu sînt împărțit de doi ani ca judecător la acel consiliu. Pot să ți-l descriu pe omul acela. Era înalt, brunet, voinic, purta o barbă mare încîlcită și o urmă adîncă de rană în frunte.

Gligor se înfioră : era așa cum îl descrisese și Ilie Rău, și țiganca Măriuța.

— Când a plecat din sat, la trei săptămîni după căsătoria lui cu fata mea, nu purta nici barbă, nu avea nici urmă de rană în frunte ; eu nu l-am văzut niciodată așa, domnule avocat. Așa cum îl spui dumneata nu-l cunosc.

— Totuși, el este. Rana a căpătat-o mai tîrziu, barba și-a lăsat-o și mai tîrziu.

Înțelegînd că ginerele său a ajuns înaintea Consiliului de război, pentru dezertare, Gligor simți un mare gol în suflet. Părea că însăși mîndria lui de om avut se topise.

— L-au judecat și nu l-au împușcat ? întrebă el temător.

— Ascultă, bade Gligore. Cu plutonierul acesta s-a întîmplat o mare nenorocire. Am început să-l judecăm după ce l-au adus patrulele. Dar am văzut că nu avem pe cine judeca.

Omul nu înțelese nimic.

— Nu s-a aflat vinovat ?

— Un dezertor e totdeauna vinovat. Dar ți-am spus că n-am avut pe cine judeca : Omul prins de patrulă era nebun !

Gligor îl privi năucit :

— Nebun ?

— Întîi gîndeam că se preface, cum se întîmpla cu destui. Vorbea de o femeie, de una... cum îi zicea ?... Veronica. Cică și-ar fi înveninat bărbatul, și acum vrea să-l învenineze și pe el. Dar că el a cules toți bureții veninoși de prin păduri... Spre norocul lui, avea și clipe limpezi ; își aducea aminte cum îl cheamă, la ce unități a slujit, cînd și unde a fost rănit. Apoi iar bătea cîmpii. Dacă ar fi aiurat mereu, cum într-altfel era sănătos, cred

că l-am fi luat drept un prefăcut și l-am fi condamnat la moarte, cum s-a mai întâmplat și cu alții care făcuseră astfel de încercări. L-a cercetat și doctorul. A dat în scris că-i nebun. Credea că din rana de la cap.

Gligor asculta ca de pe altă lume. Nu se mai putea îndoi că omul era chiar Dumitru Bogdan... Dacă-i nebun, s-a isprăvit și cu cununia Catarinei, și cu moșia, și cu toate. Începu să-i pară rău că a mai cheltuit pînă aici și că va mai plăti și avocatului.

— El a fost, domnule avocat ! zise, fără să-și dea samă ce spune.

Advocatul întinse puțin urechea, dar continuă în dată :

— N-am avut pe cine judeca, nici pe cine condamna. Un biet om nebun ! Au fost tâlhari aceia care, după ce a ieșit din spital, l-au trimis iar pe front. Am făcut întrebări și cercetări. S-a pornit o anchetă. Și s-a adevărit cu martori că nime nu bănuia atunci că-i nebun. Ceea ce am trebuit să recunoaștem că-i cu puțință. Fiindcă și în fața noastră a avut unele luminișuri de cumințenie. Dar a putut să-i vină nebunia și mai târziu.

— Și... ce s-a ales de el ? întrebă cu greutate Gligor Albu.

— A fost dus într-un spital de nebuni... Dar cine știe dacă nu va scăpa de-acolo ! Avea nebunia să cu-leagă bureți. N-avea hodină într-un loc.

— Hm ! atunci e rău ! E vai de norocul fetei mele ! oftă Gligor.

— Cîte nenorociri nu se întâmplă în războiul ăsta, bade Gligore !

— Și fata nu se poate mărita cu altul ? întrebă rumânul, luat acum de alte gânduri.

— Deocamdată, nu ! Poate se însănătoșează ! Poate să moară, poate rămînea așa, mulți ani, Dumnezeu știe !

Gligor Albu avu totuși la plecare o mîngîiere : avocatul nu voi să primească nici un ban de la el.

XIII

Gligor Albu se întoarse în Vîrtopi greu ca pămîntul. Îmbătrînise. Iar acasă închise în el ca într-un mormînt tot ce auzise de la avocatul acela din Sighet. Se gîndea și-și răsucea planurile cu ziua de cap și n-o scotea la nimic ; nu știa ce să facă.

Într-o noapte, prin noiembrie, după drumul la Sighet, cîinii din vecinătatea casei lui Dumitru Bogdan lătrară înverșunați, toată noaptea, ca la om străin. Mulți vecini și vecine se treziră, deschiseră ferestrele și strigară la cîni să-i ogoiască. Cîinii tăceau o clipă, apoi începeau să latre din nou.

De vreo cîteva luni nu se văzuse nici o stafie pe la casa părăsită. Oamenii se liniștiseră. Și acum toți erau nemulțumiți că iar începe nebunia asta.

În zori, cîinii se liniștiră. Dar în noaptea următoare, a treia, a patra, urlară iar, de nu mai putură oamenii dormi de răul lor.

Nu mai era de răbdat !

În ziua a cincea, vreo patru vecini își luară inima în dinți, furcile de fier în mână și intrară în curtea casei părăsite.

Scotociră curtea, casa, podul casei în parte coperită, șoproanele, grajdul. Când ieșiră din grajd și intrară în cură, la adierea vântului îi lovi un miros greu de mortăciune.

Oamenii se priviră, ochii le sticliră în cap. Se încordară.

Iar o undă de vînt, și iar mirosul cel nesuferit !

-- Vine din podul grajdului !

Puseră scara și urcară pe rînd toți patru.

Pînă se obișnuiră cu întunerecul din pod, nu văzură nimic.

Deodată unul dintre ei țipă de groază și rămase cu mîna întinsă în sus. Priviră cu toții. Apoi se apropiară. De-un căprior, cu funia de grumaz, atîrna o mătăhală. Prin bocanci îi ieșeau degetele de la picioare. Mantaua era zdrențuită. O traistă atîrna peste umăr. Limba, neagră, atîrna peste un bărboi încîlcit.

Oamenii își făcură cruce. Coborîră din pod. Erau să se înăbușe de duhoare. Înștiințară primăria, jandarmeria din satul vecin, de care se ținea și Vîrtopii.

Pe la ojină, spînzuratul era întins pe spate în mijlocul curții. Tot satul veni să-l vadă. Și să se îngrozească.

Nime nu-l cunoscuse dintre cei sosiți întîi. Erau de față și primarul, și notarul, și doi jandarmi. Puseră pe un țigan să-i caute prin buzunare. Nu găsi nici o hîrtie. Dar, în traistă, țiganul află cîțiva bureți.

Lumea se dădea tot mai înapoi cu cîte un pas, cu mîinile la nas.

— Vreun nenorocit de soldat, măi oameni buni ! zise primarul. L-o fi tras așa aici.

— Vreun dezertor !

— Va fi răbdat de foame cine știe de câtă vreme. N-ați văzut că avea o mînă de bureți în traistă ?

Abia întru tîrziu oamenii îi văzură și rana de pe frunte.

— Cine-i știe ? Poate a fost rănit în război.

Un bătrîn mărunțel răzbătu prin mulțime, se apropie de mort, se aplecă asupra lui și îl cercetă cu multă băgare de samă. Apoi se obli, se trase la marginea mulțimii și zise cu glas răgușit :

— E jandarmul !

— Ce jandarm, bade Ilie ?

— Stăpînul casei, Dumitru Bogdan.

Ilie Rău voi să se strecoare prin mulțime. Simțea că-i vine amețală. Dar oamenii îl prinseră de mîneacă, de haine.

— Ce vorbești, bade Ilie ? Cum să fie jandarmul ?

— N-ați crezut cînd v-am spus că l-am văzut într-o noapte la el în curte, cum se uita a pustiu la casă. Cînd v-am spus că purta un bărboi mare și avea o rană la frunte, o tăietură adîncă. A venit patrula să-l caute ca dezertor, și tot nu ați crezut. Dacă așa vă place, nu credeți nici acum.

Și bătrînelul cel cu gura strîmbă se smînci din mîinile oamenilor și trecu prin mulțime.

Acum cutezară mai mulți să se apropie de mort, să-l vază mai de aproape, să-i vadă tăietura din frunte. Veni și haranca Măriuța. Ea merse drept la mort, ca și cînd

ar fi mers la o izbîndă, și se aplecă asupra lui. Îi fu destul o ochire și zise, cu fața către oameni, nedepărtîndu-se de mort :

— El este ! Pe el l-am văzut în pădure, cu mantaua, cu barba, cu tăietura la frunte. Și uite și traista cu bureți !

Cel din urmă, pe însărate, veni să-l vadă Gligor Albu. Se apropie cu grijă de mort, închise apoi ochii și se întoarse.

— E jandarmul, ginere-meu ! întări și el. Cine știe cum va fi scăpat din spitalul de nebuni...

— Din ce spital ? îl întrebară mai mulți.

Gligor abia acum își dăde seama ce vorbă-i ieșise din gură. Și, nevoind să dezvăluie nimic din ceea ce ținea închis în el ca într-un mormînt, zise :

— Numai dintr-un spital de nebuni a putut scăpa un om care vine la el acasă să se spînzure !

Notarul, la care trăsesse mai întîi Dumitru cînd venise în Vîrtopi, se apropie acum și el de mort.

— N-aș putea jura că-i el. Dar asămănare este.

— Dacă slujit la jandarmi înainte de război, trăbă să se găsească la el o tăbliță de tinichea cu numărul companiei, zise unul din jandarmi.

I-o găsiră pe bluza zdrențeroasă, pe dinlăuntru.

Era pe ea nu numai numărul companiei, ci și numele jandarmului, zgîriat acolo, în ungurește.

Acum, nimeni nu se mai putea îndoi.

Oamenii începură cu bănuielile cum a ajuns Dumitru Bogdan aici, și să se spînzure, și ce rost aveau bureții din traistă.

Dar singurul om care ar fi putut da lămuriri, Gligor Albu, tăcea ca mormîntul.

Satul întreg se perindă să-l vadă pe mort. Numai două femei nu fură văzute de nimeni : Veronica, măritată acum a doua oară, și Catarina, care cine știe pe unde era cu feciorul cu care fugise.

Pentru amîndouă jandarmul era mort demult.

1940 — 1945

FARAONII

În vara aceea de iulie, înaintea corturilor din tabără, focurile se stinseseră mai devreme. Cerul era greu de norii mari coborîseră, decuziua, pînă pe umerii dealurilor. Din cînd în cînd, fulgere vinete brăzdau noaptea din cer și de pe pămînt, luminînd pe-o clipă sălașurile taberei de corturari.

De cînd se stinseseră focurile, nimic nu mai arăta că aici, la o încrucișare de drumuri, în mijlocul cîmpului, era o aşezare provizorie a tribului nomad: căruțe cu enevile, corturi, cai, câni și o puzderie de puradei, asunși în zdrențele cu care i-au acoperit mamele, bunicile. Erau bărbați și femei de toate vîrstele. Cu copii cu tot,

se puteau socoti cam șapte suflete de o căruță. Și erau cincisprezece căruțe.

Tăbărâseră aici, pe hotarul unui sat de frontieră, venind din țara ungurească, din pusta nesfârșită dintre Dunăre și Tisa, de vreo cinci zile. Primăria le-a dat răgaz de zece zile pentru popas.

Pe ulițele satului nu fuseseră văzuți decît vreo trei cu căldările de aramă în spinare și vreo cîțiva ciurari. Două hărănci vînduseră cîteva cești de porțelan.

Oamenii se bucuraseră că nu au năpădit satul. Altedăți, din caravane de acestea, năvălea în sat toată suflarea și puneau mîna pe ce apucau. Erau tabere care se opreau aici o zi două, poate nici atît. Erau țigani mai săraci, mai zdrențeroși.

Corturarii de acum păreau a fi dintr-un neam mai ales, oameni cu meșteșugul lor. Cei care trecuseră prin sat erau bine îmbrăcați. Bărbații purtau bluze albastre cu nasturi albi-sclipitori — poate erau de argint. Femeile aveau rochii verzi, roșii sau în mai multe culori.

Cît ce se așezase tabăra, cîntecul ciocanelor pe ilaie se auzise pînă departe, răsunînd limpede în văzduh. Erau, pesemne, meșteri cu toții.

Dintre căruțe se deosebeau mai ales două, cu coviltirul nou, mari, largi, trase de cai voinici, de pe pusta ungurească.

Sătenii aflaseră puțin despre caravana asta. Cine putea ști de unde vin și unde se duc? Poate nici ei înșiși! Se știa numai că-s corturari mai înstăriți, meșteșugari; că între ei sînt bărbați frumoși și femei tinere și mai frumoase; că sînt bătrîni și bătrîne cu poveri de ani mulți în spate și o droaie de copii și de cîni.

De obicei cîntecul ciocanelor se auzea și după ce cădea însărarea. Dar în sara aceea de iulie încetase încă înainte de a se aprinde focurile sub ceaune pentru cină. Iar acum era întunerec și liniște grea peste corturi și căruțe. Se auzea ronțăitul cailor care pășteau prin apropiere, unii împiedecați în fiare, alții priponiți.

Văzduhul era apăsător, ca înainte de izbucnirea furtunii în zilele înăbușitoare de vară. Cîinii zăceau, cu limbile scoase, sub căruțe. Oamenii se frămîntau, neliniștiți, pe pămîntul gol, pe rogojini sau pe mantale rupte, să adoarmă.

★

Dușmănia între cei doi frunțași se iscase de multă vreme, se mărise și crescuse ani de zile, iar acum izbucnise ca flacăra pe care nu o mai pot ține tăciunii.

Țancu, ori Țanco — i se spunea și pe-un nume, și pe celalalt — era dintr-o viță veche de voivozi. Se însurase cu Salomia, fată din cel mai vechi și mai avut neam, cu mari tradiții în laie, încă de pe vremea cînd era voivod Țancu cel bătrîn. El avea să-i ia locul, și lui i se cuvenea să se însoare cu fata cea dintîi din trib. Nimeni nu se gîndise să le pună vreo piedecă. Era un lucru firesc. Era o tradiție.

La întoarcerea de la biserică — cei din neam mare se cununau și la biserică, — pe înnoptate, cineva descărcă cinci focuri de revolver asupra mirilor.

Nu peste mult se află că Dinu trăsesese. Mai tîrziu, cînd ajunsese voivod, mărturisi el însuși.

Țanco cel bătrîn fu arestat undeva prin Ungaria pentru falsificare de bani și-i fu ridicată toată averea aflată

în căruța de voivod : bani, salbe și lanțuri de argint și de aur, inele, cercei. Salomia abia putu ascunde ceva din zestrea ei. Noroc că Țanco tînărul își luase din bună vreme moștenirea și o pusese la un loc sigur. El era căsătorit abia de-un an cînd se întîmplă nenorocirea cu tată-său. Caravana, după arestarea căpeteniei, trebuia să plece în România. Dar fără voivod nu putea.

Pentru rușinea că Țanco cel bătrîn s-a lăsat prins și pentru că neamul i-a rămas sărac, tribul nomad nu alese — după tradiție — poruncitor în fruntea lui pe Țanco cel tînăr, ci pe Dinu.

Îndată ce se urcă în șa, Dinu-i porunci lui Țanco să-i dea lui pe Salomia. El a iubit-o și înainte, iar acum i se cuvine, și în temeiul șefiei, fata din neamul cel mai bun din laie. Unii îi țineau partea, alții spuneau că nevasta e a lui Țanco, și a lui trebuie să rămînă.

La început, Țanco nici nu-l luă în samă. Putea bate cinci ca Dinu : avea și revolver, și pumnal bine ascuțit.

Dar într-o noapte Dinu încercă să-i răpească nevasta, în fruntea unei cete de vreo zece inși. Se născu, în grabă, o încăierare, la care luă parte întreaga tabără, împărțită în două. Cei care țineau cu Dinu fură biruiți. Și multă vreme laia fu învrăjbită și înveninată cum e un stup de albine cînd intră în el un viespe.

Peste vreo jumătat' de an, Dinu încercă, într-o noapte, singur, să fure pe Salomia. Îl văzuse pe Țancu beat în sara aceea și se furișă ca un șarpe spre cortul lui.

Țiganul era beat într-adevăr și dormea greu, dar era trează Salomia, ori se trezi ușor. Nu se putea nici gîndi la Dinu, cum nu se gîndise în toată fetia ei : era și din neam mai puțin ales, și urît. Îl ghionti pe Țancu înainte de-a intra în cort Dinu. Omul sări mut, ca un

dulău de stîină asupra ursului, și-i puse o mîină în grumazi. Cu cealaltă îi vîrî în gură un cocoloș de zdrențe, apoi începu să-i care la pumni și, izbindu-l la pămînt, să-l calce cu picioarele. Plin de vîină, Dinu se ascunse cîteva zile. De-atunci nu mai cuteză să încerce furtul, și nici nu mai putu : Salomia, abia de șaisprezece ani, născu o fetiță, pe Rusalina.

Se însură acum și Dinu, dar mînia între cei doi frunțași nu se potoli. Țancu nu se putea împăca cu gîndul că altul e poruncitor peste laie ; iar Dinu nu putea uita pe Salomia, și de frumoasă, și pentru că era din neamul cel mai bun. Și el știa că nu poate să asigure urmașilor săi moștenirea șefiei dacă neamul Salomiei nu întră în neamul lui.

Trecură ani de mînie și dușmănie mocnită între cei doi.

Într-o vreme, Țancu se despărți de laie, urmat de vreo șapte căruțe. Voia să-l caute pe tatăl său : poate a ieșit din temniță, dacă mai era în viață. Umblau zvonuri că l-ar fi dus la ocnă, ba chiar că l-ar fi spînzurat, deoarece s-ar fi aflat la proces că ar fi săvîrșit, înainte cu mulți ani, un omor, cînd a furat și multe lucruri de argint. Dar nimeni nu putea jura pe nimic. Erau zvonuri, ca multe altele. Se putea să fie și alt țigan acela pe care l-au dus la ocnă ori l-au spînzurat, dacă zvonul ar fi fost adevărat.

Țancu se înapoie la matcă, urmat de cele șapte sălășuri de sub coviltirile căruțelor. Nu mai vorbea, nu mai întâlnea cu Dinu decît rareori, la adunări, la praznice mai mari.

Cu trecerea anilor, nemaiavînd nici o veste despre Țanco cel bătrîn, autoritatea lui Dinu începu să crească

în tabără. O întări și prin câteva isprăvi însemnate : câteva furturi, care îmbogățiră tabăra și mai ales averea conducătorului.

Într-o zi, Dinu îl opri în drum pe Țancu.

— Haida să uităm dușmănia din trecut ! Haida să ne încuscrim ! Dă-mi pe Rusalina pentru ficiorul meu.

— Ce, ești nebun ? răspunse Țancu ridicînd capul în vînt.

— Vei spune că-i prea tinăără, că n-a împlinit treisprezece ani. Dar fata-i mărișoară. Samănă leit cu mamă-sa. Dacă n-am avut-o eu pe Salomia, s-o aibă ficiorul meu pe fată-sa !

— Nici acum, nici peste o sută de ani ! răspunse Țancu tulburat, și mîna lui pipăi cuțitul din teacă. Cu neamul tău nu se va amesteca neamul nostru !

Cînd auzi Salomia de propunerea lui Dinu, își ieși din minți.

— Nici acum, nici peste o sută de ani, zise și ea, mai bine o sugrum !

Din ziua aceea Dinu nu mai vorbi cu Țancu, dar îi trimitea des ștafete dintre bătrînii taberei.

— Dă-o, Țancule, nu te mai împotrivi ! Azi Dinu e tare și mare. Mai toate corturile țin cu el.

— Dacă nu o dai de bunăvoie, într-o noapte o să ți-o fure. Spun că e nevoie de încuscrire pentru binele taberei.

Salomia sărea cu unghiile la ei.

— Să pieriți, blăstămaților ! Nu vă rușinați să cereți un amestec cu neamul acela ticălos ? V-ați uitat că-i neam străin, neam de pripas la noi, de care s-a milostivit moșul meu și moșul lui Țanco, voivodul de atunci, și l-au adăpostit ? Acum vrea să-și întărească

moștenirea ? Dar nu pupă el, ficiorul veneticului, obrazul Rusalinei ! Să vă fie rușine că vă faceți crainicii lui !

Cei din urmă pețitori trimiși de Dinu veniră în după-amiaza zilei aceleia din iulie.

— Dacă nu i-o dați, la noapte tăbărăsc toți bărbații asupra voastră, v-o iau cu puterea și o cunună cu Ilie.

Ilie era feciorul lui Dinu. De data asta pețitorii nu erau dintre bătrâni, ci bărbați de vîrsta lui Țancu.

Acesta începu să răcnească și să-i brăzdeze cu cuțitul.

Oamenii fugiră. Vestea se lăți ca fulgerul, și tabăra se umplu de neliniște grea.

Toți erau siguri că la noapte Dinu o va răpi pe Rusalina. Unii, cei mai mulți, erau gata să-i dea ajutor. Dar nu toată tabăra era cu el.

*

...Frămîntarea asta și, poate, teama de vremea tare care era gata să se prăbușească alungau somnul de la ochii faraonilor în noaptea aceea înăbușitoare de la sfîrșitul lui iulie.

Bănuiau și Țancu, și nevastă-sa, și fata că în noaptea asta Dinu o să încerce răpirea.

Cît ce căzuseră umbrele însărării, un nepot fusese trimis s-aducă de la pășune caii, să le pună șaua și să-i priponească la un loc anumit, nu departe de tabără. Cînd începură fulgerele, Țancu scoase din căruță, dintr-o ladă ferecată, o desagă de piele, trei traiste vechi, tot de piele, și, strecurîndu-se prin noapte, le legă de

șaua unui cal. De cealaltă legă o desagă adusă de Rusalina.

— Nu te mai miști de-aici. Când vei auzi că se apropie larma, sări pe-un cal, ia-l de frâu pe celalalt și pornește tot spre răsărit. După două ceasuri de fugă, ne vei aștepta. Și dacă pînă dimineța nu venim, eu și mumă-ta, du-te cu Dumnezeu, tot înainte, tot spre răsărit. Întreabă de orașul Lugoj, și acolo întreabă de Mina fierarul. E o rubedenie mai depărtată dinspre moșul.

Țancu pieri în noapte. Pe drum îl izbiră întîii picuri grei. Fulgerele îl orbeau. Când ajunse la sălaș, cerul începu să se prăbușească : tunetele bubuiau unul după altul.

El aștepta în ușa cortului, cu revolverul încărcat ; Salomia, la spatele lui, mai ținea două în mînă. Din șerparul lat se vedea mînerul cuțitului. Avea unul și în tureacul cizmei.

Nu așteptă mult. La lumina unui fulger zări dușmanii apropiindu-se în patru brînci. Era și Dinu între ei ? Așa-i păru. Slobozi revolverul. Auzi un vaier, apoi tunetul astupă orice alt zgomot.

De la dreapta, de la stînga, se apropiau alții. Trase din nou. Alte vaiere. Veneau tot mai mulți. După ce goli pistoalele, săriră cu cuțitele, și el, și Salomia.

Deodată se auziră țipete, urlete.

— Nu te lăsa, Țancule ! Sîntem aici și noi. Nu te da tîlharilor !

Apoi nimeni nu mai știu ce se petrece în noaptea aceea sîngeroasă. Țiganii se încăierară între ei. Fiecare vedea în celalalt un dușman. Nimeni nu mai știa cine-i cu Dinu și cine-i cu Țancu. Noaptea îi orbea. Numai

la lumina fulgerelor se vedeau grupuri încăierate și înșingurate. Unii gemeau pe jos.

Cu trei răni în coaste, Țancu desfăcu, trăgînd din toate puterile, pe Salomia dintr-o încăierare și o luă la fugă. Erau încrestați cu cuțitele, și el, și femeia.

Pe fată o aflară lîngă caii priponiți. Ea așteptase, după porunca tatălui său, să se apropie larma. Dar larma vuia încă și acum deasupra taberei.

Salomia încălecă pe un cal. Țancu pe celalalt, și porniră în galop în noapte.

Bătaia dură, în tabără, pînă în zori. Numai atunci băgară de samă țiganii că era bătaia orbilor : se țineau încăierați cei din aceeași partidă.

Nu mai avură vreme să se gîndească unde va fi Țancu cu femeia și fata. Nici Dinu nu se mai gîndi : în tabără erau doi morți și vreo șapte răniți mai greu.

Îi aruncară în grabă în căruțe, îi acoperiră cu zdrențe, strînseră tot calabalîcul, prinseră caii și, pe la răsăritul soarelui, caravana porni.

Fiind în apropiere o încrucișare de drumuri, în curînd se află de plecarea taberei. Oameni curioși meraseră să vadă batiștea, urmele focurilor. Descoperiră în multe locuri pete mari de sînge.

Peste două zile, o patrulă de jandarmi plecă în căutarea faraonilor. Poate au ucis pe cineva ! Pe cine ? De-ai lor, sau vreun străin ?

În zorii zilei, se apropiau și cei trei călăreți de un sat.

— Rămînem aici, ori mergem mai departe ? întrebă Salomia.

— Rămînem ! Să nu le pierdem urma. Ai văzut cum ne-au mințit ticăloșii de pețitori ? Ai văzut că sînt încă mulți cu noi și împotriva lui Dinu ? Cine știe ? Poate de-aici îi va veni răsturnarea ! Să nu le pierdem urma !

Mai galopară un timp. Satul se vedea bine.

Deodată Țancu opri calul.

— Nu ! Vom merge mai departe ! zise el. Tabăra nu va rămîne la răscrucea aceea de drumuri. După sîngele vărsat, va pleca în grabă.

Mai erau și alte gînduri care îl abătura pe Țancu din drum. Nu se puteau opri într-un sat, așa cum erau. Jandarmeria caută de bună samă pe fugari.

După două zile de mers peste cîmpuri, înconjurînd satele, ajunseră la un orășel pe care Țancu îl cunoștea din drumurile din trecut ale caravanei, pe cînd tatăl său era conducătorul. Își aducea aminte de o casă, la marginea orășelului, unde fusese găzduit odată, cu bătrînul, la un țigan avut, negustor de porci, unul Miloș.

Omul îl recunoscuse îndată. Dar îi dădu sălaș cu oarecare îngrijorare. Zvonurile despre bătaia aceea din tabăra corturilor merseseră pînă departe. Căruțele fuseseră oprite de jandarmi și puse în tabără la marginea unui sat.

Cercetările începuseră îndată și fuseseră aflați, între zdrențe și fîn, cei doi morți. Dintre răniți muriseră trei pe drum. La interogator, toți mărturisiseră că ucigașul e cel dispărut, Țancu. Ba unii se juraseră că și Salomia a dat cu cuțitul. Unde erau fugarii ? Nimeni nu știa, dar căruța lor fusese adusă fără cai, legată de alta.

Toată gloata a fost închisă. Cercetările urmaseră în fața tribunalului. În aceeași vreme erau căutați și fugarii.

Iată pentru ce Miloș îl primi cu îngrijorare. Apoi se interesă de bătrîn.

— A murit, răspunse Țancu.

Nu putea să-i spună adevărul. Omul acesta ținuse mult la bătrîn și, de cîteva ori, îi fusese de ajutor.

— Pîn-a stăpînit el, nu știu să se fi întîmplat o astfel de nenorocire în tabără.

Femeile se culcară, dar cei doi bărbați sfătuiră pînă tîrziu, la lampa stinsă.

Țancu își deschise inima înaintea lui Miloș. Simțea că-i scade încrederea în viitor. Dacă au fost descoperiți morții, dacă el e pus sub urmărire drept ucigaș, nu putea decît să-și piardă urma pentru o vreme. Și avea nevoie de un sfat prietenesc.

Povesti lui Miloș pricina bătăii din tabără și a fugii lui. Numai despre bătrîn nu spuse mai multe.

— Hm ! Te-au scos din drepturile tale, și ticălosul acela a mai vrut să-ți răpească și fata ? El trebuia să cadă de glonț sau de cuțit !

Ascultînd povestirea lui Țancu, în Miloș se deșteptau moșteniri străbune : un moș al lui s-a răzlețit, pe vremuri, tot dintr-o laie de corturari, și tot din pricina unei prigoane.

— Dacă sameni bătrînului, nu-l poți ierta pe ticălosul acela ! Dar, deocamdată, nu-i nimic de făcut, decît să-ți pierzi urma, să te ascunzi. Aici nu, vezi bine, aici nu se poate ! E prea aproape de satul unde-i tabăra. Veți lua trenul și veți merge pînă în inima țării. Apoi o să mă înștiințezi unde sînteți, să-ți pot trimite vești. O să mă îngrijesc eu să pornească niște zvonuri. Eu, să-ști,

am drumuri multe. O să se audă, de-o pildă, și la judecată, că voi, fugarii, ați încercat în noaptea aceea să treceți călări Tisa, dar că râul vuia cu valuri mari și v-ați înecat. Poate voi afla niște martori care să jure că v-au văzut în Ungaria când vă duceau jandarmii în temniță.

— Dar ce mă fac cu caii ? întrebă Țancu.

— Caii îi vindem, nici nu mai poate fi vorba. Cu ei nu te-ai putea ascunde nicăiri. Ai bani ?

Țancu înclină din cap.

— Dacă n-ai avea, ți i-aș plăti eu acum. Dacă ai, să vii aici peste o lună de zile. O să luăm preț bun pe cai.

Dimineața, Miloș le aduse o păreche de desagi răi și haine rele. Trebuiau să le schimbe pe cele bune, cu care erau îmbrăcați.

Abia atunci se văzură petele de sânge pe cămașa și hainele lui Țancu. Rănile în coaste nu fuseseră adânci. Sângele nu mai curgea. Numai zgîrieturile de cuțit de pe fața țiganului și a nevestei puteau da de bănuț.

Miloș rămase cu ochii la fată, la Rusalina, îmbrăcată acum într-o rochie ruptă.

— Pagubă că n-am un ficior... oftă el. Nu-i mirare că s-a făcut moarte de om pentru asemenea fată. Și e încă numai o copilă... Câți ani ?

— Împlinește la Sînpetru treisprezece, răspunse Salomia, învăluindu-și copila într-o privire de dragoste pătimașă.

— Ascultă, Miloș, zise Țancu la despărțire. Șăile să nu le vinzi, nici frâiele. Sînt țintuite în argint. Sînt moștenire de la tata. Poate voi mai avea nevoie de ele.

II

Satul Vlădeni e așezat într-o vale, între dealuri rod-nice, și de grâu, și de vin. Sat cu case de piatră, cu oameni gospodari, cu două biserici, cu două neamuri de țigani : «cei din sus», la capătul de răsărit al satului, și «cei din jos», la capătul de la apus.

Cei dintâi erau mai puțini, vreo zece familii, toți fierari și potcovari. Țigănia de la apus număra peste cincizeci de bordeie : vara erau zilieri la rumâni, iarna trăiau din împrumuturi de bucate luate de la gospodari pentru munca de vară și din cerșit în sat, ba hărăncile mai făceau și un fel de negoț cu arnici, cu ace, și în Vlădeni, și în satele vecine.

Țigănia din sus se deosebea de cea din jos nu numai ca mărime, dar și ca înfățișare. Țiganii din sus aveau case de lemn, bulgărite și văruițe. În cea de jos erau numai bordeie. Nici locuitorii lor nu prea sămănau. Cei din sus erau oameni mai înalți, de-un brunet-palid ; cei din jos erau mijlocii de statură și negri ca ceaunul.

După port, pe cei din sus nu-i prea puteai deosebi de rumâni, mai ales duminica și la praznice : cămeși albe, cioareci de pânură sau de pânză — după anotimpuri, — pieptare albe «înfundate». Cei din jos se îmbrăcau cum dădea Dumnezeu, în toate tărcăturile, în ce căpătau de la oameni.

Într-o dimineată pe la sfârșitul lui august, în țigănia de din jos se porni larmă mare. Se treziră cu trei străini : un bărbat, o femeie tânără și o fetiță. Bărbatul era subțire, înalt, cu părul în valuri pe spate, cu fața palidă și cu urme de tăieturi. Era îmbrăcat cu pantaloni

negri, peteciți, strînși pe picior, ca cei militărești. Cămașa era murdară, sfîrtecată. Dar șerparul era lat, bun și era ținut cu nasturi sclipitori, poate de argint.

Femeia era de aceeași înălțime cu bărbatul. Sub zdrențele cu care era îmbrăcată, se ghicea trupul subțire, mlădios ca o trestie. Ochii mari, negri, luminau aprins, cu priviri tari, ca pentru deochi. Era mai palidă la față ca bărbatul.

Fetița era leită mamă-sa, dar era încă gingașă ca o jucărie. În obrajii mici, sub fruntea palidă, ochii ei mari, lunguiți, ardeau parcă nefiresc.

Cine erau ? De unde veneau ? Cu ce gânduri ?

Țigănimea de din jos se frămînta și nu cuteza să se apropie nici unul de străini.

Ei ședeau și se încălzeau la soare, pe muchea unui delușor, la marginea țigăniei. Păreau osteniți de drum. Priveau triști, drept înainte, ca în mari depărtări. Părea că nu văd și nu aud nimic.

Și, pe mai departe de ei, se perindă toată țigănimea să-i vadă. Uitară să dea la porci, și godacii începură să guște în cotețe.

— Sînt din vreo laie de corturari, ziceau unii.

— Se vor fi rătăcit, ori poate așteaptă aici căruțele.

— Trăbă c-au scăpat dintr-o încăierare ! N-ați văzut cît sînt de zgîriați pe obraji ?

— Dumnezeu știe ! Dar par nenorociți.

— Ai văzut șerparul ? E de corturar bogat, e ținut cu nasturi de argint.

— E un neam frumos de oameni.

— Femeia are ochi de vrăjitoare.

Înainte bordeielor larma creștea. Părerile împărțite despre străini iscară și cîteva certuri.

Străinii ședeau nemișcați și se prăjeau la soare. De la o vreme, femeia desfăcu din desagă o legătură cu demîncare. Abia îmbucară de cîteva ori, și ochii lor iar se pironiră în depărtări.

Ziua întreagă stătură nemișcați, ca și cînd ar fi înlemnit acolo. Puține vorbe schimbă.

Bărbații și femeile din țigănie, după ce-și hrăniră codacii, plecară la lucru pe la oameni. Nu mai rămaseră decît puradeii și cîteva bătrîne neputincioase, cîtiva bătrîni gîrboviți, care ședeau pe podmoalele din jurul hordeielor, cu pipele roșii, de pămînt ars, în gură.

Copiii se apropiau în grupuri de străini, apoi, deodată, se întorceau speriați, fugind de le sfîrșiau tălpile. Erau aproape goi, în cămășuțe spintecate, murdare.

Pe însărate, Țancu zise :

— Aici vom rămîne.

Femeia oftă :

— N-avem nici un adăpost ; n-avem straie, n-avem scule ! Parcă ne-a luat Dumnezeu mințile. În loc să plecăm cu căruța, cu tot ce avem, am plecat călări.

— Cum puteam pleca cu căruța fără să prindă de veste tabăra ? Și cum ne-am fi pierdut urma dacă o luam cu noi ? N-a trebuit să ne despărțim și de cai ?

— Mai aveam dăsași. Puteam aduna în ei multe lucruri din căruță. Dar parcă ne-a luat Dumnezeu mințile.

— Nu trebuia să fugim ! Trebuia să rămînem cu ei, și deodată copila.

— Tu știi că pentru tine am fugit, răspunse tatăl. Ai fi dorit să ajungi pe mîna lui Ilie, să te măriți cu el ?

Ochii copilei se aprinseră și privi cu ură la părinți.

— Nu m-aș fi măritat cu el !

— Dar te-ar fi luat cu puterea !

Copila duse mîna la sîn și făcu să sclipească, în razele soarelui ce apunea, vîrfurile ascuțite ale unui jungher.

— Ce treabă ar fi avut cuțitul ăsta ? întrebă ea cu ochii mari, negri, înflăcărați.

Mamă-sa o îmbrățișă și o sărută.

Noaptea dormiră într-un bordei. Dimineața voiră să-și facă și ei unul. Dar n-aveau unelte de săpat, n-aveau lemne, n-aveau scînduri, n-aveau paie de acoperit.

Cît ce înțeleseră faraonii dorința lor, trecu ca o flacără prin țigănie. Unii aduceau hîrlete, alții sape și tîrnăcoape, alții bucăți de grinzi și caferi.

Toată lumea se îmbulzi să le ajute. În patru zile bordeiul era gata. Țancu dădu bani pentru scînduri, pentru ușa, pentru fereastră, și țiganii cumpărară din sat materialul pe care nu-l aveau ei. Au cumpărat și paie proaspete, de la îmblătitul din vară, căci cele ce le aveau ei erau vechi și afumate.

Plecară apoi toți trei, cu o căruță din sat, în orășelul cel mai apropiat și se întoarseră cu ea încărcată : două paturi, o masă, cîteva scaune și mărunțișuri de care aveau nevoie.

Faraonii erau acum și mai încredințați că străinii sînt avuți, sînt din neam mare, și sfiala față de ei creșcu.

Nu se mirau că afară de numele lor nimic nu mai aflară de la ei. Erau mîndri că-și făcuseră bordei alături de ei și fericiți că le ajutaseră. Se uitau la străini cu respect, iar la copilă, la Rusalina, ca la o stea căzută din cer. Niciodată nu se prăsiseră în țigănia lor o fată ca asta ! Erau mîndri de frumusețea și gingășia ei și simțeau de pe acum că ar face moarte de om pentru ea, dac-ar ajunge în primejdie.

După cîteva zile, în urechile Rusalinei străluceau doi cercei care își luau vederile. Și, deodată, respectul față de străini se îndoi. O mută admirație le încălzea inimile, și hăteau cu putere sub zdrențele de pe trup. Se simteau cu toții mai sălțați de la pămînt, mai mîndri.

Iată că și din neamul lor se pot ridica oameni deosebiți ! Poate sînt os de voivozi ! Vezi bine ! Cum nu s-au glîndit de mai demult ? Nu se poartă toți trei drepți, cu capul sus, cu privirile slobode și mîndre ? Nu avea bărbatul șerpar bătut în bănuței de argint ? Într-o duminică Rusalina purtă și o salbă de bani de argint, în care strălucea soarele. De atunci țigani de din jos nu ar mai fi schimbat cu cei de sus. Li se părea că a sosit în țigănie un neam împărătesc.

Din două în două săptămîni Tancu pleca de-acasă. Se ducea pînă departe, la prietenul vechi al tatălui său, Mina, fierarul din Lugoj, după știri. Pe aici își aveau drumul multe caravane de corturari, încă din vremea de demult. Bătrînul îi făgădui să știricească, să fie cu ochii în patru, poate va afla ce s-a ales din laia lui Tancu.

În sat, în Vlădeni, nu ajunsese nici o știre despre hătaia din tabără, nici despre judecata lăieșilor. Satul era departe, în inima țării, și nenorocirea aceea se petrecea la graniță, către țara ungurească.

La o lună, Tancu nu mai trimise nici o veste lui Miloș, ci se urcă în tren și se duse la el. Nu atît pentru banii de pe cai, cît mai mult să afle noutățile care îl frămîntau zi și noapte.

Miloș vînduse caii, cu destule greutăți, fiindcă nu avea hîrtii. Îi vînduse unui geambaș, cu un preț mai sczut decît erau vrednici.

Țancu puse banii în șerpar, fără să-i pese. Mai avea încă bani destui.

Ce știa mai nou Miloș? Judecata nu se isprăvisese. Oamenii erau ținuți încă în închisoare. Ce s-a ales de căruțe, de tabără, de copii și de cîni? Nu știa nimic.

Chiar la urmă, cînd să plece, îi spuse :

— Te-au căutat și pe-aici !

— La tine ?

— Chiar la mine nu ! Dar prin țigănie, prin sat. Și încă atunci, îndată, a doua zi după ce ați plecat. Dracu-i știe pe jandarmi cum ți-au luat urma...

— Plouase în noaptea aceea. Se vor fi luat după urmele cailor peste cîmpuri.

— Ai făcut bine că m-ai ascultat și ați mas înlăuntrul țării. Fii cu răbdare și așteaptă. Nu-i bine să te plimbi prin țară. Te caută mereu. Pentru ce nu mi-ai trimis adresa în loc să vii tu ?

Țancu gemu.

— Nu mai pot aștepta ! Nu mai pot trăi departe de ai mei !

— Hm ! făcu Miloș, la asta trebuia să te gîndești de la început. Trebuia însă să-ți mîntui fata. Acuma trăbă să stai ascuns în pămînt și-n piatră sacă vrun an doi.

— Vrun an doi ? ! E cu neputință !

— Dacă nu, poți ajunge repede unde nu dorești : în spînzurătoare. Trăbă să știi că lîngă cortul tău au aflat jandarmii trei pistoale descărcate proaspăt. Iar unul din morți era găurit de gloanțe. Era omul de încredere al lui Dinu. În oraș se vorbesc multe. Judecătorii care pun întrebări bărbaților și femeilor nu tac din gură. Nimeni n-a descărcat vro armă în noaptea aceea, după spusa tuturor, decît de lîngă cortul tău.

Țancu se gîndi. Într-adevăr, nici el nu auzise alte împușcături.

— Apoi ceea ce apasă greu asupra ta e împrejurarea că toți au fost de față cînd i-au oprit jandarmii — vii, morți ori răniți, — numai tu și cu femeile lipsești. Judecătorii mai întrebă : Pentru ce n-au fugit și alții dacă și alții sînt ucigași ? Deși ceilalți morți sînt junghiați, nu împușcați. Ori poate i-ai înjunghiat tu pe toți, Țancule ?

Miloș îl privi cercetător și cu un fel de admirație.

— Nu știu. Se poate ! Dar în întunerecul acela ce puteam vedea ? Ce puteam ști ? Cînd îți sar cu zecile pe cap, mai poți număra loviturile ? Dacă i-am ucis eu, mă căiesc și îmi pare rău. Nu pe ei voiam să-i omor. Iar cînele pe care am vrut mi-a scăpat. Întîi a voit să-mi ia mireasa, a împușcat din leș noaptea după noi, cînd ne întorceam de la cununie. Acum a voit să-mi răpească fata pentru mucosul ăla de ficioru-său, un urît și un nătăflete să-i pui din trecere piedecă și nici să nu te uiți la el. Să mi-o pîngărească cu neamul lui !

— Zadarnică e acum mînia, Țancule.

— Ba nu-i zadarnică ! E viața mea ! Cînd nu mă gîndesc la răzbunare, nu mai sînt viu. Sînt o mortăciune. Numai de nu l-ar judeca la temniță pe viață, ori la spînzurătoare ! El m-a răzlețit de ceata mea, după ce mai întîi mi-a furat moștenirea cea după lege. De-ar scăpa cu viață, ca să nu mai scape viu de mîna mea !

— Te liniștește, Țancule, vorbi înviorat Miloș. Știu eu ce sînge fierbe-n tine. Dar acum trăbă să lucrezi cu mîntea, nu cu inima.

— Dar știi tu că nu mai pot sta pe loc, că-mi vine nebunie ? Mi-am făcut un bordei... Ce-aș putea face eu

în el decît să putrezesc ? Dar nu vreau să mor pînă nu dau față cu dușmanul ! În noaptea aceea credeam că el se va năpusti mai întîi asupra mea, cum s-ar fi căzut, el, ori ficiorul lui. Dar au împins pe alții înainte ! Se poate ca eu să-i fi rănit de moarte pe oamenii aceia nevinovați. Să port blăstămul lor și al copiilor lor !

Țancu-i făgădui totuși că, la Miloș, aici, în apropierea orașului unde se face judecata, nu va mai veni în curînd.

— Nu așa ! Nu vei mai veni pînă-ți voi trimite eu vorbă.

— Fie și așa ! Dar pe Dinu să știi că-l împușc ca pe un cîne, de la spate, cînd nici nu va gîndi. Nu-i vrednic de altă moarte ! Ce s-a ales de mine ? Iată, un dezrădăcinat din neamul meu !

— Dar dacă-l condamnă la închisoare pe viață ?

— O să ajung eu și în temniță !

— Și dacă-l spînzură ?

Țancu rămase cu gura căscată.

— Nu-l spînzură ! Un glas îmi spune mereu că-l mai întîlnesc încă.

Țancu se ținu de cuvînt. Nu mai veni pe la Miloș. Dar, în schimb, nu treceau două săptămîni și se ducea pe la Mina, fierarul cel bătrîn din Lugoj.

— De, tabere mai mici, două-trei căruțe, pînă la cinci, au mai trecut pe-aici, nu zic ba. Trec mereu, că pe aici li-e drumul. Dar nu-s oamenii pe care îi cauți tu.

Așa-i spunea aproape de fiecare dată fierarul cel bătrîn.

De la corturarii care treceau el află frînturi din povestea celor petrecute în tabăra cea mare. Caravana aceea era cunoscută de toți nomazii care cutrierau

știrile din centrul Europei și cunoșteau mai multe limbi. Pe Țanco cel bătrîn îl cunoscuseră mai mulți, unii în Serbia, alții în Ungaria, alții în România. Erau unele judecăți în taberele mai mici care nu se sfîrșeau decît în judecata lui Țanco acela.

Dar ce știau aceste cete răzlețe? Îi mai spuneau că s-a isprăvit judecata și că Dinu a fost spînzurat. Că laia a plecat mai departe, cu alt conducător. Alții, că tabăra s-a rupt în două și că au plecat pe drumuri potrivnice. Alții, că sînt încă toți la închisoare.

Ba se aflau unii care spuneau că au fost expulzați cu toții în Ungaria, de unde au venit, după ce li s-au luat căruțele, caii și întreaga avere.

Era hotărît lucru pentru Țancu că drumeții aceștia nu știau nimic. Informații mai apropiate de adevăr nu-i putea da decît Miloș. El era mai aproape de locul celor petrecute. Dar se jurase înaintea lui Miloș să nu mai meargă la el pînă nu-i va trimite vorbă.

Dar vorba asta nu mai venea. Trecură toamna, iarna și primăvara, și de la negustorul cel de porci nici o veste.

În vremea asta Țancu, cu toate drumurile lui la Mina, nu mai avea o clipă de odihnă. Știrile cu care venea păreau că-l mai stîmpără o vreme, apoi iar începea să fiarbă, să ardă mocnit. Trebuia să facă ceva pentru a-i trece vremea. Slăbise, se făcuse și mai palid, și ochii începuseră să-i ardă fosforescent, ca la un strigoi. Nevasta nu-i era de nici un ajutor. De cîte ori i se opreau ochii asupra ei, își aducea aminte de toate. Pentru ea suferea, și simțea c-o iubește tot mai pătimaș.

Da, trebuia s-o așeze în cinstea cîi se cuvenea! El era moștenitorul de drept al voievoziei, pe ea i-o dăduseră

soție pentru acest lucru... dacă nu s-ar fi întâmplat nenorocirea aceea cu tată-său ! Pe Dinu l-ar fi înlăturat el repede dacă nu ar fi fost umilit și micșorat de pățania tatălui său. Dacă nu ar fi scăzut în ochii taberei...

Iată, nu s-a întrebat niciodată : cum de-a alunecat tată-său la falsificare de bani ? Și mai ales : cum s-a lăsat să fie prins ? În obida și nenorocirea lui de moștenitor, nu avusese vreme să se gândească la asta.

Dar acum avea prea multă ! Cu ziua de cap nu lucra nimic. Bani avea încă destui. Apoi unde și cu ce ar fi lucrat ? Nu avea scule, nu avea material pentru lucru.

Astfel îl băteau gândurile, și uneori îi venea să-l blăstăme pe tată-său.

...Și iată că din negura anilor, din amintirile copilăriei, i se limpezi în minte o dimineată în cortul lor. Trăia pe atunci maică-sa. Tată-său, decusară, nu fusese acasă. Adormise fără el, iar în zorii zilei se trezise într-o ceartă, pe cuțite, între părinții lui. Își mai aducea aminte și acum înfruntările înfuriate ale mamei sale și cum sărea, cu ghearele, să-i sfîșie obraji : «Iar ai fost la ea ! Nu minți, cîne bătrîn ! Iar ai fost ! Unde sînt cele două părechi de cercei din punga cea roșie ? Unde sînt cei trei galbeni ? I-ai dus ei, porc bătrîn ce ești ! Furi cortul tău și duci nerușinatei aceleia ! Cu ce te-a legat ? Cu ce te-a fermecat ? Dacă ar fi mai tinără și mai frumoasă decît mine, n-aș zice nimic !»

Auza limpede înfruntările învenimate ale mamei sale.

...Oare pentru femeia aceea va fi falsificat bani tată-său ? Ce alta ar fi putut să-l scoată din minți ? Nu avea bani destui ? N-avea inele și cercei de aur cu pietre prețioase ? Nu era avut ? Pentru ce lăcomea la bani falsificați ?

Țancu își aduse aminte că uneori se întâmpla ca vreun meșter făurar din tabără să se îndeletnicească cu astfel de meserie, dar n-a auzit să se fi întâmplat vreodată ca însuși voivodul să alunece pînă acolo. Nu a bătut chiar tată-său pe un șetrar cu biciul de curele muiat în saramură, pe pielea goală, pentru o astfel de blăstămăție ?

Da, așa trebuia să fie ! Pentru femeia aceea a căzut conducerea neamului lor în tabără, pentru ea a ajuns bătrînul la muncă silnică pe viață, ori poate la spînzurătoare. Pentru ea va fi murit maică-sa așa de tînără !

El își aducea aminte că maică-sa a tot slăbit și că a mușit ca pămîntul în vremea din urmă. Nu-i mai răspundea nici lui. Avusese totdeauna credința că mamă-sa a murit nenorocită.

Dar gîndurile și frămîntările nu-i ajutau lui Țancu la nimic. Cu atît mai puțin la scurgerea vremii. Zilele erau nesfîrșite, și nopțile înveninate.

Nu mai venea nici o ștafetă de la Miloș.

În gură de vară, prin iunie, într-o dimineată, Țancu zise :

— Trăbă să fac ceva ! Trăbă să mă apuc de lucru. Altfel mi-e frică să nu înnebunesc.

— E greu și pentru mine și pentru fată, dar încă pentru tine ! Nu ai mai aflat nimic ?

— Nimic. Mina bătrînul nu știe decît zvonurile ce umblă. Dar am încredere în Miloș. El l-a ajutat și pe tata. Nu mai pot sta însă cu brațele încrucișate. Trăbă să mă apuc de lucru !

— N-ai făuriște, n-ai unelte ! zise cu sfială femeia.

— Mai am încă bani. Îmi voi cumpăra. Îmi voi ridica și o baracă de făuriște.

În două săptămîni făuriștea fu instalată aici, lîngă bordei. Țancu se mai luminează la față. Cumpără material și începuse să bată căldări de aramă. Dar nu se ferea să potcovească și un cal, să ferece o roată, să ascutească un fier de plug.

Sătenii auziră că țiganul din capul satului din jos e meșter mare. Că-i întrece pe toți fierarii din sat. Întîi veniră cu din lucru locuitori din apropiere, apoi de pe toate ulițele satului.

Cîntecul ciocanului răsuna în fierăria lui Țancu din zori pînă sara tîrziu.

III

Țiganii din sălașul din capul din jos al satului se mirară și, la început, parcă se descurajară. Cum, își ziceau ei, omul ăsta, pe care îl crezuseră din neam mare, nu-i mai mult decît unul din capul satului din sus? E un meșter faur și atîta tot? Adevărat, mai bun ca ceilalți, mai priceput, știa face și căldări, și sfeșnice de aramă, și alte scule, dar atîta tot? Poate și-a isprăvit banii? Adevărat că la asta nu se gîndiseră pînă acum. Erau de aproape un an în sat, și nimeni nu i-a văzut lucrînd, nici pe el, nici pe nevastă, nici pe fată. Ba ele tot mai coseau uneori, la soare, în ușa bordeiului.

Nimbul din jurul străinilor începuse să se destrame și, în aceeași vreme, faraonii simțiră că distanța dintre ei și străini s-a scurtat. Începură să îndrăznească a se apropia de ei și a le vorbi.

Cu cît treceau zilele de cînd începuse să lucreze, cu atît Tancu simțea cum îi revine încrederea în sine, curajul, pofta de viață. Mai înainte se hrănea cu nimica toată. Acum mîncea cu o foame de lup și bea cîte un sfert de rachiu la zi. Fața și ochii i se luminaseră.

Și, într-o după-amiază, cum bătea cu ciocanul fierul înroșit, în vreme ce nevasta și fata coseau înaintea barăcii, un zîmbet îi flutură pe buze. De la nenorocirea cu tatăl său era întîiul zîmbet.

Nevasta, care mai mult era cu ochii la el decît cosea, simți un junghi de fericire, sări de la locul ei și, din cîteva salturi, fu lîngă bărbat, îmbrățișîndu-i grumazii cu brațele.

— Ioane, Ionașe, sufletul meu !

— Stăi, că mă înăbuși, nebuno, zise vesel bărbatul.

Continuă să lucreze și, în grabă, începu un cîntec cadențat după bătaia ciocanului.

Fata, Rusalina, de-afară, rămase împietrită, cu răsuflarea oprită. Tatăl său cînta frumos, și nu-și mai aducea aminte de cînd nu-l mai auzise. Simți cum o căldură dulce îi inundă întreg trupul, pornind de la inimă. Se opri din cusut și ascultă. Dar iată că și mamă-sa pune mîna pe un ciocan și începe să izbească în fierul înroșit, alternativ cu tatăl său, și glasul ei se amestecă cu al bărbatului.

Ce cîntau ? Melodia-i era prea cunoscută Rusalinei. Dar acum nu auzea cuvintele. Cuvintele se topeau pentru urechea ei, pentru inima ei, în melodia aceea. Mai văzuse ea, mică, pe părinții ei lucrînd amîndoi la ilău și înfrășindu-și cîntecul. Dar acum nici nu se gîndea, nici nu dorea să înțeleagă cuvintele, să le prindă. Avea senzația unei mulțumiri, a unei fericiri care nu se mai

apropiase de ea de multă vreme. I se ridicase de pe piept o lespede grea, care n-o mai părăsise de cînd plecase de la cort și care o înăbușea ziua și noaptea. Îi părea că fusese într-o prinsoare întunecată și acum era slo-bodă : bucuria părinților îi lumina sufletul.

Fără să-și dea sama ce face, puse cusătura la o parte, intra în făuriște, luă și ea un ciocan în mînă și începu să izbească în fierul înroșit. Și îndată glasul ei fraged se contopi cu al părinților. Cuvintele melodiei îi veniră de la sine pe limbă :

Haidați, șapte frați,
Din ciocane dați !
Bateți pe ilău
Cu ciocanul greu,
Bateți pe ilaie,
Tot scînteii să saie
S-alunge dușmani
Peste mări și ani,
Peste smîrcuri rele,
Să se-nece-n ele !
Piară-le sămînța,
Vița porolița !
Toți dușmanii mei,
Între devla-n ei :
În pustii să-i poarte,
Flămînzi pîn' la moarte !

Haidați, șapte frați,
Din ciocane dați !
Dați și zi și noapte,
Pînă-n miazănoapte.
Ziua-i zi

Și noaptea-i noapte,
Cine poate
Facă zi din miez de noapte !
Strălucească
Și țîșnească
Iuți scînteii
S-alunge zmeii !
Pînă la cer
Suie stingher
Cîntec de fier !
Țiuie toate
Pînă la moarte :
S-alunge din lume
Dușman-al cui nume
Nu se poate spune :
Balaur urît
Iesă din mormînt,
N-are nas, ci rît.
Urîciunea lumii,
Bărbățelul ciumii !

Haidați, șapte frați,
Din ciocane dați,
Departe-alungați
Umbra de strigoi,
N-are loc la noi !
Locul l-a greșit
Și a nimerit
La neam de clăcași,
Țigani băștinași
Cari ne-au dat sălaș.
Meargă la șătrari,

Lăieși corturari,
Unde stăpînește
Și se învîrtește
Cuțit ucigaș,
Bun pentru vrăjmaș !
Noi sîntem fierari,
Sîntem meșteri mari,
Din baroase dăm,
Fierul frămîntăm.
De-l vom înroși,
Iute te-om pîrli
Și te-om potcovi —
Potcoave de foc,
Să nu ai noroc,
Dușman nempăcat,
Drac împelițat,
Strigoi sugrumat.

Haidați, șapte frați,
Din baroase dați,
Dușmani alungați,
Scînteii împrōșcați.
Că din buni-străbuni
Și din vremuri tari
Noi sîntem fierari,
Fauri meșteri mari,
Meșteri pricepuți,
De nimeni bătuți.
Lucrăm zi și noapte
Cu sculele toate.
Ci nu-i pace, nu-i,
Ci dușmani destui.

Pace dăc-ar fi,
N-am mai fi pe-aci !
Am pleca în noapte
Cu șetrile toate,
Rătăcind prin țară
În iarnă și-n vară,
Printre munții suri,
Prin lunci și păduri,
S-ajungem departe,
Cătră miazănoapte,
În jos ne-am grăbi,
Cătră miazăzi.
Țiuie-n urechi
Cîntece străvechi,
Cîntece de laie,
Cîntec de bătaie
Cînd jîndari ne taie ;
Cîntece cu șoapte
Cînd întrăm în noapte
Cîntec prelungit,
Bun de libovit,
Fete de iubit !

Haidați, șapte frați,
Din ciocane dați,
Ghioage ferecați,
Oțel să căliți,
Săbii s-ascuțiți,
Limba lor să taie
Ca o vîlvătaie
Pe flacără mare
Ce din jar răsare,

Se învinețește,
Apoi se topește.
Din baroase dați,
Bateți și cântați
Pîn' vă deșteptați
Din somn și din moarte,
Din crîncenă soarte,
Mai rea decît toate !
Vă cheamă din noapte,
Din vremile mari,
Bătrîni corturari,
Vechi cumu-i pămîntul,
Viforoși ca vîntul,
Cum i-a lăsat Sfîntul !

Din după-amiaza aceea, munca spori în făuriștea lui Țancu. Îi cuprinsese pe toți trei o înverșunare de lucru, în cît adeseori își uitau și să mai mănînce. Femeile ajutau lui Țancu, dovedindu-se îndemînatece. Făuriștea răsuna acum de cîntecul armonios al fierului și de cîntecul celor trei suflete.

Părea că-și varsă în muncă toată energia adunată în ei vreme de un an, o varsă cu nesaț, cu sălbătecie. Părea că abia acum au aflat leac la singurătatea și nenorocirea lor și se aruncau nesăturați asupra lucrului. Părea că au descoperit mijlocul uitării și erau îngroziți să nu-l piardă. Cămeșile li se lipeau de trup. Cei trei erau palizi, grei de osteneală, dar nu slăbeau lucrul. Cîntecul înceta uneori, dar la buna cadență a ciocanelor începea iarăși, parcă de la sine.

Țiganii din vecini se mirau cu gura căscată. Cutezau să vină acum pînă-n ușa covăciei. Mulți ascultau de

afară. Părea că înviase întreaga covăcie. Sunetul cadențat, metalic, o sporea, creșterea deasupra ei, și abia se pierdea în înălțimi când alt val îl ajungea. Era un cântec rănătos, un cântec de viață, cântecul fierului.

Sătenii veneau cu drag să-și dreagă uneltele de fier, să-și potcovească vitele, să ascută plugurile, să îmbrace în fier carăle nouă. Țancu era meșter mare. Și nu era mai scump ca ceilalți fauri din sat. Apoi, în făuriștea lui nu rămâneau lucrurile cu săptămânile. Chiar adeseori nici cu zilele. Lucra repede, și acum avea și două ajutoare : nevasta și fata.

De la o vreme, își potriveau glasurile, fiecare pe vocea lui. Și cântecul se ridica puternic și armonios în văzduh.

Melodia începură să o învețe dancii cei mărunți, care ascultau, sara, grămădiți ca ulcelele în spatele făuriștei. Alții, mai răsăriți, vlăstare de ceterași, încercau melodia pe vioară. Întîi o melodie, apoi alta și alta. Țigani de din jos nu se puteau mira destul de hărnicia și voia bună a străinilor. Ce-i apucase ? Pentru ce munceau cu atîta furie ?

Ei nu știau că, lucrînd și cîntînd, cei trei își uitau unde sînt, își uitau înstrăinarea și nenorocul și se visau «la ei acasă», în tabără. Că trăiesc din nou, ca niște somnambuli, viața de altădată.

Și rumâni, și țigani, ziceau uneori :

— Înțăleg să lucre pe răpușie bărbatul și femeia. Dar copila ? Nu-i păcat ? E prea crudă !

Rusalina era într-adevăr prea puțin împlinită la trup chiar pentru vîrsta de patrusprezece ani. Osteneala i se eltea pe față. Când ridica ciocanul, sîniile ei abia însemnau doi muguri sub cămașă.

Feciorași și feciori care veneau cu de lucru în covăcia lui Țancu nu-și mai puteau lua ochii de la ea. Cînd ridică brațele subțiri, palidă și puținică la trup, simțeau o lihodeală la inimă. Li se părea uneori că e un înger palid, cu aripile ridicate spre cer, așa cum au văzut zugrăviți în biserică, și pe care țiganul acesta înnebunit de hărnicie îl ține toată ziua lîngă foi și lîngă ilău.

Le era milă de ea. Iar unii începură să o viseze noaptea.

Vreo trei cîntece cîntate mai des în făuriște, adică melodiile lor, fură învățate de țiganii de din jos, ba și de băieți și de fete de rumâni. Cuvintele însă nu le înțelegeau, nu numai rumânii, dar nici țiganii localnici. Unii dintre ei întăreau că nici nu-s în limba țigănească. Cine știe? Poate aveau dreptate. Poate erau sîrbești, ori ungurești, ori într-o limbă veche țigănească.

Munca asta înfrigurată ținu patru săptămîni.

Într-o luni dimineata covăcia nu-și mai reîncepu cîntecul. Se mirară țiganii, se mirară rumânii. Ușa bordeliului, ca și ușa făuriștei, se aflară încuiate. Nici urmă de cei trei străini.

În noaptea de sîmbătă spre duminică venise, în sfîrșit, stafetă de la Miloș, negustorul acela de porci din apropierea graniței spre Ungaria. Omul le trimitea numai trei vorbe: «Veniți toți trei!». Își luaseră traistele de piele cu tot ce aveau prețios în ele, se îmbrăcaseră în haine bune și porniseră încă în aceeași noapte.

Tot drumul se gîndiră la un singur lucru: pentru ce-i cheamă Miloș pe toți trei? În toate convorbirile avute cu Miloș fusese vorba ca numai Țancu să vină.

Cei trei vorbeau rar, în șoaptă. Bărbatul și femeia schimbau uneori priviri, când de teamă, când de însuflețire. În compartimentul de clasa a treia era lume multă și larmă mare. La gările dese unii se coborau, alții se urcau, cu poverile în spate.

Țancu era bucuros că nimeni nu le are grija. Oamenii povesteau despre năcazurile lor, despre recolta din anul acela în diferitele regiuni ale țării.

Numai feciori și copilandri așteptau din când în când cu privirile când pe Rusalina, când pe Salomia.

Adeseori, cei trei rămâneau cu ochii închiși vreme îndelungată. Tinerii din vagon credeau că dorm. Dar de cei trei somnul fugi toată noaptea.

Răsărea soarele când Țancu băgă de samă, după numele unei gări, că abia au făcut drumul jumătate. Îi părea nesfârșit de lung, și uneori sărea speriat la geam, să vadă ținuturile, locurile : nu cumva a greșit trenul ? Dar apucase pe drumul cel bun, nu se putea îndoii. Cunoștea unele regiuni și-și mai aducea aminte de numele unor stații.

Doamne ! Ce avea să le destăinuiească Miloș acela, chemându-i pe toți trei ? Era poate vorba să ajungă în fruntea taberei, să o conducă el mai departe ?

De câte ori se oprea la gândul acesta, i se încălzea inima, și o furtună îi trecea prin tot trupul. Ar fi semn că Dinu a fost judecat la temniță lungă, ori poate la spânzurătoare. Ori că tabăra, scîrbită de nenorocirea ce a adus-o el asupra ei, nu mai vrea să fie sub conducerea lui. Va fi aflat Miloș de așa ceva ?

Se oprea încremenit, adeseori, și la alt gând : poate Miloș a aflat că s-a dat de urma lui, de urma lor, că

jandarmii au și pornit în căutarea lor, și de aceea-i cheamă pe toți trei ?

Din cînd în cînd Țancu schimba cîte-o vorbă în țigănește cu nevasta. Nu mai era nici un alt țigan în vagon. Femeia răspundea în șoaptă și-și trăgea mereu năframa pe față, simțind privirile aprinse ale tinerilor din vagon, deși nu și-a ridicat niciodată ochii asupra lor.

Uneori se neliniștea și copila, Rusalina. Simțea și ea arsuri în obraz, și mînia i se grămădea în ochii cu pleoapele plecate.

La o stație se urcă un nădrăgar, un fel de scriitor de la vreo cancelarie notarială de pe sate. Era înalt, albineț, destul de spălat și frumușel, c-o mustăcioară blondă, pe care se tot silea s-o răsucescă.

Nu mai era nici un loc liber, și nimeni nu se ridică să-i facă. Rămase în picioare, cu umărul răzimat de-o poliță, după ce-și purtă zadarnic privirile întrebătoare și muștrătoare pe la călători. Dar aceia nu-l luară în seamă, ca și la intrare.

Nădrăgarul își răsuci o țigară și fuma părăind nepăsător de indiferența călătorilor.

Deodată, ochii lui se opriră în fundul compartimentului, unde ședeau cei trei. Rămase uimit privind la fată. Mamă-sa își trăsese năframa neagră peste față, așa că puțin se mai vedea din ea : nasul, o multe de frunte, ochii cu pleoapele lăsate.

Țancu văzu privirea întinsă a nădrăgarului, care nu-și mai dezlipea ochii de la fată. Tînărului îi părea acum chiar bine că nu aflase loc să șadă : așa o putea vedea în dragă voie.

Nu mergea departe. Spuse un nume de stație apropiată cînd conductorul îi viză biletul.

Tînărul se apropie de banca celor trei, cu fața rîzătoare. Le dădu binețe în țigănește și privi încîntat prin vagon. Dar oamenii aveau vorbele lor și nu băgară de samă.

— *Lacidar dives !* spuse el.

— *Lacidar dives !* răspunse Țancu mirat.

Dar altă vorbă țigănească se păru că nu știe. Îl întrebă în rumânește :

— Mergeți departe ?

— Mergem, răspunse țiganul cu neplăcere.

Ce avea să între în vorbă cu el ? Și apoi, vorbea cu el, dar ochii-i erau mereu la Rusalina.

— Și de unde veniți ?

— De departe !

— Păi da ! Voi cutrierăți lumea. Dar pușorul ăsta e al vostru ?

Și tînărul cel bălan puse mîna pe fața Rusalinei, s-o mîngîie.

Voise s-o pună, poate nici n-o atinse, pentru că fata sări ca o viperă și-i arse o palmă peste obraz. Trebuie să i-o fi dat din vîrfurile picioarelor pentru a ajunge la obrazul domnesc.

Palma răsună în vagon plină, aspră. Oamenii întoarsă capetele. Cînd au înțeles ce s-a petrecut, în vagon începură rîsete, lărmălaie.

— Așa-i trăbă !

— A dracului copilă !

— Așa-i trăbă ! Dacă-i domn, de ce se leagă de-o copilă de țigan ?

Lumea rîdea. Toți se bucurau. Tuturora le părea bine și priveau obraznici pe tînărul a cărui față ardea de rușine și care nu cuteza să se miște din loc.

Țancu slobozi o înjurătură în țigănește. Nevastă-sa apropie pe copilă, care ședea în capătul băncii, mai tare de ea și-i duse un braț pe după grumazi, trăgându-i și ei năframa pe față.

Trenul fluieră și începu să-și încetineze mersul. Tînărul cel blond, știind că-i stația la care se cobora, se dezmetici din rușinea ce-l ținutise pe loc și începu să se apropie de ieșire.

— Poate voi sînteți cei trei pe care i-a urmărit jandarmeria înainte cu cîteva luni, strigă el furios și întunecat, oprindu-se din mers și întorcînd capul spre ei. Aveți noroc că trăbă să mă cobor aici, altfel v-aș căuta actele, cioare spurcate ce sînteți !

Trenul opri. Funcționarul coborî furios, avînd senzația că scapă dintr-o baie înăbușitoare.

Lumea din vagon îl judeca :

— Ce mai om ! Ce mai domn !

— Tot el de cătră pădure !

— Se leagă de niște bieți călători. Rumân, țigan, fie ce-o fi, omul e tot om.

— Și nici nu-i fată ! E abia o copilă. Să-i fie rușine !

Oamenii priveau cu bunăvoință la cei trei.

— Pentru că-s țigani, după cît se pare, corturari, trăbă numaidecît să-i urmărească jandarmeria ? Dar sînt ei toți hoți ? Nu sînt destui meșteșugari buni între ei, care își agonisesc viața cu lucrul mînilor ?

— Și nu-s destul de nenorociți că umblă cu casa-n spate, ca melcul, mai e nevoie să-și bată lumea joc de ei ?

Îl judecară în fel și chip pe tînărul acela. Cei trei ascultau, dar nu prea auzeau cuvintele bune ce se spuneau pe sama lor.

Țancu înțelegea un lucru : urmărirea lui, urmărirea lor se făcuse în toată țara. Călătorii întrebară pe conductor, după ce se coborî tînărul acela blond, cine era. Din întîmplare, conductorul îl cunoștea. Țancu trase cu urechea : era un subnotar dintr-un sat din apropiere. Se pare, deci, că ei au fost curențați pe la toate primăriile din țară. Cum se poate că în Vlădeni nu le-a avut nimeni grija ?

Țancu mai înțelese că ei au fost căutați înainte cu cîteva luni. Poate de-atunci s-a isprăvit procesul cu cei din neamul lui. Poate s-au limpezit lucrurile și de aceea îi chema Miloș pe toți trei.

Era bine că s-a coborît subnotarul acela ! Cine știe, dacă mai rămînea, poate ar fi început să le ceară actele ! Adevărat că Țancu ar fi putut să le dea pe cele din Sîrbia, ori din Ungaria. Avea cinci rînduri de acte, pe nume deosebite. Numai pe cel din România și din Ungaria avea numele de Țancu, sau Czankó, în ungurește. Dar, în sfîrșit, bine că s-a dus. Cine știe ce întrebări i-ar mai fi pus !

Începu să se însăreze cînd trenul opri în orașelul acela din apropierea frontierei cu Ungaria. Un suspin de ușurare scăpă din pieptul celor două femei. Drumul parcă ținuse cu anii. Mai făcură pe jos două ceasuri de drum pînă la satul unde locuia Miloș. Era întunerec beznă, dar geamurile de la locuința negustorului de porci erau luminate. Țancu bătu ușor în geam, și Miloș deschise ușa.

— Voi sînteți ?

— Noi !

— Bună-sara, Miloș ! zise Țancu intrînd în casă.

— Bine-ați venit ! Bună-sara, Cicoș ! răspunse vesel Miloș.

Țancu înălță capul întrebător. Era un nume de pe unul din actele lui, cu care umbla prin Ungaria. Gazda cunoștea hîrțiile lui, cum le cunoscuse și pe ale lui Țancu cel bătrîn.

— De-acum nu mai poți fi nici Țancu, nici Czankó ! Omul care purta numele acela s-a înecat în Tisa, cu cai cu tot, cu nevastă și cu fată.

Femeile înălțară acum și ele capul.

— Da, s-a întîmplat așa cum îi spuneam lui Țancu mai demult că se poate întîmpla. S-au aflat martori care să jure că i-au văzut înecîndu-se. S-a aflat și leșul unui cal, hăt-departe, pe malul Tisei. Meșter e dracul, află, cînd vrea, și astfel de martori, încheie, cu fața luminată de un zîmbet, Miloș.

Țancu îl privi lung, apoi, apropiindu-se de el, îl îmbrățișă și-l sărută pe frunte.

— Mulțămesc, Miloș. Totdeauna ai fost bun cu neamul nostru. Și cînd s-a auzit vestea și s-a dat dovada înecului ?

— La vro trei săptămîni după ce ai plecat tu mai pe urmă de la mine.

— Hm ! De-aceea am avut pace în satul acela, în Vlădeni.

Miloș zîmbi vesel.

— Cînd fac un lucru, îmi place să-l fac întreg. Dar acum șadeți și cinați. Veți fi osteniți de drum și veți avea în curînd lipsă de toate puterile.

— Ce este ? întrebă Țancu nerăbdător.

— Mîncăți întîi, v-am spus. Iată și sticla cu rachiu.

Le-o puse pe masă, și el ieși.

Cei trei se uitară unul la altul, apoi șezură la masă și începură să ospăteze. Fata nu gustă din rachiu.

Isprăviră. Așteptară. Abia întru târziu întră și Miloș în casă. Dar nu întră singur. Mai venea un bărbat.

Țancu și Salomia strigară :

— Iată-l pe Daina !

Săriră de pe scaune și se repeziră asupra lui. Îl îmbrățișau, îl pipăiau.

— Tu ești ?

— El este !

Daina era unchiul după tată al Salomiei. Era căpetenia conturarilor care țineau la tradiție și care nu se putuseră împăca în ruptul capului cu voivozia lui Dinu. El înjghebase și ceata care luptase pentru Țancu în noaptea aceea.

— Ce este ? îl întreabă Țancu.

— Bine ! răspunse acela.

— Cum nu se poate mai bine, zise și Miloș. Șetrele vă așteaptă.

-- Da, vă așteaptă, întări Daina.

Cei trei se luminară ca și când i-ar fi bătut în față nu lumina unei lămpi, ci sfântul soare.

— Nu-nțăleg nimic ! zise în urmă Țancu. Povestiți-mi ! Ce s-a întâmplat ?

Daina își aprinse pipa. Și-o aprinse și Miloș. După ce stinseră lampa, șezură pe lăviți, și Daina începu să povestească.

...Când i-au oprit în drum, i-au înconjurat nu o patrulă, ci douăzeci și patru de jandarmi. Era cu neputință să mai încerce scăparea, deși știau că morții din căruțe vor fi descoperiți.

Fură duși grămadă cu toții, cu bărbați, cu femei, cu copii, în temniță. Rămaseră numai cînii, legați sub căruțe, să urle.

Peste trei zile, femeile și copiii fură sloboziți: caii nechezau de foame, începuseră să roadă coviltirile, care erau de papură ori de nuiiele.

Fură ascultați cu toții: vina omorurilor o puneau în sarcina fugarului și a nevestei. Dinu era în fruntea pîrîtorilor. Își pierduse mințile: învinui în fața judecății și pe Daina, și încă pe zece inși, cu numele, tot oameni cunoscuți ca apărători ai lui Țancu. Daina îi înșiră pe toți și, la fiecare nume, Salomia și Țancu se mișcau pe scaune ca pe jar.

Între cei zece erau și doi bătrîni care nu se mișcaseră din corturi în noaptea aceea. Ei întăriră sub jurămînt. Jurară și două bătrîne bolnave că oamenii n-au ieșit din corturi.

De-atunci judecătorii nu mai ascultau la ce spunea Dinu. Îl duseră în pivniță, și jandarmii i-au dat o bătaie să-l chilăvească. Pîrile lui, purtarea lui l-au îndușmănit cu toți faraonii. Vorbise de rău și aruncase bănuieli și asupra prietenilor săi înaintea judecătorilor, ba chiar și asupra acelora care, între bătăi groaznice, mărturisiră că au dat cu cuțitele, puși la cale chiar de Dinu.

Unii dintre aceștia, puși la cale de voivoda, nu mai putură mărturisi nimic: erau morți. Pomenindu-i cu numele, Țancu înțelese că erau doi bărbați tineri, care fuseseră îndrăgostiți de Salomia în fetia ei. Asculta crîșnind din dinți. Dacă pe ei i-a atins cu cuțitul unde trebuie, bine a făcut! Și-au luat răsplata, ticăloșii! Dacă nu-i putuseră necinsti logodnica, au vrut să-i ducă fata la necinste!

Purtarea lui Dinu amărîse și înverșunase pe toți faraonii împotriva lui. Voivodă era acesta ? Cînd s-a mai pomenit unul ca el ! În loc să apere, ca un tată, întreaga gloată, el, laș și josnic, nu se gîdea decît la apărarea capului său.

Oamenii trăiră în întunerecul beciurilor cîteva săptămîni, cu groaza-n suflet. Nimeni nu știa ce-i așteaptă.

Apoi s-a adus judecata : bătrînii fură iertați să grijească de cai, de femei și de copii ; ceilalți fură judecați la temniță grea, în fiare, între două și șapte luni.

Nimeni nu putu fi dovedit de ucidere. În noaptea aceea, în bătaia orbilor, cine putea ști cine a lovit de moarte și cine a rănit ușor ? Numai Dumnezeu din cer ! Apoi fugarul ușură soarta tuturor : sentința pe el îl arăta ca ucigaș. Altfel, nu ar fi fugit.

Faraonii, scăpați așa de ușor, blagosloveau în gînd și cu vorba fuga lui Țancu, a nevestei și a fetei. Ura și disprețul față de Dinu creșteau. Și începură să se audă glasuri tot mai multe :

— Ne-a bătut Dumnezeu că n-am ținut legea din bătrîni !

— Ne-am uitat la sărăcia în care i-a rămas neamul după ce au ridicat bogățiile bătrînului.

— De l-am mai afla pe ficior, pe Țancu cu Salomia, cum ar mai zbura Dinu !

Dar, pe urmă, judecătorii fură înștiințați că Țancu și toți ai lui, cu cai cu tot, s-au înecat în Tisa. Un cal a fost aflat departe, la țarm. Au venit și martori, care au întărit sub jurămînt.

— Despre asta ar ști povesti mai multe Miloș, nu-i așa, bătrînule ? întrebă Daina oprindu-se din vorbă și aprinzîndu-și din nou pipa stinsă.

— A știut, răspunse acesta. Acum nu mai știe nimic. A uitat tot. Numai voi să nu uitați că Țancu a murit și că cel ce stă înaintea noastră poate fi Cicoș, poate fi oricare altul din celelalte patru nume din hîrtii, dar Țancu nu mai este. Cu numele ăsta a fost aflat vinovat, cu numele ăsta a murit.

Daina își urmă povestirea : Oamenii erau în închisoare, condamnați, cînd au auzit știrea cu înecul celor trei. S-ar fi putut ușor întîmpla. Robii crezură, unii detot, alții pe jumătate, iar alții nici atît. Aceștia din urmă, între care și Daina, spuneau :

— Cum să se înece un înotător ca Țancu ? Nu mai credeți prostii !

Mai multă gură că s-a înecat, de bună samă, făcea Dinu. De, ar fi dorit el ! Și, fără să-și dea sama ce face, omul ajunsese și mai urgisit între faraoni.

După ce scăpară din închisoare, refăcură tabăra și porniră pe cale întoarsă. Fură expulzați în Ungaria, de unde veniseră. Dar bătrînii fură de părere să apuce drumul spre țara sîrbească. Poate că în vremea procesului se făcuseră cercetări și în Ungaria.

Cînd ajunse Daina cu povestirea aici, Țancu-i fu îndatoritor că nu pomeni nimic de bătrîn. Ascunsese și el adevărul lui Miloș. Îi aruncă, prin întunerec, o privire recunoscătoare lui Daina.

De formă, se mai supuneau încă poruncilor și îndrumărilor lui Dinu, după ce caravana o luă la drum. O poruncă, la atîtea căruțe, trebuia să fie. Dar în inima lor nu-l mai recunoșteau de conducător.

După ce coborîră adînc spre miazăzi, după povața bătrînilor, către granița sîrbească, trecură și pe lîngă Lugoj.

— Atunci mi-am adus aminte, continuă Daina, că bătrînul Țanco avea aici un prețin. Și ce m-am gîndit în mine? Poate pe unde s-a abătut tatăl, va fi trecut și fiul, dacă mai este încă în viață. Și într-o sară m-am furișat la potcovarul Mina. De la el am aflat că ești în viață, că trăiți toți trei și că fratele Miloș încă știe de urma voastră. Am adunat în cortul meu, încă în aceeași noapte, zece oameni și le-am spus vestea cea bună. Într-un ceas află toată tabăra, afară de Dinu. Credeai că au prins pe Dumnezeu de picior. M-au însărcinat să viu să te caut, să te iau în tabără. Ne așteaptă lîngă Dunăre. La granița sîrbească.

Țancu sări de pe scaun.

— Sculați, să mergem ! strigă el.

— Oho ! așa nu se pleacă din casa unui prețin, rîse Miloș. Durmiți, vă odihniți, și, în crăpatul zorilor, cu Dumnezeu la drum !

— Un singur lucru îți cerem cu toții, Țancule : să nu-l omori ! După cîte am pățit în anul din urmă, după cîte am pătimit, un nou omor ne-ar putea aduce mari nenorociri pe cap.

— Nu-l voi ucide, dar va trebui să fie pedepsit.

— Îl vom pedepsi ! L-om pune să se tîrască în coate și-n genunche la cortul tău, să sărute țărîna și să se roage de iertare.

— Pe el și pe necălitul acela de ficior.

— Dacă se va face sănătos pînă atunci. Poartă încă o rană nevindecată din încăierarea aceea. Oamenii spun că s-a luptat vitejește. Poate samănă cu mamă-sa, cu Veta. Aceea-i din alt neam, n-a fost Dinu vrednic nici de ea, dar încă de Salomia ta !

Se culcară, și cei trei dormiră în friguri pînă în crăpatul zorilor.

Atunci își luară rămas bun de la gazdă, de la Miloș. Cînd Țancu îi strînse mîna, îi lăsă în palmă cinci galbeni. Miloș nu zise nimic : avusese și el cheltuieli cu ștafeta, cu martorii aceia care juraseră pentru înecul lui Țancu, cu calul ucis și aruncat în Tisa.

Făcură drum de-o săptămînă mai mult pe jos. Numai rareori se întîmpla să poată folosi o căruță care mergea o bucată de vreme același drum.

Era-n amiaza-mare cînd ajunseră la corturi și căruțe, și vestea se lăți ca fulgerul. Toți care erau în tabără le ieșiră întru întîmpinare cu chiote, cu urale. Cîțiva bărbați erau duși cu căldări și cu ciure prin satele vecine. Cîteva femei, cu ghiocul, cu arnici, cu ace. Dar cei mai mulți erau acasă. Toți voiau să se apropie de cei trei, să le atingă veșmintele. Unele femei plîngeau. Fetele și fetișcanele se uitau pieziș la Rusalina : prea crescuse și se făcuse frumoasă !

Se porni o lărmălaie din care nu mai puteai înțelege nimic.

Deodată, un bărbat se întoarse spre țărmul Dunării și zbieră :

— Iote mo ! Iote mo !

Toți ochii se întoarseră într-acolo. Cineva fugea cît îl țineau picioarele spre Dunăre.

Fugea voivoda, fugea Dinu !

Numai el nu știuse că Țancu e în viață și ce se pregătește în tabără. Cînd auzi larma și află de pricina ei, o clipă îngheță de spaimă. Apoi o luă la fugă. Simțise el demult că tabăra îl părăsise !

Faraonii începură să rîdă pe socoteala fugarului și să-l batjocorească.

— Omul ăsta trăbă judecat, nu poate scăpa așa ! strigă Țancu.

Își aruncă pălăria și porni, cu pletele negre fluturînd în vînt, după Dinu.

Fugarul era cu mult înaintea lui Țancu.

— Nu-l mai poate ajunge !

— Ba-l ajunge !

— Nu ! I-a apucat cu prea mult înainte !

— Veți vedea.

Dar și urmăritul, și urmăritorul ajunseseră departe. De la o vreme abia se mai zăreau în cîmpia dunăreană.

Salomia și Rusalina începură să alerge. Și după ele, altele și alții. În curînd fugea răzlețită întreaga tabără, încercînd să se întreacă unul pe celalalt. Dar pe nevastă și pe fată nu le putu întrece nimeni.

— Numai de nu l-ar înjunghia ! zicea din cînd în cînd unchiul Daina, care alerga și el, să-și verse sufletul.

Cînd ajunseră la țărmul Dunării, mama și fata scoaseră un țipăt de groază : în apă, departe de la țărm, Țancu nu mai era decît la un metru de picioarele lui Dinu. Îl înhăță în curînd și îndată se scufundară amîndoi.

Apoi trupurile lor ieșiră la suprafață și se încheștară din nou.

Lumea privea de pe țărm îngrozită. Țipa, urla.

De trei ori valuri mari înghițiră pe cei încheștați, și de fiecare dată ieșiră la suprafață. Țancu ținîndu-l de plete pe celalalt. Cînd se iviră și-a patra oară din adîncimi, Țancu începu să înoate trăgînd după el, de plete, pe Dinu.

— S-a înecat !

— L-a omorât !

— Ce să-l omoare ? ! L-a înecat Dunărea
Pe țarm, lumea aștepta cu răsuflarea oprită.

— Dacă l-ai sugrumat, rău lucru ai făcut, Țancule !
oftă Daina venind lângă omul learcă de apă, care căzu
frînt pe nisipul malului.

— Nu l-am sugrumat !

— S-a înecat el ?

— Nu-i înecat. Trăiește, ticălosul !

Unchiul Daina sări înviorat de lângă Țancu și se
apropie de trupul întins pe spate al lui Dinu. Plecă
urechea, i-o lipi de piept și ascultă prelung.

— Oameni buni, trăiește ! strigă el din răspuțeri, ca
și cînd ar fi fost singur acolo. Veniți aici !

Cu ajutorul tovarășilor, Daina ținu pe înecat cu capul
în jos și scoase apa din el după metode mai bune ca cele
din cărți.

Întru tîrziu, Dinu deschise ochii.

— Iată-l că învie ! strigară faraonii veseli.

Patru inși îl luară pe sus, și toată laia se întoarse
la corturi, lărmuitoare lucru mare.

Abia acum se puteau bucura de tot ce se petrecuse
ca-ntr-un vis. Se bucurau de fuga lui Dinu, de spaima
lui, de urmărirea lui Țancu, de lupta pe viață și pe
moarte din valuri. Rîdeau să leșine de priveliștea cînd
Țancu îl trăgea de plete la mal, înotînd. Se bucurau
îndeosebi că Țancu-l dovedise pe Dinu în fața tuturor.

— Spuneau că Țancu s-a înecat în Tisa ! Dar el trece
Dunărea ca pe-un părau !

— Al dracului înotător !

— Om tare ! Să-l mai poată el aduce la mal pe celalalt
pe astfel de valuri !

Tabăra a lărmuit pînă noaptea tîrziu.

— De-acum trăbă să-l aleagă voivodă pe Țancu !
Vorba asta se auzi în toate corturile.

— Să-l aleagă, și încă mîne ! Nici o zi să nu mai
întîrzie !

Unchiul Daina puse doi paznici în cortul lui Dinu. Să nu-i vină pofta să mai fugă. Nu putea scăpa de judecată. Nu numai pentru felul cum s-a purtat după ce au fost prinși, și în închisoare, ci și pentru măcelul din noaptea aceea blăstămată, de cînd li se trăgeau toate suferințele. El l-a pregătit și el l-a poruncit.

Daina era acum liniștit. Știa că Țancu se va ține de cuvînt : nu-l va ucide pe Dinu ! Dacă nu l-a sugrumat cîtă vreme l-a ținut sub apă, nu-l va ucide de-acum încolo !

Dar aveau dreptate toți cei care vorbeau prin corturi : încă mîne îl vor alege voivodă pe Țancu. Și, după alegere, Dinu va veni, tîrîndu-se în coate și în genunchi, să-și ceară iertare, așa cum e datina din bătrîni, după mari greșeli.

Cei trei dormiră în noaptea aceea un somn greu ca pămîntul. După cîtă vreme se culcară iar în cortul lor, sub cortul cel mare al cerului, în toată slobozenia, scăpați de orice gînduri ?

IV

Ziua următoare era o duminică. Nimeni nu plecă din tabără. Dis-de-dimineață, feciorii aduseră crengi verzi din lunca Dunării, iar fetele adunară flori și făcură cununi. Împodobiră cu ele cortul lui Țancu.

Apoi fetele se pieptănară și-și împletiră cozile negre. Cîteva — cum vor fi răsărit aici — erau blonde, și împletiră cozi aurii. Toată laia se îmbracă în hainele cele mai bune. Șerpăre țintate cu argint, cu bănuți de argint, se văzură vreo zece. Pieptare ungurești, de postav negru, cu flori roșii și cu nasturi albi, erau destule. Aproape toți bărbații purtau pantaloni vineți, strînși pe picior, înfundați în cizme ungurești. Femeile îmbrăcară rochii scumpe, unele de mătase, și tot de mătase erau cele mai multe năfrămi de diferite culori, dar mai ales verzi și roșii. Mai toate fetele purtau la grumazi salbe din bani de argint, din diferite țări. Unele erau mai mici, în altele se puteau număra și pînă la cincizeci de piese albe, strălucitoare, de diferite mărimi. În urechi purtau cercei de argint, de aur, cu pietre prețioase adevărate. Erau giuvaere moștenite din mamă în fată, din vremuri vechi. Altele erau cîştiguri proaspete. Nu era femeie care să nu aibă în deget un inel sau mai multe.

Salomia și Rusalina se gătiră și ele. Tabăra putu vedea atunci cercei, inele și o salbă mare, pe care nu le mai văzuseră decît cei mai bătrîni, la cununia mamei Salomiei.

Din traistele acele mari de piele, pe care le-au scăpat la fuga din tabără, scoaseră și năfrămi scumpe de mătase, și rochii prețioase.

Nimeni nu se împodobi cu atîtea lucruri scumpe ca ele. Dar nimeni nu le pizmuia : se cădea să fie cele dintîi, nevasta și fata voivodei ! Și apoi, cine nu știa în tabără că părechea voivodală se trăgea din cele două familii mai fruntașe și mai bogate dintre toate ?

Țancu se îmbracă numai în catifea albastră. Într-o ascunzătoare din căruța lui, pe care nu o putuseră

descoperi nici cînd căutaseră după banii falsificați de tatăl său, nici după lucrurile rămase de la el după ce fu dat ca ucigaș, el pusese, demult, rîndul acesta de veșminte, să-l îmbrace numai în ziua cînd va fi urmașul tatălui său. Încă înainte de arestarea bătrînului.

Haina era o bluză croită militărește, cu șinoare ungurești peste piept, cu un fel de epoleți pe umeri. Mai încălță și cizmele de lac, scoase tot din lada aceea. Își puse patru inele, cu pietre mari, în degete.

Era un bărbat voinic și frumos. Să fi avut treizeci și șase de ani. Cum se plimba, îmbrăcat așa, pe dinaintea cortului, părea un om născut să poruncească și să conducă.

Ziua era senină. Cerul, curat ca lacrăma. Rîndunici zburau prin văzduh încrucișîndu-și liniile negre.

Tabăra întreagă era îmbrăcată de sărbătoare. Și aștepta.

Deodată un glas de trîmbiță răsună în văzduh, cîntînd o chemare străveche. Nu sămăna cu nici o goarnă militară. Faraonii își descoperiră capetele. În soare luminau plete negre și sure, altele albe ca zăpada, căzînd în inele pe spate.

Femeile se înșirară pe-o parte, bărbații pe alta. Nevestele tinere, fetele, copilele purtau rochii și bluze în culori tari, bătrînele erau îmbrăcate în negru. Podoabele lor străluceau în soare la orice mișcare.

Între femeile tinere și fete erau unele de o mare frumusețe: zvelte, cu ținuta dreaptă ca la domnițe, cu liniile feței fine, cu ochi mari negri, cu sprîncene bogate, cu gene lungi; păreau coborîtoare dintr-o rasă nobilă, de milenii.

În sunetul acela arhaic al instrumentului de aramă, care semăna și a chemare, și a rugăciune, dintr-un cort ieșiră șapte bătrâni, doi cu doi, iar al șaptelea singur, în urmă, purtînd un obiect învăluit cu o mică țesătură în fire de aur.

Ei trecură printre rîndurile bărbaților și ale femeilor, cu pas domol, legănat, privind, cu capetele drepte, înainte.

Țancu, nevasta și fata așteptau în fața cortului lor. Bărbatul ședea pe un scaun înalt, cu spetează, un scaun de stejar lustruit de vremuri, acoperit cu postav roșu. Salomia stătea în picioare de-a dreapta, fata, Rusalina, de-a stînga.

Bătrînii se opriră în fața scaunului. Cele două rînduri de bărbați și de femei rămaseră nerupte, într-o liniște desăvîrșită.

Bătrînul cel de-al șaptelea, care ținea în mîină lucrul acoperit cu țesătura în care juca soarele, păși înainte. Glasul trîmbiței amuți. El începu cu voce sărbătorească :

— Cu ziua de azi, cu voia și hotărîrea tuturor, Dinu încetează de a mai fi voivodul nostru. El a adus nenorocire asupra taberei și s-a purtat cu noi ca un mișel, nu ca un părinte. Nici nu a fost o căpetenie legiuită. Conducerea și porunca se cuveneau, după legi străvechi, fiului voivodului Țanco.

— Așa este ! mărturisiră cei șase bătrîni de la spațele lui.

— Așa este ! strigară cele două rînduri de oameni.

— Noi am greșit, și stăpînul din cer ne-a pedepsit destul. Noi trăbă să îndreptăm greșala.

— Așa este ! spuseră în cor bătrînii.

— Așa este ! repetă gloata.

Țancu și cele două femei stăteau în neclintire.

— Dacă-i așa, și așa este — și vorbind moșneagul începu să ridice coperitoarea aurită de pe lucrul ce-l ținea în mână, — iată, ridic coroana străveche și o așază pe capul lui Cicoș, noul voivod.

Un murmur de nedumerire trecu prin mulțime :

— Cicoș ?

— Cu numele acesta nou ne va conduce. După cum s-a dovedit cu jurăminte la judecată, Țancu s-a înecat în Tisa. Cicoș nu mai are nici o răspundere pentru condamnarea lui Țancu la spânzurătoare.

Un oftat de ușurare scăpă din piepturile bărbaților și ale femeilor de pe cele două rînduri.

Bătrînul se apropie și, ajutat de alți doi, puse coroana pe capul lui Țancu.

— Să trăiești și să ne stăpînești ! ziseră cei șapte bătrîni în cor.

— Să trăiască și să ne stăpînească ! strigară cele două rînduri.

Trîmbița începu să sune din nou. Cînta acum altă melodie, de bucurie și de biruință. Uralele nu mai conțineau în gloată.

Cicoș se ridică de pe scaun, privi peste mulțime și zise cu glas puternic, înălțînd dreapta la cer :

— Jur să vă fiu căpetenie și tată !

Toată gloata, în frunte cu cei șapte bătrîni, ridicară în soare brațul drept.

— Jurăm să te ascultăm ca pe un poruncitor și tată !

— Jurăm ! repetă întreaga gloată.

Glasul de aramă răsună din nou. Apoi se făcu liniște.

Cel de al șaptelea bătrîn vorbi iar :

— Cicoș ne-a făgăduit să nu-l îmoare pe Dinu, și ieri s-a ținut de cuvînt : putea să-l sugrume în apă, și nu l-a sugrumat. El se va ținea de cuvînt și acum, cînd Dinu va fi adus să se roage de iertare, în coate și genunche, după datina ispășirii greșalelor grele.

Instrumentul de aramă dădu un semnal, și îndată ieșiră dintr-un cort patru bărbați tineri, și în mijlocul lor, Dinu.

Era îmbrăcat și el de sărbătoare. Lumea din cele două rînduri simți o înfiorare rece la vederea lui : era să nu-l mai cunoască. Ochii îi căzuseră adînc în cap, iar fața-i era suptă, mică — doar un pumn — și vînată. Ochii lui nu se uitau la nimeni și păreau adormiți acolo, în fundul capului, unde se ascunseseră. Părea un diavol ieșit acum din iad.

Ajuns înaintea cortului, voivodul trebui să îngenunche și, în coate și genunche, să se apropie de scaunul pe care ședea noul voivodă. Cei patru trebuiră să-l îngenunche cu puterea : întreg trupul se împotrivi, ca și cînd ar fi fost plin de corzi tari de oțel.

Toată lumea aștepta fără suflare. După legea din bătrîni, cel greșit, cînd ajungea la picioarele stăpînului, trebuia să le îmbrățișeze, să-și plece capul pe genunchele lui și să aștepte mut.

Dar cînd fu să îmbrățișeze picioarele lui Țancu, Dinu scoase fulgerător un pumnal din sân și sări ca un tigru asupra lui Țancu.

Nimeni nu avu vreme să dea un țipăt, să facă o mișcare. Numai Salomia, care nu pierduse o clipă din ochi pe Dinu, sări între el și bărbat.

Și femeia și bărbatul se prăbușiră înjunghiați într-o clipă.

Pînă a nu se dezmetici gloata, Dinu luă coroana ce se rostogolise de pe capul mortului, și-o puse pe cap și răcni :

— Nimeni nici un pas ! Eu sînt voivoda vostru ! Nici jandarmi, nici judecată, dacă nu voiți să umpleți spînzurătorile ! Pe cel judecat la moarte în lipsă voi nu numai că l-ați adăpostit și l-ați ascuns, ci l-ați făcut voivodă ! Tîlharilor ! Mișeilor ! Sînteți în mîna mea de-acum ! Sînteți ai mei !

Faraonii se trezeau încet la realitate. Îl vedeau pe Dinu cu coroana pe cap, cu junghierul însîngerat în mînă și vedeau cele două trupuri rostogolite și sîngele ce se adunase în baltă, și totuși li se părea că visează. Tăceau toți ca mormîntul. Părea că cel ce stă în picioare cu coroana pe cap, cu cuțitul însîngerat în mînă nu era Dinu, ci însuși diavolul, ieșit pe neașteptate din iad.

Cînd începură să se trezească, simțiră că erau în mîna lui. Țancu fusese condamnat la moarte, în lipsă. Ei îl aduseseră în tabără, în loc să-l predea judecății, și îl aleseseră voivod. Avea dreptate diavolul : dacă suflau o vorbă despre cele întîmplate, ar fi umplut spînzurătorile !

— Adunați corturile, prindeți caii la căruțe ! Într-un ceas plecăm. Cele două stîrvuri le aruncăm peștilor în Dunăre și trecem în țara sîrbească ! se auzi într-o tîrziu porunca necuratului.

Deodată tresări, își luă coroana din cap și strigă :

— Cele două stîrvuri ! Dar unde e fata, unde e Rusalina ?

Gloata rămase mută.

— Unde-i Rusalina ? urlă Dinu scos din minți. Să mi-o aduceți din pămînt, din piatră sacă !

Dar nimeni nu se mișcă din mulțimea mereu împietrită.

Dinu porni ca o vijelie prin tabără. Cercetă corturile goale, căruțele, scotoci prin fîn, printre zdrențe, prin haine, prin lăzi.

Nu era !

Se năpusti în cortul lui, prinse pe feciorul său — bolnav greu încă de rana ce nu se mai vindeca — de păr, îl trase afară din cort, îl puse în picioare, răcnindu-i :

— Caută pe Rusalina, ticălosule ! E mireasa ta ! Pornește !

Dar tînărul, care rămăsese întins cu lunile, se clătină pe picioare și căzu cu fața la pămînt.

Dinu sări în spinarea unui cal, cutrieră împrejurimile.

Părea c-a înghițit-o pămîntul. Nu cuteză să meargă mai departe : trebuia să pornească tabăra. Trebuia să se scape de morți.

Se întoarse între corturi ca o furie. În vremea asta faraonii, muți, își strînseră corturile, înhămară caii, așezară în căruța lui Țancu trupurile celor morți, le acoperiră.

Erau gata de plecare. În curînd caravana porni sub cerul senin, limpede, nepăsător în strălucirea lui, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat pe pămînt.

Caravana înainta în tăcerea de moarte a faraonilor. Se auzea numai scîrțîitul roților și, din cînd în cînd, urletul cînelui legat sub căruța lui Țancu. Era cînele lui.

Rusalina, cînd văzu pe părinții ei prăbușindu-se și sîngele țîșnind din răni, fu luată de-un vîrtej și, în

încremenirea generală, țîșni în fugă spre țărmul Dunării și se aruncă în valuri. Nu-și mai putu da sama ce se întîmplă cu ea. Știa numai că, în clipa în care era să se înece, o putere peste fire parcă, țîșnind din ea, o ridică la suprafață, și ea începu să înoate. De copilă mică înota ca peștele. Dar acum o îngreuiau hainele, salba de la grumazi, cizmulile din picioare. Totuși, făcea efortări deznădăjduite să rămînă la suprafață. Nu-și putea da sama de nimic. În fața morții se trezise în ea, brutal și orb, instinctul de conservare. Numai el mai trăia în ea.

Valurile o duseră departe. Făcea efortări să se apropie de țărm : dar curentul o îndepărta mereu.

Valurile o purtară așa pînă la hotarul celui de al patrulea sat. Era tîrziu, poate trecuse de amiazi, cînd îi reuși să iasă la țărm. Dar abia făcu trei pași pe uscat, și căzu leșinată în prundișul malului.

Pe însărate veniră cîțiva copii cu vitele la adăpat. Ei se mirau că vacile, cînd ajung la un loc, se opresc și se uită într-o parte, zmîncesc din cap și înconjură locul acela. Se apropiară cu grijă și aflară pe Rusalina întinsă pe spate, cu hainele de pe ea ude learcă. Numai banii de argint din salbă și pietrele cerceilor din urechi luminau în soarele asfințitului.

— S-a înecat cineva !

— Uitați-vă ! E o copilă !

— A aruncat-o apa la țărm !

— Apa n-o putea aduce pînă aici, la trei pași de țărm, zise unul mai răsărit.

Copiii o înconjură cu teamă, de departe. Nu cuteară, pînă-ntru tîrziu, să se apropie. Vitele băuseră și se întorceau acum de la Dunăre.

Cel mai mare se apropie, în sfîrșit, cu pași mărunți, ușori. Se uită la fată, se aplecă asupra ei.

— Nu-i moartă, măi băieți ! Răsuflă... zise el prinzînd curaj. Doarme. Poate e leșinată !

Copiii se apropiară, ascultară și ei respirația ușoară.

— Să-l chemăm pe badea Nichifor, zise unul.

Nichifor, paznic de cîmp, avea în apropiere o colibă. Omul, un bătrînel uscat, veni aducînd o sticlă cu rachiutare, de care-i plăcea lui.

Se aplecă asupra copilei, o pipăi, o mișcă. Era caldă, deși hainele de pe ea erau ude.

Dar copila nu se trezea.

Nichifor o ridică încet de spate, îi ținu rachiul, tare ca spirtul, sub nas, și după o vreme fata deschise ochii, dar pleoapele-i căzură îndată. Omul îi descleștă dinții și-i turnă în gură cîteva picături. Apoi, pe rînd, tot altele.

La o vreme, Rusalina deschise ochii și nu-i mai închise. Începu să privească la om, la copii, împrejur, cu ochii rătăciți. Nu înțelegea nimic, nu știa ce se petrece cu ea, nici ce s-a petrecut.

Începu să fie scuturată de friguri.

— Începe să se răcorească, și hainele ei sînt încă ude. Trăbă s-o ducem undeva să și le usuce. Pînă-n sat e departe, iar eu în colibă n-am nici o haină femeiască. Ptii ! drace ! Numa ieri și-a dus nevasta de-acolo un rînd de haine...

— O să aduc eu o iie și-un șorț, moș Nichifor, zise un prichindel de copil, cu bîta mai mare decît el.

Și cît ce vorbi, au și început să-i sfîrșie picioarele peste cîmp.

Cînd ajunse Nichifor cu Rusalina la colibă, ȋncul acela se și înfățișă cu o iie și un șorț ale unei surori. Nu aflate pe nimeni acasă și le șterpelișe în grabă.

— Bravo, băiete ! ȋl lăudă paznicul.

El ducea pe Rusalina sprijinind-o de subsuoară. De cînd ȋncepuse s-o ajute, simțise cum se ȋncordează trupul copilei să se ferească de el.

— N-avea nici o teamă, ai dat de oameni buni, ȋi zicea Nichifor.

Copila nu spunea o vorbă. Din cînd în cînd se uita, mirată mai mult decît speriată, la om. Dar trupul ei rămase mereu ȋncordat, ȋntr-o ȋnută de respingere, pînă ȋntrară în colibă.

Copiii plecară. Vitele erau demult ȋnaintea lor, în drum spre casă. În cale ȋntȋlneau lanuri de porumb. Dar și fără asta, ei ardeau de nerăbdare să povestească în sat ce s-a ȋntȋmplat.

Nichifor, ieșind din colibă, zise fetei :

— Vezi și te schimbă. Pe urmă aprind focul, să-ȋ uști straiete.

Așteptă o vreme afară, apoi ȋntră. Dar străina stătea ghemuită pe vatră, cum o lăsase, cu hainele uscate lîngă ea.

— Nu fi proastă, tu copilă ! Vezi și schimbă-te, să-ȋ uști hainele.

Și iar o lăsă singură.

Dar și cînd se ȋntoarse în colibă a treia oară, o află în aceeași poziție. La stăruința omului, copila zise :

— Nu mă dezbrac. Aprinde focul, mi se vor usca și stînd lîngă foc.

Omul se miră de atîta încăpăţinare la o fetişcană crudă cum era străina din faţa lui. Dar nu avu încotro : văzu că orice stăruinţă e zadarnică.

Aprinse focul în vatră. Luă o cratiţă, turnă în ea lapte dintr-o oală de pe poliţă şi-l puse la fiert.

Rusalina începu să se pîrjolească la foc, cînd pe-o parte, cînd pe alta. Hainele se uscau într-adevăr. Salba de argint, cerceii din urechi străluceau tare în vîlvătaia focului. După ce încălzi laptele, Nichifor puse pe vatră un blid, un bruş de mămăligă rece şi zise :

— Acum să mînci ceva !

Copila clătină din cap.

— Nu ! Nu mînc !

— Vai de mine, cum să nu mînci, tu nebuno ? ! Eşti sleită de puteri !

— Nu mi-e foame !

— Comedie ca asta ! Nu-ţi pare bine c-ai scăpat de la moarte ?

— Nu-mi pare bine. ... răspunse ea cu o voce aspră, întunecată. Tu m-ai scos din apă ?

Şi ea se uită pentru întîia oară drept în ochii lui Nichifor. Ce privire rea, ucigaşă ! Paznicul se înfioră.

— Nu te-am scos eu.

— Dar cine ? Copiii ?

— Nici ei. Te-au aflat leşinată la cîtiva paşi de la apă şi, speriaţi, au venit să mă cheme pe mine.

— Atunci, cine m-a pescuit ?

— Dumnezeu ştie ! Poate ai ajuns singură la mal, între moarte şi viaţă, şi ai mai putut face cîtiva paşi pe pămînt. Poate Dumnezeu ţi-a ajutat.

— Ba celalalt ! zise fata cu mînie.

— Care celalalt ? ! Întrebă omul cu mirare. Eu nu știu să fi umblat încă un om pe țărm în ziua de azi.

— Diavolul ! oftă fata.

Nichifor se mira. Străina asta, după trup, după înfățișare, nu putea avea mai mult de patrusprezece ani. Dar vorbea ca un om mare. Îmbrăcată în haine scumpe, cu salba de argint la grumazi, cu cercei scumpi în urechi, cine putea fi ? Era de-un negru îndulcit, palid ; putea fi și o fetișcană din vreun sat, putea fi și o țigancă mai înstărită. Nu cumva e mai vîrstnică decît o arată înfățișarea și a lovit-o nenorocirea din dragoste ? Au mai fost nebune care s-au aruncat în Dunăre. Nu cumva «celalalt», diavolul de care pomeni, să fie un fecior ? Poate de dragul lui s-a aruncat în apă, și tot el va fi scos-o din Dunăre.

Dar uitîndu-se mai bine la străină, se rușină de gîndurile lui. Era un copil încă ! Nu putea fi vorba de o nenorocire din dragoste !

El întări totuși din nou că în ziua aceea nu s-a apropiat nici un străin de Dunăre în părțile acelea.

— Dar ăla nu se vede ! zise fata.

— Cine ?

— Ți-am mai spus o dată : diavolul ! Dacă era Dumnezeu, m-ar fi lăsat să mă înec, el mi-ar fi voit binele. Dar a fost celalalt, și m-a scos pentru nenorocire !

Vocea ei era profundă, părea că vine din adîncuri. O tristețe de moarte i se zugrăvi în ochi, pe față.

Paznicul se cutremură : putea vorbi un copil de patrusprezece ani ca un om mare, din fundul unei prăpăstii ?

— Așadar, ai voit să te îneci ? întrebă el întru tîrziu, necutezînd să tulbure împietrirea în care căzuse copila.

Ea înclină din cap.

— La vîrsta ta ? Ce minuni se mai întîmplă în lumea asta, Dumnezeu mare !

— Trăbă să mor ! Nu mai am pentru ce trăi ! șopti străina cu ochii închiși.

Flacăările focului luminau fața ei mică, de-un negru-palid, și împrăștiau luciri metalice și din salbă, și din părul negru-vinețiu, uscat acum.

Paznicul se credea om în toată firea. Niciodată nu s-a temut de vedenii și înșelăciuni ale diavolului. Străbătea lanurile întinse, noaptea, ca și ziua.

Și iată, acum, privind la străină, își zise deodată : «Poate nu-i decît o nălucire a diavolului ! Ființă pămînteană nu poate fi așa de frumoasă ca cea ce stă chircită pe vatră, scăldată în lumina arămie a flăcărilor.»

Își făcu semnul crucii, dar arătarea de pe vatră nu dispăru.

— Și nu vrei să mînci nimic ? o întrebă el, prinzînd din nou curaj.

— Nu ! Nu mi-e foame ! N-am să mai pun de-acum încolo nici o bucatură în gura mea !

Vorbi cu glasul acela pătruns de zdrobitoare suferință.

«Ce copil va mai fi ăsta, Dumnezeu sfinte !» se miră iarăși Nichifor.

— Poate ți-e somn și vrei să te culci ? zise el, nemaiștiind ce să facă cu străina.

— Nu voi mai dormi pînă nu m-or pune în mormînt !

Paznicul îi arată pătucul cu fîn.

— Eu ies să mai dau o raită pe hotar. Să nu-ți fie frică ! Nu mă duc departe.

El ieși pentru a o lăsa pe străină să se culce. Nu avea de gînd să dea nici o raită pe hotar. Se temea să nu fugă, să sară iar în Dunăre.

Se învîrți prin apropiere pînă osteni. Noaptea era tîrzie. Stelele — puzderie. Luna asfințise.

Trecură ceasuri, și din colibă nu ieși nimeni.

Omul răsuflă ușurat. Ascultă la ușă și-i păru că aude o respirație adîncă și regulată.

— A adurmit și fără voia ei, zise omul, vesel.

Trase un braț de fîn la spatele bordeiului și se lăsă într-un cot, cu urechea întinsă. Nici un zgomot, nici o mișcare în colibă.

— A biruit-o slăbiciunea și osteneala... zise el mîngîiat, și-l luă dulcea toropeală a ațipirii.

Dormi greu pînă la răsăritul soarelui. Cînd văzu sfîntul pe cer, se frecă la ochi și sări drept în picioare, ca un fecior tînăr.

Ușa colibei era închisă.

El răsuflă ușurat.

— Doarme încă.

Dar peste un ceas se neliniști și deschise încet ușa. Coliba era goală.

Zadarnic o căută ca pe un vîrf de ac. Nu erau pe vatră decît iia și șorțul aduse de băiat, neatinse.

— Curată minune ! strigă el.

Apoi, deodată, gîndul i se luminează :

— Se va fi aruncat în Dunăre !

Și cu o neliniște ca și cînd ar fi fost copilul lui, Nichifor începu să alerge spre apă. Nu era nimic ! Nu se vedea nimic ! Alergă o vreme pe țărm în jos. Nu se vedea nimic, numai negurile ușoare ce pluteau deasupra marelui rîu, vînjos și tulbure.

Începu să caute, întorcîndu-se, urme pe nisip. S-ar fi cunoscut urmele proaspete. Dar nu putu descoperi nici o urmă.

Își lăsă capul în piept și-și luă drumul spre colibă.

Fusese lucru curat ? Cum adormise el atît de greu ? Cum de se trezise numai în răsăritul soarelui, cînd el, la crăpatul zorilor, era veșnic în picioare ? N_u i s-a părut lui năluca, nu ființă vie, cînd stătea ghemuită pe vatră, cu ochii închiși, în flacărele arămii ?

Cînd ajunse la colibă îl întîmpinără copiii cu vitele, femei, bărbați. Ba și primarul se ostenise să vadă pe înecată și să încheie procesul-verbal, căci jandarmii lipseau din sat, erau duși în patrulare.

— Unde-i străina ? întrebă capul satului.

— Mă întreb și eu ca și dumneata, domnule primar.

— A plecat ?

— A fugit. S-a făcut nevăzută.

— Unde ?

— Păi, chiar asta-i !

Și omul povesti din fir în păr cele petrecute de la plecarea copiilor în sara trecută.

— Iată aici iia și șorțul pe care le-a adus asară copilul lui Păcuraru. Nici nu s-a atins de ele.

Primarul începu să-i pună o mulțime de întrebări : Cine era ? De unde era ? Cum o chema ? Ce-a făcut-o să sară în Dunăre ?

Voia să scrie tot. Dar nu avu ce să scrie ! Străina nu spusese nimic despre ea. Atîta doar că, la întrebarea lui Nichifor dacă a voit să se înece, ea a dat din cap, spunînd că nu mai avea pentru ce trăi.

Primarul, tot muindu-și tocul în călimară, trecu pe hîrtie ce putu : ce spuseră copiii și paznicul.

— Ce vîrstă putea să aibă ?

— După înfățișare, după trup, era o copilă : o fetișcană. După vorbă, putea fi și femeie sau om în vîrstă.

— Cum înțelegi asta ? întrebă primarul.

— Vorbea cuminte și purta suferință de om mare, nu de copil !

— Vorbea bine rumânește ?

— Ca mine și ca dumneata.

— Nici numele nu ți l-a spus ?

Nichifor începu să se supere.

— V-am povestit o dată tot ce am avut de spus !

— Bine, bine ! Dar avem și noi legea noastră. Martorul trăbă să răspundă la ce e întrebat.

— D-apoi doar am răspuns, păcatele mele, domnule primar !

— Spuneai că avea la grumazi o salbă scumpă din bani de argint și cercei cu nestemate în urechi.

— Avea !

— Nu cumva va fi lăcomit cineva la salba și cerceii ăia ?

— Cine să lăcomească, domnule primar ? N-a fost pui de om pe-aici. Cine să lăcomească la lucrurile cuiva care abia a scăpat de la moarte ?

Primarul văzu că dăduse greș și că femeile din jur începură să murmure. Nu mai stăruia.

— De, zise el. Ar trebui să știm mai multe. Cazul ar trebui curentat. Poate a fost o încercare de crimă. Cum vine o copilă cu salba la grumazi, îmbrăcată de praznic, să se arunce în Dunăre ? Dar știm prea puțin pentru a

putea curenta întîmplarea. După ce se vor întoarce jandarmii, o să caute să afle ei mai multe.

— D-apoi, ce să mai cerceteze ! suspină o bătrînă. Iată, va fi fost o copilă nenorocită, de aceea va fi vrut să moară. Poate a înşălat-o vrun ticălos de ficior ! Sînt necuraţi care se agaţă şi de fetişcane. Ele sînt nevinovate, nu ştiu nimic şi cad în cursă ! Poate-ar fi fost mai bine de ea dacă se îneca !

Dar Nichifor, ascultînd şi închipuindu-şi pe copila aceea cum şedea ghemuită pe vatră, îşi zise : «Nici poveste ! Era o copilă nevinovată !»

V

Trecură săptămîni şi luni. Sfîrşitul toamnei era aproape. Copacii ridicau în văzduh braţe goale, negre. Vînturile de la răsărit şi miazănoapte se înteteau. Începură să fluture prin văzduhul sur întîii fulgi de zăpadă.

Într-o dimineaţă, faraonii din ȱigănia de jos din Vlădeni se treziră cu Rusalina dînd tîrcoale bordeiului şi făuriştii. Nu putea intra. Lacătele erau încuiate.

Veniră în grabă femei şi bărbaţi. Un meşter descuie lacătul bordeiului şi al covăciei.

Copila, vînată de frig, intră în bordei şi-şi puse pe laviţă o legăturică ce adusese în mînă. Purta haine subţiri şi zdrenţuite.

— Singură ? o întrebare faraonii înconjurînd-o şi privind-o cu mirare şi cu milă.

Ea înclină din cap.

— Unde ți-s părinții ?

— Au murit !

— Amîndoi ?

— Amîndoi !

— Doamne ferește și apără !

— Au murit demult ?

Fata ridică din umeri.

— Demult va fi, poate de-un veac !

Oamenii se priviră.

— Cum, de-un veac ? Ați plecat doar de cîteva luni.

Rusalina ridică din nou din umeri.

O țigancă aduse o ulcică de lapte și un bruş de mămăligă.

— Mîncă, fată ! Ești toată înghețată.

Rusalina nu se lăsă îmbiată. Mîncă cu lăcomie, era flămîndă. Alte țiganci aduseră brînză și slănină. Și fata mîncă mereu, nemaînvrednicind cu nici o privire pe cei din jur.

În bordei era un miros greu de pămînt, de aer închis. Era frig.

— Trăbă să vii să te încălzești la noi, zise o țigancă mai înstărită, care avea oleacă de căsuță în loc de bordei.

Rusalina, după ce mîncă, se sculă de pe laviță.

— Acum nu mai am pe nimeni. Rămîn aci la voi.

Privi prin bordei, văzu cîteva lucruri rămase de la părinți, și ochii ei se umplură de lacrimi. Dar le zbici îndată, își înălță capul și se întoarse spre țigancă care o chemase la ea să se încălzească.

— Vin cu tine. Mi-e frig !

Nimeni nu mai cuteză să o întrebe ceva. Din ființa ei se desprindeau un pustiu greu și o jale de moarte.

Mai crescuse, dar era slabă și nespălată. Din ceea ce fusese mai nainte nu-i mai rămăsese decât statura dreaptă și ochii mari. Dar ei erau acum înecați în tristeți grele.

— Săraca fată ! oftau oamenii.

— Ce nenorociri or fi dat peste ea !

Rusalina era slăbită și ostenită de moarte. Abia o pătrunse căldura în casa țigăncii și căzu în somn greu, dormind ziua întreagă și noaptea următoare. Abia o putură deștepta să mănînce un blid de fiertură.

Dimineața următoare se deșteaptă devreme. Dar abia deschise ochii, văzu unde se află și-i închise din nou.

Între vis și trezvie, ea văzu drumurile pe care le-a făcut de cînd fugise din coliba lui Nichifor.

O luase atunci razna, la întîmplare. Nu avea nici o țintă, nu-i lumina în cap decât un singur gînd : să moară ! Dar nu mai cutezase să meargă spre Dunăre ! Îi era scîrbă și groază de apa care n-a voit s-o înece. Îi era groază mai ales că nu se va putea îneca : iar se va ridica din ea puterea aceea care a scos-o atunci la suprafață. Ce putere, ce mîină străină fu aceea care n-a lăsat-o să moară ?

Dar va muri acum ! Nu va mai pune mîncare în gura ei !

Cu hotărîrea asta sălbatecă o luase peste cîmp și se pierduse în porumbiști. Nu-i păsa unde va ajunge, nu-i păsa unde va cădea și nu se va mai ridica ! Se va ghemui la pămînt și va închide ochii pentru totdeauna !

Rătăcise astfel trei zile, ferindu-se de oamenii la lucru, de copiii cu vitele, ca o sălbătăciune. Adîncurile din

ea o frigeau, puterile-i slăbeau și adeseori cădea leșinată. Când se trezea, pornea din nou. Nu-și dădu scama : A luat-o într-o direcție oarecare, ori se învîrtea pe loc, în aceleași porumbiști ?

În sara zilei a treia a căzut, sleită de orice putere, într-o porumbiște. Un răstimp locul se învîrtise cu ea, apoi simțise cum începe să se cufunde. Părea că scoboară în adîncul pămîntului, într-o prăpastie neagră, fără fund. Atunci simțise o putere ca în clipa cînd era să se înece, care o aruncă la gura prăpastiei.

Deasupra capului ei atîrna un știulete de porumb în lapte, cu boabele abia înfiripate.

Întinse brațul, îl rupse cu sălbătăcie, îl desfăcu și începu să mănînce cu lăcomie, ca o fiară. Laptele boabelor îi curgea din colțurile gurii, se prelingea pe bărbie. Cînd isprăvi, rupse alt știulete, apoi altul. Ochiii împăienjeniți i se aprinseră. Din cînd în cînd scotea, în neștire, un geamăt.

Sătulă, se lăsă la pămînt și adormi ca un buștean.

Cel dintîi gînd ce-i veni în minte dimineața fu ospătarea aceea de sara. Rupse iar un tuleu de porumb. Întîi se-nvolbură în subconștientul său, apoi i se limpezi gîndul : «Nu pot muri nici de foame ! Sînt blăstămată ! Cine m-a blăstămat ?»

Și numai după ce i se limpezi acest gînd, Rusalina putu să-și plîngă și să-și bocească părinții.

Ziua întreagă nu s-a mișcat din porumbiște. Plîngea smulgîndu-și părul, zgîriindu-și obrazii și pieptul pînă leșina. Apoi, deșteptîndu-se, începea din nou.

Nu era pui de om în apropiere. Cerul se boltea deasupra senin și neclintit. Porumbul foșnea domol sub adierile fierbinți, iar bocetele ei creșteau în văzduh,

învăluindu-se și mistuindu-se în înălțimi, peste câmpuri.

În dimineata următoare porni la drum. Simțea ca o leșie amară în tot trupul. Gîndul, simțirea mai tare decît ea că trebuie să trăiască, o făcu să nu-i mai pese de lume, de oameni, de legile lor. Ajunsă într-un sat, cerși de la cea dintîi casă o bucată de pîne. Și apoi alta, azi, mîne, poimîne. Își rupse o parte dintr-o fustă și învălui în ea salba de la grumazi și cerceii din urechi. Prea o împiedeau în noua ei viață. Toată lumea de la care cerea de pomană o întreba de unde a furat salba și cerceii.

Trecu prin sate, prin orașe, dormea unde apuca ; simțea parcă o plăcere să fie înfruntată, batjocorită, alungată. Toate acestea o făceau să uite cine este. Îi plăcea să nu mai facă nimeni nici o deosebire între ea și alte copile de țigan de sama ei. Dormea de-a valma cu ele prin bordeie. Simțea sila oarbă de-a cădea tot mai adînc.

Într-un oraș mai mare ajunse în tovărășia unor hoți și hoate de buzunare. Învăță ușor meseria, ba ajunse curînd între conducătoarele de echipă.

Dar într-o zi fu prinsă, cu altele, pe peronul gării, chiar cînd șterpeleau o pungă, și fu dusă la poliție. Ea nu putu da nici numele ei, nici al părinților. Dar spuse numele satului Vlădeni. Și fu trimisă la urma ei.

Între visare și trezvie, toate acestea îi trecură Rusalinei, în dimineata aceea, prin minte. Rămase încă multă vreme deșteaptă, cu ochii închiși.

Gazda credea că doarme și se purta ușor prin casă — să n-o trezească. Uneori ieșea în ușa și vorbea încet cu cineva de-afară. Era bărbatul, stăpînul.

— Sărmana copilă ! Nu se mai trezește. A fost ostenită de moarte.

— Cine știe ce blăstăm ! Cum i-or fi murit părinții amîndoi ? Cine știe ? În corturi multe se-ntîmplă altfel decît în sat...

— Ce va face ea singură în lume ? N-a fost învățată, ca noi, să sape, să secere.

— Va învăța ! Năcazul și lipsa te-nvață la toate, răspunse bărbatul. Ş-apoi, crește și ea. Acuș va fi fată-mare.

Rusalina, cu ochii închiși, trăgea cu urechea.

— Ce va face cu covăcia ? întrebă femeia.

— Dac-ar fi de măritat fata, s-ar găsi și cine să lucreze în covăcie. Nu știi că tuturor ficiorilor li se scurgeau ochii după ea ? Va încuia-o și va păstra-o pînă la măritiș. E o bună zestre ! Tatăl său a cumpărat scule nouă și scumpe.

— De, îi va purta Dumnezeu și ei de grijă.

— Dumnezeu și oamenii ! Noi i-am dat un adăpost. Dacă vrea, poate rămînea la noi. Va lucra și ea, își va agonisi pînea cea de toate zilele, ca orice om și orice vietate. Dar iată că se gîndesc și alții la ea, nu numai noi. Uită-te, lîngă bordeiul ei s-au și adunat cîteva brațe de lemne.

Țiganca privi. Chiar atunci, un puradeu desculț, numai în cămăsuță, ducea și el un brățișor de găteje.

— Ei, oameni sîntem și noi ! Ne vom ajuta, ca să ne ajute și tatăl din cer !

Rusalina asculta cu ochii închiși, din nou între vis și trezvie. Despre ea vorbeau gazdele sale ? Despre covăcia tatălui său, despre bordeiul lor ? Acolo au adus oamenii brațe de lemne ?

În sufletul ei se frământa, încă nedeslușită, o viață nouă. Se bucura că a scăpat de banda aceea de hoate de buzunare. Se bucura că nu mai hoinărește, că nu mai cerșește, că a ajuns între oameni cunoscuți.

De cum a intrat în bordeiul și făuriștea rămase de la părinți, de cum văzu haine și lucruri care au fost ale lor, simți cum i se îndreaptă trupul și i se ridică semeț capul, deși era ruptă de osteneală. Contactul cu rămășițele vieții de altădată părea că o pătrunde cu o putere curățitoare, și pentru întâia oară simți cât de jos căzuse de când pornise de la coliba lui Nichifor.

Vorbele pe care le adulse acum păreau că-i vin în ajutor să se spele de ceva necurat pe dinăuntru, în suflet, și să înceapă o viață nouă. Ce-ar spune părinții ei dacă ar trăi și ar ști cât de jos căzuse? Da, avea dreptate glasul bărbătesc de afară! Va lucra și va trăi! Va învăța să sape, să secere... Dar nu va mai cerși! Și nu va mai fura! Nu! S-a isprăvit!

La gândul și hotărîrea asta, ea sări sprintenă de pe vatră, se spală, se îmbracă, mulțumi gazdelor și porni spre bordeiul ei.

Gazdele nu-i putură zice nimic, nu o putură opri. Nu cutezară să-i spună să rămână în casa lor cât va voi. Nu mai era Rusalina de la sosire. Era aceea care a dispărut într-o noapte cu părinții ei. Mai înaltă însă, mai frumoasă și mai mîndră în mers, în ținuta capului.

— Uite-o, soro! N-o mai cunoști! zise bărbatul.

— A fost ostenită rău, săraca. Cine știe de cîte zile bate drumurile!

Rusalina intră în bordei. În legăturica aceea, afară de salbă și cercei, avea și cîteva bani. Luă o oală, o traistă dintr-un unghet și porni în sat. Știa unde e

prăvălia și de unde putea cumpăra și pîne, și lapte, și slănină. Se întoarse încărcată cu de toate. Două zile nu mai ieși din bordei.

În noaptea aceea, cu plecarea la repezeală după sosirea ștafetei de la Miloș, lăsaseră aici încă multe lucruri. Desaga era plină. Erau haine de-ale mamei sale și ale ei, pînză, ștofe. Erau două pieptărele negre, înflorate cu flori roșii, ungurești. Mai află o păreche de cizmulite de-ale ei.

Hainele cu care venise erau zdrențe. Rochiile ce le află în desagi erau subțiri, pentru vară. Dintr-o rochie mai groasă de-a mamei sale își croi una pentru ea. Nu croise încă niciodată, dar în copilărie, iarna, și pînă în primăvară, nu slăbea niciodată din ochi pe mamă-sa cînd croia și cosea. Ea era meșteră mare, cu renume în toată tabăra, moștenind meșteșugul de la bătrîna, iar aceasta, de la înaintașele sale.

În cele două zile făcu rînduială în bordei, copleșită de amintirea părinților. Uneori parcă-i simțea lîngă ea, întorcea capul și privea înfiorată.

Își aduse aminte, umblînd cu lucrurile rămase de la părinți, că într-o noapte nu putuse dormi și că-l văzuse pe tatăl său îngenunchiat, părăind că sapă la piciorul patului. Va fi săpat mai multă vreme, pe ea o prinsese somnul, și întîmplarea aceea îi ieșise cu desăvîrșire din amintire pînă acum. Singură, după întîmplările prin care a trecut în vremea din urmă, deși abia împlinise patrușprezece ani, judecata ei nu mai era nici de copilă, nici de fetișcană, ci de om mare. Mai ales după ce înțelese că trebuie să trăiască și că va trebui să trăiască muncind, iar nu din cerșit ori din furat, ea băgă de

samă la orice lucru, cumpănind întrucît i-ar putea fi de folos. Cumpănea mereu și chibzuia.

Aducîndu-și aminte de noaptea aceea cînd văzuse pe Țancu săpînd la piciorul patului, Rusalina începu să chibzuiască și își zise că, de bună samă, a ascuns ceva acolo, ferindu-se și de Salomia.

Cercetă cu de-amănuntul locul, dar nu putu descoperi nimic. Pămîntul era neted, bătucit, în aceeași linie cu restul padimentului. Luă o secure din covăcie și începu să taie pămîntul lîngă piciorul patului.

Va fi săpat pînă la o adîncime de o jumătate de metru, cînd fierul izbi în ceva tare. Începu să răscolească pămîntul și, în scurtă vreme, putu scoate o cutie pătrată de aramă, închisă cu capac. O deschise cu mare grijă, și, la lumina ce pătrundea prin geamul mic al bordeiului, văzu că înlăuntru erau bani de argint și bani de aur, galbeni. Mai erau și cîteva brățări vechi, inele, cercei, lucruri pe care nu le-a văzut niciodată între podoabele mamei sale.

Nu vor fi bani rămași din cei falsificați de Țanco cel bătrîn? Ea nu putea ști, după cum nu știa care din ce țară sînt. Vedea că-s de felurite forme și au chipuri de împărați felurite.

La început îi fu teamă, dar mai tîrziu un simțămînt de siguranță puse stăpînire pe ea. Nu știa cîntări prețul comoarei ce aflase, nici nu era cutia prea mare, dar instinctiv simți că-i mai curajoasă, mai tare decît înainte. Ba și simțămîntul de mîndrie, care nu se mai apropiase demult de ea, o făcu acum să se țină mai drept, cu capul sus.

Luă un ban de argint dintre aceia care ştia că umblă în țară. Ceilalți fură vărsați în cutioara de aramă și puși la loc în gaura aceea de la piciorul patului.

Cînd, după două zile, ieși din bordei, era îmbrăcată ca o jupîniță. Țiganii se mirară și se întristară : ceva nu-i mai lăsa să se apropie de ea nestingheriți, ca în dimineața cînd s-a întors în țigănie. Se pusese iar distanța dintre ea și ei ca o punte nevăzută. Chiar și gazdele ei de la sosire nu mai îndrăzneau să o întrebe ce a făcut în cele două zile.

Se înșelără însă cu toții. Rusalina începu să meargă din bordei în bordei, să vorbească cu toți, să rîdă cu copiii. Niciodată nu o văzuseră atît de senină și veselă.

Faraonii rămaseră încîntați. Iar însuflețirea lor creștea din zi în zi. Rusalina era mereu printre copii, se juca cu ei și adeseori le cumpăra și le împărțea bomboane.

Nu respingea nici o vorbă bună, nici un sprijin. Toată iarna, feciorii și bărbații tineri îi aduseră sarcini de lemne din pădure. Se făcură grămezi mari în jurul bordeiului.

Rusalina mîncă adeseori prin bordeiele faraonilor, chemată cînd de-o țigancă și cînd de-un moșneag.

Era spălată și pieptănată de strălucea și umplea de lumină sufletul oamenilor. Părea că le intră soarele în bordei. Deși nu mai simțeau distanța dintre ei și ea, faraonii o respectau și țineau mai mult la ea.

Cînd începu să coase rochițe înflorate, la copile, ba și rochii nouă țigăncilor tinere care îi aduceau stofa, Rusalina ajunsese un fel de idol al țiganilor de din jos din Vlădeni.

Se mirară cînd, primăvara, începu să umble la lucru la rumâni, ca și celelalte țigănci.

— Aşadar, se face o apă şi-un pământ cu noi !

— Trăbă să muncească şi ea, în rînd cu lumea, ca să trăiască.

Țigăncilor, unora mai tinere şi mai frumoase, le părea bine. Dar tuturor bărbaţilor le părea rău : pentru ce se cobora în rîndul tuturorora ? Nu mai avea bani ? Nu mai avea din ce trăi ? Pentru ce nu le spune lor ? Ar împărţi cu ea cîştigul zilnic ! Prea era gingaşă şi frumoasă să lucreze cu ziua de cap în rînd cu celelalte țigănci ! Bărbaţilor li se părea că sînt oarecum micşoraţi, coborîţi în vrednicia lor ei înşişi ! Dacă Dumnezeu le-a trimis o floare rară ca Rusalina, nu erau vrednici ei, o laie întreagă, să muncească şi pentru ea ? Ea era o floare care trebuia să rămînă în fereastră ! Să se joace cu copiii — da ! Să coasă cîte-o hăinuţă — meargă ! Dar să sape şi să secere, cu ei în rînd, asta nu s-ar cuveni ! Şi dacă totuşi face aşa, numai ei, bărbaţii, sînt de vină ! Li se părea că țigăncea lor din capul de jos al satului şi-a pierdut din preţ. Alta era cînd Rusalina şi părinţii ei nu se amestecau cu nimeni din bordeie şi abia vorbeau cu ei ! Alta era chiar cînd Țancu se apucase de covăcie şi lucrau toţi trei ca nebunii ! Ieşeau lucruri frumoase din mîna lor, şi oricine vedea că sînt oameni deosebiţi ! Nu ca acum, cînd Rusalina lucra în rînd cu țigăncile lor ! Nu i-ar mai lipsi decît să înceapă şi a cerşi, pentru a se împrăştia tot farmecul şi tot misterul pe care neamul ei l-a adus în țigănia lor !

Astfel de frămînturi treceau prin sufletul bărbaţilor tineri, al feciorilor.

N-o mai înţelegeau pe străină !

Dar Rusalina însăşi nu se mai înţelegea pe ea. O nouă viaţă se zămislea în sufletul ei, cu izbucniri ne-

prevăzute. Nu avea nevoie să muncească : mai avea bani destui ! Lucra cu hărnicie, învățînd la repezeală orice lucru, de groază să nu cadă iar în prăpastia din care abia s-a ridicat ? Să nu se apuce iar de cerșit și de furat ? Muncea pentru a scăpa de gînduri și a-i trece vremea ? O cuprinsese o furie de lucru, o descărcare nervoasă, ca în capul verii, cînd lua și ea ciocanul în făuriște, bătînd cu furie fierul înroșit ? A cuprins-o o sete nouă de viață, ori urmărea un scop anumit ? Se întreba uneori și ea, și nu se putea lămuri. Atîta știa, atîta simțea, că munca îi face bine, o însănătoșează și o întărește zi de zi și parcă-i varsă în minte o judecată tot mai limpede. Simțea că traiul de-a valma cu ceilalți o apropie mai tare de sufletul lor și simțea că are nevoie de această apropiere, de această prietenie și ortăcie, pentru mai tîrziu.

VI

Munca în soare, în libertate, departe de aerul închis, de pămînt, al bordeiului, mîncarea cu poftă, poveștile, rîsetele lucrătorilor făcură într-un an din Rusalina aproape o fată-mare. Erau acum destui feciori de țigani, ba și de rumâni, care se opreau din lucru și rămîneau cu ochii la trupul zvelt și mlădios ca o coardă, cum se așternea lucrului.

Rusalina lucra cu patimă, cu tot sufletul, nu vedea pe nimeni, nu auzea nimic. Adeseori se trezea cîntînd cîntece străvechi țigănești, din tabără. Cînd, în răstimpuri, secera ei înceta să vîjîie prin holdă și fulgera ca

de argint atârnată pe umărul fetei, iar ea se înălța dreaptă ca o cruce, și din firele aurii făcea o legătură pentru un nou snop, multe răsuflări se opreau în piepturile tinerilor. Și adeseori secerau într-același lan și țigani, și rumâni.

Obrajii ei erau acum de-un palid-ruginiu ; ochii mari, aprinși, și buzele pline ; brațele goale pînă din sus de cot ; pieptul împungea ușor prin iie — era o frumusețe de care în curînd vorbeau și satele vecine. De s-ar fi rătăcit între mii și mii, oricine ar fi arătat-o cu degetul : «Asta-i Rusalina !»

Cînd secera în lanuri pe lîngă drum, se opreau drumeții în loc, și domni și țărani, numai pentru a o vedea. Cîte un nădrăgar mai obraznic — călător călare, cu căruța, ori cu pușca în spate — încerca să între în vorbă cu ea. Auzea ori nu, Rusalina nici nu ridica ochii, secera ei fulgera înainte în lanul de grîu, și omul trebuia să-și vadă de drum bombănind.

Deși țiganilor nu le plăcea cufundarea aceasta în gloată a Rusalinei : cîțiva feciori dintre fruntași i se ațineau demult pe urme, luîndu-și îndrăzneala chiar din acest amestec al ei cu toată lumea.

Într-o sară aduceau cununa la un rumân, gazdă mare. Seceraseră din zori patruzeci și cinci de bărbați, femei, fete, feciori, mai mulți țigani decît rumâni.

Se-ntorceau veseli cu toții, în frunte cu cununa de spice împletite în cruci. Cîntau cîntecul cununii :

Stăpîne, stăpîne,
Gată cina bine,
Că cununa vine.
Și nu te-ntristare
Că la spic e mare...

În hărmălaia care se năştea de cîte ori, de pe la porţiţe, îşineau femeii, bărbaţi, copii, cu doniţe pline de apă şi le aruncau peste cel ce aducea cununa, un fecior de ȝigan fruntaş se tot strecură în apropierea Rusalinei, pînă cînd, la intrarea pe poartă în curtea gazdei, reuşi să-şi ducă braţul pe după mijlocul fetei.

Rusalina se opri ca arsă, şi numaidecît două palme aspre şi pline răsunară pe obrajii feciorului.

Lumea începu să rîdă, să chiuie şi să strige :

— Bravo, Rusalina !

Întîmplarea asta lumină dintrodată pe Rusalina : dacă feciorul ăsta a cutezat s-o îmbrăţişeze, înşamnă că oamenii nu o mai preţuiau ca mai demult. Prea se făcuse o apă şi un pămînt cu ei ! Iată la ce nu se gîndise ea niciodată !

— Bravo, Rusalina !

— Bine i-a făcut !

— Ce obraznicie !

Erau mai cu samă bărbaţi tineri feciorii care strigau așa. Femeile, fetele nu prea înţelegeau cum de s-a mîniat Rusalina pentru atîta lucru.

Dar ea rămase nemişcată, dreaptă ca o statuie, în locul în care pălmuise pe fecior. Secerătorii treceau înainte, îşi căutau loc pe laviţele întinse de-o parte şi de alta a meselor din curte, înaintea blidelor, goale încă.

Ea rămase singură în poarta deschisă, ca un prapor.

Începu să se împartă rachiul, şi muncitorii o chemară la masă. O chemă şi gazda. Dar ea părea că nu aude şi nu vede nimic.

Deodată se învîrti în călcîi şi porni. Zadarnic o chemară stăpînii. Nici mîncare, nici plată nu-i trebuiau. Dispăru pe uliţă la vale, la o cotitură.

Lucrătorii mîncau și se mirau. Bărbații s-au bucurat de purtarea Rusalinei, și vaza ei crescuse dintrodată în ochii lor. Distanța dintre ei și ea se puse iarăși, deși nu în strălucirea de altădată. Dar nu înțelegeau o supărare pentru care cineva să lase cina și plata.

Vorbiră mult, în timpul cinei, de fată, de părinții ei, de moartea lor. După ce băutura li se sui la cap, — gazda, bucuros de cunună, nu cruța rachiul, — cîtiva se și încăierară pentru palmele date de Rusalina.

Dar fata intra în bordei bolnavă de întristare.

Se simți din nou singură, fără nici un ajutor de niciări. Se frămîntă să pătrundă în adîncul impulsurilor ce o conduseseră de-un an, dar sufletul ei era gol. Nu putu citi nimic în el.

În sara aceea nu cină nimic, nu-i trebui mîncare nici în ziua următoare. Nu ieși din bordei, deși trebuia să meargă la secere la un alt rumân, căruia îi făgăduise.

Șezu frîntă pe laviță multă vreme, cu coatele pe genunche, cu capul răzimat în palme. Părea, în semiîntunecul bordeiului, un mic sfinx palid.

Se gîndea la viața ei, cu gînduri de om mare. Ce mai aștepta de la viață? Nu era mai bine să se fi înecat în Dunăre? După trecere de multă vreme, Rusalina se apropie iar de lucrurile rămase de la părinți, le atinse pe fiecare, le mîngîie. Cu fiecare atingere chipurile lor înviau mai calde în sufletul ei.

— Săracii ! suspină ea. Săracii ! Cum le-a fost scris să sfîrșească !

Tîrziu, cînd împătură cea din urmă haină și o puse la loc, îi veni repede, ca un vînt înghețat, gîndul : «Și, poate, numai din pricina mea ! N-au voit să ajung nora

lui Dinu !» Rămase înlemnită la gândul ăsta. Niciodată nu-i venise în minte pînă acum !

O durere amară îi umplu întreaga ființă, ca o baltă de verin, și multă vreme nu mai putu face nici o mișcare.

Apoi simți o dorință arzătoare să dezgroape cutia aceea de aramă. Nu mai umblase la ea de cînd o descoperise. Nu mai avusese trebuință de bani. Cîștiga cu lucrul cît îi trebuia. Se ghemui lîngă piciorul patului și începu să sape. Deodată, săpînd, o năpădiră sudori reci : avu senzația că sapă la mormîntul părinților și se opri încremenită.

Mormîntul lor ! Dar au ei un mormînt ? Diavolul acela nu-i va fi aruncat în Dunăre, mîncare peștilor ?

Rusalina se cutremură, dar, dusă de-o forță oarbă, continuă să sape. Scoase cutia, o deschise, vărsă conținutul ei pe pat și rămase cu ochii la el. Pentru ce ascunsese tatăl său această mică comoară în noaptea aceea ? A pus-o deoparte presimțind dușmănia viitorului ? Se gîndea de atunci la primejdia ce va veni ? Voia — în caz de moarte a lui — să-i rămîină ceva femeii și fetei ? Voia să le descopere taina numai cu limbă de moarte, fiindcă avea alte planuri cu banii aceia dacă rămîinea în viață ?

Nu-și mai putea lua ochii de la bani. Îi păru că încep să se atingă încet unii de alții și să dea glasuri subțiri...

Ce ? Începea ea să înnebunească, ori înțelegea glasurile acelea metalice ? Nu ! Banii erau nemișcați și muți, dar glasurile porneau din ea. Părea că începe să înțeleagă taina ascunderii lor. Părea că reprezentau un testament al tatălui său, și nu numai al lui, ci al neamului întreg, al viței lui Tanco ! Viță străveche, din care nu-

mai ea mai era în viață ! Comoara aceea părea o pecetă lăsată în lume, o pecetă a neamului. O simți arzându-i pe inimă !

Deodată i se năzăriră chipurile prăbușite, însîngerate ale părinților la ușa cortului lor, și ea țipă de spaimă. Ele o priviră o clipă, muștrătoare, apoi dispărură, prin ungherul bordeiului, în pământ.

Rusalina sări ca o coardă de pe pat, de lângă comoară, și răcni :

— Da ! Acum înțăleg ! Am să vă răzbun !

Și dintrodăată începu să i se limpezească toată viața ei de-un an încoace ; frământarea nedeslușită a vieții celei nouă ce o simțea în ea urmărea o singură țintă : răzbunarea ! Să se întărească și să se pregătească pentru răzbunare ! Să-și întărească trupul prin muncă, să-și afle și să-și câștige tovarăși prieteni, laia lângă care era bordeiul ei ; să nu fie sigură, să aibă ajutor în răzbunarea ce trebuia să vină !

Acum simțea limpede că noua viață ce se plămădea în sufletul ei, setea ei nouă de-a trăi porneau din dorința asta de răzbunare, ce mijise în adâncurile ființei încă, poate, de când o scăpase de la înec.

Da ! Acum pricepea ! Viața ei avea încă un rost în lume !

Peceta lăsată de comoară îi ardea pe inimă, o umplea de căldură, și ea se simțea puternică și hotărâtă ca un zeu !

Scormoni în comoara vărsată pe pat, își alese un rînd de mărgele roșii, pe care le legă la grumazl, luă o pă-reche de cercei vechi cu piatra verde și-i puse în urechi, luă un ban de argint, apoi vărsă comoara în cutia de aramă și o astupă la locul ei, bătucind pământul.

Se îmbracă într-o rochie de mătase verde, își puse un șorț înflorat, pieptul și-l strânse într-un pieptărel roșu cu șnururi verzi.

Era o zi de duminică. Toată laia era acasă. Era senin și cald. Dancii se trînteau prin bătătură ; bărbați și femei, stîrciți pe podmoale lîngă bordeie, colbăiau din pipele mici, roșii, de pămînt ars. Fetele și feciorii, îmbrăcați de sărbătoare, se hîrjoneau în grupuri sau pă-rechi.

Cînd ieși Rusalina din bordei, toate privirile se îndreptară asupra ei.

Rămaseră înmărmuriți. Era ea ? Era alta ? Niciodată nu o văzuseră așa de frumoasă, așa de împodobită ! Părea o arătare, o fată de Crai, rătăcită în partea locului.

Se apropia cu pași mărunți, dar hotărîți. Era mai înaltă, mai crescută, mai împlinită de cum li se păruse lor văzînd-o la lucru, îmbrăcată în rochie de rînd.

— Doamne sfinte ! Vine aici ! ziceau bărbații.

— Oare ea să fie ?

— Ea este !

— Oare nu ne-a înșălat diavolul ? Cea care a lucrat la rînd cu noi a fost Rusalina ?

La apropierea fetei se petrecu un lucru ciudat. Fără să-și dea sama, instinctiv, bărbații și femeile care ședeau pe podmoale se ridicară și-i dădură binețe ca unei stăpîne.

Se desprindea din ființa ei, din ținuta ei ceva măreț și poruncitor, așa cum simțiseră ei, în cîteva rînduri, la apropierea lui Țancu. Fata parcă și sămăna acum cu tatăl său, deși ei știau că era leită mamă-sa.

— Iată ce este, oameni buni și vecinilor ! Azi e duminică. M-am gândit că eu nu am ospătat cu voi în sara aceea cînd am adus cununa. Să meargă cineva să aducă trei vedre de rachiu. Vreau să închin cu voi. Vreau să fac un legămînt cu voi. Dar vreau să închinăm și pentru despărțire. Eu trăbă să plec pentru o vreme. Nu știu cît voi lipsi. Copil orfan, am și eu drumurile mele de năcaz.

Faraonii rămaseră cu gura căscată. Era Rusalina ? Glasul nu era al lui Țancu ? Și despre ce legămînt vorbea ? Și unde voia să meargă ?

Abia după al treilea cuvînt al Rusalinei se urniră doi bătrîni să pornească după rachiu.

Fu o duminică neuitată !

Fata a închinat cu toți pe rînd. Răsări în țigănie al doilea soare. Petrecania ținu pînă pe la ojină. Mulți se ametiră și se înflăcărară. Se jurau c-ar face moarte de om pentru Rusalina.

Atunci fata se ridică în mijlocul lor. Glasul ei argintiu avea acum un ton închis, vibrător.

— Oameni buni, zise ea, eu sînt o fată orfană. N-am în lume pe nimeni, numai pe Dumnezeu. Vă legați voi ca într-o primejdie să-mi ajutați, să mă apărați ca pe una dintr-ale voastre ?

Faraonii începură să urle, ridicînd brațele spre cer.

— Jurăm !

— Jurăm cu toții !

Își smulseră brațele și le aruncară spre cer și femeile :

— Jurăm și noi !

Părea că s-a aprins tabăra întreagă. Era o înflăcărare în ochi, pe fețe, în gesturi, ca într-un delir. Unii plângeau.

— Vă mulțămesc, oameni buni ! De-acum știu că nu mai sînt singură. Să știți un lucru : deși sînt din neam de corturari, am același sînge ca și voi. Să fim frați și surori, în bine și în rău !

Nu mai încăpea nici o îndoială : era glasul lui Țancu ! Oamenii, femeile săriră înnebuniți în picioare și începură să se îmbrățișeze, plîngînd. Cîțiva cîni începură să urle.

Rusalina se învîrți într-un călcîi, ca acolo în poartă după ce pălmuise pe feciorul acela, și-și luă drumul spre bordei. Cînd se mai dezmeticiră faraonii din însuflețirea ce le luase mințile, fata nu mai era nicăiri.

În bordei rămase multă vreme pe gânduri : la cine să meargă mai întîi : la Mina fierarul, sau la Miloș, negustorul acela de porci ? Știri despre tabără nu putea avea decît de la ei.

După gîndire și chibzuire îndelungată, se hotărî pentru Miloș : ochii ei căzură asupra locului unde era îngropată cutia, și deodată-i veni gîndul că de banii aceia poate va avea lipsă și că numai Miloș o poate desluși care sînt umblători în țară, iar pe cei străini tot numai Miloș îi putea schimba.

Își luă podoabele de la grumazi și de la urechi, se dezbracă de hainele de sărbătoare, luă altele, de purtat, dezgropă cutia, puse pămîntul la loc și-l bătuci. Aruncă într-o trăistuță de piele, care îi mai rămăsese, lucrurile de drum, cutia de aramă și, după ce se însără, încuie ușa bordeiului și a covăciei și dispăru în noapte...

Cît ce apucă pe drumul dintre lanurile de porumb, fu cuprinsă ca de-o ameţeală : era slobodă, era iarăşi hoinară. Părea că lumea întreagă este a ei... Unde o duceau paşii ? La staţie ? Pentru ce la staţie ? Să meargă, să nu se mai oprească ! Înainte, tot înainte ! Cerul era senin şi înstelat ; porumbul foşnea domol din frunzele de-un verde-închis, drumul se aşternea neted. Cîte-o pasăre întîrziată fîlfîia în văzduh. Licurici se aprindeau şi se stingeau pe marginea drumului în iarbă, greieri ţîrîiau în marginea şanţurilor de lîngă cale.

Inspira cu nesaţ aerul nou, aerul pribegiei şi al rătăcirilor prin lume, sorbit atîtea generaţii de neamul său ! Îşi aducea aminte de anii copilăriei, cînd sub coviltirul căruţei, sau, uneori, mai mărişoară, pe jos, înapoia carului larg, petrecea nopţile în drumurile nesfîrşite. Îi părea că se întoarce acasă, şi mai mult înota decît mergea în singurătatea şi libertatea nopţii.

În după-amiaza zilei de marţi sosi la Miloş.

Negustorul de porci nu o recunoscuse numai decît. Fata crescuse, se făcuse mai frumoasă. Dar cînd înţelese cine-i, Miloş bătu din palme, cu mirare mare.

— Cum ? ! V-aţi şi întors ? ! Nu mă aşteptam la asta, zise el stînjénit, nemulţumit. Cred că aţi făcut rău. Cred că v-aţi înapoiat prea devreme !

Rusalina şezu pe laviţă, puse trăistuţa lîngă ea. I se muiaseră deodată picioarele : înţelese că Miloş nu ştia nimic de ultimele întîmplări.

— Unde e Țancu, sau mai bine Cicoş ? întrebă gazda.

— Am venit singură.

Omul o privi înfricat.

— Ce s-a întâmplat ?

Fata oftă și-și îngropă obrazul în palme.

— Ce s-a întâmplat s-a petrecut demult, nu acum. Dumneata se vede că n-ai auzit nimic.

— Dar ce s-a întâmplat, pentru Dumnezeu ? Spune odată ! Când ?

— Îndată după ce-am plecat atunci toți trei de la dumneata, cu unchiul Daina.

Ea fu silită să povestească, în vreme ce Miloș o întrerupea cu întrebări tot mai furioase și se purta prin casă ca un turbat.

Rusalina istorisi tot, pînă la fuga și aruncarea ei în Dunăre.

Urmă un răstimp de liniște grea. Miloș împietri privind pe geam. Apoi deodată se auzi un hohot de rîs :

— Ha ! Ha-ha ! Ha-ha-ha !

Un rîs spart și crud. Părea că hohotește diavolul însuși.

— Hei, copila mea ! oftă el apoi. Soartea-i ca moartea ! Se vede că nu o putem întoarce din drumul ei. Am încercat și eu și am crezut că am biruit-o. Și iat-o că s-a înfipt și mai tare pe picioarele-i de piatră.

Și el izbucni din nou în hohotul acela sîngeros.

Se încrîncenă carnea pe Rusalina.

— Hei ! copila mea ! Dac-am putea sugruma lîngă leagăn ursitoarele rele ! Acuma ești singura rămășiță din neamul lui Țanco și al Cernoieștilor. Da, nu vei ști ! Maică-ta era Cernovici, din neamul Cernoieștilor. Din vremuri bătrîne, voivozii se perindau, după cum aveau ficioni sau fete, din aceste două neamuri : Țanco și Cernovici. Acum tu ești cea din urmă rămășiță. Eu

n-am nevastă, n-am copil, și-s trecut de șaptezeci de ani.

— Dumneata ?

— Da, eu nu mai pot fi numărat între urmași. Sînt ciot uscat.

— Cum între urmași ? întrebă Rusalina mirată.

— Vezi bine, tu nu vei ști. Nu ai fost ajunsă la vîrsta să cunoști tainele neamului. Află dar că eu am fost văr cu maică-ta. Sînt și eu un Cernovici. Cu moșii tăi am ținut multe legături... chiar cu tatăl tău... Dar eu acum sînt un ciot uscat !

Rusalinei i se frînse capul în piept, îi năvăliră lacrimi în ochi și-i era rușine. Așadar, mai avea pe cineva în lume, avea o rudenie apropiată ! Pentru aceea o adusese inima aici și nu plecase întîi la fierarul Mina, pe care de altfel nici nu-l cunoștea.

Omul se apropie de ea și-i puse mîna pe cap.

— Nu știai ?

Rusalina clătină domol din cap.

— Soartea mi s-a pus demult de-a curmezișul ! Acela pe care mi l-a scos mai pe urmă în cale trăbă să fie însuși diavolul. De omul care-i primejdios prin vitejia lui te mai poți apăra. De cel tare numai prin viclenie și lașitate, nu te poți apăra aproape niciodată. Dinu-i diavolul gol...

— Dumneata n-ai auzit nimic din ce s-a întîmplat ? E cu puțință ? N-au ieșit zvonuri ? Nu s-a auzit nimic ?

— Nimic, copila moșului ! Dacă a lucrat diavolul, a știut cum să lucre să nu s-audă nimic ! Dacă zvonurile nu erau în mîna lui Dinu, era cu neputință să nu aflu. Dar el și-a luat toate măsurile. — El oftă, șezu pe

laviță lângă fată și zise : Nici Daina n-a avut ce face ! Dacă ar fi fugit și ar fi dat de veste, Dinu ar fi pîrît întreaga tabără că pe cel judecat la moarte l-au ales voivodă. Ar fi ajuns în spînzurători. Diavolul acela știa că-i are în mînă.

— Și ce crezi dumneata ? Unde vor fi acum ?

— Au trecut, de bună samă, încă în acea zi în țara sîrbească, și pe ai noștri i-au aruncat peștilor, să stingă orice urmă.

— Da ! M-am gîndit și eu. Dar nu crezi că de-atunci s-au putut întoarce ?

— Să se întoarcă ? Nici peste zece, poate nici peste douăzeci de ani nu-i mai aduce diavolul acela în țară ! E ticălos și laș, nu cutează. Se teme să nu se fi aflat totuși ceva ! Se teme, mai ales, fiindcă știe că tu ai scăpat, că ai rămas mărturie și... răzbunare ! O, ticălosul ! Pe mîna lui să ajungă moștenirea noastră ! — Tăcu un răstimp, frămîntat și mușcat de durere. — Să se întoarcă ! Te-aș duce eu în cortul lui, în cortul lui Ilie, fiului său ! Păstrez o otravă care nu iartă. Un fir în paharele lor de ospăț — și s-ar fi isprăvit cu ei... căci te-ar fi cununat cu ficiorul lui ! Dar nu se mai întoarce, diavolul ! Se și teme, și mai vrea să-și întărească stăpînia printre străini, unde nu-l cunoaște nimeni. Îi va purta prin Sîrbia, prin Bulgaria, prin Grecia, prin Ungaria. Cînd va mai veni la noi, eu voi fi de mult oale și ulcele, iar tu vei fi bătrînă. Ce n-ar fi dat să te poată păstra pe tine vie ! Azi ai fi nevasta lui Ilie. Pentru că trăbă să știi, copila mea, că voivodatul lui nu se poate întări pînă ce sîngele neamului său nu se va amesteca cu sîngele nostru. E proorocit așa

din bătrîni, și diavolul cunoaște proorocia... Poate să vină vreodată el, sau ficiorul, ori poate și nepotul să caute după tine ori după copilul tău. Să vină singur ! Dar despre el nu aș crede, că e prea laș și ticălos ! Poate ficiorul, ori poate nepotul. Dar să știi, copila mea, de la mine un lucru : neamul lui, urmașii lui nu se vor odihni pînă nu vor încerca să-și amestece sîngele cu al neamului nostru. Dacă tu vei avea pace de ei, fiind duși într-alte țări, nu vor avea copiii tăi, fetele tale !

— Fetele mele ? se miră Rusalina.

— Nu ești măritată, dar nu vei rămîne tot așa. Moșul meu s-a răzlețit de tabără între primejdii mari. Nu mai trăbă să le mai știi și tu. Nu mai e nevoie. Cu el a venit și tatăl meu, cu logodnica lui : mama mea. Eu, neaflîndu-mi păreche potrivită, nu m-am însurat. Dar știu ce însemnează să trăiești o viață singur ! Nu ! Tu te vei mărita ! Am și eu avere, cui să o las ?

Vorbiră pînă tîrziu noaptea. Uitară de cină.

VII

Cum i se vor fi frămîntat gîndurile lui Miloș peste noapte, cum nu, dimineța el zise Rusalinei :

— Tu rămîi aici, eu plec la drum. Poate nu mă întorc două-trei săptămîni. Plec cu negoțul meu : cumpăr și vînd.

Fata-l privi întins, apoi cuvîntă :

— Ia-mă și pe mine cu dumneata !

Omul o privi mirat.

— De ce folos mi-ai putea fi ? Nu te pricepi la negustoria asta !

Văzu în ochii aspri ai bătrînului împotrivirea și nu mai stăruî. Nici nu era chiar sigură de ceea ce bănuia.

— Dacă nu mă pricep, ia și banii mei și pune-i în negoțul dumitale. Ori cel puțin să mi-i schimbi în bani care umblă aici.

— Ce bani, tu fată ?

Ea scoase cutia de aramă din trăistuță, o deschise și o vărsă pe masă înaintea lui Miloș. Alese cerceii, inelele, brățările și zise :

— Banii ăștia.

Bătrînul îi cîntări dintr-o ochire.

— Nu ești săracă, zise el. Dar e adevărat, banii sînt din mai multe țări prin care a colindat neamul nostru.

— Aș vrea să am bani care umblă la noi, zise fata. Mereu îmi spune inima că odată voi avea mare lipsă de ei.

Miloș puse deoparte pe cei de aur și pe cei de argint care umblau în țară.

— Voi încerca să-i schimb pe ceștialalți, zise el, începînd să-i numere. Cu negoțul meu de porci, am legături cu negustori din țările vecine. Cred că-i voi putea schimba. Hm ! dar sînt și taleri din Grecia și Turcia. Cu ei va fi mai greu.

Cînd fu gata de plecare, Rusalina se rugă din nou :

— Ia-mă și pe mine cu dumneata !

— Ți-e frică să rămîi singură ? N-are pentru ce să-ți fie frică. Toată lumea va ști că ești o nepoată de-a mea. O să mă îngrijesc eu să afle.

Se feri de privirile rugătoare ale fetei, bănuind parcă la ce se gîdea ea, și ieși în curte. Porni la drum cu traista de piele, ținută în copcii de argint, după grumazi.

Trei săptămîni rămase Rusalina singură. Îi păsură trei veacuri.

La întoarcere, Miloș aducea vro douăzeci de porci, pe care îi cumpăraseră, însă, abia înainte cu două zile, la un târg mare. Pînă atunci, după cum bănuise Rusalina, iscodise ce s-a ales de tabăra aceea de țigani corturari. Își pierduse zile întregi întrebînd și știricind. Trecuse apoi în țara sîrbească, pe unde mai trecuse clandestin și altădată, deși avea pașaport pentru negustoria lui de porci. Trecuse, tot așa, în Ungaria, și de-acolo din nou în Sîrbia. Pătrunseseră acum pînă adînc în țară. Aflase o caravană mai mică, din cinci corturi, care îi putuse da unele lămuriri. După spusele corturarilor, caravana după care căuta ar fi fost trecut demult în Bulgaria, ori poate în Grecia. Diavolul acela de Dinu apucase în șa și-i călărea acum după voia sa. Bănuise Miloș !

Rusalina nici nu se uită la turma de porci ce intra în ogradă, ci se repezi la bătrîn, îl prinse de piept și-l întrebă, uitîndu-i-se în ochi :

— Ai aflat ceva ?

Miloș înțelese că fata bănuise ținta adevărată a călătoriei lui.

— Nimic, fata mea ! Ca și nimic !

— Totuși, ai aflat ceva !

După ce-i povesti cum a știricit, cum a umblat prin țări străine, încheie cu presupunerea că poate au trecut în Grecia ori în Bulgaria.

— Aşa bănuiau, în Sîrbia, unii dintr-o tabără mică, după sămnele date de mine. Dar nu erau siguri. N-am rămas sigur nici eu. Dacă eram încredinţat, aş fi mers mai departe.

Fata oftă.

— Ce rău că nu m-ai ascultat şi nu m-ai luat şi pe mine cu dumneata ! Acum aş fi pe urmele lor !

— Ce vorbeşti copilării, fata moşului ? ! Unde nu izbutesc eu, vei izbuti tu ? ! Şi, apoi, singură, ce ai fi făcut ? Lucrurile trebuiesc pregătite, fata mea.

Miloş pleca şi venea cu căruţa. Ducea şi aducea porci. O parte din banii daţi de Rusalina îi schimbase încă. În primul drum, pe alţii îi schimbă acum.

— Poate nu-i rău să-ţi pun o parte din bani în negoţul ăsta. Se câştigă destul de bine.

Rusalina rămînea mai mult singură. Bătrînul era mai mult dus.

De cîte ori se întorcea Miloş, îşi afla casă tot mai curată, în tot mai bună rînduială, dar pe Rusalina tot mai tristă şi îngîndurată. Într-o zi fata-i zise :

— Dă-mi otrava aceea şi lasă-mă să plec. Nu mă mai rabdă pămîntul !

— Văd eu bine că nu te mai rabdă, deşi tăria cea mai mare a omului în viaţă e răbdarea, cînd nu poate face altceva. Şi tu nu poţi !

— Voi putea !

— Nu ştii, copila mea, ce spui. Alta-i a voi, şi alta-i a putea !

— Dacă e viu, îl voi afla şi în fundul iadului.

Miloș se întrista greu de cîte ori Rusalina se apropia de el cu cererea asta. Dar treceau săptămînilor, treceau lunile, și ea nu-l mai slăbea. Ajunsesese numai umbra Rusalinei de mai nainte.

Înțelese că dacă ar mai opri-o, ar duce-o în mormînt. Dar ce se va alege de ea plecînd în lume? Chiar dacă ar afla tabăra, cum va lupta ea, o fată nepricepută, cu viclenia și răutatea unui diavol? Totuși, nu o mai putea opri.

— Văd, iarăși, că în calea sorții nu te poți pune. Te trage și pe tine soarta ta, Rusalino, zise Miloș, la o nouă stăruință a fetei. Nimic nu te mai poate opri?

— Nimic!

Bătrînul oftă din adîncuri și, supărat de moarte, zise:

— Bine! Fie voia ta!

Rusalina începu să-și adune lucrurile. Își luă și banii.

— Dă-mi otrava de care ai vorbit!

— Nu-mi prea vine să ți-o dau. În loc de otravă poți folosi și un pumnal ori un pistol. Mă tem că, neaflînd ce cauți, să nu înghiți tu veninul.

— Nu mă voi otrăvi!

— Juri?

— Jur! Mi-e scîrbă de moarte de cînd era să mă înec. Și apoi, dacă nu voi afla acum ce caut, poate să aflu mai tîrziu, peste un an, ori poate peste o sută!

— Săracă fată, nu mai știi ce vorbești! Parcă viața ar fi nemuritoare ca setea de răzbunare!

Nu avu încotro: îi dete și otrava, închisă într-o mărgea de lemn.

— Ascultă, Rusalino, începu Miloș, văzînd-o gata de plecare. Cine poate ști cît vei lipsi tu și cîte zile mai

am eu de trăit... Sînt trecut de şaptezeci de ani. S-ar putea ca la întoarcere pe mine să mă afli plecat pentru totdeauna.

Fata tresări şi se uită, mirată, la bătrîn.

— Cu mine se va duce în mormînt cea din urmă rude-nie a ta dinafara taberei. Acolo mai ai pe Daina şi pe alţii. Dacă la înapoierea ta vei afla uşa asta încuiată, ori pe alţii locuind în casă, tu să nu mai zăboveşti pe-aici. Vei pleca la Lugoj şi vei întreba de făuriştea lui Mina. I-a rămas numele aşa, dar bătrînul a murit. Nu mai vedea în vremea din urmă. A încheiat nouăzeci de ani. În locul lui, în făurişte, de mulţi ani, lucrează feciorul său, Ionaş, şi nepotul, Marco. A împlinit şi Marco douăzeci şi doi de ani.

Rusalina asculta nerăbdătoare. Pentru ce-i înşira întreg neamul lui Mina ?

— Cînd voi simţi că mi se scurtează aţa, vînd tot ce am, adaog la banii gata şi-i duc la făurişte şi-i dau în sama lui Ionaş. Între ei vor fi şi banii tăi, cei băgaţi în negoţul cu porci, şi cîştigul lor. Dar şi tot ce am eu îţi va rămînea ţie. — Miloş tăcu un răstimp, privind întins în pămînt. — Drept spunîndu-ţi, îmi vine greu să mă despart de tine. Şi pentru că mă tem de viaţa ta, şi pentru că m-am obişnuit cu tine — aveam şi eu un sprijin la bătrîneţe, — şi pentru că e greu să mori singur şi părăsit. Dar de ce-i hotărît, omul nu se poate feri, fie împărat, fie ţigan.

Rusalinei începu să i se moaie inima.

— Dar o să vin curînd, şi o să te aflu în viaţă ! Dumneata eşti încă sănătos şi voinic !

— Să dea Dumnezeu să mai trăiesc, să te mai văd ! Dar zestrea ta, cînd n-oi mai fi, o afli la fierăria lui Mina. Sînt oameni cinstiți : nu se vor atinge de nimic. Îi cunoștea și voivoda cel bătrîn, Țanco. Nu am încredere decît în neamul ăsta, pentru că și strămoșii lui au trăit odată în corturi și au vînturat lumea. Tu nu-i cunoști. Nu i-ai văzut. Sînt oameni voinici și frumoși. — Tăcu iar, oftă din greu, privi în pămînt îndelungat. Apoi deodată se apropie de fată, îi puse mîna pe umăr și-i zise : Dacă-ți va plăcea de Marco acela, mărită-te cu el. Asta am mai avut de spus !

Apoi o îmbrățișă și o sărută. Lacrimi se iviră între genele-i sure.

VIII

Se scurseseră trei ani, și nici o veste de la pribeagă. În țigănia de la Vlădeni lumea începuse s-o uite. Faraonii o așteptaseră cu săptămînile, cu lunile. Țigănia rămăsese mai pustie și mai săracă fără ea. Bărbații parcă-și pierduseră din vlagă și din dragostea de viață. Se purtau mai tăcuți și mai umiliți. Începuseră iar sfelizile și bătăile în țigănia de din jos.

Bordeiul și covăcia începeau să se ruineze. Ploua prin acoperiș. Faraonii le mai dreseră un an doi, dar de la o vreme nu le mai avură grija.

Mai vorbiră un răstimp despre străină. Cine știe ce griji ori întîmplări o țin departe ! Poate s-a întors la

matca ei, unde va fi aceea ! Poate, cu părinți cu tot, au fost niște fugari. Poate s-au ascuns aici, urmăriți pentru cine știe ce păcate ! Din neam bun și mare era ! Avea lucruri prețioase, avea bani ! Și o vădea frumusețea ei, nemaiîntâlnită în partea locului ! Asta o întâreau și rumânii din Vlădeni. Și lor le părea rău că fata nu se mai întorsese.

Pe la sfârșitul anului al patrulea de la plecarea Ruselinei din Vlădeni, într-o după-amiază, se opri înaintea bordeiului lui Țancu o căruță trasă de un cal. Căruțașul, un evreu cu barba sură, cu nasul ascuțit și înco-roiat, ajută să se coboare din căruță unei femei bolnave. Jos, pe pământ, străina abia se ținea pe picioare.

Veniră, de mirare, câțiva bătrâni, câteva hărănci, care nu mai puteau munci la câmp, și se apropiară de căruță.

Căruțașul era grăbit. Adună din căruță câteva lucruri — o pătură, un șal, o traistă de piele țintată cu argint — și le puse pe podmol, lângă bordei, unde ședea și femeia. El cercetă lacătul, dar lacătul era încuiat. Străina, la vorba lui, duse cu mare silă mîna în sîn, scoase o năfrămuță, o dezlegă și-i dădu o cheiță.

— Veniți și descuiati voi ; duceți lucrurile în casă și ajutați-i și femeii să între. Zice că-i de-aici din Vlădeni ; spune că bordeiul ăsta e al ei. A plecat din stație pe jos, dar a căzut pe drum, și pe mine m-a hotărît primăria s-o aduc la casa ei.

Străina mai dezlegă o dată năfrămuța, scoase un ban de argint și-l puse în palma căruțașului.

— Ești bolnavă și săracă. Nu e de lipsă să-mi plătești. Îmi va plăti primăria, care m-a trimis în slujbă.

Dar femeia, mereu mută, nu mai voi să ia banii înapoi.

Căruțașul porni, și cei din jur încă nu cutezau nici să descuie bordeiul, nici să se atingă de lucrurile străine.

— Nu mă mai cunoașteți, oameni buni ? zise într-un târziu, cu glasul stins, femeia, ridicând puțin pleoapele.

După glas, după ochi, faraonii o cunoscuseră.

— Sfântă Maică Preceastă ! E străina noastră, e Rusalina ! zise o bătrână crucindu-se.

— Doamne ferește și apără ! Să n-o mai cunoști !

Nu se putea ști dacă străina era la începutul unei boli rele, sau la sfârșitul uneia îndelungate. Obrajii-i erau căzuți înlăuntru, făcând gropi ; nasul se lungise, buzele erau crăpate și uscate ca de arsuri mari. Brațele — numai osul, și pielea zbîrcită pe ele. Părul încîlcit ieșea de sub năframa veche.

Subt privirile iscoditoare ale oamenilor, care căutau asemănări cu frumusețea ei de altădată pentru a se încredința că nu se înșelau, Rusalina se simți umilită și înfrîntă.

— Eu sînt, oameni buni, eu, Rusalina, fata lui Țancu ! Am fost bolnavă greu, vreme îndelungată. Era să mor.

— Săraca fată !

— Uite ce-a mai rămas din ea !

— Boală primejdioasă a canonit-o !

Descuiară ușa bordeiului, îi duseră înlăuntru lucrurile, o ajutară de subsuori și pe ea.

Dar în bordei era un aer de mormînt, și Rusalina începu să se înăbușe. O scoaseră iarăși pe podmol, deschiseră fereastra bordeiului, lăsară ușa deschisă

Prin acopenişul spart pe alocuri plouase în bordei ; smocuri de iarbă creşteau ofilite ici şi colo.

— Poate ar fi bine să vii la noi două-trei zile, pînă vom pune în rînd bordeiul. Ce vrei ! De patru ani stă închis, şi nimeni nu se mai gîndea că te-ai mai putea întoarce.

— Nici eu nu mai nădăjduiam. Am bolit multă vreme. Era să mor.

În trei zile faraonii îi reparară bordeiul, îl curăţiră, îl lipiră, îl vărui ră pe dinlăuntru, îmbulzindu-se cu toţii să dea o mîină de ajutor.

O ȕigancă bătrîină, văduvă, fu aleasă de obşte să se mute în bordei cu Rusalina, să o îngrijească, să-i facă demîncarea.

Rusalina se întrema încet, cu mare greutate. Luni întregi a stat mai mult în pat.

Uneori, noaptea, îi revenea febra care o mistuise, şi vorbea întraiurea. Vorbea, uneori, în limbi străine, neînţelese, încît haranca se crucea. Pomenea de Ȑancu, de Miloş, de mamă-sa, de Daina şi de diavolul. Pe diavolul acesta spunea că are să-l otrăvească.

Faraonii o înconjurau cu toată dragostea şi îngrijorarea. Iarna, i-au cărat lemne din pădure. Nu făceau larmă în jurul bordeiului, ba se lăsară iarăşi de certuri şi de bătăi. Toată iarna au vorbit despre ea. Unde fusese atît amar de vreme ? Ce taină a dus-o departe ? Care era diavolul pe care voia să-l otrăvească, după cum spunea îngrijitoarea ? Cine era Dinu ? Cine era Miloş, despre care vorbea în aiurările ei ? Ce boală a putut da peste ea încît se întrămează atît de încet ?

Spre primăvară Rusalina se putu coborî singură din pat și ieși la soare, pe podmol. Rămînea cu ziua de cap în adierile calde, inspira cu lăcomie mirosul ierbii crude ce răsărea în jurul bordeiului sau era adus de mai departe, pe aripile vîntului. Se bucura ca un copil de ciripitul vrăbiilor în streășina bordeiului sau grămădite pe-o tufă îmbobocită. I se părea că e iarăși copilă mică : miresmele de-acum ale pămîntului și ale primăverii păreau că sînt acelea de atunci.

Privea, pierdută, ceasuri întregi, în văzduhul senin, urmărind zborul rîndunicilor ce se înapoiau la cuiburi. Începu să umble în jurul bordeiului, apoi mai departe.

Mîncă din zi în zi cu mai mare plăcere, după-o vreme chiar cu un fel de lăcomie.

În cîteva săptămîni se înzdrăveni binișor. I se părea că, încet-încet, leapădă de pe ea o piele uscată și zbîrcită, ca a șarpelui, și se îmbracă în piele nouă.

Învia și revenea în puteri, simțind o bucurie nouă de viață. Încet-încet începu să samene cu Rusalina de altădată.

Să samene ? se întrebau faraonii. Dar se făcea mai frumoasă ca aceea de atunci ! Acum era trecută de nouăsprezece ani. Era înaltă ca tată-său. Și încă abia începuse să-și vină în fire !

Se bucura de nimica toată. Se juca din nou cu puradeii din țigănie, și uneori se uita la ei prelung, ca și cînd i-ar fi văzut pentru întîia oară.

Cu cît se întrema, cu atît trecutul se întuneca. I se părea că toate s-au petrecut într-alt veac, ori că a uitat. Boala aceea îndelungată și grea parcă a pus o punte de netrecut între ce a fost și ziua de azi. Chiar

silindu-se să se gîndească la ce a fost, nu mai putea stăruî asupra întîmplărilor. Şi ele o lăsau rece, ca şi cînd nu ea ar fi trecut prin ele. Părea că un vâl al împăcării şi al uitării se lasă tot mai des peste sufletul care se avînta iarăşi către viaţă.

Se gîndea uneori cu capul deplin limpede şi-şi zicea că a încercat tot ce i-a fost în putinţă să-şi ducă la îndeplinire ţinta vieţii sale. A îndurat chinuri şi ostenele nesfîrşite prin cele ţări străine să-l descopere pe diavolul acela. A dormit pe cîmpuri, în ploi şi-n vînt : a flămînzit, urmărind o urmă sau alta ; a fost prinsă şi închisă, bătută de multe ori pentru vagabondaj ; s-a luptat cu unghiile împotriva ticăloşilor care se apropiu de ea cu gînduri necurate ; a degerat iernile de frig sub poduri, prin ganguri pustii, în oraşe ; i-au sfîşiat hainele cîni ciobăneşti ; a auzit urletul lupilor...

Toate au fost zadarnice ! N-a putut afla nimic de urma acelei caravane, nu s-a putut apropia de ucigaşul părinţilor săi. Miloş avusese dreptate ! Dacă n-a putut descoperi el nici o urmă, cum va putea o fată ? !

De cîte ori nu i-a venit să-şi calce jurămîntul făcut bătrînului şi să înghită otrava din mărgeaua aceea de lemn pe care o ţinea mereu în sîn, legată în năfrămuţă ! De ce nu l-a călcat ? De ce nu a descoperit nici o urmă ? Iarăşi bătrînul Miloş a avut dreptate : împotriva sorţii nimeni nu se poate pune ! Conştiinţa ei începu să se uşureze şi să se liniştească în preajma închiderii din nou într-o temniţă de prin ţara grecească sau nici nu mai ştie în ce ţară — unde a luat boala aceea grea.

Se gîndea acum cu capul limpede și înțelegea că nu mai are ce căuta, nu mai are ce aștepta ! Soarta ei era pecetluită : nu putea ajunge să-și răzbune părinții !...

Trecutul se pierdea tot mai mult în neguri, iar odată cu sănătatea și puterea trupească, simțea un dor de viață neîncercat pînă acum. Poate că asta i-e soarta : să trăiască, să se bucure de viață !

Gîndul, pornirea asta, i se limpezi detot într-o du-p-amiază senină de la sfîrșitul lui mai.

Aduna buruieni de pe marginea drumului pentru un purceluș pe care țiganka îngrijitoare îl cumpăraseră încă din iarnă. Sucul pișcător al verdeții, cum rupea știr, lobodă și troscotel, îi pătrundea prin nări în toată ființa ca o aromă îmbătătoare. O boare călduță adia dinspre un lan de grîu din apropiere. Culegea, harnică, buruieni în poală și cînta, abia auzit, un cîntec vechi din corturi. O înfiora propriul ei glas și simțea cum îi arde inima, cum îi ard obraji.

Pe drum venea încet un car cu boi. Pe ceaglău ședea un fecior de rumân și cînta cu glasul scăzut, îndemnînd, din cînd în cînd, vitele. Rusalina asculta cîntecul, care-i pătrundea ființa ca o mîngîiere. Se opri din cules, își îndreptă trupul ca un prapor și privi îndelung după car, după fecior, pînă-l pierdu din vedere. Un oftat îi scăpă din piept. Cu poala plină porni spre casă și vărsă buruienile în coteț. Apoi intra în bordei, căută în desagă, scoase o oglindă, ieși cu ea afară și începu să se privească.

Ochii mari negri îi străluceau, obraji, de-un palid-închis, se împurpurară. Se uită cu patimă la cea din oglindă.

— Sînt frumoasă ! zise ea tare. Și o bucurie caldă i se revărsă în întreaga ființă.

Săptămîni de-a rîndul se simți zăpăcită de puternicul dor de viață ce-i biciuia sîngele. Uneori avea izbucniri de copil zburdalnic și răsfățat : alerga, cînta, îmbrățișa pe bătrîne, lua în brațe pe copilașii ce se jucau printre bordeie, îi azvîrlea sus, deasupra capului, îi prindea și-i săruta cu răsunset pe obraji. Alteori petrecea nopțile cu lună pe podmol, sub streășina bordeiului, cîntînd c-un glas domol cîntece străvechi, învățate în tabără. Uneori, mai rar, cădea în tăceri grele din care nimeni nu o putea scoate.

Adeseori rămînea cu ochii duși după tinerii ce treceau pe drum, pe lîngă bordei.

Înșelați de noua ei purtare, de zburdălnicia ei, de privirile-i lungi, stăruitoare, cîțiva feciori încercară să se apropie de ea. Dar îndată ce se apropiau prea mult și încercau să treacă de glumă, Rusalina se învîrtea într-un călcîi și pleca. Pățiră așa și feciori de țigan, și de rumân.

Rusalinei îi părea uneori că are de făcut un lucru de mare însemnătate, dar nu-și putea aduce aminte ce anume. Valul de viață nouă o împingea să zburde, să lucreze, să între iar în rînd cu faraonii la sapă, la secere. Ba, uneori, descuia fierăria, aprindea cărbunii, punea în foc, la gura focului, bucăți de fier rămase de la talăl său și începea să bată ritmic cu ciocanul și să cînte.

Dar tot mai des se oprea din zburdare sau din lucru, își ducea vîrfurile degetelor la frunte, ca și cînd ar fi vrut să-și aducă aminte de ceva și nu putea.

Pînă cînd, într-o sară cu lună, cum şedea pe podmol şi cînta încet, gîndul i se luminează : «Trăbă să merg la Ionaş, la fierăria lui Mina bătrînul !»

Boala aceea grea şi îndelungată care aruncase vâl greu peste trecut, dorul de viaţă nouă ce fremăta în fiinţa ei cufundaseră în uitare şi pe Miloş, şi pe Ionaş cu feciorul lui, Marco, şi ceea ce-i lăsase, ca o poruncă, Miloş, la despărţire : să meargă la fierăria aceea din Lugoj. Acolo-şi va afla zestrea şi-l va mai afla şi pe Marco acela...

După o clipă de mirare, Rusalina îşi zise : «Da, aşa este ! Dar pentru ce m-a luat gîndul pe dinainte ? După porunca lui Miloş, trăbă să merg întîi la el, şi numai dacă va fi murit pîn-acuma, să plec mai departe !» Cum a putut să nu-şi mai aducă aminte nici de Miloş atîta vreme ? Mai trăieşte ? Murise ? Va afla casa încuiată, ori alţi locuitori în ea ?

Limpezindu-i-se gîndul ce o pironea de multe ori pe loc, voină să ţîşnească la lumină, Rusalina ştiu că nu mai poate rămînea în Vlădeni. Simţea acum că noua viaţă ce clocotea în ea trebuia s-o ducă la casa lui Miloş, la fierăria lui Ionaş. Poate era drumul sorţii despre care Miloş i-a spus că nu i te poţi împotrivi.

Dar îi părea rău să-şi lase bordeiul, să părăsească ţigănia. De cînd trecutul căzuse în uitare şi ea pornise pe drumul unei vieţi nouă, către viitor, îndrăgise şi sălaşul ei sărac, şi ţigănia, cum îndrăgise şi cerul, şi cîmpurile, şi lanurile din jur. Îşi simţea fiinţa legată de locurile acestea, ca şi cînd aici s-ar fi născut.

Nu era sigură, totuşi, dacă se va mai întoarce aici.

Faraonii o petrecură pînă departe. Erau triști și tăcuți. Pentru ce pornea din nou ? Nu s-a întors din drumul celalalt ca din ghearele morții ? Ce taină sau ce blăstăm o duce mereu dintre ei ? Acum era fată-mare, bună de măritat. Dacă nu-i plăcea de nici un fecior din țigănia de din jos, nu era țigănia din sus, cu meșterii satului ? Nu erau acolo feciori frumoși și meșteri harnici ? Ea avea gata covăcia rămasă de la tatăl ei. Care fecior faur nu s-ar fi mutat bucuros în bordeiul ei și în făuriștea cea părăsită ?

Faraonii se frămîntară cu gîndurile tot drumul cît o petrecură pe Rusalina. Apoi se întoarseră, părăindu-le din nou țigănia lor mai săracă și mai pustie.

IX

Casa lui Miloș nu era încuiată. Rusalina văzu însă schimbările din curte și se temu că nu-l mai află pe bătrîn.

Îi ieși înainte un copilaș cu părul bălan.

— Cine locuiește în casa asta, băiețaș ?

— Noi, cine să șadă ?

— Aveți pe cineva acasă ?

— Avem, pe mama.

Ieși în curte o femeie voinică, tînăra încă. Rusalina dădu bună-ziua.

— Mulțămim dumitale, răspunse femeia, privind-o mirată. Nu mai văzuse o țigancă așa de frumoasă. Cauți pe cineva ? întrebă ea.

— De-acum nu mai caut. Asta a fost casa lui Miloș, negustorul de porci.

— A lui a fost. De la el am cumpărat-o, zise femeia.

— Pe el îl căutam, dar acum văd că-l caut în zadar. A murit demult ?

— De vreo trei ani.

— A bolit mult ?

— N-a zăcut în pat. S-a uscat așa, pe picioare. Parcă nici n-a murit de boală, ci de supărare... Nu cumva tu ești nepoata lui ?

— Eu sînt.

— Cît te-a așteptat bătrînul ! După cum vezi, ai venit prea tîrziu.

— Da... prea tîrziu !

— Dar știi unde trăbă să mergi acum ? Ne-a lăsat și nouă, cu limbă de moarte, să-ți spunem.

— Da, la Lugoj, la fierăria lui Mina.

— Așa ne-a spus și nouă. — Apoi, după ce o privi din nou pe fată адаose : Dumnezeu să-l ierte pe bătrîn. A fost un om de omenie, nu-l puteai deosebi dintre rumâni. Și ce bucurie mare ar fi avut să te vadă așa mare și frumoasă ! El se temea mereu, cît a mai trăit de cînd l-ai părăsit, că ai pățit vreo nenorocire, că poate nu te mai întorci.

— Dumnezeu să-l ierte și să-l hodinească ! N-am putut veni mai degrabă.

— De ! după cum ni-e scris la fiecare ! oftă femeia, văzînd că Rusalina își zbicește o lacrămă.

Fata mulțumi, își luă rămas-bun și porni. Din drum se mai uită o dată la casă, la curte.

Cît ce ieși din sat, sufletul i se însenină din nou. Părea că supărarea i-a luat-o vîntul ce-o bătea în față, lanurile întinse de grîu ce se legăneau de-o parte și de alta a drumului, zborul rîndunicilor ce tăiau linii ca suveici negre prin văzduhul senin. Înainta ușoară pe drum și începu să murmure un cîntec. Dormi într-un sat, apoi într-altul. Oamenii îi spuneau că drumu-i lung și că, dacă are bani, mai bine ar fi să meargă la o stație să ia trenul. Și trenul trebuia schimbat, mai de multe ori, pînă la Lugoj.

Dar Rusalina nu ascultă. Îi plăcea să meargă pe jos, singură, prin locurile acestea necunoscute, toate nouă și pline de farmec pentru bucuria de viață ce-o simțea în suflet. Îi părea că se revarsă și ea în lumina și aroma văzduhului.

Nici nu-și mai putea da sama de cîtă vreme era pe drum, cînd, într-o sară, ajungînd într-un orășel, întră într-o crîsmă mîrginașă să caute sălaș peste noapte.

În curte erau cîteva căruțe, iar înlăuntru, la mese, lume amestecată mîncă și închina din pahare. Părea că fusese în ziua aceea tîrg în oraș și, la hanul acesta, vînzători și cumpărători se mai cîsteau încă pentru tîrgurile încheiate.

— Hai noroc ! Ai cumpărat o păreche de cai pentru care îmi vei mulțami cît vei trăi !

— Nu-s scumpi ! Să nu-ți pară rău.

Rusalina se așează într-un unghet, pe-o laviță, înaintea unei mese murdare de brad. Începu să-și poarte privirea pe la oameni, cînd, deodată, ochii ei se opriră asupra unui fecior tînăr, cu mustața neagră abia ajunsă la răsucit, cu părul lung, pieptănat pe spate, negru ca pana

corbului, cu ochi de păcură. Era mai mult alb decât palid la obraz. Din mânecile largi și albe ale cămeșii ieșeau brațe vînjoase. Ședea, drept, după masă, cu un rumân în față. Nu se ajungeau la tîrg din zece zloți. Nu se știa care vinde și care cumpără. Rusalina auzea numai frînturi de vorbe. Ea nu-și mai putea lua ochii de la fecior.

Deodată, cei doi bătură palmele și se ridicară. Ieșiră în curte. Tînărul era înalt, vînjos, cu trupul subțire.

Fără să-și dea sama ce face, Rusalina zvîcni de pe laviță și se opri în prag. În curte rumânul dezlegase de la o căruță un cal sur și-l aducea la alta.

— Mai uită-te o dată la el ! L-ai cumpărat pe nimica, zise el către tînăr. Să n-ai nici o grijă ! Tatăl tău te va lăuda pentru tîrgul ăsta !

Feciorul zîmbi, netezi, mîngîie calul pe grumazi. Îl legă la spatele unei căruțe la care era înhămat un alt cal sur, cam de aceeași mărime.

— E o păreche minunată ! În tot tîrgul n-ai fi aflat unul mai potrivit !

Tînărul scoase din șerpar bani și începu să numere în palma celuilalt. Bătură din nou palmele și intrară în crîsmă să bea aldămașul.

Rusalina abia avu vreme să se ferească din prag : înlemnise acolo, cu ochii la străin.

Cei doi o văzură cum sare laoparte. Rumânul zîmbi.

— Să știi că ai noroc ! Uite ce drac de fată a fost mărturie la tîrgul nostru !

Feciorul se îmbujoră la față și-și feri ochii de privirile arzătoare și mirate ale Rusalinei.

Ea se duse din nou în colțul ei. Uitase și de mâncare și de sălaș. Crîșmarul o întrebă de cîteva ori ce dorește, dar ea nu-l auzi.

Călătorii începură să plece. Se însăra. Rumânul, după ce dădu peste cap ultimul păhărel de rachiu, se ridică și el. Era grăbit.

— Hai noroc ! zise el strîngînd mîna feciorului.

În curînd nu mai rămăseseră în birt decît Rusalina, feciorul și un țigan bătrîn cu o ceteră subsuoară. Nu găsisese între oamenii aceștia grăbiți pe nici unul care să-i ceară un cîntec, zadarnic a trecut de la o masă la alta, adiind ușor cu arcușul pe coarde.

Tînărul îl văzu supărat la o masă. Lăsă crîșmarului să-i dea o porție de rachiu. Se însăra și ar fi plecat și el. Dar fata aceea din colț nu-l mai slăbea din ochi.

Tînărul era vesel. Făcuse un tîrg bun. Se pricepea la cai. Băuse și rachiu binișor și-și mai ceru o sticlută. Ceterașul se apropie de el și începu un cîntec.

Tînărul se neliniști. Simți cum încep să-i umble furnici prin trup, și de privirile străine, și de cîntec. Dar nu ! Nu putea să s-apuce de petrecanie ! Se cunoștea și știa că, dacă începe, nu prea se știe cînd isprăvește. Își încleștă dinții ca pentru a se stăpîni, chemă pe crîșmar, plăti și ieși în curte, aruncînd o căutătură fetei.

Rusalina se ivi în prag. Feciorul era gata să dea bici calului.

— Ascultă, bădică, nu mă iai și pe mine ? întrebă Rusalina din prag, cu o voce cîntătoare, care năvăli în sufletul tînărului ca un val de căldură.

— Ba te iau bucuros ! Unde te duci ?

— Vin de departe și-s ostenită. Am făcut drumul pe jos.

— Dar mergi pe o cale cu mine ?

— Pe-o cale cu tine ! răspunse fata.

Tînărul îi făcu semn să se urce și apoi atinse calul cu pleazna.

Ieșiră în grabă din orășel, și norii de praf ce se ridicau de sub roțile căruței se mai răriră. Nu peste mult ajunseră pe drum abia zvîntat de ploaie. Aerul era curat, răcoros. Cobora înșărarea.

Din cînd în cînd surul de la spatele căruței necheza, și Rusalina țipa de spaimă : gîndurile ei erau toate la tînărul de pe capră.

— Este loc lîngă tine ? întrebă ea, după un nou nechezat al calului.

— Este ! Dar ce ? Ți-e frică să nu te muște ?

— Nu mi-e frică !

Și ea se cățără sprintenă pe scîndura de lemn, lîngă fecior.

Peste cîmp răsuna trapul cailor. Luna răsărea deasupra unei păduri ca o seceră de argint.

Rusalina se aduna, se lipea încet de trupul bărbatului. Îi duse un braț după mijloc.

— Îmi place de tine ! zise ea cu vocea plină de cîntec.

Tînărul începu să ardă. Îi venea amețală la cap. Cine să fie fata asta ? Nu cumva diavolul s-a schimbat în cea mai frumoasă femeie ce a văzut el în viață ?

Întoarse ochii spre ea. Îl privea înfrigurată.

— Sînt frumoasă ! N-o să-ți pară rău... șopti ea și-și răzîmă capul de umărul lui. Apoi, văzînd că el nu răspunde, îl zmînci de braț : Ori, poate, ești înșurat ?

— Nu sînt însurat, zise feciorul.

Acum își petrecu și el brațul în jurul mijlocului fetei.

— Și mie-mi placi. Ești frumoasă, poate ești chiar prea frumoasă.

Rusalina oftă.

— Dacă nu ești însurat, vino să plecăm în lume amîndoi.

— În lume ?

— Dacă vrei, trage căruța din drum pe luncă, uite acolo, între lanuri. Durmim la noapte aici, apoi dimineață pornim mai departe.

Tînărul zîmbi.

— Cum să plecăm în lume, cu căruța și cu caii tatii ? Mai bine te duc acasă la noi !

— Du-mă ! zise fata, răzimîndu-se iarăși de umărul lui.

— Dar spuneai că ai același drum cu mine ! Am trecut prin două sate și nu te-ai coborât.

— Nici nu mă cobor. Vin cu tine. Mi-ești drag. N-o să te mai las !

— Asta-i bună ! rîse feciorul. Duc tatii acasă nu numai un cal sur din tîrg, ci și o noră ! — Apoi, după un răstimp de gîndire, întrebă : Dar cine ești tu ? De unde vii ?

— Vin de departe. Sînt ursita ta.

— Numai să nu fii diavolul, să-ți bați joc de mine.

— Pentru ce aș fi diavolul ?

— Ești prea frumoasă să fii om.

— Și pentru ce să-mi bat joc de tine ?

— Diavolițele totdeauna își bat joc de oameni.

— Fii pe pace ! Sînt botezată și sînt curată !

Feciorul începu să respire greu. Căldura din trupul ei, farmecul din ochii ei îl făceau să vadă înhămați doi cai în loc de unul.

— De însurat, m-aș însura eu bucuros, zise el cu un oftat. Mi-a venit vremea. Dar tata mă tot amîină, mă tot împiedecă. Zice că trăbă să mai aștept.

— Să aștepți ? De ce ?

— Nu știu, nu vrea să-mi spună.

— De-acuma n-o să mai aștepți. Îi duci căruța și caii acasă, și noi plecăm în lume amîndoi.

— Nu zic ba ! Dar nici nu știu cum te cheamă !

— Îți spun eu mai tîrziu ! Nici eu nu știu cum te cheamă. Și nici nu vreau să știu. Ne vom pune noi nume după ce vom pleca în lume, să nu ne mai știe nimeni !

Căzuse demult întunerecul. În depărtare se vedeau luminile unui oraș. Merseră multă vreme în tăcere. Trapul larg al surului înhămat și al celui legat de căruță răsuna cadențat în noapte. Cei doi, pe scîndura ce slujea de ziț, stăteau alipiți, cu cîte-un braț pe după mijlocul celuiilalt.

Feciorul se trezise detot din ușoara amețeală a rachiu-lui băut în crîșmă. Dar nu se putea trezi din noua amețeală ce-l cuprinsese de cînd Rusalina se așezase lîngă el.

Uneori i se părea că visează, și atunci strîngea mai bine brațul în jurul mijlocului subțire... Dar era cu puțință ? De unde răsărise mîndrețea asta de fată, și cum s-a legat de el ? Era cu puțință să fie viitoarea lui nevestă ? Una la care nu se gîndise, una pe care nu o văzuse niciodată ?... Și cum s-a hotărît așa de repede, gata să plece cu ea în lume ? Și-aduse aminte de alte

două-trei fete cu care s-ar fi însurat dacă nu i-ar fi pus piedecă tată-său. Hei ! acum nu s-ar mai însura cu ele ! Ce mai erau ele pe lângă străina asta care-i intră în viață ca o volbură aprinsă, ca o vîltoare ? Putea să nu se hotărăscă dintrodată ? Ar merge cu ea pînă la capătul lumii.

Căruța intra în oraș. Case mici, cu ferestre luminate, străjuiau drumul.

— Unde sîntem ? întrebă fata. Să poposim aici, la o crîsmă, peste noapte.

— Ba acum nu ne mai oprim pînă la casa noastră.

— Dar ce oraș e ăsta ? Cum îl cheamă ?

— ăsta e Lugojul, și aici locuim și noi !

Fata tresări. Își trase mîna din jurul mijlocului feciorului.

— Oprește ! Trăbă să întoarcem, zise ea înfiorîndu-se.

— Parcă ți-e frică. Cunoști orașul ? Ai mai fost aici ? Te temi de ceva ?

— Nu ! Îl cunosc după nume. Aveam o treabă aici, dar de cînd te-am văzut pe tine nu mai am aici nimic de lucru. Haida să plecăm înapoi !

Feciorul opri calul, apoi îl struni din nou la drum.

— Trăbă să duc căruța și caii acasă. Nu-ți fie frică ! N-ai de ce să te temi. Nu-s eu cu tine ?

— Dacă e Lugojul, mi-e frică să nu mă întîlnesc cu un om.

— Ce om ?

— Acela cu care aveam o socoteală.

— Poate vrun drăguț de mai demult ?

Rusalina îi arse o palmă.

— Prostule ! Eu n-am avut încă drăguți. Văd că trăbă să-ți spun ! Trebuia să mă-ntîlnesc aici cu un meșter fierar căruia un unchi al meu, care a murit, i-a lăsat ceva în păstrare pentru mine.

Tînărul se neliniște.

— Ce tot îndrugi ? N-ai mai fost pe-aici, și unchiul tău te trimite la un om necunoscut !

— Unchiul l-a cunoscut bine pe bătrînul, pe unul Mina. În locul lui, acum, e feciorul său meșter în făuriste, unul Ionaș.

— Ce tot spui, tu fată ?! Cine ți-a vorbit de numele ăsta ?

— Unchiul meu !

— Și cine a fost unchiul tău ? o întrebă, fierbînd de neliniște, tînărul.

— Un negustor de porci, unul Miloș.

Feciorul trase scurt de hățuri, și calul se opri. Omul se întoarse cu fața spre Rusalina.

— Miloș acela a fost unchiul tău ?

Fata citi mirarea adîncă din ochii lui.

— Da, unchi !

— Păi... eu l-am cunoscut pe Miloș acela. Venea uneori pe la noi, cînd trăia bătrînul Mina, moșul meu.

Rusalina își pierdu răsufarea. Abia întrebă :

— Mina ți-a fost moș ? Se poate ?

— Păi, cum să nu se poată, dacă-i așa ? Pentru ce te sperii așa ?

— Nu mă speriu, ci-mi vine să mă înec. Atunci tatăl tău e Ionaș ?

— Da, mi-e tată.

— Dacă-i așa, apoi pe tine te cheamă... te cheamă Marco !

Omul se luă, mirat, de cap.

— Marco, ori Marcu, mă cheamă ! strigă el aproape înspăimîntat. Am bănuir eu că tu trăbă să fii dracul gol ! O ghiavoliță ! De unde știi toate acestea ?

Glasul de răspuns îi lipsi Rusalinei multă vreme. Apoi îi aduse iar brațul pe după mijloc și șopti :

— Ce minune ! Să mă întîlnesc eu chiar cu ficiorul lui Ionaș, cu Marco ! La Lugoj îmi era drumul, la Ionaș. Și mi-ai răsărit tu în drum, ca un soare ! Iată că dreptate mare avusese unchiul Miloș cînd mi-a spus că în calea sorții lui nu se poate pune nimeni.

Tînărul o privi încă zăpăcit. Inima-i bătea să-i spargă pieptul.

— Despre ce soartă vorbești ?

— Despre a mea și a ta. Cînd am plecat de la el, Miloș mi-a spus că dacă la întoarcere el va fi mort, să vin la Lugoj, la ficiorul pretinului său Mina, la fierarul Ionaș, căruia îi va da ceva în păstrare pentru mine, și că, dacă-mi va plăcea, să mă mărit cu ficiorul lui, cu Marco. Întîlnirea noastră nu înșămnează soartă ?

Marco, de cînd trăsese scurt de hățuri și oprise calul, își uitase să-l mai pornească. În jurul căruței, oprită în mijlocul drumului, începură să se adune oameni curioși. Calul, după ce se hodini, porni singur la drum spre casă, spre grajd. Nu mai era departe făuriștea lui Mina.

— Iată împlinită dorința bătrînului Miloș, zise el întru tîrziu. Dar tu trăbă să fii fata lui Țancu, dacă Miloș ți-e rudenie.

— Sînt fata lui !

— Și cum te cheamă ?

— Nu știi ? N-ai auzit pe tatăl tău niciodată pomenindu-mi numele ?

— Nu ! Pe Țancu l-am cunoscut. A fost de câteva ori pe la noi. Dar numele tău nu l-a pomenit nici el, nici tata, nici Miloș. Și totuși tu a trebuit să fii piedeca pentru care tata m-a amânat mereu cu însurătoarea. Pe tine te aștepta, de bună samă. Va fi fost înțăles cu Miloș. Cum te cheamă ?

— Rusalina !

— Nu ! N-am auzit de numele ăsta în casa noastră. Era pomenită uneori o femeie cu numele Salomia.

— A fost mama !

— Și unde-ți sînt părinții ?

— Au murit !

— Amîndoi ?

— Amîndoi !

Marco tăcu. Brațul Rusalinei își slăbi pe-o clipă strînsura în jurul mijlocului lui, apoi se încordă și mai tare.

— A murit și Miloș. Nu mai am acum pe nimeni, numai pe tine, Marcule ! Mă iei de nevastă ?

— Te iau !

— Și dacă s-ar împotrivi tatăl tău ?

— Și ! Dar cum crezi că s-ar putea împotrivi ? O floare ca tine nu se culege decît poate o dată la o sută de ani. Va fi și soarta, cum zici tu. Dar dacă asta e soarta, s-o tot deie Dumnezeu omului !

Calul se opri înaintea unei porți pe-o uliță întorto-chiată, într-o suburbie a orașului. Era slab luminată.

Un felinar cu pete aburea mai mult decît lumina, la o cotitură.

Marco sări și deschise poarta. Din casă ieși un bărbat voinic, cu capul gol, cu cămașa smolită. Geamul dinspre curte era luminat. Rusalina se coborî în partea întunecată.

Ceea ce văzu Ionaș mai întîi fu calul legat la spatele căruței. Veni lîngă el, îl cercetă cu de-amănuntul, i se uită în gură la lumina ce venea din geam, îi ridică pe rînd fiecare copită, părea că vrea să citească în ea. Îl trase apoi de urechi, îl netezi și zise :

-- Ai nimerit cal bun și tînăr. Scump ?

Marco îi spuse prețul.

-- Potrivit ! Nu-i prea scump ! Ai făcut un tîrg bun. Da' de ce-ai întîrziat atîta ?

Abia acum zări fierarul femeia de partea cealaltă a căruței.

— Bună-sara ! zise Rusalina.

— Bună-sara ! Dar asta cine-o mai fi ?

— E mărturie de la tîrg, zise Marco vesel. A fost de față cînd am numărat banii în palma vînzătorului.

— Ei, comèdie ! Ce mărturie ?

— E o fată străină, tată. Am întîlnit-o pe drum, am luat-o în căruță, că era ostenită, și acum se roagă să-i dăm sălaș de noapte.

Bătrînul nu o putea vedea în umbră. Se uită muștrător la fecior.

— Sălaș, cum să nu dăm la o călătore ? Vii de departe, fată ?

— De departe !

Cînd întră în lumina din casă, odată cu Marco, Ionaș nu-și putu ascunde uimirea : ce păreche ar mai fi !

Pe Rusalina o înconjurară îndată mama lui Marco, două surori mari, trei frați mai mici. Toți rămaseră cu ochii duși la frumusețea ei.

Rusalina răspundea zîbind la întrebările ce plouau asupra ei. Ochii ei rîdeau, plini de lumină și de foc.

Cînd se făcu o clipă liniște, Marco zise :

— Tată, fata asta are ceva dat în păstrarea dumitale. Nu mi-a spus ce și nici nu ți-a dat ea nimic, ci altcineva.

Ionaș tresări, se uită mai bine la fată. Unele linii ale feței sămăneau cu ale lui Țancu.

— Doar nu vei fi Rusalina, tu fată ? zise el, dîndu-se un pas înapoi, ca pentru a o vedea mai bine.

— Eu sînt ! răspunse fata cu bucurie. Și am ascultat de cuvîntul unchiului Miloș : m-am logodit cu ficiorul tău, cu Marco. Așa mi-a lăsat Miloș la dăspărțire.

Dintr-un salt fu lîngă fecior, îl îmbrățișă pe după grumazi și-l sărută puternic pe gură.

O clipă rămaseră zăpăciți toți cei din casă. Numai Ionaș zicea mereu :

— Cum se poate una ca asta ? Unde v-ați cunoscut ? Unde v-ați întîlnit ?

Tinerii fură siliți să povestească întîmplările acelei zile.

— Asta nu-i numai întîmplare. Asta-i voia lui Dumnezeu ! zise bătrînul.

— Asta-i soarta ! răspunse Rusalina.

— De cînd te-am așteptat să vii ! Te-a așteptat și săracul Miloș ! El mi-a spus dorința lui că, dacă-ți va plăcea Marco, să te măriți cu el. De aceea l-am tot amînat cu însurătoarea. Acum nu ne mai rămîne decît să-ți dăm zestrea și să facem nunta.

Urmă o săptămînă de pregătiri înfrigurate pentru nuntă. Rusalina voia să se cunune încă a doua zi. Dar bătrînul se împotrivi.

— Trăbă să urmez întru toate porunca lui Miloș. El mi-a lăsat cu limbă de moarte că, dacă vă căsătoriți, să fac o nuntă cum se cuvine neamului din care ai ieșit. Mi-a spus și ce sumă să cheltuiesc în cele trei zile de nuntă. El zicea că e nevoie de-o încununare cum se cuvine unei fete de voivodă.

Vestea se lăți printre țigani din oraș și din satele vecine ca o flacăra ascunsă sub vreascuri.

La ospăț se adunară vreo patruzeci de bărbați și femei. Trei zile a fost masa întinsă, a curs băutura. Trei zile Rusalina străluci ca soarele la masă, la joc, în ochii însuflețiți ai nuntașilor.

Și lui Ionaș i se păru, de la o vreme, că nunta asta de trei zile nu mai este întru cinstirea neamului, ci pentru slăvirea frumuseții nurorii sale. Ce noroc a avut feciorul său !

În săptămîna în care se făcură pregătirile de nuntă, vorbiră și despre viitoarea făuriște a lui Marco. Părinții erau de părere să-și facă una în capătul cellalt al orașului, la intrarea drumului de țară. Rusalina ținea morțiș să se ducă în Vlădeni, unde ea avea o făuriște

cu toate uneltele. Ionaș nu cunoștea satul, nici Marco. Bătrînul îi arată fetei că într-un sat un fierar priceput ca Marco nu avea de lucru. El e nu numai faur, ci și mecanic. La oraș trebuie să se așeze.

Dar Rusalina nu se învoia. Toată fericirea ce o simți la trezirea vieții celei nouă, de după boală, o trăgea spre bordeiul ei și împrejurimile lui. Nu era pe lume colț mai frumos ca acela ! Aerul, cerul, pămîntul, vîntul și toate minunile firii nu erau nicăiri copleșitoare de viață și de fericire ca acolo. Și, apoi, voia să lucreze și ea în făuriștea lui Țancu, alături de bărbat.

Cînd văzură că nu i se pot împotrivi, hotărîră după voia ei. Cine i-ar fi putut sta împotrivă ? Ea era neamul, ea era bogăția, ea era frumusețea !

Mai rămaseră la părinți o săptămînă după cununie. Ionaș lăsa preotului să facă o slujbă cu parastase, după obiceiul creștinesc, pentru toți cei morți din neamul Rusalinei, din neamul lui Țancu și al Salomieii. Luară cu toții parte la slujbă, și așa, făcîndu-și datoria și pentru cei morți, se puse o piatră grea pe trecut.

— Morții cu morții, viii cu viii, asta-i legea vieții și a lumii, zise Ionaș, închinînd el mai întîi de sufletul celor duși, la pomana de după slujbă.

Rusalina nu se putu coborî în trecut nici cît s-a slujit parastasul și s-au făcut pomenirile. Numele părinților, ale neamurilor răsunau așa de străine în inima ei ! Nu mai înțelegea nimic din moarte : bucuria vieții, bucuria iubirii o inundase. I se părea că din sufletul ei cresc rădăcini nouă și se împlîntă în seninătate și în lumină.

X

Trecură ani după ani în scurgerea vremii, și toate cele trecute căzură în uitare. La marginea țigăniei de din jos din Vlădeni era așezată, de multă vreme, o gospodărie cu o făuriște ca la oraș. Marco și Rusalina, mutându-se aici, după voia ei, cumpărară un loc de la un rumân, chiar lângă drum. Zidiră o casă de piatră, acoperită cu țiglă, grajd, șoproane, o fierărie nouă. Marco voia să ridice toate acestea în mijlocul satului, unde ar fi aflat un loc mai strîmt spre cumpărare. Dar Rusalina nu se învoi. Zadarnic stăruia el că aici nu e la îndemîna oamenilor, că e prea departe. Ea nu se putea despărți de locul în care s-a trezit la fericire.

Se dovedi în curînd că depărtarea nu era o piedecă. Marco era meșter mare și se pricepea la multe. Nu mai răzbeau cu lucrul, deși Rusalina lucra adeseori la făuriște în rînd cu bărbatul.

Începu să-i vină de lucru și din satele vecine, ba, uneori, primea comenzi și de la orașul din apropiere. Ținea o căruță cu doi cai, aducea cărbuni și material de fier de la oraș. Nici pomeneală să meargă cineva de la fierăria lui, cu sacul negru în spate, în pădure, să facă din trupini cărbuni, cum era obiceiul meșterilor din țigania din sus.

Țineau și gospodărie, ca oricare rumân din sat.

Rusalina se făcu o femeie voinică, păstrîndu-și întreagă frumusețea din tinerețe. Era însă acum frumusețea asta mai aspră, mai bărbătească. Era mereu cu cîntecul pe buze. Mai ales de cînd, la trei ani după cu-

nunie, i se născuse o fetiță. O botezară și îi puseră numele Florica.

Înălțându-se din an în an, faraonii își aduceau aminte de copila Rusalina, când mai întâi a venit în sat cu părinții ei. La vârsta de patrușprezece ani, Florica era leită mamă-sa. Mulți dintre ȝiganii și ȝigăncile care o știau pe Rusalina de la vârsta asta credeau uneori că li se nălucește, că văd tot pe Rusalina. Alții din vremea aceea căzuseră în mormânt. Lumea se îmbospăta mereu. Alți tineri cu ochi de foc rămăneau acum cu ochii la Florica.

Cu cât creștea copila, patima mamei sale o învăluia cu tot mai mare putere. O strîngea la piept și plîngea. De la o vreme ar fi dorit să nu mai crească, să nu ajungă fată-mare. Pentru a fi veșnic lîngă ea, ori pentru că se ridica uneori în sufletul ei un presimț înnourat? De unde venea, din ce adîncuri întunecate, presimțul acela? Rusalina nu-și putea da sama. Dar cu cât creștea fata, cu atît se trezea mai des cu el, cum își ridică capul și suieră înghețat, ca un cap de șarpe. Hei, nu putea fi decît grija ei că fata creștea, că se va mărita și nu va mai fi întreagă a ei, își zicea Rusalina. Și fericirea ei alunga mereu pe pustii locuri imboldul veninos ce încerca uneori să-i tulbure viața. Ea întrase într-o lume și într-o viață nouă, deschisă înaintea ei după boala aceea grea și îndelungată. De multe lucruri din trecut nu-și mai putea aduce aminte.

Niciodată, de la boală, Rusalina nu se mai gîndise, nu mai știricise de caravanele de corturari care cutreierau țara și lumea și care treceau mereu și prin partea locului. Nici cînd faraonii din vecini vorbeau despre ei

și despre întâmplări de ale lor, nu-i asculta sau nu-i auzea.

Astfel, nu înțelese nimic cînd, într-o vară, începu să se vorbească, vreo două săptămîni, în țigănie, că un străin, un corturar tînăr, se arată de multe ori în fapt de sară în jurul gospodăriei lui Marco. Uneori se arăta singur, pe jos sau călare, alteori erau trei-patru. Totdeauna se apropiau cu grijă, ca niște spioni. Apoi, deodată, nu mai veniră.

Rusalina auzi vorbindu-se, dar nu se opri asupra veștilor, nu le înțelese. Auzise ceva și Marco, și el fu o vreme mai îngîndurat. Ce căutau străinii aceia în jurul gospodăriei lui? Mai auzi că o mare caravană de corturari a trecut zilele acelea prin apropiere; mare, de vreo douăzeci de corturi, cum nu s-a mai văzut demult prin partea locului. Dar după ce străinii aceia nu se mai arătară, se liniști și el.

Într-o sară de la sfîrșitul lui iulie, Rusalina și Florica erau singure acasă. Marco cu două calfe se duseseră cu căruța la oraș să aducă fier nou, șine lungi și cărbuni. Porniseră pe la ojină și se puteau întoarce pînă la căderea nopții: orășelul acela nu era departe.

Dar în sara aceea noaptea căzu mai devreme. Încă de la apusul soarelui începură să izvorască norii grei de la apus și să se rostogolească grăbiți, ca niște balauri, îngreunînd în curînd cerul întreg. Fulgere, rare la început, apoi tot mai dese, despica, vinete, întunerecul. Începu să huruie în depărtări și durduitul. Fusesse ziua întreagă năduf cumplit. Faraonii, cît ce începură fulgerele, se ridicară de pe podmoale, cu pipele roșii, de pămînt ars, între dinți, făcîndu-și cruci largi, și intrară în

bordeie. Simțeau că vine furtuna. Cîinii, jerpeliți, se ghemuiră în culcușurile lor.

Rusalina și Florica așteptau în casă. Masa era pusă, cina era gata. Așteptau pe Marco și pe calfe. Pentru ce întîrziiau atîta ? O să-i apuce povoiul pe drum !

Florica — avea acum șaptesprezece ani — începu să se neliniștească.

Fulgerele erau tot mai dese, bubuiturile tot mai apropiate.

— Pentru ce nu mai vin ? întrebă fata, tare îngrijorată.

— Trăbă să sosească îndată, răspunse Rusalina cu glas schimbat, simțind neliniștea Floricăi.

Ea se stăpînea : neliniștea ei era și mai mare. De cînd porniseră fulgerele și tunetele, Rusalina începuse să se neliniștească. Ceva, ca o amintire, tot încerca să-i despice mintea și nu putea. Parcă o vreme ca asta a mai văzut ea o dată, își zicea. Dar tot ea se întărea, ca în fața unei amenințări : Cum să nu mai vadă ? Nu o dată, de cîte ori !

În curte se auziră întîii picuri grei și rari izbind, ca niște alice, pămîntul. În curînd, un ropot se descărcă și pe acoperișul de țiglă. Rusalina simți iarăși că o amintire vrea să-i țîșnească în minte. Presimțul acela rău, care uneori încerca să-i șuiere în adîncuri ca un cap de șarpe, de cînd îi crescuse fata, o înjunghie acum ca un pumnal. Și amintirea birui ! Da, a mai apucat ea o vreme tare ca asta ! A fost în noaptea în care Dinu a vrut să o răpească pentru feciorul lui, pentru Ilie !

Îngheță de spaimă și abia putu merge pînă la fereastră să privească în noapte, să-și încordeze urechea : nu cumva se auzea căruța lui Marco ?

Dar un fulger îi luă vederile. Trăznetul căzu undeva în apropiere. Neliniștea fetei crescuse și mai tare.

— Pentru ce nu mai vin ?

Rusalina răspunse, silindu-se să pară liniștită :

— Acum, pînă nu înceată puțin potopul, nu pot veni. Se vor fi adăpostit undeva de ploaie.

Ea luă blidele și le puse pe masă. Dar blidele tremurară și se izbiră unele de altele în mîna ei. Vărsă și din fiertura din oală cînd o aduse la masă.

— Să cinăm, Florico ! Poate vor mai întîrzia.

Ea gîndea să potclească astfel neliniștea fetei. Dar glasul ei era schimbat, și fata încremenise cu lingura la gură. Se uită speriată la mamă-sa : nu mai cunoștea fața Rusalinei.

Afară ploaia cădea cu găleata. Tunetele și trăznetele surpau cerul. Rusalina se sculă și ieși în tindă să pună zăvorul.

Dar în clipa aceea ușa se deschise cu putere, răsturnînd-o la pămînt, și intrară trei bărbați. Rusalina țîșni în picioare : crezu că-i Marco și cele două calfe. Pe-o clipă, spaima o părăsi. Din întunerecul din tindă intră în casă cu vorbe de înfruntare :

— Mult ați mai întîrziat ! zise ea, necunoscînd în clipa cea dintîi, în lumina lampei, cum erau cu spatele către ea, pe cei trei străini.

— Mult ! zise cel mai tînăr dintre ei, întorcîndu-se toți trei cu fața spre Rusalina.

Fata încremenise pe scaun, după masă.

Rusalina răcni ca înjunghiată :

— Ce căutați aici ? Cine sînteți voi ?

Trupul ei se îndreptă ca un prapor ; ochii-i fulgerau ; linii aspre, întunecate ca niște dungi de fier, îi brăzdau fața.

— Oricît ai răcni, nu s-aude, răcnește mai tare cerul, zise tînărul, un țigan voinic și frumos, cu privirile tari de oțel. Nici Marco și calfele n-o să te audă.

— I-ați ucis ? răcni din nou Rusalina.

— Nu ! S-au oprit de ploaie sub un șopron, în curtea unui rumân dintr-un sat vecin. Dar nici nu-i nevoie să te înspăimînți. Noi n-am venit cu gînduri rele !

Rusalina, dintr-o săritură, fu lîngă masă. Dar cei doi îi smulseră cuțitul din mînă.

— Ce căutați aici ? zbieră femeia, schimbată acum în furie. Ea simțise, de cînd îi văzuse, ce căutau.

— Am venit în pețite, Rusalino. Cer pe Florica de nevastă. Țștia doi sînt pețitorii mei.

Ochii Rusalinei îi ieșiră din cap.

— Ești... ești din neamul lui..., dar nu putu spune numele.

— Da, sînt din neamul voivodei, din neamul lui Dinu. Sînt nepotul lui, feciorul lui Ilie, Costa.

Pe-o clipă se păru că Rusalina își vine în fire. Dar și-a revenit numai cîtă vreme auzi, limpede, vorbele lui Miloș, pe care i le spusese cîndva, la despărțire. Părea că bătrînul e aici lîngă ea și-i vorbește : «Poate să vină, odată, el, sau ficiorul său, ori poate și nepotul, să caute după tine ori după copilul tău... Să știi de la mine acum un lucru : neamul lui, urmașii lui nu se vor odihni pînă nu vor mai încerca să-și amestece sîngele cu al neamului nostru. Dacă tu vei avea pace de ei, duși într-alte țări, nu vor avea copiii tăi, fetele tale».

Cel mai tânăr dintre ei, Costa, nepotul lui Dinu, crezînd că Rusalina se liniștește, adăogă :

— Eu voi fi viitorul voivodă. Eu voi moșteni pe tata. Neamul nostru e tare acum în tabără. Îți cer fata, os din neam de voivozi, tot pentru un voivod. E o cerere cu cinste.

Dar cuvintele bătrînului Miloș încetară să răsune clare în urechile Rusalinei, și ea se aruncă, orbită de furie, ca o fiară, în grumazii lui Costa.

— Niciodată ! Niciodată ! zbieră ea răgușit.

Costa, ajutat de cei doi, abia putu să-i scoată ghearele din grumazi. Sîngele începu să-i curgă pe haină.

— Legați-o ! porunci, gîfîind, înăbușindu-se, căpetenia cea tînără.

În vremea asta nimeni nu băgă de samă pe Florica. Ea era pe laviță, după masă, în unghețul casei, unde încremenise cînd întrară cei trei. Cînd începu furia mamei sale, ea voi să țipe. Dar țipătul i se opri în grumazi, o sufocă, și ea căzu pe spate în unghețul dintre păriți, leșinată.

— E mai bine așa ! zise Costa, apropiindu-se de ea.

Feri la o parte masa, se aplecă, luă fata cumpănită pe amîndouă brațele, cu capul atîrnînd, cu părul despletit, și porni spre ieșire. Din grumazii încolțiți sîngele îi curgea șiroaie pe piept și se prelingea și pe iia albă, pe sîinii Floricăi.

Pe Rusalina o legară de mîni și de picioare și o aruncară jos lîngă cuptor.

— Scoate-mi cuțitul din cizmă și dă-mi-l în dinți ! porunci Costa.

Cu fierul alb lucind între dinți, cu fata pe brațe, el mai făcu un pas spre ieșire. Dar Rusalina, adunându-și puteri peste fire, se ridică pe-o clipă în picioare și se prăvăli asupra fetei. O clipă fu de ajuns să vadă cuțitul clipind între dinții corturarului și sîngele de pe iia fetei sale. Omul, cu povara în brațe, se feri la vreme, și Rusalina se prăbuși, urlînd, pe față. Bolborosea :

— Ucigașule ! Ucigașilor ! Neam de ucigași !

Apoi începu să urle așa de cumplit, încît, prin ploaie și tunete, se auziră răcnetele ei în toată țigănimea.

— Puneți-i un căluș în gură și haidați repede, zise Costa, ieșind cu Florica pe brațe în noapte.

În cîteva minute, cei trei dispărură. Pe cîmp, ascunși în porumbiște, îi așteptau trei cai priponiți.

În cîteva minute năvăliră și faraonii, răscoliți cu toții de prin bordeie, ca de foc, spre casa și fierăria lui Marco.

Pe Rusalina o aflară zvîrcolindu-se, cu fața în jos, pe podea. Ochii-i erau ieșiți din orbite, înnebuniți de spaimă. Fața i se înnegrise cum e tundra. Îi scoaseră repede călușul din gură, îi dezlegară mîinile și picioarele. Abia slobozită, ea se repezi într-un părete, voind să alerge în curte.

— Repede, oameni buni ! Au înjunghiat-o pe Florica, au furat-o !

Glasul ei nu mai avea nimic omenesc. Era ca răgetul unei sălbătăciuni nemaiîntîlnite.

Unii din cei de față își aduseră deodată aminte că ei au jurat odată să-i sară cu toții în ajutor cînd va ajunge în primejdie. Zbierătul Rusalinei le îngheță sîngele în vine, totuși, în clipa următoare, începură să alerge în noapte, prin ploaia care se mai rărise. Ar fi alergat și

fără jurământul de demult. Durerea Rusalinei făcu viteji și pe cei mai fricoși. Apoi, era rușinea lor să omoare pe cineva ori să fure de lângă ei pe Florica, la care se uitau ca la soare, cum se uitau altădată la Rusalina. În grabă dădură de urmele cailor în porumbiște, peste țelini. Pământul era muiat de ploaie, și urmele copitelor se cunoșteau bine. N-au fost decât trei ! Iar ei erau câteva zeci de bărbați și de feciori.

Rusalina, urlînd mereu, scăpă din mîinile țigăncilor și iar se izbi într-un perete, vrînd să alerge în noapte.

— Ușa ! Unde-i ușa ? Începu să țipe. Iată sîngele ! A înjunghiat-o ! Unde-i ușa ?

Țigăncile se priveau înspăimîntate. Rusalina începu să pipăie cu mîinile păreții, ca orbii, să afle ușa. Se uitară pe jos, pretutindenea prin casă, dar nu văzură nici un picur de sînge. Cît a curs din grumazii sfîșiați ai lui Costa se opri se în hainele lui și pe iia fetei. Jos, pe fața casei, pe masă, pe laviță, nu se vedea nici un strop.

Zvîrcolindu-se mereu în brațele femeilor care o țineau, Rusalina scăpa uneori, se izbea cu capul de păreți să iasă afară. Într-un rînd nimeri ușa, se năpusti în noapte și în ploaie, urlînd. Femeile țipară și se avîntară după ea. Rusalina lunecă, ori se împiedecă în curte și căzu în tindă.

— Uitați-vă aici ! Sînge ! Sînge cald... gemu ea, pipăind cu mîinile tina caldă după ploaia de vară.

Cîteva țiganci se plecară, priviră, pipăiră : nu era decât tină moale și bălți.

O duseră pe sus în casă.

Ea începu să strige :

— Cine-a stins lampa ? Aprindeți lampa !

— A orbit... oftă o harancă.

Și se cutremurară toate. De aceea se izbea de pereți și vedea sânge !

— Aprindeți lampa ! E roșu, e roșu pe jos. E sângele ei ! Au prins pe diavolul ?

— Îl vor prinde, de bună samă. Toți bărbații și ficiorii sînt pe urmele lor.

Rusalina se lăsă pe vine, așa cum făcea în copilărie în ușa cortului. Stătu un răstimp nemișcată, apoi se îndoi și atinse cu fruntea podeaua. O atinse de trei ori. Apoi își ridică fruntea, privi la dreapta și la stînga cu ochii închiși, șoptind :

— Soarta !

Dar în clipa următoare sări drept în picioare, începu să urle din nou, să-și sfîșie obrazul, să-și smulgă părul.

— E roșu tot pe jos ! E sângele ei ! E sângele neamului nostru !

Țigăncile trebuiră să-i lege mîinile : își împlînta ghearele și în ochi.

În vremea asta, ploaia trecu. Marco și cele două calfe aflară, încă la intrarea în sat, ce s-a petrecut. Lăsară căruța în drum și porniră alergînd în direcția în care spuneau oamenii că au fugit și țiganii, descoperind urmele celor trei cai.

Goana, căutarea, pe jos și călare, ținură trei zile. În ziua a treia aflară că urmele copitelor ieșeau într-un drum pietruit pe unde nu plouase. Nu se mai cunoșteau. Nu se mai putea ști încotro au apucat cei trei fugari. Unii dintre faraoni se întoarseră, întristați de moarte, la bordeie. Alții nu se înapoiară vreme de două săptămîni. Pătrunseseră pînă în adîncul țării. Dar fugarii

pieriseră ca și când i-ar fi înghițit pământul. Căutară și după tabere de corturari. Își aduseră aminte că s-a vorbit de o tabără mare ce ar fi trecut prin apropiere mai demult. Își amintiră și de străinii care au dat târcoale, vreme de două săptămîni, gospodăriei lui Marco. Erau încredințați că au trebuit să fie corturari cei care au răpit-o pe Florica. Dar nu întîlniră decît caravane sărace, de patru-cinci corturi.

Se întoarse, după vreo lună, îmbătrînit de deznădejde și de durere, și Marco. Rusalina nu-l mai cunoscuse.

El cercetă pretutindenea, dar nu descoperi nicăiri urme de sînge.

— N-au fost nici în noaptea aceea, ziceau țigăncile, plînsse și îmbătrînite. Numai Rusalinei i s-a părut. Ea vede și azi numai roșu, numai sînge...

XI

Trecură anii, îngropînd în uitare și fericirile și nenorocirile muritorilor. Tăvălugul vremii se rostogolea nepăsător peste toate. Lumea se primenea mereu: bătrînii apuneau în morminte, iubirile tinereții înfloreau, zbuciumul celor mari după bucata de pîne nu contenea nici o clipă, jocul copiilor neștiutori rîdea în soare.

Prin Vlădeni și prin satele din jur, pe-o rază de vreo treizeci-patruzeci de kilometri, pe hotarele lor, printre sămănături, se vedea, cînd ici, cînd colo, o femeie înaltă, uscată ca o scîndură, încovoiată de spate ca o

cîrje, cu obrazul negru, supt, plin de dungi mari, tari ca la cizmă, cu părul sur ieşind prin năframa ruptă, cu o desagă în spate, cu un băţ luciu în mînă. Păsea încet, pipăind mereu cu băţul. Nu vedea bine, sau căuta ceva ? Copiii, cînd o vedeau, de departe o luau la fugă, lăsîndu-şi vitele pe cîmp, fără pază. Cîinii o lătrau cu înverşunare, prin curţi, cînd intra la vreun creştin. Femeile, cînd o vedeau, îşi ascundeau copiii în casă, ori, la repezeală, le acopereau faţa cu şorţul. Cele însărcinate se învîrteau într-un călcîi şi închideau uşa după ele.

Prin sate intra numai cînd o răzbea foamea, sau, iarna, frigul. Umbla mai mult pe hotare, tot pipăind cu băţul luciu din mînă.

Îi mersese vestea în vreo douăzeci de sate că deoache ori pe cine îi cade uitătura, prelungă, ascuţită, tare ca de oţel. Ochii i se cufundaseră adînc în cap şi, între ei, nasul se lungise, se ascuţise şi se încovoiasă, ca la o pasăre de pradă ciocul.

Întreaga ei înfăţişare sămăna cu a unei vulturoaice bătrîne. Nău era creştin, bărbat sau femeie, care să i se uite în faţă şi să nu se cutremure. Din întreaga ei înfăţişare simţea oricine că sînt suferinţe pămînteşti care distrug şi îmbătrînesc pe om înainte de vreme. Şi oamenii se înfiorau de peceta acelor suferinţe cînd se uitau la femeie. Intra rar prin curţi după o îmbucătură. Cîinii o lătrau cu furie, zmcinduse în lanţ ; cei slobozi se aruncau pînă la o zvîrlită de ea, dar mai aproape nu.

— Soro, lele, soro ! Dă ceva pentru sufletul moartei !

Aşa era salutul şi cerşitul ei pretutindena.

Femeile n-o lăsau niciodată cu mîna goală. Dar ea mai mult aduna în desagă decît mîncă. Şi după ce ie-

șea pe cîmp, ședea în locuri pe unde se țineau multe vrăbii. Scotea din desagă măcăligă, pînea sau brînză, mesteacă puțin, drept mîncare, apoi sfărîma rămășița și arunca pasărilor.

— De sufletul moartei ! șoptea femeia.

Vrăbiile se învățaseră cu ea. Abia se așeza în locurile știute și-și lua desaga din spinare, că și zburau din tufiguri, din streășini, în jurul ei.

Uneori, cîte-o femeie îi zicea :

— Vezi tot mai rău, lele Rusalino ; de ce nu stai acasă ? Mormîntul acela pe care-l cauți dumneata cine știe unde-i !

— Să fie la marginea lumii, și tot îl voi afla, nu cu ochii, că ei mă ajută tot mai rău, dar cu bățul ăsta ! Bățul e fermecat, și cînd voi nimeri cu el pămîntul sub care doarme Florica, el va tremura în mîna mea și voi ști. Mă voi culca acolo și vom dormi împreună.

Răspunsul ei era veșnic același. Îl cunoșteau toate satele.

La început erau și femei și bărbați care învinuiau pe bărbat că nu-i poartă grija, că nu o ține acasă. Dar mai tîrziu nu-l mai învinuia nimeni.

Încercase el în toate chipurile ! Dar Rusalina, de cînd nu mai vedea roșu, de cînd nu mai vedea sînge, nu mai putea fi ținută acasă. Era încredințată că acum Florica se odihnește sub pămînt, de aceea nu mai vedea ea roșu. Soarta se-implinise ! Acum nu mai rămînea decît să afle mormîntul, să se culce lîngă el, să moară și ea acolo.

Rămase cu vederea slăbită detot. Fură răstimpuri în care nu vedea nimic. Dar cînd nu mai văzu roșu, ea tre-

bui să plece. Împotrivirea lui Marco o aducea în furiile nebuniei și trebuia să o țină mereu legată. I se rupea sufletul, nu mai putea răbda. Atunci o dezlega și-i dădea drumul.

Într-un rînd o duse într-un sanatoriu de alienați. Și-ar fi dat întreaga avere nu s-o vadă sănătoasă, ci numai liniștită. Să știe că are și ea pace într-un loc.

Dar după două luni fu chemat să o ducă acasă. Și acolo trebuiau să o țină mereu legată ori să-i dea drumul. «Nu-i nici un leac, spuseră doctorii. I-a intrat în cap gîndul ăsta, să afle mormîntul, și nimeni nu i-l mai poate scoate.»

Rusalina era abia trecută de patruzeci de ani, dar părea de șaptezeci. Părul îi albise încă în noaptea aceea de groază.

Patru ani rătăci în raza aceea de treizeci-patruzeci de kilometri. Ea nu-și dădea sama că bate aceleași hotare, aceleași sate. Uneori spunea femeilor care o miluiau că nu mai are mult și ajunge la capătul lumii. Și că, dacă într-alt loc nu-i, acolo va afla de bună samă mormîntul Floricăi.

Dar într-o zi de pe la sfîrșitul iernii, i se pierdu urma. Oamenii nu băgară de samă, cum era mereu într-alt loc, în alte sate, pe alte hotare. Nu auzi nimic nici Marco de dispariția ei.

În primăvară, cînd începură vînturile calde și se topea zăpada, un rumân, venind cu carul de la pădure, zări ceva negru într-un troian de zăpadă care se topea. Opri carul în drum și văzu cu groază că-i un trup omenesc, îmbrăcat în zdrențe, cu fața la pămînt.

Era într-un sat vecin cu Vlădenii. Ieși lume multă și recunoscură pe țiganka aceea, sperietoarea copiilor, pe Rusalina.

— A apucat-o viscolul az-iarnă, măi oameni buni, și au astupat-o troienele.

Fusese o iarnă aspră, cu multă zăpadă, cu viscole mari.

— Cine știe ! zise o femeie. Poate a descoperit cu bățul ei trupul fetei sub pământ și s-a culcat și ea aici. Nu v-aduceți aminte că tot așa spunea ?

Fu înștiințat bărbatul, Marco, în satul vecin, în Vlădeni.

Fierarul, îmbătrânit și el, uscat, cu fața ca arșă, cu ochii căzuți în cap, îi făcu o înmormântare cum nu s-a mai pomenit în tot jurul acela, cu șapte preoți, cu un car mortuar adus de la oraș și o pomană pentru trei sute de inși.

Ce nu putuse cheltui din zestrea Rusalinei, bani, și cercei, și inele, și salbă, le ascunse în sicriul nevestei, înainte de a-l scoate oamenii din casă.

Săraca ! Mai era aceasta Rusalina lui ? Ascunse lucrurile subt vălurile albe, scumpe, și acoperi, cu foaia de pânză, fața descompusă a femeii.

Cînd ridicară patru inși sicriul pe umeri, Marco izbucni în plîns. Încă nu-l văzuse nimeni plîngînd, nici înaintea nenorocirii, nici mai tîrziu. Dar acum plîngea, și lacrămile nu-i încetară cît ținu înmormîntarea, pentru că-i veniră în minte întîlnirea lui cu Rusalina și drumul acela, noaptea, pînă la Lugoj, cu fata lîngă el.

Ce de frumusețe și fericire macină viața fără să-i pese ! Gîndul ăsta amar îl plîngea bărbatul.

Apoi își aduse aminte și de Florica. Nu voia să se gîndească la ea. De cîte ori se gîndea, punea mîna pe plăselele cuțitului din șerpar să se junghie. Pentru ce ar mai trăi și fără fată ?

Dar nu voia să moară. Poate va afla odată ceva despre Florica. Nu voia să mai știe decît un lucru : că trăia !

Cînd începu pomana, își șterse lacrămile și începu să împartă băutura la cei zece feciori care trebuiau să-i omenească pe ceilalți. Nu încăpură în curte mesele pentru cîtă lume era. Bătură scînduri nouă pe pociumbi și dincolo de gard, pe pajiștea din față.

Cei șapte preoți, coriștii de la oraș, gospodarii satului, faraonii, cu mic, cu mare, toți șezură pe lavițe de scînduri nouă, înaintea blidelor din care aburea fiertura, în față cu colaci și colăcei de grîu curat. Se ridica în văzduh mireasma pînii proaspete, a fierturilor, dilatînd nările puradeilor și ale hărăncilor.

Preoții făcură o rugăciune, și ospătarea începu cu închinarea din păhărele și din sticle.

— Dumnezeu s-o ierte !

— S-o ierte Dumnezeu !

Un răstimp nu se auziră decît închinările acestea și zgomotul lingurilor în blide.

Dup-amiaza era călduță. Prin apropiere nu se mai vedeau nici dungi sau pete de zăpadă. Era feție bună aici, iar vîntul de la miazăzi aducea mereu răsuflet călduț.

Văzduhul era senin, albastru, curat ca lacrăma. Avea rezonanțe de clopot de argint. Larma vorbelor ce începură a se înfiripa pe la mese se înălța fără pierderi pînă sus, departe.

Oamenii se ospătau în tihnă. Mîncare și băutură erau din belșug. Cînd ajunseră numai la băut, unii începură să se înduioșeze. Amintirile din copilăria și fetia Rusalinei începură să răsară și să crească și-ntr-un suflet, și în altul. Mulți ochi de femei și de bărbați se înlăcrămară.

— Ca ea n-o să mai răsară alta nici într-o sută de ani.

— A răsărit fata ei, Florica. Dar cine știe ce s-a ales de ea !

— Hei ! Florica-i sămăna la trup, la față. Dar nu mai era în ea duhul Rusalinei ! Rusalina, cu sufletul, era și bărbat. Era făcută pentru a porunci. Florica era mai blîndă la fire. Sămăna cu tatăl său, cu Marco !

— Ce soartă a mai avut și bietul om !

— Nu-i nimic de făcut ! Ce ți-e scris, în frunte ți-e pus !

— N-o pot uita pe Rusalina din ziua aceea cînd ne-a ospătat pe toți. Cum era îmbrăcată cu podoabele ei, cum își ținea trupul și capul, cum pășea de hotărît, era o adevărată împărăteasă !

— Hei ! Era atunci un soare pe cer, și altul lîngă bordeiele noastre, jos pe pămînt !

Amintirile erau numai din zilele bune. Nimeni nu vorbi de anii nenorocirii sale, cînd rătăcea să afle mormîntul Floricăi.

Tot înnodînd amintirile luminoase, părerea de rău după trecut înduioșă tot mai tare inimile, muiate și de băutura pomenii.

Cîteva țigănci care ședeau una lîngă alta înfiripară un bocet, și vaierul lui se ridică îndată deasupra meselor. În nici un glas omenesc vaierul durerii nu-i mai plin și mai profund, mai cald, mai viu ca în cel țigănesc.

Bocetul îl cântară la început vreo cinci țigănci, dar el porni tot mai multe glasuri femeiești, și nu peste mult, toate țigăncile cântau.

Ochii oamenilor se umplură de lacrimi. Oftări și suspinări se amestecau cu melodia caldă și adâncă a bocetului. Ce text era îmbrăcat, țesut, în acest cântec de grea melancolie? Cuvintele erau țigănești, părea un text arhaic, pentru că uneori țigăncile priveau în ochii celor mai bătrâne pentru viersul următor, ori se corectau în cuvinte una pe cealaltă.

Marco, de când începuse să împartă băutura, n-a mai avut o lacrămă. N-a mâncat, n-a băut, ci a vegheat mereu ca toată lumea să fie mulțumită. De când începuse să se ridice vaierul bocetului, el își mușca buzele și strângea din dinți, să nu plângă.

Începu să-i picure în auz și în inimă glasul Rusalinei, clar, plin, cald și cu rezonanțe adânci. Își aminti că pe el l-a robit de la început, în curtea birtului, în drumul acela de noapte, pe-o formă frunusețea ei, ca și cântecul vocii sale.

Nu voia să-i mai vadă cineva lacrămile. Întra mereu în casă, să le zbicească.

Dar bocetul rupse și stăpînirea altora, și multă lume, luată și de băătură, începu să plângă, întâi încet, apoi în hohote. Nu se mai putu stăpîni nici Marco.

Apoi, deodată, începură și bocete rumânești. Bătrîne, cu capul învălit în ștergare albe, ca-ntr-un fel de cunună, începură să se miște ritmic, la dreapta și la stînga, cum ședeau pe lavițe, pornind pe melodii străvechi, bocete care jelesc femeia măritată și pe bărbatul rămas văduv.

Parcă simțeau că aici era o împrejurare deosebită, la care nu se potrivesc în toate viersurile cunoscute, și unele făceau improvizații anume pentru Marco și Rusalina, strecurându-le printre cele cunoscute.

Începu să coboare însărarea. Lumea se ridica de la mese cu colacul subsuoară, cu colăceii în mână, mulțumind și zicînd :

— Dumnezeu s-o ierte și s-o hodiească !

Iar Marco, în porțiță, răspundea fiecăruia :

— S-o hodiească Dumnezeu !

În razele din urmă ale soarelui luminau argintii mîțșorii din răchițele din apropiere. Mireasmă de verdeață, de suc tînăr adia și din pămînt, și din crengile răchiților. Viața nouă stătea gata să țîșnească, nepăsătoare de durerile omenești, atotputernică și nemuritoare. Mireasma primăverii, ce umplea văzduhul, îi striga biruința...

S-au prăbușit ani după ani în neființa ce stă la spatele clipei și-nghite, ca într-o veșnicie, toate. Durerile și bucuriile au înviat și s-au ofilit în tot alte rînduri de oameni, care au crezut că sînt nouă, numai ale lor.

Satul Vlădeni a mai crescut. Ulițe nouă s-au croit la marginea lui. Numai pămîntul și dealurile și șesurile sînt aceleași.

Chiar și țigănia de la capătul din jos al satului s-a mai schimbat. Nu mai sînt atîtea bordeie ca mai demult, și faraonii-s mai săraci, cu porci mai puțini la îngrășat, cu godaci mai rari care scurmă pe lîngă bordeie, cu cîni mai jerpeliți.

Doar umbrele măgurilor mari de la apus coboară și acum, ca niște văluri fine, peste sat și peste țigănie. Răcoarea învietoare și miresmată a însărării e tot aceeași de altădată !

Peste zi, în toiul verii, aceeași liniște plutește peste sat, sfîșiată uneori de vreun cucurigat de cocoș sau de lătratul răgușit și somnoros al unui cîne.

Aproape de țigănia de din jos cresc și acum lanuri de porumb. Printre ele, drumuri folosite numai de cîteva ori pe an sînt înecate în buruieni grase. Dacă întrebi pe cineva pentru ce nu le pasc vitele, că-i păcat să le lase să îmbătrîneasă, omul îți răspunde :

— Dar cine să le pască ? Nu vezi dumneata că în margine e țigănia ? Țigani ce să ducă la păscut ? Poate cîinii bătrîni, care nu mai năpîrlesc ! Da' ei, săracii, nu pasc iarbă, nici buruieni !

— Dar țin și ei cîte-un godac, cîte-un purcel !

— Țin, și pe vreme de lucru guiță toată ziua în cotețele lor șubrede. Nu-i rabdă satul la păscut, printre cucuruze, pentru că puradeii fură tuleii de fript, ba și înaintea de-a ajunge în lapte.

— Îi tot învinuiți dumneavoastră că fură.

— Ba fură, vai de capul lor ! zice omul. Cînd se apropie jitarul, să vezi cum sfîrîie talpele dancilor prin porumbiște. Fură, că așa se mai îndulcesc și ei, prăpădiții ! Așa i-a lăsat Dumnezeu pe ei, neam sărac și de ocară, de cînd s-a izvodit lumea. Apoi, cucuruz de fript cine nu fură ?

Țigani din Vlădeni, din țigănia de din jos, s-au mai împuținat și au mai sărăcit. Cei din țigănia de din sus se țin încă bine. Demult n-a mai rămas nici urmă de

făuriștea lui Marco și a gospodăriei lui. După moartea Rusalinei, și-a luat lumea-n cap, și nimeni n-a mai auzit vreo veste despre el.

Țiganiile meșteșugari din capul satului din sus au iarăși de lucru. Cei din jos lucrează și acum la rumâni, de primăvara pînă cade iarna. Iarna iau de la rumâni bucate împrumut pentru lucrul de vară, cum fac de cînd s-au pomenit în partea locului. Sînt muncitori harnici și pricepuți, mai ales la sapă și la seceră. Peste iarnă cerșesc un număr mai mare de hărânci ca mai demult.

În sările de vară, în țigănia de din jos se pot vedea aceleași scene ca și-odinioară. Latră cîinii flămînzi, furioși, încolțindu-se încăierăți în grupuri. Faraonii, desculți, în cămăși, cu capul gol, sar cu gura mare și cu parii, să-i despartă. Peste zi, după rînduiala satului, cîinii sînt legați. Numai sara și peste noapte îi slobozesc. Cum sînt înrăiți de foame, faraonii abia-i pot împrăștia. Purceii, cît ce simt că s-au întors stăpînii de la lucru, încep să guște cu deznădejde. Rar se aude și cîte-un grohăit mai gros. Și de-aici și de-acolo se ivesc, la ușa bordeielor, țigănci lucind ciubărașe cu lătură. Puradeii se țin după ele, în cămășute murdare și spintecate, uneori abia cîteva fișii. Sînt nespălați, cu trupșoarele pîrjolute, dar luminînd din ochii negri, mari, aprinși de bucurie. Rămîn cu mamele lor înaintea trocilor, din care flămînzii lumii sorb și înfulică să se înece. În țigănie se răspîndește mireasma cunoscută de fiecare sară și de fiecare dimineată : de buruieni opărite cu tărîțe.

Cîinii așteaptă ciubărașele goale și încep să le lingă cu lăcomie. Cîte o femeie mai lasă o lingură două de lătură și pentru ei. Și, tot ca mai demult, bărbații să-

tui, întorși de la cinele stăpînilor la care au lucrat, ies sara pe podmol, sub streășina bordeielor, cu pipa în gură. Din cînd în cînd, bărbații întind pipele flăcăiașilor, ba chiar și copiilor mai răsăriți, care zgăură lîngă ei cu ochii țintă la drăciile afumate, să tragă și ei un fum. Printre bărbați colbăiesc și cîteva hărănci bătrîne.

Uneori vreun flăcăiaș, sătul de așteptare, smulge fulgerător pipa din gura bătrînului și o ia la fugă printre bordeie. Sare omul păgubit, sar și alții, să-l prindă pe hoț. Se avîntă și cîinii lătrînd. Cînd îl prind, omul se răstește la el, ridică pumnul, dar nu izbește.

Dacă cineva intră între ei și stă de vorbă despre întîmplările de demult, vede că amintirea Rusalinei trăiește încă vie în țigănie. Povestea ei a trecut din tată în fiu. Cu scurgerea vremii, unele întîmplări s-au uitat, și în locul lor intră închipuirea, fapte care nu s-au petrecut niciodată. Sînt mai multe versiuni în legătură cu întîmplările de căpetenie din viața Rusalinei, toate încercînd să o ridice în lumea supranaturală. După unii, pe Florica o răpise diavolul însuși. Și tot el a schimbat-o pe Rusalina în cerșetoarea aceea nebună. După alții, cerșetoarea nici nu fusese Rusalina, ci o arătare de groază, pe care a pus-o diavolul în locul ei, de ciudă că femeia, fugind în noaptea aceea cu mîinile și picioarele legate, dusă prin văzduh de un duh bun, și-a găsit fata și, ocrotite amîndouă de duhul cel bun, au trecut în altă țară.

Unii spun că Rusalina, de copilă mică, a fost furată dintr-o casă boierească de către corturari și că, tîrziu, părinții i-au dat de urmă și au pus oameni s-o fure, dimpreună cu fată-sa.

Alții știu că Țancu a fost voivodul unei tabere mari și că Rusalina cu Florica au ajuns iarăși în tabără.

Mai vie decît întîmplările a rămas în pomenirea faraonilor din țigănia din Vlădeni frumusețea Rusalinei. O arată și acum, în vorbe și culori, așa cum fusese în vremea fetei și ca nevastă.

Sînt și țigănci încredințate că Rusalina n-a fost femeie, ci o zîină, și că ea ocrotește pînă azi țigănia lor. Și că în nopțile spre praznice mari, ea se și arată fetelor și flăcăilor care sînt îndrăgostiți de moarte și le varsă în inimi dragoste și mai mare.

Oricît au schimbat-o, cu vremea, legendele într-o ființă peste fire, nimeni nu se teme de pomenirea ei. A rămas, în credința faraonilor, ca o ocrotitoare a țigăniei lor. O pomenesc cu drag și se simt mîndri că odată a trăit în apropierea lor. Și dancii mărunței știu arăta unde a fost casa, făuriștea lui Marco, ba chiar și locul unde a fost bordeiul lui Țancu.

Numai mormîntul Rusalinei nu-l mai știe nimeni, nu se mai cunoaște, ca toate mormintele din vechime.

VALURILE, VÎNTURILE...

POVESTIRE DIN PRIMII ANI DUPĂ UNIRE

Se însăra, și Ion Roșu nu se mai întorcea de prin sat. Ana, nevastă-sa, de cînd începuse să se însăreze, ieșea mereu la porțiță, și punîndu-și palma streășină împotriva soarelui ce cobora către asfințit, privea îngrijorată pe uliță la vale, Casa lor, pe Ulița Borșului, nu era despărțită de cîmp decît de patru gospodării. Era de aici drum lung pînă în inima satului, unde erau prăvăliile și crîșmele, ca și primăria.

Bărbatul său plecase în sat de dimineață. Poarta era deschisă, carul gata de drum pentru a merge cu sluga după fîn, cînd pe Ion Roșu îl strigase din uliță un pîr-

gar al satului. Spunea că e poftit să meargă grabnic pînă la primărie, că au venit niște domni și-l așteaptă.

— Lasă-i s-aștepte, răspunsese Ana în locul bărbatului. Mai avem două cară de adus, clăia nu poate rămînea neisprăvită. După cît se pare se gată de ploaie.

Ion Roșu privise peste umăr la muiere.

— Spune-le că viu, măi Costane ! Viu numaidecît. Ce știi muierile astea ?

Trecuse în vecini, la o casă, la a doua, și venise c-un băiețandru de vreo șasesprezece ani.

— Åsta-ți poate da în car, Dumitre, zise el slugii, iar tu ai mai încărcat cară cu fîn !

Apoi întrase în casă, ceruse de la nevastă cămașă curată, se primenise, luase un băț de după ușă, și pornise în sat.

Femeia s-a îmbunat oleacă : pînă vor veni cu fînul, se va întoarce și bărbatul din sat. Clăia era pe terminate, era înaltă, și copilandrul acela nu va putea ajuta la descărcat întreg carul. Apoi clăile le-a făcut mereu bărbatul, afară de anii cît a fost dus în război. Era meșter în clădit, și n-ar fi lăsat om străin în locul lui. Era și mîndru de meșteșugul cu care țuguia vîrful clăii și așeza popa în par.

Dar bărbatul nu veni nici după sosirea, pe la ojină, a celui de al doilea car cu fîn. La întîiul ajutase și ea la descărcat ; pe al doilea, cu care trebuia făcut vîrful clăii, nu voise să-l descarce : știa că omul ei s-ar fi supărat foc, dacă ar fi făcut sluga vîrful clăii.

De plouat încă nu ploua, dar stătea să pice în orice clipă. Cerul se împînzise cu nori grei, gata să cearnă.

Ea ieşise, tot mai îngîndurată şi năcăjită, de mai multe ori pînă la porţiţă, dar omul ei nu se văzu venind.

Acum nu mai putea fi vorba de descărcat. Se înnop-tase, şi o parte din fîn trebuia să-l urce sluga pe scară, pentru a ajunge la vîrf. Se pusese un întunerec ca pă-cura.

Nevasta, văzînd de rîndul cinei, răbufnea mereu, în-tunecată de nemulţumire :

— Domnii ăştia o să-i pună odată capul !

— M-am gîndit şi eu de multe ori, răspunse soacră-sa, Veta.

— Te-i fi gîndit ! Dar niciodată nu te-am auzit să-i bagi vină pentru prostia asta a lui !

— N-ai auzit, pentru că nu-l înfrunt în faţa ta. Dac-aş face, s-ar îndrăci şi mai mult.

Ana ştia că, într-adevăr, soacră-sa e de partea ei, că nu-i place amestecul feciorului în lucruri «unde nu-i fierbe oala». Dar nici ea, muştrîndu-l între patru ochi, nici nevasta, sfădindu-l cum şi unde-i venea la gură, nu-l putuseră abate pe Ion Roşu din drumul lui.

Ion Roşu se ridicase din părinţi cu stare bună şi cu ştiinţă de carte. A fost dat la învăţătură şi în oraş, a făcut, cîne-cîneşte, două clase de liceu în trei ani. Apoi nici el n-a mai voit să înveţe, nici tată-său să-l mai poarte zadarnic la şcoală. Aşa că, fără supărare, s-a întors la plugărie.

Din atingerea asta cu şcoala şi cu oraşul îi rămase însă o slăbiciune, care se vădi mai ales după ce crescua mare. Se ţinea mai mult decît feciorii de sama şi vîrsta lui. Umbla cu capul pe sus, voia să aibă în orice discuţie ul-

timul cuvînt, și își cam făcea de lucru pe lîngă notabilitățile satului : notar, preot, învățător.

În armată ajunsese plutonier, și de atunci se prețuia și mai mult. A făcut, însurat, întîiul război mondial, dar din război se întoarse cu același grad. Se zvonea că într-un rînd a fost degradat caporal, dar nu se știa din ce pricină. După război ajunse un an primar, pentru că pe cei bătrîni, din vremea războiului, i-au înlăturat, în multe sate, cei întorși de pe front. Dar după un an s-a schimbat guvernul și a fost numit altul primar.

De pe atunci a început Ion Roșu să se încurce cu domnii și să facă politică. Și tot de pe atunci își pusese în gînd să se mute la oraș și să ia o slujbă. Cîți dintre domnii cu care făcea propagandă nu i-au făgăduit una !

Dar nevastă-sa și mamă-sa nici nu voră să audă !

De trei-patru ani se aprindeau adeseori în locuința lor discuții și certuri înveninate pentru deosebirea asta de păreri. Bărbatul aducea pilde din sat : unii s-au dus la oraș și-au început să cumpere pămînt în sat. Unii au ajuns pe la căile-ferate ; alții, aprozi pe la judecătorie, pe la tribunal, portari la hoteluri sau case mari, oameni de serviciu pe la școlile cele multe. Toți care au avut oleacă de serisoare s-au procopsit. Singur el, cu două clase liceale, a împietrit aici în sat ! Anii sînt răi, bucatele și vitele ieftine, cumpărăturile de la oraș — scumpe... Cum mai poate propăși un plugar ? Alta e dacă ai o plată fixă, un salariu. De plouă, de-i secetă, el îți umblă ! Unde mai pui că are doi băieți și o fată, toți în școala primară din sat ! Îi va lăsa numai cu atîta învățătură ? D-apoi el, că eră pe vremea stăpînirii străine, și tot a învățat două clase de liceu ! Putea să-și

lase copiii mai în urmă ? Dar de-aceea e România mare, ca românii să rămînă tot în opinci și tot la coarnele plugului ? Are el domni mari, cunoscuți, ba chiar prieteni, care îi vor da o slujbă bună ! Și el le-a făcut și le face destule servicii ! Cîte alegeri s-au făcut în circumscripția asta fără zdroaba și alergătura lui ?

Așa și cu alte și felurite argumente încerca să-și convingă nevasta și pe mamă-sa, de cîtiva ani, pentru a se muta la oraș, ca slujbaş al statului.

Femeile se împotriveau din răsputeri. Era o nebunie ! Cum să-și lase casa și moșia și să plece la dracu-n praznic ? Cine s-a dus la oraș ? Sărîntocii satului, oamenii cu cîte două-trei iugăre de loc, ori nici atîta ! Dar dintre cei lipsiți s-au dus destui și în America, pe vremuri. Din neamul lor, din amîndouă părțile, a plecat cineva în America ? Să-ți lași aici cincisprezece iugăre de loc și să mergi la o plată ca slugile ? Unde s-a mai pomenit ? ! Și ce s-ar alege de moșie ? S-o arîndeze, s-o dea în parte ? Praf și pulbere s-ar alege ! Nu ! Omul să rămînă la vatra lui și să muncească ! Nu să-și piardă zilele scumpe de lucru, înhăitîndu-se cu domnii la alegeri. Caute-și alți oameni — dacă au nevoie de plugari, — dintre cei căroră nu le arde nici sapa, nici secera ! Copiii ! Dar copiii vor trăi cum au trăit și ei, și părinții și moșii lor ! Mai bine fruntaș în sat decît codaș la oraș ! Ce pricopseală să fii cantonier la drumul-de-fier, să te-n-gropi într-o cămăruță în mijlocul cîmpului, abia putînd să-ți ții o vacă și un purcel ? Las', că mai știau și ele cîte ceva ! Nu-s oarbe și nu-s surde ! Că mai trimit uneori bani ? Că-și cumpără cîte un petec de pămînt ? Dar sînt unii, puțini, care își rup de la gură, oameni săraci

dar harnici, și încă fără copii. Cei mai mulți o duc de pe o zi pe alta, ca vai de ei. Las', că știu și ele cum se arată domnia asta la oraș ! Domni, vorba ceea, «cu sula-n traistă și cu acu-n pălărie». Ce alta sînt toți acei portari și aprozi — vezi Doamne, le zice pe alt nume ! — decît slugi îmbrăcate în straie nemțești ? Pe ele nu le prostește el de cap, cu toate că are două clase de liceu !

Femeile erau de aceeași părere și se împotriveau cu aceleași argumente, deși niciodată nu-l atacau împreună, ci fiecare cînd lipsea cealaltă.

Ion Roșu își zicea : «S-au înțăles ! Gîndești că au o singură gură !»

Dar ele n-au avut nici o înțelegere. Aveau același argumente fiindcă aveau aceeași minte și același bun-simț.

Bărbatul nu se dădea bătut. De multe ori aveau lipsă de bani în casă. Cînd cerea nevasta, ori mamă-sa, pentru trebuințele casei, strîngea din umeri și zicea :

— Ar fi bine să am și eu o plată în fiecare lună, nu-i așa ?

Din umblările lui cu domnii pe sate, la propagandă electorală, la organizarea partidului, aducea uneori și bani. Îi puneă cu fală pe masă, și zicea :

— Poftim ! E vreme pierdută ? Să știți voi un lucru : la bani numai domnii ajung.

Cîtiva dintre copiii celor duși din sat veneau uneori acasă peste vară. Erau școlari cu toții, îmbrăcați în straie orășenești.

Ion Roșu-i arăta cu degetul soției și mamei sale :

— Dintr-ăștia, cu părinți coada satului, cum ziceți voi, cine știe ce domni pot să iasă. Dar ai noștri vor împărți în trei cele cincisprezece iugăre, și se cheamă că vor ră-

mînea frunțași în sat ! Minte de muiere, minte de găină, și pace bună !

Argumentul ăsta cu copiii o punea pe gînduri și pe nevastă-sa.

— Dar și de-acasă-i putem da la școală, zicea ea.

— Putem ! Cum m-au dat pe mine, de n-am ieșit nici cal, nici măgar !

Astfel, după întoarcerea din război a lui Ion Roșu, se isprăvi cu liniștea și pacea de mai înainte din familia lui. Erau răstimpuri cînd nu trecea săptămîină fără ceartă, mai ales cînd se apropia de cădere un guvern și se simțea că e pe drum altul. Cînd tagma politicianilor începea să se miște, să adulmece, să facă pregătiri. Cînd asigurările date lui Ion Roșu pentru o slujbă la oraș erau mai hotărîte.

În sara asta tîrzie, nevasta și soacră-sa erau mai înveninate decît de obicei împotriva omului. Să-și lase el claia de fîn neisprăvită, carul din urmă nedescărcat, și să-și piardă ziua cu domnii aceia de la primărie ! Știau ele ce domni erau ! Iar se vorbea despre alegeri prin sat.

— Dar ce-au putut vorbi o zi întreagă, sfinte Doamne ! se mira mereu mamă-sa, lelea Veta.

— Cine știe cu ce vorbe-l prostesc din nou. Știi că în rîndul trecut două săptămîni de lucru și-a pierdut, cutreierînd satele. Poate-l pun iar pe drumuri, ori poate au și plecat ! Dacă n-are omul cap, vai de picioare !

Așteptînd, auziră, în noapte, cum se pornește deodată ploaia și răpăie pe coperișul de țiglă.

Femeile săriră, strigară sluga, și tustrei împinseră carul încărcat cu fîn în șură.

Abia întrară în casă, plouate bine, și se auzi ușa porțiței izbindu-se. Ion Roșu se întorcea, ud pînă la piele; plecase de-acasă numai în cămașă și șerpar. Întră în casă cu fața încruntată, clătînîndu-se ușor pe picioare.

Femeile căzură acum, amîndouă deodată, cu gura pe el. Îl bătură cu vorbe grele, încercară să-l rușineze, ca pe-un om care a ajuns un fel de pierde-vară.

Iar bărbatul, după ce le lăsă să-și verse veninul, ridică cu fală capul și zise :

— Ce fîn ? Ce claie ? Nu-mi mai pasă mie de clăi de fîn ! Las' să le ploaie ! Am în buzunar scrisoare, am o declarație în temeiul căreia sînt asigurat că voi fi numit într-o slujbă. V-ați putea voi da cu socoteala în ce slujbă ?

Femeile, înnegrite de supărare, nu-i răspunseră. Nu-l învredniciră nici de-o privire.

— Om din sat, mutat la oraș, încă n-a pupat astfel de slujbă ! Voi fi numit scriitor la judecătorie ! Și cu ce plată, cu ce salariu ? Ghiciți dacă vă taie capul.

El era acum cu fața luminoasă și privea cu fală la femeii. Dar ele nici nu-și mișcară capul căzut în piept.

— Trei mii de lei lunar ! izbucni el biruitor. Ei, să văd ce-o să mai spuneți de-acum.

Pe mamă și pe soție nu le impresionează nici vestea asta. Ionu' Dinului, servitor la o școală, avea o mie opt sute ; Pavel Șchiopu, cantonier, două mii jumătate. Ce scofală era o plată de trei mii, din care să plătești și casă, și hrană, și haine ? Și, apoi, avea numirea în mînă ? Spunea că are o asigurare în scris ! Potlogarii ceia i-au dat și înscris ! Pentru ce nu, cînd știu că prin nimic nu-s obligați să se țină de cuvînt ? Nu i-au mai făcut atîția făgăduieli pînă au trecut alegerile, și-apoi au uitat unde

și-a lăsat mutu' iapa și surdu' roata? Dar chiar cu plată de trei mii, cine-și lasă casa și averea, și-și ia lumea în cap?

— Ce mai scofală! zise într-un târziu mamă-sa.

— Da-i slujbă de domn, mamă, dumneata nu înțelegi? E o mare cinste pentru mine. Leafa o să-mi mai crească din cinci în cinci ani.

— Pesemne vei ajunge și judecător, zise bătrîna în batjocură. Doamne, Ioane, mult mă mir eu de mintea ta! Nu știi cu cine poți sămăna! Că tată-tău a fost un om cuminte și chibzuit, iar eu, mulțămîta lui Dumnezeu, sînt în toate mințile încă. Iar începi cu prostiile!

— Ba acum le pune vîrf! oftă femeia. M-am săturat pînă-n grumazi de prostia asta! Dacă vrea să meargă, eu nu-l mai opresc! Dar din casa mea, mamă, eu nu mă duc. Casa e zestrea mea, și trei părți din moșie.

În noaptea aceea cearta aprinsă ținu pînă tîrziu. Își aruncară, împrumutat, vorbe grele, cum nu s-au mai pomenit între ei. Sufletele li se otrăviră la toți trei. Bărbatul, aprins și de băutură, ridică pumnii asupra lor, ceea ce nu făcuse încă niciodată pînă atunci. Femeile se culcară cu sufletul întristat de moarte.

Din dimineata următoare, Ion Roșu începu să colinde satele în tovărășia alor trei nădrăgari. El cunoștea lumea din jur, el cunoștea oamenii buni de gură din fiecare sat, care în alegeri erau cei mai prețioși.

Mama și nora n-avură încotro: trebuiră să ia asupra lor toată grija gospodăriei. Noroc cu sluga, care era mărișor și îndemînatec.

Ele se mîngîiau cu nădejdea că făgăduiala aceea în scris nu va avea nici un preț, ca și cele de mai înainte făcute cu vorba. De-ar da Dumnezeu să fie domnii cu

care se înhăitase Ion acum tot așa de cumiști ca și cei de mai înainte ! Să nu-i dea nimic !

Dar oamenii lui Roșu biruiră în alegeri, și politicianii aceia se ținură de cuvînt. I-au făcut, la oraș, rost de un salariu de trei mii de lei, dar nu la judecătorie, cum îi daseră înscris, ci la biroul unei mari întreprinderi forestiere, unde ei erau membri în consiliul de administrație.

Omul nu se prea însufletea, și femeile începură să se bucure. O vreme a stat în cumpănă, pînă a început gura satului :

— L-au fript și ăștia !

— Lasă-l în pace ! Nu i-a fost destul că s-a ales din alegeri cu vreo cinci mii de lei ? Trebuia să cheltuiască pe mîncarea și băutura oamenilor, și n-ați văzut ce ne-a dat ? Trei fire de carne în tocană și o porție de rachiu !

— Ba nu l-au fript, numai cît nu-l duc la judecătorie, ci la un depozit de lemne. Un fel de îngrijitor acolo.

— Spun că-i dau trei mii de lei pe lună. Pentru atîta, eu m-aș duce cu ochii închiși la orice lucru.

— Bine, tu ! Da' Roșu de cîndu-i a călcat a domn !

Gura satului începu să umble, și cine o mai putea opri ? Cei mai mulți, văzînd că Roșu nu pleacă din sat, dădeau dreptate acelor care întăreau că și rîndul ăsta de domni l-au fript.

Unii începură să-l năcăjească și să-l rușineze cu deosebite aluzii :

— Sînt oameni născuți pentru condei, și se trezesc la mătură.

— Unii încep sus detot, și isprăvesc cerșind.

— Eu unul nu m-aș mulțami fără deputăție.

Oamenii nu puneau mare preț pe Ion Roșu încă de cînd se înapoiase în sat cu cele două clase de liceu.

Dacă era ceva de capul lui, răzbea și el, ca alții ! Dar de cînd era — după război — mereu la călcîiul domnilor, țineau și mai puțin la el.

Dacă se fereau să-l batjocorească în față era din respect față de amintirea lui tată-său, care fusese un român harnic și cu scaun la cap, și pentru Veta și Ana, care erau femei în toată firea.

De altfel, sătenii nici nu-l luau peste picior pentru că se dorea slujbaş la oraș. Plecaseră destui, în diferite servicii, și nimeni nu le-a purtat și nu le poartă grija. Dar Ion Roșu era plin de fală. De nenumărate ori se lăudase că el, cînd se va muta la oraș, o să fie lucru mare. Scrisoarea aceea de asigurare, primită în alegerile din urmă, o arătase multora. După ce o citea, o bătea de palmă, o împătura și o puneă în șerpar cu mîndrie, ca și cînd ar fi fost un bilet de bancă de zece mii de lei.

Omul, de la o vreme, nu mai putu răbda. Se hotărî să plece, deși se simțea umilit pentru slujba ce i-o dăduseră în locul celei făgăduite.

Ceea ce-l umili și mai mult fu că trebui să se mute singur la oraș. Nici nevasta, nici mamă-sa, nu voiră să-l urmeze. Rămaseră cu ele și cei doi băieți și fetița.

Dar Ion Roșu trăgea nădejde că femeia va veni cu copiii după el. Băieții erau în clasa a treia și a patra primară, fetița, mai mărișoară, isprăvisese școala din sat. «Dacă vrea, cum spune, să-i poarte la școală, nu va avea încotro, va trebui să vină pe urma mea. Acum abia e în miezul verii, își spunea el, pînă la toamnă, cînd vor începe școlile, are vreme să se răzgîndească. »

Femeile rămaseră întristate și rușinate. O vreme nu mai cutezară să iasă în sat, să meargă la biserică. Li se

părea că tot satul vorbește de Ion și de ele. Dar oamenii își aveau năcazurile lor. Vorbiră un răstimp despre plecarea și slujba lui Roșu, apoi își văzură de treburi. Nici nu le întrebau baremi ce le scrie Ion de la oraș. Treaba lor și treaba lui ! Viața îi dădea fiecăruia destulă bătaie de cap. Mai ales că se nimerise un an rău. Grîul se păli ; grăunțul și snopii, la secere, erau ușori ca de paie goale ; porumbul rămase pitic, deși trebuia să înceapă a rodi. Ploile se ținură lanț. Și răceala ținu întreaga lună august. Numai iarbă se făcu multă, dar fînul ieși înnegrit de ploi, cu miros acru. Otava încă nu se știa dacă va putea fi uscată sau nu. Așa că oamenii erau năcăjiți și îngrijorați. Nu aveau, afară de fîn, pe ce face un ban. Și agenții îi amenințau mereu pentru contribuția neplătită.

Avea restanță mare, de peste o mie de lei, și Ion Roșu. «Din vina lui ! spuneau femeile. Anul trecut putea plăti, că s-au făcut de toate, și grîu, și porumb.» Dar Ion Roșu era un om trufaș, căruia nu-i păsa de agenți. Anul trecut i-a amenințat cu domnii de la oraș, prietenii lui, care, dacă va stărui el și le va arăta cum se poartă funcționarii statului cu un om fruntaș ca el, pot să-i scoată pe agenți din slujbă.

Agenții vorbiseră și cu nevasta, cu Ana, că nu-i glumă, că pot ajunge la licitație, și ea vînduse din prisos, și plătise. Anul trecut... Acum însă nu avea ce vinde. Din recolta acestui an, nici poveste ! Poate din porumbul rămas din anul trecut. Îl măsură și socoti. Puțin ar fi putut vinde. Mai ales că nu știa ce bruma va aduna culesul în acest an. Îi trecu prin gînd să ceară bani de la bărbat, dar alungă gîndul. Vîndu vreo doi saci și plăti

o parte din rămășiță. Dar peste-o lună o strîngeau din nou de grumazi.

— Nu poți da mîncarea de la gura copiilor, zise soacră-sa. Scris-ai să-ți trimită bani? — că doar e și averea lui, nu numai a ta.

Ana nu voi să-i ceară. I se părea că s-ar umili, c-ar recunoaște că el e cel cuminte, mutîndu-se la oraș, unde se fac banii.

— Îi dus de trei luni, zicea bătrîna. Dacă ar avea trei mii de lei pe lună, azi ar trebui să aibă aproape zece mii de lei.

Bătrîna se înfioră cînd spuse suma asta. Erau mulți bani, prețul unei vaci bune !

— Dacă ar fi pus banii de-o parte, ar fi, zise Ana, impresionată și ea de sumă. Dar gîndește-te : locuință, mîncare, spălat, tăbac, beătură... Poate i-a cheltuit cum i-au venit.

Totuși bătrîna îi ceru bani pentru contribuție. Îi ceru opt sute de lei, iar Ion îi trimise, peste-o săptămînă, o mie cinci sute !

Femeile se priviră, după ce numără banii, și se încredințară că-s atîția cît scria pe mandatul poștal. Privirea lor vădea mai mult mirare și nedumerire decît mulțumire. Ca și cînd și-ar fi spus : Oare nu sîntem noi cele greșite, și el e pe drumul cel bun ?

Un adevăr fu recunoscut în tot satul în toamna acestui an rău : mai ușurate fură familiile ale căror bărbați erau duși la oraș, nu numai în diferite servicii stabile sau în mici slujbe, ci chiar ca muncitori zilieri. Ei putură plăti mai ușor dările. Un rînd de oameni mai săraci porniră, încă în toamna aceea, și în iarna viitoare, la oraș și înțrără muncitori la fabrici.

De la plecare, Ion Roșu nu veni decît de trei ori în sat, pînă la Crăciun. Întîia oară veni în preajma deschiderii școlilor. Voia să-l ducă pe băiatul cel mai mare, care terminase școala primară, să-l înscrie la liceu ori la școala normală, și pe fetiță la o școală de industrie casnică.

El se întoarce cu costumul țăranesc pe jumătate schimbat. Numai cămașa cu guler chindisit și cioarecii mai erau din hainele duse cu el de-acasă. Purta vestă și haină nemțească ; părea o stofă ieftină, cafenie. Poalele cămeșii țăărănești erau ascunse în cioareci.

Femeile se rușinară văzîndu-l așa de schimonosit. Ba nevastă-sa îl și înfruntă. Dar bărbatul nu luă în samă purtarea femeilor, ci stăruie pentru lucrul ce-l adusese acasă. Era adevărat că băiatul cel mai mare, Dumitru, nu mai avea ce învăța în școala din sat, dar putea fi de-aici încolo de folos, păzind vitele. N-ar mai fi nevoie de sluguliță. Și, apoi, cum să-l lase singur în loc străin, numai cu tată-său ? Cine-i va face demîncarea, cine-l va spăla ?

— Acum te întrebi, fiind vorba de copil, dar cînd m-am dus eu, nu te-ai gîndit că am și eu nevoie de mîncare și de îngrijire.

Iată ! Era adevărat. Nu-i putu răspunde nimic. Ea nu se gîndise. Fusesse așa de grea supărarea ei pentru că bărbatul își făcea neamul de rîs, încît nu i-ar fi păsat să cadă peste el toate lipsurile și nenorocirile, silindu-l să se înapoieze în sat.

— Trebuia să te gîndești de la început și să fi venit cu mine. Cu cît cheltuiesc cu mîncarea, puteam trăi cu toții acolo. Iar locuința n-o plătesc. Am la magazie două

camere. Numai o plită ne-ar trebui. Hei ! Cît aş fi putut cruşa eu pînă acum, dacă aţi fi ascultat de mine !

După ce se mai obişnuiră cu felul cum era îmbrăcat, femeilor le păru că omul venise împresurat oarecum de un aer străin. Părea mai serios, mai cumpănit în judecată.

— De copil să n-ai tu grijă ! Unde mînc eu va mîncă şi el : la nişte oameni care s-au mutat cu toată casa la oraş.

Dar Ana nu voi să audă de plecarea copilului. Iar cînd Roşu începu să stăruie şi pentru copilă, pentru Veronica, amîndouă femeile se făcură foc şi pară şi erau gata să-l scoată din casă.

— Auzi tu, comédie ca asta ! strigă bătrîna. Să poarte copila prin străini ? Dar ce să înveţe la şcoala aceea ? Să coase, să toarcă, să ţese, să spele ? Da' nu le învaţă toate astea acasă ? ! Ce scrînteli mai pot trece prin capetele oamenilor !

Roşu nu stăruia prea mult. Femeile se mirară, ştiindu-l cît e de încăpăţînat. Da, se schimbaseră omul lor ! Se înapoieră, lăsîndu-le biruitoare.

Cînd veni a doua oară acasă, purta şi pantaloni nemţeşti şi o cămaşă cumpărată din prăvălie. Părea mai spălat, mai îngrijit. Se tunsese ca la oraş, şi părul şi-l pieptăna pe spate. Avea o înfăţişare străină, părea că se pusese o distanţă între el şi femei. Ele nu prea cu-tezau acum să-i vorbească de sus, mai ales că Ion nu le mai dădu nici un prilej. Nu mai suflă nici un cuvînt despre copii. Stătu îndelungat cu ele de vorbă, arătîndu-le ce treabă avea el în slujba lui şi interesîndu-se de mersul gospodăriei.

Omul nu mai era stăpînit de neliniştea şi înfrigurarea de altădată, care-l făceau ridicol. Vorbea cumpănit, şi femeilor le părea că e bătut de gînduri grele.

Unii săteni începură să-l salute pe drum. Nimeni nu mai zîmbea văzîndu-l în port străin. Îngîndurarea aceea ce i se citea pe faţă, în ochi, părea că i-a împrumutat un aer de om deosebit.

A treia oară veni cu cîteva zile înainte de Crăciun. Veni chemat de nevastă. Sluga cel mare voia să plece, îşi cerea simbria întreagă la Crăciun. Ana nu putuse face socotelile şi nu avea nici bani. Se certase cu el, şi sluga-i spusese vorbe grele : dacă n-are bani, să nu ţină slugă. Dacă nu ştie să scrie, dacă nu şi-a făcut însemnări cît i-a dat din simbrie, el şi-a făcut, şi nu minte ! Ana stătuse multă vreme în cumpănă : să-l cheme pe bărbat acasă, ori nu ? Dar fiindu-i frică să nu înceapă a striga sluga după ea pe uliţă, cînd nu va avea din ce-i plăti, se hotărî. Se simţea descurajată şi umilită.

Ion Roşu veni numaidecît. Purta, în loc de ţundră, o haină scurtă de piele, vopsită în cafeniu, aşa cum văzuseră femeile şi la notarul din sat.

Cît ce sosi, sluga se potoli din înverşunarea lui. De faţă cu Ana şi cu Veta, Ion luă o foaie de hîrtie, şi sluga îi înşiră, sub controlul femeilor, de cîte ori şi cîţi bani a scos pînă acum din simbrie. Socoteala ţinu mult. Mărunţişul pentru tabac le dădu multă bătaie de cap. Sluga nu recunoştea nici jumătate, dar cele două femei îşi însemnaseră bine în minte fiecare dare de bani. Îi aduceau aminte nu numai ziua, ci şi ce vreme fusese din zi. Aşa că, pînă la urmă, sluga fu nevoit să recunoască tot ce a luat. Mai avea o sumă bunicică de primit, o păreche de opinci, două cămaşi, o păreche de

cioareci de pănură. Afară de opinci, celelalte lucruri erau gata.

— Cu cît e acum o păreche de opinci ? întrebă bărbatul. Dacă ştiam şi le puteam aduce eu.

— O să mi le trimiţi dumneata mai tîrziu, răspunse sluga. Nu mai plec nicăiri, mai adaose, punînd banii daţi de stăpîn în şerpar.

Ana se luminea deodată : mare grijă pe capul ei, de cîteva săptămîni, pe cine să bage slugă.

— Dacă n-ai avut de gînd să pleci, pentru ce m-ai fiert atîta vreme ? întrebă ea.

— Am vrut, dar acum nu mai plec. Văd că este cap de bărbat la casa asta !

Ion Roşu îi hotărî simbria pe anul viitor. Chemă pe băiatul care isprăvisese şcoala, îi dădu un carneţel şi un creion şi zise :

— Pe viitor, de cîte ori scoţi bani, o să însămneze şi copilul, să nu mai avem prilej de ceartă.

Femeile se mai îmblînziră. Stăruiră să rămînă acasă de sărbători, dar el le spuse că acum are mult de lucru, nu poate rămînea.

— Doar nu veţi lucra şi la Crăciun ! spuse mamă-sa.

— Se vînd multe lemne de foc de sărbători. Lumea năcăjită cumpără cu kilogramul lemne tăiate şi crăpate. Şi-i multă lume năcăjită la oraş.

Şi nu voi să rămînă. Lăsa în mîna nevestei două mii de lei şi plecă.

Femeile se priviră mirate. Acelaşi gînd parcă li se în-crucise din ochi. Nu cumva omul avea dreptate şi por-nise pe drumul cel bun ? Cît ce-a îmbrăcat straiile astea nemţeşti parc-ar fi intrat în elementul lui. Ca şi cînd s-ar fi liniştit deodată, ca un copil căruia i-ai dat jucăria

după care a plîns. Ele îl cercetaseră amănunțit în cele două zile cît stătuse acasă : fala lui, care-l făcea mereu de rîs și respingător, nu mai era nicăiri.

II

Întreprinderea în slujba căreia întrase Ion Roșu nu era numai o mare magazie de lemne. Era aici și o fabrică de cherestea și o fabrică de mobile. Toate instalațiile ocupau, la marginea orașului, un teren vast, înconjurat cu zid înalt de beton. Trei coșuri înălțau în văzduh coloane de fum negru. Trunchiuri de brad grămadite unul peste altul pînă în înălțimi, scînduri clădite, lemne de foc în grămezi uriașe, deschideau pe acest teren nenumărate uliți drepte, care se întretaiau în pătrate și paralelograme, între care te puteai rătăci. Tăblițe de tinichea, purtînd numere și slove albe, se vedeau la începutul împărțiturilor mai mari, și alte semne și însemnări pe care Ion Roșu la început nu le înțelegea.

Mireasma trunchiurilor verzi încă, abia despuiate de coajă, se amesteca cu mirosul scîndurilor uscate ieșite din fabrică, miros proaspăt de brad, care, la început, îl cam amețea pe Ion, deși îl sorbea cu plăcere.

Multe zile a rătăcit prin labirintul acela, fără nici o treabă. Nu văzuse în viața lui cantități așa de mari de material de brad, și se-ntreba mirat : Cine va cumpăra atîta bogăție ? În cîtă vreme se poate vinde ?

Întreg terenul era stretăiat de linii ferate, și locomotivele aduceau rînduri lungi de vagoane goale, și du-

ceau altele, încărcate, la gara legată de depozit prin linie dublă.

Muncitorii mișunau cu zecile, poate cu sutele. Unii descărcau trunchiurile de brad, alții împingeau matahalele la fereastrăie, strigînd în răstimpuri : «hip ! hop !». Alții descărcau din vagoane scînduri aduse de la fereastrăie și le clădeau într-o parte anumită a terenului. Mulți încărcau ori descărcau lemne de fag și de gorun, în șire lungi de vagoane.

Lui Ion Roșu îi trebuiră zile întregi pînă luă sama la toate, și putu umbla pe ulițele miresmate cu brad ale acelui ciudat oraș cu clădiri din stînji, din scînduri, din trunchiuri.

La început, cînd sunau sirenele la amiază și roiuri mari de lucrători ieșeau din fabrici, Ion Roșu se zăpăcea. Ce putea lucra atît amar de oameni ? Unde încăpeau ? Erau muncitori de toate neamurile, dar mai ales români, unguri, slovaci. Erau oameni cu priviri și fețe întunecate, scumpi la vorbă, care, șezînd pe butuci, pe unde apucau, își mînceau prînzul lor sărac : mălai uscat, mămăligă, pîne cu o creștătură de slănină, brînză, multă ceapă, cartofi fierți decusară.

Roșu se simți stînjenit în fața lor. Siguranța ce o avea între țărani de la sate îi scăzu în fața acestei mulțimi de oameni necunoscuți, posaci, cu liniile feței înăsprite, care mestecau încet prînzul lor. Se ținea departe de ei, adulmecînd parcă aerul în care erau învăluiți acești oameni. Erau destui români din satele vecine, unii pe care îi cunoștea de mai demult. Cînd îi întîlnea singurateci, vorbea cu ei, dar cînd erau grămadă, nu cuteza. Avea sentimentul că, adunați în grupuri mari, ei intrau ca-ntr-o cetate, numai a lor, și că el, om străin,

care nu punea mîna la nici un fel de lucru, e respins ca de un zid nevăzut ce ar înconjura cetatea.

El simți că, deși cei mai mulți muncitori erau veniți de la sate, sînt schimbați, nu mai sînt oamenii de la coarnele plugului. Odată cu funinginea fabricilor părea că s-a pus pe ei și o pecetă străină, care-l intimida pe Roșu și-l ținea departe de ei. Așa că el începu să-și vadă mai de aproape de lucrul ce-l avea la birourile depozitului de lemne : făcea curățenie în patru camere, ducea și aducea poșta și supraveghea cîntărirea și vinderea lemnelor tăiate mărunt cu ferestraiele fabricii. Afară de el, grija asta din urmă o mai aveau patru inși. Se vindeau multe lemne cu kilogramul. Ion Roșu se mira că două feluri de oameni cumpărau mai ales astfel de lemne : cei prea săraci și cei prea bogați. Aceștia din urmă cumpărau și cu vagonul lemnele mărunțite.

Nu se putu împăca, chiar din primele zile, cu curățitul celor patru camere de birou. Era treabă de femeie, nu de bărbat. Cum de nu le-a fost rușine domnilor ce l-au adus aici să-i dea și astfel de însărcinări ?

După trei săptămîni, unul dintre cei trei domni care îi dăduseră înscrisul că-l pun scriitor la judecătorie, veni pe la fabrică.

— Vă mulțămesc de slujbă, domnule Crețu, începu Roșu cît ce-l văzu. Eu, acasă la mine, am două femei care mătură în casă.

— Dar cine te-a pus să mături ?! se miră omul.

— Cine ? D-apoi cine poruncește aici. Domnul Grimberg. Eu mă duc la casa mea, domnule Crețu.

Crețu vorbi cu Grimberg, și acesta puse pe altul să țină biroul în ordine.

Treceau zilele și săptămînile, și Ion Roșu nu se mai putea reculege din risipirea în care căzuse după ce venise la oraș. Era o lume străină, de jurîmprejur, în care nu putea pătrunde, pe care nu o putea înțelege. Nesiguranta intra în el ca o apă care-l ducea în toate părțile. Nu mai avea nici un punct de razim, și fala lui începu să se clatine. Își dădu repede sama că cele două clase liceale ale lui nu au nici un preț aici, într-un oraș cu peste o sută de mii de locuitori, în care domni cu carte multă mișună ca furnicile. Cine-l mai lua în samă pe el, pentru știința lui de carte? Simțea, încă nedeslușit, că lucrurile pe care le făcea el — curier la poștă, supraveghetor la cîntărirea lemnelor — nu erau o muncă ce l-ar putea pune în rînd cu muncitorii de la depozit și din fabrici, care lucrau întins de dimineața pînă sara. Se simțea străin și între domni și între muncitori, și urîtul începu să i se încuibe în suflet. Și nu o dată se hotărî să lase totul și să se întoarcă în sat. Dar la gîndul că ar fi rămas înfrînt în fața femeilor și de rușine înaintea satului, nu cuteză să-și ducă la îndeplinire hotărîrea. Dacă i-ar fi cel puțin familia aici, ori copiii, nu s-ar simți așa de singur. Dar încercările lui de a le convinge pe cele două femei rămăseseră zadarnice.

Drept spunînd, el nici nu se prea supăra acum de îndărătnicia soției și a mamei sale : poate nici el nu va rămînea multă vreme pe aici !

Săptămînile treceau fără să i se lămurească starea sufletească în care se afla. Uneori regreta, alteori îi părea bine că a venit la oraș.

Întîile plăți îl mai înviorară. Își zicea : «Voiu pune bani deoparte, și peste vrun an voiu cumpăra două iugăre de loc lîngă al meu!». I se părea că atunci s-ar

putea întoarce în sat fără rușinare. Pentru aceea, la cele din urmă două întoarceri în sat, nu mai vorbise de copii și de școală.

Nesiguranța în care trăia dispăru după sărbătorile Crăciunului. Advocatul Crețu și profesorul Lungu, doi dintre cei care îl aduseseră la oraș, îl luau, în toată duminica și în sărbători, pe sate. Ședea în mașină lângă șofer, și din cînd în cînd răspundea la întrebările celor doi. Pe nimeni altul, din întreg personalul, nu-l luau cu ei. El era, deci, mai prețuit în ochii lor decît toți ceilalți. Era deasupra lumii aceleia năcăjite ce furnica prin depozit și prin fabrici. Dar era mai puțin decît cei doi domni care ședeau pe pernele din fundul mașinii! Crezuse uneori că, lucrînd în alegeri în rînd cu ei, ba chiar mai mult decît ei, se ridica parcă pe aceeași treaptă: mîncă în restaurante cu ei, bea cu ei, ba uneori, chefuiți, cîntau împreună. Dar acum înțelese, parcă din simplul fapt că el ședea lângă șofer, că nu va putea ajunge niciodată în rînd cu cei doi care erau în fundul mașinii. El nu va putea, dar ei aveau nevoie de el! El nu va putea, dar vor ajunge copiii lui! Iată drumul limpede în viitor!

Ieșind din nesiguranța ce-l făcea să atîrne în aer, Ion Roșu se folosi de prilejul ce se ivi îndată după Crăciun, și ceru un loc de controlor la depozit și de clasator al materialului fabricat. Cel ce ținuse acest loc, un bătrîn, murise chiar atunci. Slujba era de cinci mii de lei lunar.

Cei doi consilieri avură de furcă cu directorul. Nu se putea pricepe Ion Roșu, abia de-o jumătate de an în slujba magaziei, la un astfel de lucru! Trebuie un om

cu experiență la lemnul fabricat ! Ce poate ști un țaran de la sate ?

Se înțelesesă să-l supună pe Roșu la un examen, și examenul reuși strălucit. De-o jumătate de an Ion Roșu ce făcuse alta decît să ia sama la toate, cînd își isprăvea lucrul lui ? Grimberg nu știa că Ion Roșu e dintr-un sat de munte, că a mai lucrat cu brad și cu scînduri și înainte de-a veni la depozit. De asemenea, nu știuse că are două clase de liceu. Ce-i drept, se mirase de scrisoarea lui frumoasă, dar nu-l întrebasese niciodată ce carte a învățat. Îi fusese pînă acum indiferent. Știa că-i un protejat al celor doi consilieri, și nu-i trebuia să știe mai mult.

Ion Roșu intră în postul cel nou și îndată simți și mai bine distanța dintre el și muncitori. Conștiința aceasta îi dădea o satisfacție și o bucurie, și o încredere pentru a umplea, nu el, ci prin copiii lui, depărtarea pînă la clasa din care făceau parte cei doi consilieri. Pentru că de cînd i se lămurise sufletul, înțelesese că imboldul ce-l simțise mereu nu se putea realiza prin el. Că pentru a ajunge cu adevărat între domni, în clasa conducătoare, e nevoie de altă educație și de multă școală, mai multă decît două clase de liceu.

Lămurit acum asupra rostului său în lume, se puse cu toată rîvna pe muncă, pentru a fi tot mai prețuit, și în întreprindere, și în propaganda politică pe care o făcea la sate cu cei doi consilieri. El era satisfăcut să știe că zeci de oameni sînt sub comanda și porunca lui în magazie, iar pe sate să audă lumea spunîndu-i «domnule », ca și celorlalți însoțitori. Adevărat că acum nu mai era nici urmă de port țărănesc pe el. Vanitatea îi rămase ca o anexă a vieții. Pe ea nu mai punea cine știe ce preț.

Viața lui adevărată începea acum să se razime pe un fond de seriozitate și de preocupări tot mai reale, care, toate, priveau viitorul copiilor săi. Abia acum regreta sincer, convins, că nu a făcut școala pînă la capăt.

Lucru ciudat ! Omul credea cu tărie că-i o datorie a lui să-și împingă copiii spre treapta de sus a societății. Ca și cînd, fără a ajunge aici, viața nici n-ar fi vrednică de trăit. Gîndul care dormitase ani de zile în subconștientul lui, acum se lămurea și ajungea o poruncă.

După Paști, nevasta și copiii se mutară la oraș. Ion Roșu, în noul post, avea locuință de două camere cu bucătărie, în curtea depozitului.

Salariul nou o hotărî și pe Ana. Se părea că tot bărbatul a ales drumul cel bun. Dar bătrîna, Veta, nu voi să se mute la oraș, deși mulți din sat rîvneau acum la norocul lui Ion Roșu. După nici un an încheiat adunase bani pentru două iugăre de pămînt, și avusese numai trei mii de lei pe lună ! Dar de-acum încolo, cu salariu de cinci mii ?

Unii ziceau că ei, în locul lui Roșu, nici n-ar mai cumpăra pămînt, ci ar aduna bani pentru o căsuță la oraș. Pentru că ceea ce-i mai greu acolo, e lipsa unei case, să nu te muți mereu dintr-o chichineată într-alta, ca țiganii cu cortul. Dar Roșu le spunea că el are locuință, stabilă și gratuită ; are și lemne de foc cîte poate arde ; are și lumină electrică.

Se înțeleseră cu mamă-sa, cu Veta, ca pămîntul să-l dea în parte, și ea să supravegheze cum îl lucrează oamenii, cum îl gunoiesc și să poarte grija de casă.

Nevasta, Ana, nu mai avea acum nimic împotriva școalei copiilor. Cu locuință gratuită, cu încălzit și lu-

minat, cu cinci mii de lei lunar și cu bucate din jumătate de moșie, se puteau crește copiii la școală.

Acum era sfîrșitul anului școlar. Dumitru, cel mai mare, terminase în sat cursul primar. Niculiță era în clasa a patra. Cum mai erau numai două-trei săptămîni pînă la examene, directorul școlii din cartier, la care se interesă Roșu pentru înscrierea lui Niculiță, îl sfătui să lase copilul să facă examenele în sat, să încheie acolo unde a început școala primară. Aici nici nu s-ar mai putea înscrie la sfîrșitul anului. Așa că al doilea băiat se înapoie în sat pînă după examene.

Dar pînă în septembrie avură multă ceartă pentru copilă, pentru Veronica. Mamă-sa nu înțelegea pentru ce ar trebui purtată și ea, mai departe, la școală. Văzu însă că tot bărbatul are dreptate, și acum : toată vara Veronica nu avuse aproape nimic de lucru, ca și cei doi băieți. Aici, afară de cîteva găini și un porc, nu aveau nimic pe lîngă casă. Nu aveau grădină, nu aveau vite, nici cel puțin o vacă. Nu aveau unde le ține. Chiar pentru porc trebuia să biruie împotrivirea directorului.

Așa, fără nici o treabă, nu putea rămîne nici fetița. Ana însăși ce lucru avea ? Nimica toată ! A dereteca prin casă, a face demîncarea, a coase — ce lucru era pe lîngă acel ce-l avea acasă ? Adeseori i se ura, și zilele-i păreau lungi, fără sfîrșit. Mai ales că și de cusut nu prea avea. Bărbatul ținu morțiș să-și îmbrace și copiii și fetița în zdrențe nemțești, cumpărate de la prăvălie. Ana nu i se împotrivi. Și se uita acum cu jale la copiii ei, ca la niște copii schimbați.

Roșu stărui să-și lepede și ea cătrînța și șorțurile și să se îmbrace în rochie. Dar Ana nu voi în ruptul capului. Ea nu se va face de ocară, femeie în toate mințile !

Zilele treceau. Ana își vedea de noua gospodărie cu destulă silă. Îi era urît și pustiu, deși larma ferestraielor ce despicau în scînduri miresmate trunchiurile brazilor, și a mașinilor care tăiau lemne de foc, umplea toată ziua văzduhul. Larma lor la început o asurzi, întrîndu-i în cap, golindu-i-l parcă, umplîndu-i-l numai cu vuietul acela.

— O să asurzim cu toții aici, se plîngea bărbatului. Noroc că mai tac noaptea ! Cine ar mai putea dormi ?

— Așa e la început, răspundea Ion, pe urmă urechea se obișnuiește. Nici nu-i totdeauna larma așa de mare. Mașinile care taie lemne de foc lucrează acum în partea asta a depozitului. Apoi, cînd isprăvesc, se mută într-altă parte, lîngă alte grămezi. Ferestraiele care taie scînduri nici nu fac larmă prea mare, abia se aude pînă aici.

Copiii însă erau încîntați. Stăteau cu ceasurile lîngă mașini sau lîngă joagăre și se minunau. Cînd schimbau o vorbă strigau ca surzii. Cînd se osteneau și flămînzeau veneau la locuință. Pe măsură ce se depărtau strigau tot mai puțin. Acasă li se părea că abia se aude larma stridentă, metalică, ce-i vrăjea pe ei.

Bărbatul avu dreptate. După cîteva săptămîni Ana nu se mai plîngea de larmă. Nu mai vorbea tare. Mașinile de tăiat lemne se mutară în altă parte. Zgomotul se înălța în văzduh mai subțire, mai slăbuț.

Cei doi băieți erau însoțiți uneori în rătăcirile lor prin orașul acela ciudat, cu uliți drepte, nenumărate, și de către fetiță, de Veronica. Ea intrase în anul al patrusprezecelea, și vedea și înțelegea mai multe decît frățiorii ei. Îi plăcea mireasama tare de brad proaspăt, o sorbea cu nările dilatate. Se simțea străină și uneori îi

era frică prin labirintul acela de brad. Cînd era tină nu-i însoțea, de teamă să nu-și murdărească ghetetele. Îi plăceau ghetetele ușoare și rochița în care o îmbrăcaseră. Îi părea că cu alte straie era mai ușor să treacă pe lîngă oameni necunoscuți, decît cu cele de-acasă, cu care 'venise îmbrăcată. Nu o știa, nu o cunoștea nimeni; conștiința aceasta o făcea să se simtă și să se poarte mai nestingherită.

Lucrătorii, de la o vreme, începură să întoarcă, pe-o clipă, privirile către cei trei copii, ce rătăceau și se jucau prin orașul acela de brad.

— Sînt copiii controlorului.

— Așa se pare.

Nu erau priviți cu bucurie. Uneori copiii auzeau vorbe pe care nu le înțelegeau.

— Dracu-l știe cum a intrat subț pielea domnilor !

— Hm ! Mai este și noroc pe lumea asta !

— Plată de cinci mii, și eu cîștig patru sute pe săptămîină !

— Se spune că a învățat în tinerețe și carte.

— De priceput e priceput, n-avem ce spune ! Las' să mai ajungă și cîte-un român !

Alteori, alții, aruncînd vreo privire copiilor, vorbeau :

— Țștia nu se mai întorc la sapă și la coasă !

— Vor ajunge și ei între lipitorile muncitorilor. Abia i-au adus din sat și i-au și îmbrăcat în haine domnești. Se îngroașă, sporește clasa opresoare din chiar rîndurile noastre.

— Numai să mai aibă vreme să sporească ! Cînd ne-om ridica noi, poporul cel adevărat, poporul muncitor...

Copiii prindeau frînturi din vorbele lor, dar nu le înțelegeau. Nu înțelegea nici fetița, decît că vorbesc despre ei și despre părinții lor. Dar din glasul lor simțea răutatea, și, înfricată, se depărta repede de cei care vorbeau.

Ion Roșu nu putuse, vreme de-un an, de cînd era la depozit, să surprindă niciodată astfel de conversații. Muncitorii se fereau de el. Dacă din întîmplare erau în discuții — și erau mereu, oriunde lucrau mai mulți, — amuțeau cît ce simțeau apropierea străinului. De copii nu se fereau, știau că ei nu pot pricepe nimic din vorbele lor. Dar, uneori, tot mai pricepeau și ei cîte ceva. Înțeleseră, astfel, mai ales fetița, Veronica, că traiul lor e greu, că ei cîștigă puțin; că unii sînt singuri la lucru aici, alții sînt cu toată familia la oraș, și încartiruiți prin hrube în cartierul ăsta muncitoresc; că societatea, care are și magazia, și fabricile, și tot ce se vede aici, cîștigă milioane grele pe an, iar ei, muncitorii, mor de foame.

Veronica, uneori, voia să-l întrebe pe tată-său dacă e adevărat ce vorbesc muncitorii: că sînt cîtiva domni care sug sîngele celor mulți, al muncitorilor. Fraza asta o auzise în mai multe rînduri și nu-i mai ieșea din cap. Dar nu cuteza să-l întrebe.

Într-o zi copiii trecură, în vremea prînzului, pe lîngă un grup mai mare de muncitori. Ședeau pe trunchiuri groase de brad și mîncău. Mirosul de ceapă se răspîndea în aer. Între ei era unul care nu mîncă. Ședea pe un trunchi, cu pălăria trasă pe ochi. Era un om tînăr, slab, cu nasul încovoiat. Se făcea că se uită înaintea lui în pămînt, unde tot desena niște semne cu bățul ce-l avea în mînă. Omul vorbea încet:

— E nevoie de credință numai, tovarăși ! O lume întreagă, lumea muncitorilor, a stăpînilor de mîine, nu mai crede în ce au crezut părinții lor. Nu-i cu dreptate să fie stăpîn și slugă, ci numai om muncitor.

Copiii se depărtară puțin de grup. Dar cel mai mare, Dumitru, și fetița, se opriră, lăsîndu-l pe Niculiță să meargă singur.

— Dreptatea și-o fac oamenii, nu Dumnezeu. De la începutul lumii Dumnezeu a avut vreme destulă să facă dreptate pe pămînt, dar n-a făcut ! N-a făcut pentru că nu este nici un Dumnezeu. Pe Dumnezeu l-au făcut oamenii avuți care vă țin în robie pe voi și pe toți săracii pămîntului.

Copiii înțelesesă atît cît să se poată speria. O luară la fugă.

Acasă Veronica nu se mai putu stăpîni.

— Tată, cum poate spune cineva că nu este Dumnezeu ? Întrebă ea îndată ce Ion intră în casă.

— Da' cine spune ? Vreun nebun poate ! Unde ai auzit o prostie ca asta ?

Femeia începu să fie atentă.

— Spunea unul mai înainte ; ședea pe un butuc între oamenii care mîncău de amiazi.

— Și eu l-am auzit ! zise Dumitru.

— La noi în curte ?

— Aproape de ulița numărul patru, zise Veronica.

— Și spunea că nu-i Dumnezeu ?

— Da. Zicea că pe Dumnezeu l-au făcut oamenii avuți ca să poată ținea în robie pe cei săraci.

— Auzi comedie !... se miră Ion. Se pare că socialiștii au intrat și în fabricile noastre, zise el privind întrebător la nevastă.

Dar Ana nu ştiu ce să răspundă. Nu ştia ce sînt socialiştii.

Fetiţa, prinzînd curaj, continuă :

— Pe alţii i-am auzit spunînd că sînt cîţiva domni care sug sîngele muncitorilor, al celor săraci.

— De bună samă c-au intrat socialiştii şi la noi, zise el, îndreptîndu-se iarăşi către femeie.

— Dar ce sînt socialiştii ăştia ? Sînt păgîni ? întrebă ea.

Roşu nu prea ştia multe despre socialism. În propaganda politică ce o făcea la sate, în rînd cu domnii, nu combătuse socialismul, fiindcă printre plugari nu erau socialişti.

— Păgîni n-ar putea fi, că mulţi dintre ei sînt oameni ca şi noi, botezaţi. Dar am auzit că sînt şi străini destui între ei.

— Şi ei nu cred în Dumnezeu ? întrebă Ana cu mirare.

— Pare-se că nu cred. Ei spun că trebuie să vină stăpînirea muncitorilor în lume, aşa cum ai auzit şi tu că s-a întîmplat în Rusia, unde au alungat pe toţi domnii şi bogătaşii. Ăştia sînt socialiştii — comunişti ori bolşevici, cum le mai spune.

Cam la atîta se mărginea tot ce ştia Ion despre ei. Frînturi din ce auzise şi el, uneori, vorbindu-se între domnii cu care mergea în propagandă.

— Dacă nu cred în Dumnezeu, începu Ana într-o tîrziu, înşamnă că trăiesc în păgînatate. Cine nu se teme de Dumnezeu e gata de toate blăstămăţiile.

— Păi, au şi făcut destule în revoluţii.

— Şi dacă ar fi să vină stăpînirea muncitorilor, muncitorii nu au lipsă de Dumnezeu ? Ei n-au suflet ? în-

trebă Ana supărată. Oameni proști ! Nu știu ce vorbesc !

Se puseră la masă. Mîncău în tăcere. Deodată femeia puse lingura în blid și întrebă :

— Cîți muncitori sînt de toți la magazinele și fabricile de aici ?

— O mie două sute.

— Și unde merg duminică la biserică ?

Ion nu știu ce să-i răspundă. Nu s-a gîndit niciodată la asta. El însuși abia fusese de vreo cinci ori la închinat de cînd venise în oraș. Bisericele erau toate departe, către centrul orașului.

— Dumnezeu știe unde merg ! răspunse în silă. Unii, din apropiere, merg uneori sîmbătă sara acasă. Se vor fi ducînd acolo la biserică.

— Poate dorm pe la gazdele la care stau.

— Se poate ! răspunse Ion zîmbind.

— Nu-i nimic de rîs, zise femeia. Dacă dorm, înșămnează că nu mai dau nimic pe suflet și pe Dumnezeu. Asta înșamnă că socialiștii aceia lucrează mai demult între oameni, și tu nu știi nimic.

Cuvîntul acesta îl făcu pe Ion să tresară. Parcă se simțea vinovat că nu știa nimic. De-un an umblase destul între muncitori, iar acum era cu ziua de cap între ei, dar nu simțea nimic, nu auzea nici o șoptă. Și, în sfîrșit, pentru ce s-ar simți el vinovat de ce se vorbește între muncitori ?

Totuși, în zilele următoare, începu să fie cu mai multă băgare de samă. Știrici, cu mare înconjur, cine să fi fost străinul pe care-l auziseră copiii lui vorbind. Dar muncitorii erau parcă mai rezervați în fața lui : nu putu afla nici cel mai neînsemnat indiciu că un străin s-ar fi

strecurat în fabrică. Nici într-o săptămîină, nici în două nu putu prinde nici o discuție între muncitori.

— Cine știe cum se va fi strecurat străinul acela între muncitorii noștri, zise el nevastei. La noi e lucru greu și mult, și oamenii cad de oboseală, nu mai au nici vreme nici poftă să pună lumea la cale.

Femeia-l privi mirată.

— Crezi tu ! Dar chiar cei care sînt mai năcăjiți, mai săraci, își găsesc vreme să judece pe toată lumea. În sat, la noi acasă, cine-i cu gura mai mare dacă nu sărîntocii ? Mă mir de tine, care ar trebui să știi mai bine decît mine. Doar, în alegeri, cu cine biruiți, pe cine îmbătați de cap cu făgăduieli ? Nu pe cei mai năcăjiți ?

Ion văzu că femeia avea dreptate, și abia acum se miră cum de lui nu i-a venit niciodată în gînd că între muncitorii de aici putea rodi sămînța socialismului. Pentru că știa prea puțin despre socialism ? Pentru că nu intra în propaganda politică cu care se obișnuise ?

Păru nelămurit și nehotărît în fața nevastei. Se simțea chiar umilit : iată, unei femei, îi bate mai departe gîndul decît lui !

Ana fu atinsă de un ușor simțămînt de îngrijorare.

— Ascultă, Ioane, zise ea, nu cumva să fii pe-o mîină cu ei !

-- Cu cine ? se miră bărbatul.

— Cu aceia care spun că nu-i Dumnezeu și vor să răstoarne rînduielile lumii.

— Da' cum ți-a venit asemenea gînd ?

Femeia se gîndi și zise :

— Cum mi-a venit, nu știu nici eu. Dar văd că tu, de cînd sîntem noi aici, n-ai venit niciodată la biserică. Bine ! E departe, ai uneori de făcut socoteli duminica

pînă la amiazi. Slujba-i slujbă ! Dar de cîte ori ai fi putut veni, și n-ai venit.

— Ei, comédie ! De-aici pînă la a nu crede în Dumnezeu, mai este !

— Mai este, nu zic nu ! Dar ceea ce-ți spun eu e să nu mergi alături de cei ce vor să răstoarne lumea. Ne-ar răsturna și pe noi, întîi pe stăpînii tăi, apoi pe tine. Dacă oamenii aceia lucrează împotriva stăpînilor, sînt primejdioși și pentru noi, iată ce am avut să-ți spun !

— Dar nu-i nici o primejdie, tu femeie ! Cine știe cum se va fi strecurat unul între muncitorii noștri !

În această convingere rămase și mai tîrziu, deși era cu ochii în patru și ciulea mereu urechile.

Stătu în cumpănă : să-i spună ori nu avocatului Crețu ? Dar înțelese că fără nici o probă, numai pe spusele copiilor, s-ar fi făcut de rîs.

III

Toamna dădura copiii la școală, băieții amîndoi la liceu, copila la o școală de industrie casnică.

— Să aibă odată patru clase de liceu, hotărî Ion asupra băieților. Vom vedea apoi ce vom face cu ei. Nu trăbă să te sperii de pe acum, îi zicea Anei, nu înșămnează că dacă învață la liceu trăbă să-i facem advocați ori ingineri. Cu patru clase, pot trece la alte școli, la cea normală, ori la cea industrială.

Aşa-i spunea femeii. Ana, deşi se împrietenise cu gîndul ca băieţii să urmeze şcoli mai mari decît cea din sat, acum, înaintea înscrierilor, căzu la mare îngrijorare pentru viitorul lor. Nu mai era vorba de un plan, erau chiar la poarta intrării într-o lume nouă, pe un drum de unde nu mai este întoarcere la viaţa pe care a trăit-o ea şi moşi de strămoşii ei. Adevărat că acasă n-ar fi avut ce face cu ei. Umblaseră destul prin vavilonia asta de scînduri şi lemne. Şi-apoi, cine ştie ce rele ar mai putea învăţa de la nişte oameni care vorbeau între ei că domnii bogaţi sug sîngele săracilor şi că nu este Dumnezeu !

Se mai linişti cînd înţelese că şi alte familii de ţărani, mutate la oraş, şi încă cei mai mulţi mai săraci decît ei, îşi înscriseră copiii la liceu.

Ion Roşu spunea femeii că nu trebuie să ajungă toţi advocaţi şi ingineri, pentru ca să n-o sperie, dar în sinea lui luase chiar hotărîrea asta : unul avocat, iar altul inginer.

Avu de unde să se îndemne ! Advocatul Creţu avea maşina lui, casă cu etaj, fusese pîn-acum primar, prefect şi deputat. Iar inginerul întreprinderilor de aici, Roth, avea un salariu împărătesc.

Cu privire la fată, la Veronica, gîndurile lui erau nedesluşite. Nu-şi prea putea închipui ce doamnă s-ar putea alege de ea. Se gîndi, o vreme, s-o facă învăţătoare, apoi, profesoară. Dar gîndul că o domnişoară, pentru a se mărita, are lipsă de zestre mare, îl ţinu multă vreme nehotărît. Nici Ana nu voia să audă de învăţătoare ori profesoară. Sînt ele altele pentru slujbe aşa de mari ! Astfel se hotărîră să o înscrie la o şcoală de industrie casnică. Ana zicea :

— Spun că acolo învață să croiască, să țese covoare, să coase cu mașina, ba chiar să facă haine pentru doamne și pentru copii de domn. Așa o învățătură nu-i poate strica.

— Ba învață să scrie și la mașină ! zise bărbatul.

— Cum ?

— Este și mașină de scris, din care iese scrisoarea tipărită. Domnul avocat Crețu are o astfel de scriitoare, și domnul inginer Roth, iar domnul Grimberg, directorul, are trei. Sînt plătite bine : de la o mie opt sute pînă la trei mii.

Ion Roșu vedea înălțarea necesară a neamului său prin băieți, nu prin fată. Poate de aceea nici nu se putu hotărî multă vreme la ce școală să o înscrie pe Veronica. Dar cheltuielile de la începutul anului școlar, cu hainele, încălțările și cărțile băieților, care se adăogau scumpetei traiului de fiecă zi, le săcătuiră toate rezervele și-l obligară pe bărbat să ceară avans jumătate din salariul lunii următoare.

Vorbind între ei, pentru a scăpa de neliniștea ce-i cuprinsesă, ca în fața unui viitor necunoscut, Ion își făcea curaj :

— Numai acum, la începutul anului, sînt atîtea cheltuieli. Cărțile sînt pentru anul întreg. Și, poate, și hainele și ghetetele, zicea el.

— Hm ! Va trebui să aducem bucate de acasă. Dar n-am un cuptor în care să pot coace pînea ! Nu ne mai putem răzima numai în bani.

— Ieșim, totuși, mai ușor decît alții, care își trimit copiii din sat, de-acasă, la școală la oraș. Gîndește-te : i-am fi putut da noi, de-acasă, pe toți trei deodată la școală ?

Femeia ridică brațul în semn de protestare :

— Nici vorbă ! Dar nici nu i-am fi dat ! Aveau din ce trăi și acasă, cum am avut și noi.

Dar bărbatul ocolea mereu discuția pe tema asta. Pentru ce s-ar mai înverșuna asupra unui lucru hotărît ? Și hotărît după cea mai bună chibzuială a lui !

Trecură săptămînile de toamnă frumoasă și urmară ploile, vifornițele. Copiii se întorceau rebegiți de frig, cu încălțăminte plină de tină. Liceul era departe. Departea era și școala Veronicăi. Se sculau cu noaptea-n cap pentru a nu întârzia. Pe drumul lung și plin de ciorofleacă ghetele nu țineau mult. Copiii începură a se bolnăvi, cînd unul cînd altul.

Părinții văzură că-s scumpi la tărîțe și ieftini la făină. Nu se înduraseră pînă acum să le dea bani de autobuz, care circula pînă în fața depozitului de lemne. Nu avură încotro : le dădură, le făcură abonament, fiind abonamentul mai ieftin. Nu-i putură purta pe băieți multă vreme nici cu clicinele de pănură neagră, țesută în casă, cu care veniseră din sat. Îi arătau colegii cu degetul. Chiar profesorii atraseră atenția lui Roșu, chemîndu-l la direcțiune, că le trebuiau paltonașe, ca la toți ceilalți ; era un fel de uniformă obligatorie, cu număr cusut pe mîneacă. N-a avut încotro : a mai luat un avans și le-a cumpărat și paltonașe — două băieților, și unul fetei.

Ion își zicea în gînd : «Cheltuială cu domnia, nu glumă !», dar în fața femeii se arătă plin de încredere :

— Și cheltuiala asta e pe mai mulți ani. N-o să fie tot așa !

Dar Ana se îngriji să-i trimită soacră-sa din sat făină de grîu și de porumb. Primi cîțiva saci. Făcea acum,

sara, regulat mămăligă, ca acasă, cu lapte, cu brînză. Pînea o cocea la o brutărie din cartier. Directorul nici nu voi să audă de cuptor de pîne între atîta material ușor inflamabil.

— Ce vreți ? O scînteie poate aprinde tot !

Ion și Ana îi dădură dreptate. Așa era !

Copiii învățau, erau silitori. Copila știa încă de-acasă să toarcă, să coase un strîmbuț. Ea era mai încîntată, decît frații ei, de școală. Dar ceea ce nu înțelegeau nici Ana nici Ion era faptul că-i trebuiră și ei cărți, și încă scumpe, și că învăța și ea, în rînd cu cei doi liceani. Ea știa citi bine, scria frumos și repede, căci era îndemînatecă, făcea cu ușurință socoteli, în cap și pe hîrtie. Ce-i mai trebuia ei învățătură din carte ? Cînd înțelesă că la școala ei învață și franțuzește, părinții se cruciră.

— Mare prostie ! zise mama.

— Are școala legea ei, nu poate ieși din ea, pesemne, își dădu cu părerea Ion.

Se mîngîiară însă cînd văzură lucruri cusute de Veronica. Erau broderii, erau cămășuțe ușoare ca de spumă, erau și rochițe mai grele. Știa umbla cu fierul de călcat — și Ion trebui să cumpere unul, — ba începuse să învețe și croiul și mașina de cusut.

Cheltuieli se iviră destule și în cursul anului aceleuia și în anii următori. Ba, cu cît creșteau copiii și ajungeau în clase mai înalte, creșteau și cheltuielile cu cărțile și hainele, tot mai multe și mai scumpe, cu taxele școlare ce se urcau de la un an la altul.

Salariul nu le mai ajungea demult. Se ajutau cu ce le venea de la moșia din sat. Era dată în parte. Cu lucrarea ei nu cheltuiau nimic, dar recolta jumătate, din

care trebuiau să-i lase bătrînei pentru trai, abia le ajungea pentru pîne, mămăligă, pentru a îngrășa un porc doi, și pentru grăunțe la găinile și rațele ce le țineau pe lîngă casă. Nu mai putură vinde nici grîu nici porumb, ca mai demult.

Înțelese de la o vreme și Ana că toată vînzoleala asta a lor era acum numai pentru a-și vedea copiii domni. Uneori se revolta, alteori se îngrijora : oare toată zdroaba asta le pregătea un viitor mai bun copiilor ? N-au făcut ei rău dezrădăcinîndu-se din sat ? Pentru că, odată cu trecerea anilor, se simțea și ea dezrădăcinată. Nici nu mai știa cum s-a trezit și ea în rochie, ca cele mai multe sătence stabilite la oraș, în cartierele muncitorești. Nu a dus-o aici nici un gînd de mîndrie sau de fală, ci viața însăși și obiceiurile de aici. I se lumina însă sufletul văzînd cum îi cresc copiii sub ochii ei, cum ajung domnișori în toată legea, deștepți, învățați, curăței, cu prieteni între băieții de sama lor a familiilor fruntașe din oraș. Și, în gînd, îi cînta același suspin, aceeași rugăciune : «Doamne, ajută-le !»

Din partea fetei, era mai îngrijorată. Crescuse în trei ani înaltă ca și ea, și în loc de fată-mare, cum o aștepta, se trezi cu o domnișoară mare în casă. Înaltă, frumoasă, subțire, gîngășă, încît uneori nici nu-i venea să creadă că-i fata ei, și avea un junghi cînd o vedea aplecată pe mașina de cusut, cumpărată de la firma «Singer», a cărei inscripție lumina, în litere colorate, în piața cea mare, inscripție de care Ion, cînd trecea pe acolo, simțea fiori reci, pentru că doi ani și jumătate plătise ratele pentru drăcia asta de mașină.

Încă nu isprăvisese școala, și Veronica lucra pentru toată casa. Fata se dovedi pricepută și meșteră mare și

în croit. După chip, după desene, făcea hainele fraților, iar cu ale ei și ale mamei sale numai se juca. Și cosea și toate albiturile pentru toată casa. Totuși Ana o privea îngîndurată și îngrijorată. Care va fi viitorul ei? Va rămîne o viață întreagă aplecată asupra mașinei de cusut? Pe străzile orașului n-o cunoștea pe Veronica dintre domnișoarele de sama ei, doar atît că era mai frumoasă decît multe, și tinerii își întorceau capul după ea. Dar oare ar lua-o de nevastă vreunul dintre ei cu zestrea pe care o are, hăinuțele ce și le făcea singură și o mașină de cusut? Va fi, toată viața, o croitoreasă-cusătoare? Mai bine să nu se gîndească mai departe!

Dar gîndurile nu ascultă de om. Ele sporeau și se îmbulzeau în cap cu cît treceau anii, cu cît creșteau copiii. Îl băteau și pe Ion Roșu, și încă demult: se tot răsucea să afle mijloace nouă de cîștig, ori de sporire a salariului. Cu cît se ajuta de la gospodăria din sat, nu era de ajuns. Cheltuielile creșteau mereu. Începea să înțeleagă și bărbatul că pătrunderea în clasa conducătoare, la care rîvnise el, iar acum o rîvnea pentru copiii săi, e împreunată cu multe griji, cu multe jertfe, pe care nu oricine le poate duce.

Cînd avocatul Crețu îl luă într-o zi deoparte și începu să-i vorbească în șoaptă, Ion Roșu avu intuiția că va mai afla un mijloc de cîștig, și simți lumină în suflet. Era vorba de organizarea partidului și aici la oraș, în cartierele muncitorești. Cu satele din circumscripție isprăviseră. Avocatul îi spunea că aici va fi mai greu decît la sate, că muncitorimea simpatizează cu partidul socialist, că mulți dintre muncitorii veniți mai demult

la oraș sînt organizați și înscriși în syndicate. Că aici e nevoie de metode nouă și de multă băgare de samă.

Roșu nu prea înțelegea unele lucruri ce i le spunea avocatul. Nu știa ce este un syndicat și multe altele din cele ce-i înșira Crețu. El era cu gîndul la năcazurile lui. Dar îl lăsă pe avocat să vorbească pînă la sfîrșit.

— Greu lucru, domnule deputat, începu el apoi.

— Nu spun nici eu că-i ușor. Dar dumneata ești un om destoinic. Te cunoaștem noi !

— Destoinic voi fi eu, dar acum parcă nu mai am curajul de odinioară. Sînt plin de griji de tot felul, domnule deputat. Am greutăți mari cu creșterea copiilor. Salariul de cinci mii nu-mi mai ajunge, nici cu ce aduc de-acasă. Scumpete mare !

— Cum ?! se făcu a se mira Crețu, ai rămas tot la cinci mii, ca acum trei ani ?! De ce n-ai spus nimic ?

— I-am dat eu, de multe ori, să înțeleagă domnului Grimberg, dar dumnealui se face că nu mă aude.

— Vezi bine că ai cheltuieli mari și că scumpetea crește mereu.

— De slujba mea nu s-a putut plînge domnul director niciodată. Dacă ar fi avut prilej, sînt sigur că ar fi făcut-o.

— Pentru ce crezi ? întrebă curios deputatul.

— Sînt încredințat că nu prea mă are la inimă. Din ce pricină, nu știu. Poate... pentru că am umblat mereu cu dumneavoastră pe sate.

— Ei, fleacuri !

— Se poate ! Dar de vro două ori mi-a spus că nu-i place să lipsesc ziua întreagă de la depozit.

— Ei comedie ! Se poate ? Doar dumneata nu ești paznic ! N-are trei paznici de zi și trei de noapte ?

— Are, desigur. Poate să mă înșăl, dar mie mi s-a părut că nu-i bucuros văzîndu-mă plecînd cu dumneavoastră pe sate.

— Auzi, vorbă ! Te înșăli, desigur. Dacă n-ai știut pînă acum, să știi : domnul Grimberg e în partidul nostru. Cum să nu-i pară bine că vii cu noi în propagandă ?

Ion Roșu făcu ochii mari.

— În partidul nostru ?!

— N-ai știut ?

— Nu ! Și nici nu aș fi crezut !

— Și pentru ce nu ?

Omul plecă în piept capul. Prea se uita cu înfruntare la el deputatul Crețu.

— Pentru că nu-i părea bine cînd plecam cu dumneavoastră pentru partid.

— Ei, ți s-a părut dumitale.

— Și iarăși, nu mai înțăleg un lucru : pentru ce nu a organizat domnul Grimberg pe cei o mie două sute de muncitori de-aici în partidul nostru, în partidul dumisale ? Și pentru ce nu-l încredințați cel puțin acum pe el cu organizarea muncitorimii din cartiere ? El are în mîna pe muncitorii noștri, și, organizîndu-i, prin ei poate face ispravă mare în cartierele mărginașe.

Deputatul Crețu se întunecă la față. Se gîndi un răstimp și zise :

— Văd că ai ajuns un om bănuitor. Pentru ce atîtea întrebări fără rost ? Nu e vorba de Grimberg, ci de dumneata. Ne vei sta în ajutor la oraș cum ne-ai stat la sate ?

Ion Roșu văzu supărarea lui Crețu. El nu voise să-l supere, ci să-și împrăștie unele nedumeriri. Se îndreptă acum, iarăși, spre interesul lui.

— Eu, bucuros, domnule deputat. Dar, cum ți-am spus, sînt două piedeci : întâia, că sînt prea cuprins cu năcazurile mele și nu mai am nici o voie de politică ; a doua, că nu mă pricep într-o luptă contra socialismului. Aud că ei știu toți ce să răspundă, cum să se apere, cînd încearcă cineva să le arate rătăcirea. Eu nu cunosc mai nimic din programul lor.

— Ascultă, Roșule, zise nerăbdător Crețu, să nu mai lungim vorba. Urcăm salariul la șapte mii și jumătate. Pentru noile osteneli, o să ai o remunerație separată de două mii de lei pe lună. Chiar ne-am gîndit, cu preținții mei, că nu te-am răsplătit cu nimic pentru multele drumuri ce le-ai făcut cu noi la sate. Am hotărît să-ți dăm, din fondurile partidului, cinci mii de lei pentru trecut. Ei, ce zici ? Ești mulțămît ? Ești gata de lucru ?

Roșu, de cînd începuse să vorbească deputatul, își făcea socoteli repezi în cap, după cifrele ce le spunea acela. Cînd isprăvi Crețu vorba, termină și el cu socotelile lui : cu ce va cîștiga în trei luni va putea să nu mai simtă avansurile luate, și să plătească o sumă de datorii mai mărunte făcute pe la prăvălii. De aproape doi ani nu mai era în situația de-a plăti totdeauna cu bani gata. Cheltuielile familiei creșteau, cu toată grija Anei de-a le ține pe loc, din anotimp în anotimp. Ba uneori și din lună în lună.

La întrebarea lui Crețu, el putu răspunde :

— Sînt mulțămît, domnule deputat. Să trăiți !

— Cred și eu că cu șapte mii jumătate salar, cu două mii pe deasupra, cu locuință, încălzit și luminat gratuit,

poți fi mulțămît. Dacă ai fi intrat scriitor la judecătorie, cum ai dori, știi la ce salar ai fi azi? La cel mult trei mii jumătate, fără locuință și celelalte. Nouă mii de lei lunar ar voi să cîștige destui advocați, doctori, destui funcționari publici.

Roșu simțea din vocea lui Crețu că e întăritat împotriva lui, poate chiar pentru că s-a văzut nevoit să-i urce salariul, să-i făgăduiască recompensa aceea deosebită.

— Dar acum să te pui pe lucru, continuă avocatul. Noi n-am organizat pînă acum muncitorimea de la oraș pentru că ea e demult organizată în partidul socialist. Am făcut încercări, dar toate au dat greș. Acum însă ne vine în ajutor însuși guvernul. Ministerul Muncii a dat o decizie prin care muncitorimea se poate organiza în syndicate naționale. Organizația de pînă acum era internațională. Ei! nu te scărpină în cap! O să-ți dau niște broșuri din care vei afla tot ce trăbă să știi despre socialiști, comuniști, și despre syndicatele pe care le vom înființa noi și le vom încadra în partidul nostru. A ajuns, în sfîrșit, și guvernul la convingerea că syndicatele muncitorești de pînă acum au devenit primejdioase pentru siguranța publică și pentru sentimentul național. E vorba de o latură națională a mișcării muncitorești.

Ion Roșu își aminti că, înainte cu o jumătate de an, izbucnise o grevă parțială la căile ferate, în ateliere, și că muncitorii de la fabricile metalurgice din localitate s-au pus și ei în grevă.

— Guvernul s-a convins de primejdiile din grevele de mai înainte? întrebă el.

— Din ele și din propaganda comunistă, care a luat proporții între muncitori. S-au descoperit o mulțime de tipărituri clandestine care îndeamnă lumea la revoluție.

— Dar aici la noi nu s-a mișcat nici un om cu prilejul grevelor aceloră. Cred că nici nu vor prea fi socialiști între oamenii de aici.

— Ar fi cu atît mai bine pentru noi și pentru munca dumitale. Dar mai știm cu siguranță că cei mai mulți sînt în syndicate. N-am putut afla însă niciodată cine i-a organizat și cine-i ține în mînă. Dumneata, cu prilejul grevelor, n-ai văzut nici o mișcare aici. Dar noi am avut informații sigure: oamenii erau gata și aici să înceapă greva. Norocul a fost că guvernul a lucrat energic, începînd cu cei de la atelierele căilor ferate.

Roșu își aminti de întîmplarea aceea din primul an cînd i se mutase familia aici. Copiii lui auziseră pe unul vorbind împotriva credinței și a rînduielilor lumii. De-atunci, vreme îndelungată, el a fost cu băgare de samă, însă n-a putut pipăi nici o mișcare. Dacă avocatul spune că și muncitorii de aici erau gata să între în grevă, e dovadă că știu lucra în taină mare. Constatarea asta parcă deșteptă în sufletul lui un fel de simpatie și admirație pentru organizarea socialistă.

— Nu vei lucra singur, Roșule, începu iar avocatul Crețu. Vor mai fi și alții, dar fiecare în sectorul lui. Hai noroc !

Îi strînse cu putere mîna.

Ion Roșu, cu toate socotelile bănești ce-și făcuse în cap, rămase cu un sentiment de neplăcere și de nesiguranță după plecarea lui Crețu. Gîndindu-se mai bine înțelese că el nu mai avea, într-adevăr, nici o aplicare

să facă propagandă politică. Toate gîndurile și visările lui erau legate acum de creșterea copiilor, de pregătirea lor pentru un viitor pe care el îl visase, ca un prost, crezînd că tot ce zboară se mănîncă, și despre care se convingea acum că se poate ajunge numai prin nesfîrșite greutăți și jertfe.

De-aici izvora sentimentul de neplăcere și de nesiguranță pentru noul angajament ce și-l luase, deși își dădea sama că a primit numai pentru a ușura traiul familiei, pentru a putea acoperi cheltuielile tot mai mari.

Sentimentul ce punea stăpînire pe el mai pornea și din necunoscutul în care trebuia să între : să combată un program pe care nu-l cunoștea și care nu-l interesa, cum, de altfel, nu-l mai interesa acum nici un program politic, ci numai grija de viitorul familiei sale.

Advocatul Crețu, trimițîndu-i tipăriturile și broșurile făgăduite, îi scrisese că nu trebuie nici o grabă, că e nevoie de mult tact și băgare de samă. Îi mai spunea în scrisoare că el era grăbit să plece în capitală, la deschiderea unei noi sesiuni a Corpurilor Legiuitoare, că Grimberg îi va da mai mult timp liber, și că va putea să ia contact și cu muncitorii de la alte întreprinderi.

Ion Roșu nu mai citise de multă vreme nimic, afară de manifestele și foile volante pe care le împărțea pe sate, cînd mergea cu Crețu și cu alții, duminica și în sărbători, la țară. Materialul tipărit ce i-l trimisese avocatul nu avea litere mari ca acela al foilor volante. Era un tipar obișnuit, și lui Roșu îi trebuiră cîteva săptămîni pînă l-a putut descifra în întregime, fără să priceapă însă mare lucru. Dar silința ce-și dădu la înțîia citire, îl ajută să citească a doua oară cu ușurință. Le

luă de la început, broșură cu broșură, foaie după foaie, și le citi de mai multe ori. Se oprea asupra unor părți mai grele și medita cu fruntea răzimată în palmă. La a treia, a patra citire, începu să înțeleagă ceva, dar era departe de a fi mulțumit. Mai ușor își dădu sama de ceea ce aveau să fie așa-numitele «sindicate galbene», adică naționaliste, pentru înființarea cărora trebuia să lucreze el.

IV

Traiul în casă se mai ușură prin câștigul mai mare ce-l avea acum Ion Roșu. Copiii isprăviră clasa a patra liceală, și dădură cu succes examenul de primire în clasa a cincea.

Ana nu mai făcu nici o împotrivire, Roșu-i arătă că numai cu bacalaureatul poate cineva să ajungă în slujbe de pe urma cărora se putea trăi. Învățătorii — vai de cap ! Și pentru o diplomă de învățător băieții mai trebuiau să învețe încă patru ani. Cu liceul întreg se deschide universitatea. Pentru ei va fi mai ușor decît pentru alții : au universitate aici în oraș. Apoi, și alți copii veniți aici de la sate, cu părinții lor, trecuseră în liceul superior. Pentru ce ar rămînea ai lor în urmă ?

De altfel, nici copiii, Dumitru și Niculiță, nu voiră să audă de școala normală, nici de vreo școală industrială. Ei învățau bine, își făcuseră, în patru ani, prieteni și tovarăși de care nu se mai puteau despărți. Erau înscriși și ei în echipele de fotbal, luau parte la jocuri,

întraseră în rîndul cercetaşilor. Mereu cheltuieli nouă, la care copiii nu se gîndeau, dar pe care părinţii se obişnuiseră să le poarte fără să mai murmure. Îşi dădură sama că, odată intraţi pe un drum, nu se mai puteau opri.

Copiii, cu cît creşteau, cu atît li se părea mai lung drumul de la depozit pînă la liceu. Se plîngeau uneori părinţilor. În realitate nu drumul le era mai lung, ci începea să între în ei un fel de sfială, ca o ruşine, cînd, ieşind de la şcoală, mergînd în grup toţi cei care aveau aceeaşi cale, se despărţea cînd unul cînd altul de ei, pînă rămîneau singuri, luînd-o spre cartierul muncitoresc unde era depozitul. Li se părea o umilinţă că locuiesc aşa departe, în curtea unei fabrici, între depozitele acelea nesfîrşite, de scînduri, de trunchiuri şi lemne de foc.

Fata, Veronica, isprăvi cursul de industrie şi gospodărie casnică. Încă înainte de a-l isprăvi începu să coase acasă, la maşina cumpărată de tată-său. Lucra pentru casă, în ceasurile libere. Dar acum, isprăvind şcoala, toată vremea-i era slobodă. Nu avea ce lucra ziua întreagă acasă. Erau zile cînd nu avea nimic de lucru. Cu ce şi-ar fi omorît urîtul dacă nu cu cititul şi cu plimbările prin oraş ?

Părinţii erau ei înşişi nelămuriţi şi neputincioşi să-i dea un sfat. Dacă ar fi rămas în sat, într-un an doi ar fi ajuns fată de măritat şi ar fi intrat în rosturile gospodăriei. Dar aici ? Domnişoară mare cum era, ce putea face ? Să între într-un atelier la o croitoreasă ? Să-şi aducă de lucru acasă ? Să rămînă mai departe la şcoală, cum îi propusese directoarea, pentru că se pricepea aşa

de bine la croit, cu un salariu de o mie cinci sute de lei la lună ?

Nedumeriți, părinții nu-i puteau da nici un sfat. După gîndul lor ea ar trebui acum, ori peste un an doi, să se mărite. Dar de unde zestre ?

În cei patru ani moșia lor din sat se împruținase. Mama lui Ion, Veta, murise într-o primăvară, în aprindere de creieri. Moșia fu dată în arîndă. Ce arîndă ? Trei-patru sute de lei iugărul ! Nevoile din casă, cheltuielile tot mai mari — nu mai aveau acum nici grîu, nici porumb de-acasă — îi siliseră să vîndă, în răstimpuri, cîte-un iugăr.

Dar chiar de-ar fi rămas moșia întreagă, și i-ar fi dat-o toată fetei, uitînd de băieți, ce zestre era aceea pentru o domnișoară măritată la oraș ?

Ei nu puteau, pe de altă parte, pătrunde nici gîndurile și sentimentele fetei. Veronica era cuminte, harnică, lucra bucuros și la mașina de cusut și prin casă. Își cumpăra stofele cele mai ieftine pentru hainele și rochiile ei, și totuși putea ieși cu ele orișîunde. Erau bine croite, bine lucrate, și le știa purta. Avea trupul zvelt, drept, și un mers ușor.

Părea că nu are decît o slăbiciune : cititul și cinematograful. Cu cît creștea citea tot mai multe romane. Ascundea becul electric portativ după un paravan, să nu-și stingherească frățiorii, și citea uneori pînă-n zorii zilei.

Cu cît citea mai mult, devenea tot mai tăcută și mai gînditoare.

Uneori mamă-sa o înfrunta.

— Dacă nu ești cu ochii la ac, ești cu ei în carte ! Așa o să-ți slăbească în curînd vederea. Ce, mama focului, poți citi atîta ?

De multe ori îi venea să-i ia cartea din mîină și să i-o arunce, dar nu cuteza. Cu cît creștea fata, simțea un fel de sfială față de ea, depărtarea dintre ele mărin-du-se.

Apoi cinematograful acela ! Las' că era destul de scump, dar reprezentațiile erau numai sara, cum credea Ana, pentru că Veronica mergea totdeauna sara, întorcîndu-se cu noaptea în cap. Mergea uneori la cinematograf și pîn' urmase școala, dar atunci venea mai devreme acasă. De cînd terminase, mergea tot mai des și se înapoia tîrziu.

Ana nu i se putea împotrivi să nu-i dea bani pentru cinematograf : fata era acum un izvor de cîștig în familie, dacă lua în samă lucrul ei pentru casă la mașina de cusut. Se cuvenea să-i dea și ei un ban. Se mai gîndea că Veronica-i fată-mare de-aici încolo, și fetele-mari se mai întîlnesc și pe sate la șezători, la horă, la biserică, mai schimbă și ele o vorbă. Veronica era mereu singură. N-a venit la ea niciodată nici una dintre fetele cu care fusese la școală. Se părea că nici ea nu mergea la nimeni. «Poate se mai întîlnesc și ele acolo la cinematograf», își zicea Ana.

După vreo jumătate de an de la isprăvirea școalei, Veronica veni, într-o sară, veselă de la cinematograf.

— Mi-am aflat de lucru, mamă dragă, într-un atelier de mode. De poimîne încep să lucrez. E mai bine decît să stau așa, fără nici o treabă.

— Poate că e mai bine, zise Ana, gîndindu-se cum își pierdea vremea cu cititul.

— Și vă mai scap și pe dumneavoastră de cheltuială. Nu va mai trebui să-mi dați bani pentru îmbrăcăminte, pentru cinema, pentru cărți de citit.

— Dar ce plată-ți dă, tu fată ?

— De-nceput patru mii de lei pe lună. Dar o să mi-o mărească dac-or vedea cum știu eu să lucrez.

— O croitorie străină ?

— Păi, chiar pentru asta sînt veselă ! Într-o croitorie străină puteam intra mai demult. Dar nu mi-a plăcut. Asta e una românească. M-a dus de-am vorbit cu patroana o colegă de-a mea de la școală. S-a deschis numai de cîteva zile.

Apoi, după o vreme, văzînd că mamă-sa nu pare a se bucura :

— Să nu crezi că acasă nu voi mai lucra. Am vreme destulă. În atelier lucrăm numai de la nouă la douăsprezece, și de la trei la șase. Și, știi unde vine atelierul ? Lîngă prăvălia cu mașini de cusut «Singer», răspunse ea rîzînd, parcă a fost un sămn al viitorului cînd a cumpărat tata mașina de cusut.

Știa acum și Ana unde venea atelierul. La «Singer» a fost și ea, în cîteva rînduri, să plătească ratele scadente, cînd nu putea merge bărbatul.

— Îmi pare bine că e la loc de frunte, în piața principală. O să avem mult de lucru, o să avem o clientelă mare.

Ana nu auzise pîn-acum cuvîntul «clientelă». Fata i-l explică.

— Patroana, doamna Dragomirescu, venită din București, a adus două croitorese de la Paris. O să învățăm de la ele și noi cestelalte. Poate o să ajung și eu odată croitoreasă vestită, să am atelierul meu !

Ana nu se putea însufleți. «Ce viață mai putea fi și asta, ca s-o dorești ! Să stai cu ziua de cap într-o prăvălie — căci tot prăvălie trebuia să fie și atelierul acela, își zicea femeia — și să îmbraci pe alții !... Dar bărbatul ? Dar copiii ? Cum se putea închipui o viață de femeie fără bărbat și fără copii ? O pustietate și o nenorocire ! Dar, în sfîrșit, bine că-i bucuroasă fata ! Bine că, deocamdată, a găsit de lucru. Va mai lăsa cititul și gîndurile ; căci cine lucrează e bucuros de viață, nu de întristări și gînduri zadarnice.»

Așa intră Veronica lucrătoare la atelierul de mode «Rîndunica», proprietatea doamnei Dragomirescu.

Viața familiei Roșu intră, astfel, și mai adînc, în ogășile drumului nou. Băieții urmau cursul superior al liceului, fata lucra la atelier, bărbatul se frămînta în noua lui misiune, Ana vedea de gospodărie, obișnuindu-se și ea, din an în an, tot mai mult cu noile griji și năcazuri. Ba, de două-trei ori într-un an, se ducea și ea cu bărbatul la cinematograf.

Ion Roșu lua salariul sporit, încasa regulat și cele două mii de la partid, dar multă treabă nu făcuse încă cu organizarea «sindicatelor galbene». La drept vorbind, abia începuse. Și, după cîteva încercări, se opri din nou. Muncitorii erau mereu rezervați față de el. Îl priveau cu neîncredere, și despre politică nu voiau să între cu el în vorbă. Unii cutezau să-l înfrunte :

—Fugi de-aici, domnule controlor ! Ne arde nouă de politică ? Noi una știm și una voim : să cîștigăm mai bine, să ne sporească salarul.

Alții, tot așa de cutezători, spuneau :

— Partide, sînt cîtă frunză, cîtă iarbă ! Numai treabă bună în țară vedem că nu se face !

Roșu descoperea în ochii lor violeni urme de batjocură. După multe încercări ajunse la încheierea că trebuie să aibă dreptate avocatul Crețu : oamenii ăștia sînt demult în syndicatele internaționale. Mai și citise în cărțiunile ce i le dăduse avocatul că socialiștii, comuniștii, au o mîndrie de clasă și o încredere oarbă în viitor, așa că disprețuiesc fără alegere pe cei ce au alte păreri și credințe decît ei.

Se gîndi atunci să înceapă cu cei nou-veniți de la sate. Picau în toată ziua doi-trei, și mai mulți. În magazie și fabrici se găsea mereu de lucru. Pe nou-veniți nu era nevoie să-i dezbare întîi de credințele socialiste ; ei nu le cunoșteau, nu le aveau, decît acea sete nepotolită de dreptate, de mai bine, care mocnește în sufletul tuturor celor săraci.

Chiar pe această sete începea să clădească Ion Roșu, întîi folosindu-se de îndrumările tipărite ce le avea de la Crețu, apoi tot mai mult pornind parcă din însăși convingerea lui. El le spunea că viața de azi nu-i întemeiată pe dreptate, că puținii țin și stăpînesc bunurile lumii, iar că mulții lucrează pentru cîtiva trîntori, pe sama lor abia rămînîndu-le cît să-și țină viața de azi pe mîne. Dumnezeu, care e dreptatea însăși, nu a lăsat așa. El n-a făcut deosebire între oameni. Acum trăiesc cu toții în țara românească, între frați, și traiul tuturor trebuie să fie frățesc, întemeiat pe dreptate. Dar țara românească e numai pentru români. Străinii au supt-o destul. De aceea și muncitorii trebuie să se adune în tovărășii românești, naționale, numai români. În ele n-au ce căuta alte neamuri. El, controlorul depo-

zitului, le stă bucuros în ajutor să facă astfel de tovărășii muncitorești, românești, care, apoi, să se alătore și ele celui mai mare partid din țară, care va pune temeiurile dreptății pentru toți românii. Un muncitor va câștiga atunci cel puțin de trei ori cît câștigă azi, și, pe deasupra, veniturile fabricii vor fi împărțite între proprietari și muncitori. Ei trebuiau să se grăbească cu formarea tovărășiilor, pentru că acel partid al dreptății va veni curînd la putere. Vor trebui să se grăbească și pentru a nu ajunge pe mîinile muncitorilor mai vechi, care toți sînt socialiști, adică în tovărășii care primesc nu numai români, ci și alte neamuri.

Așa, și cu alte vorbe, începu Ion Roșu să le bată capul nou-veniților. Pornise în noua misiune mai mult de silă și cu neîncredere. Dar rezistența ce-i făcură vechii muncitori îl îndîrjise, și voia să-i biruie. Se trezi în el fala de pe vremea cînd era în sat și mergea în propagandă cu domnii aceia. Cînd putea spune, sara, întorcîndu-se ostenit : «Azi am mai câștigat o sută de voturi», simțea o mîndrie și o bucurie sinceră. Acum nu mai era vorbă de nici o bucurie, ci voia numai să le arate socialiștilor că el, în politică, nu-i un om de lepădat, peste care se poate trece cu un cuvînt aruncat peste umăr.

Se folosea și de argumentele ce-i rămăseseră în minte din lectura broșurilor, a programelor și manifestelor ce i le dăduse avocatul. Dar se trezi în el, din ambiție acum, și verva lui în vorbire, și căldura în cuvîntare, așa că de la o vreme păru că e luat, cu sinceritate, de vechiul elan. Ceea ce înțelegea mai adînc și ce-i dădea căldură în argumentare era deosebirea între cele două feluri de syndicate : naționale și internaționale,

unele curat românești, altele cu toate neamurile. Începu să cerceteze crîșmele, localurile din cartierele muncitorești și să stea de vorbă cu muncitorii veniți de curînd de la țară. Din săptămînă în săptămînă își sporea argumentele tot mai convingător.

Reuși să înființeze cîteva nuclee de muncitori în sindicate naționale, recunoscute acum de către Ministerul Muncii, sindicate pe care conducerea întreprinderilor erau obligate să le recunoască și ele și să le lase să funcționeze în toată libertatea, ca și pe cele internaționale. Ion Roșu ajunsese, nu peste mult, un fel de șef al celor ce lucrau, din încredințarea partidului, în aceeași direcție.

Dar vechile sindicate începură, în taină, lupta împotriva celor noi. Chiar aici, la întreprinderile unde lucra Roșu, «sindicatul galben», abia înființat, se treziră în față cu nenumărate piedeci.

De la o vreme Ion Roșu văzu că vine la masa lui, în crîșmele pe care le cerceta, cînd nu avea muncitori în jurul lui, cînd un domn străin, cînd altul. Și, luîndu-se la vorbă de una de alta, străinul comanda băutură, îl omenea, și încerca să-i între în suflet. Pentru ce începuse el și alții acțiunea separată între muncitori? Nu era de-ajuns un rînd de sindicate? Ce să facă muncitorii cu două? Să se certe? Muncitorimea nu putea fi puternică decît într-o singură tabără. L-a auzit vorbind pe Roșu. Vorbește bine și vorbește cu căldură. Se vede de departe că are la inimă interesele muncitorești. Dar cine l-a pus să dezbine pe muncitori? Nu înțelege că dintr-asta poate urma întîrzierea biruinței clasei muncitoare?

Roșu le spunea fără înconjur :

-- Noi voim o organizație națională a muncitorilor, numai cu români, și numai pentru interesele muncitorimii române. Așa e pe dreptate. Sîntem în țara noastră. Două mii de ani am tot fost slugi, și străinii din țară ne-au supt și măduva din oase.

Străinul ofta și zicea :

— Clasa stăpînitoare e prea puternică pentru ca muncitorimea, împărțită după limbă și lege, să o poată răsturna. Pentru asta e nevoie ca muncitorimea din lumea întreagă să se unească, să rămînă o singură tabără luptătoare... Iată ce voiam să-ți spun : ai apucat pe-o cale greșită. Cineva vă duce în rătăcire. Dumneata ar trebui să cunoști mai de-aproape programul socialist. Ești un om al convingerilor. Ești un bun vorbitor, un bun agitator. Ar trebui să fii acolo unde-i glasul muncitorimii, unde-i biruința de mîne.

Așa și-ntr-alte chipuri îi vorbeau mereu oamenii străini — păreau cu toții oameni cu carte. Unii se îmbiau să-i dea cărți de unde să poată cunoaște în întregime doctrina socialistă.

Ion Roșu era iarăși plin de fală ! Înțelegea el bine pentru ce oamenii aceștia i se arată atît de binevoitori. Muncitorii cei proști n-au voit să stea de vorbă cu el, și iată, conducătorii lor îl caută ei acum. Pentru că nu se mai putea îndoi că străinii aceștia erau dintre conducătorii sindicatelor internaționale și că voiau să-l cîştige de partea lor.

Mai trecu o jumătate de an. În vremea asta mișcarea sindicală națională, sprijinită și de guvern, crescuse. La întreprinderile unde era angajat Ion Roșu, muncitorimea se înjumătăți.

Într-o sară directorul îl pofti pe Ion Roșu în biroul său. Rareori îl poftea aici. Îi spunea ce avea de spus, de cele mai multe ori, afară, în depozitul de cherestea și de lemne de foc.

— Nu știu dacă ai luat cunoștință că societatea noastră și-a ținut azi adunarea generală anuală.

— Nu ! N-am știut.

— S-au făcut unele schimbări care te privesc și pe dumneata. Domnii Crețu și Lungu nu mai sînt membrii în consiliu. Le-a expirat mandatul și nu au mai fost realesi. Au intrat alții, căci la noi așa se face : nimeni nu stă prea mult, să ajungă cît mai mulți la rînd. Vei fi cetit, de asemenea, că parlamentul a fost dizolvat.

Ion se miră. Nu aflase nimic. Nu citea ziarele.

— Așa de-ngrabă ? zise el pîlînd.

— De-ngrabă ? A ținut patru ani. A fost cel mai lung parlament. Și, se-nțălege, vor urma alegeri noi.

Lui Ion i se risipiră gîndurile și nu știa după care să apuce.

— Iată ce lipsit de informație politică e un om care, de cînd e în slujba noastră, face mai multă politică decît treabă ! Hm ! Am socotit că vei fi trebuincios în alegeri domnilor Crețu și Lungu și de aceea m-am hotărît ca să-ți abdic serviciul cu ziua de mîne. E zi întîi, nu ?

— Da, bolborosi Roșu. Apoi, după ce se mai reculese : V-a propus domnul Crețu așa ?

— Domnul Crețu ?! Pentru ce ? Domnia-sa nu mai are nici o legătură și, deci, nici un cuvînt la întreprinderea noastră. Dar n-ai pentru ce te speria, adaose el. O

să capeți salarul pe trei luni înainte. Vei avea cu ce trăi pînă vei afla un nou serviciu. Dar în trei zile va trebui să părăsești locuința. Vine controlorul cel nou.

Ion rămase uluit. Părea că i s-a frînt șira spinării.

— Dar, domnule director, cuteză el, eu nu înțeleg nimic. Eu nu-s legat de domnul Crețu. Eu nu mai am nimic cu propaganda dumisale.

— Nici noi nu avem nimic cu dumneata de mîne încolo. Să-ți cauți locuință și în trei zile să te muți.

Îi întoarse spatele. Omul ieși ametit, cu pălăria în mînă.

V

Scoaterea din serviciu căzu peste Ion Roșu ca un trăznet. Rătăci multă vreme pe ulițele depozitului de lemne. Capul îi era gol și-i vîjîia. Tot mereu i se părea că e un vis urît, că nu s-a întîmplat nimic. Dar auzea glasul directorului, îi vedea chipul, și nu se putea îndoi de realitate.

La o cotitură se opri ; nu cuteza să meargă acasă. Cercul era bătucit cu stele. Era tîrziu. Se pierdu din nou în umbra înmiresmată a grămezilor de brad. Un gînd, o hotărîre i se puse, în sfîrșit, de-a curmezișul drumului : «Trăbă să merg la domnul Crețu să văd se însamnă toate acestea».

Sună la poarta locuinței avocatului și așteaptă. Nu veni nimeni să deschidă. Sună a doua oară, a treia oară.

Întru tîrziu se auziră pași prin curte, apoi un glas mînios după poartă :

— Cine-i acolo ?

— Eu, Roșu, Ion Roșu.

— Și ce voiești dumneata ?

— Să vorbesc cu domnul avocat.

— Acum ?! S-au culcat demult ! Cine stă treaz pînă la ceasurile două din noapte ?

Pașii se depărtară. Roșu duse mîna la buzunar să scoată ceasul. Dar chiar atunci în turn bătură ceasurile două.

Luă drumul spre depozit. Se gîndea : Ana și copiii nu se vor mira că vine așa de tîrziu. De cînd începuse cu noua propagandă, venea adeseori tîrziu acasă, pentru că sta de vorbă cu muncitorii prin crîșmele din cartier. Nu ! Ana și copiii nu trebuiau să știe nimic de întîlnirea lui cu directorul, pînă nu va vedea cum stau lucrurile, pînă nu va vorbi cu Crețu. Era cu putință ca avocatul să fi fost scos de la conducerea societății ? Se gîndi că mai bine de-o lună nu l-a mai întîlnit pe deputat. Acesta încetase dintrodată să se mai intereseze de syndicatele naționale. Nu se mirase atunci de lipsa lui. Își zicea că avocatul va fi avînd treburi prin capitală. Plata lui de două mii, de la club, i se dăduse și în acest răstimp.

Dar acum Ion Roșu se gîndi că noua activitate în oraș, în lumea muncitorească, a pus-o la cale Crețu, în vederea alegerilor apropiate. Pentru ce nu-i va fi spus și lui ? Va fi crezut că știe ? Și, din ce motive nu l-au mai ales pe el și pe Lungu în consiliu, dacă era adevărat că directorul e și el înscris în partid, cum afirmase Crețu ? Să-i trimită la plimbare chiar în pragul noilor alegeri, în care cei doi puteau fi de mare ajutor ? Ei

erau, în această regiune, stîlpi ai partidului... Și, tot acum, i-au dat și lui drumul ! Și doar el era, fără laudă, unul dintre cei mai buni electori ai partidului !

Ajunse tîrziu acasă. Se iveau zorile. Toți ai lui dormeau greu. Se zvîrcoli în pat pînă dimineța.

— Trăbă că ai venit tîrziu detot, zise Ana. N-am auzit nimic.

— Tîrziu. Am avut întîlniri cu mai mulți oameni.

— Poate ar fi mai bine, omule, să nu mai fii atît de zelos ! Parcă tu ai fi partidul !... Nu vezi că domnul Crețu, de săptămîni, nu mai dă pe-aici ? Pe el nu-l doare capul de partid cum te doare pe tine.

De ! Ce era de făcut ? El, Roșu, lua o plată lunară pentru munca lui. Apoi, de la o vreme, avea și ambiția să organizeze, să bată vechea organizare, ai cărei membri îi vorbiseră numai peste umăr. Vorbind și argumentînd mereu, ajunsese să-și întărească, să-și schimbe instinctul în convingere, anume că în sindicatele muncitorești trebuie să fie numai români, că dreptatea trebuie să biruiască în primul rînd pentru români. De ! avea dreptate Ana ! Poate că ajunsese prea zelos...

Sculîndu-se, obișnuința îl făcu să se îmbrace la repezeală și să iasă la slujbă. Dar abia făcu cîțiva pași pe ulița mărginită de scînduri clădite pînă la înălțime, cînd îi veniră în minte cele întîmplate și se opri. Da ! El nu mai avea acolo, începînd cu ziua de azi, nici o treabă, nici o slujbă. I se dăduseră trei zile pentru a-și afla o locuință ! Ieși, pe altă poartă a depozitului, să nu-l vadă Ana că se întoarce, și porni spre locuința lui Crețu.

Advocatul, cu fața răvășită de supărare și nesomn, îi arătă un scaun.

— Șezi, domnule Roșu.

Ion nu ştia cum să înceapă vorba. Dar avocatul îi veni în ajutor.

— Veşnic va rămînea adevărată povestea toporului şi a pădurii : cele mai multe rele nu ni le fac străinii, ci pămîntenii, ai noştri, o rudă sau un frate ! — El oftă, îşi duse mîna prin păr şi se uită la Roşu. — Te-au dat afară şi pe dumneata ?

Ion înclină din cap.

— Nici că se putea altfel ! Ne aşteptam la asta, dar nu aşa degrabă.

Roşu nu înţelegea nimic.

— Viitorul strălucit al partidului ni l-au mîncat ai noştri. Tocmai cînd începusem să punem mîna şi pe muncitorime, dacă nu pe toată, pe o mare parte a ei, partidul s-a rupt în două. Nu ştiai nimic ?

— Nu !

— Apoi, da, mi-am uitat că dumneata nu ceteşti gazetete.

— Lucram mereu pentru noile organizaţii.

— Da, ştiu ! Acum, totul e în zadar ! Cînd se apropia expirarea termenului Corpurilor Legiuitoare, conducerea noastră luase la sigur însărcinarea partidului cu guvernarea cea nouă. Dar nu numai noi, toată lumea credea la fel. Ajunsese partidul cel mai tare, cel mai popular din ţară. Ce s-a uneltit în umbră, ce nu, puţini vor şti ! Destul că ne-am trezit ruşi în două, şi o parte, cea mai mare, cu mai mult de jumătate din conducători, au trecut la partidul duşman, şi au făcut împreună guvernul cel nou.

Ion îl asculta tot mai descurajat.

— Noi, care am rămas în partid, ne trezim acum că foştii noştri tovarăşi ne urmăresc ca pe nişte sălbătăciuni.

Nici nu se pot asămăna cu ei în ticăloşie vechii adversari! Aşa că, probabil, nici nu o să candidăm în alegerile acestea. Ar fi o cheltuială în zadar. Partidul în care au intrat ei e partid bogat. Pune la bătaie în alegeri fonduri mari. Iar pe noi ne-au scos şi ne scot de pretutindenea unde aveam un câştig ce-l puteam folosi în alegeri.

— V-au scos ei, nu... domnul Grimberg? Întrebă, cu glasul scăzut, Ion Roşu.

— Nu vorbesc numai de depozit, cu cele două fabrici. De pe la toate întreprinderile unde erau oameni care au rămas în partid, sînt scoşi ai noştri. De cătră întreprinderi sau de guvern? Lucrează acum mîină în mîină: partidul cu care ne-au trădat ai noştri e un partid bogat. Întreprinderile şi băncile — cele româneşti ca şi cele străine — au jubilat cînd s-a săvîrşit trădarea alor noştri. Noi eram un partid democratic. Dacă ne reuşea să atragem la noi şi masele muncitoreşti, puteam lupta împotriva capitalului. Acum, pentru că se teme de popularitatea partidului, guvernul a retras decizia prin care se dădea voie muncitorilor să se organizeze în syndicate naţionale. Aşa că şi alegerea dumatăle a mers pe apa sîmbetei. Depozitul şi fabricile au un singur consiliu, şi oamenii noştri, din partid, erau în majoritate. Apoi, deţinătorii capitalului aici, deşi străini, erau înscrişi în partidul nostru, contînd pe apropiata lui venire la putere, cînd şi partidul le putea fi folositor. Acum, cu trădarea alor noştri, i-am pierdut şi pe ei. Negustorul se orientează după «cine poate da mai mult şi mai grabnic».

Tot ascultîndu-l, lui Ion Roşu îi păru că-i iese din cap năcazul lui şi că-l interesează desluşirile pe care i le dădea avocatul. El zise:

— Nu am spus eu că directorul nu ține cu noi ? Că se supăra de cîte ori plecam împreună în propagandă ? Iar acum, cînd mi-a dat drumul, mi-a spus pe față, că am făcut mai mult politică decît treabă la magazie. Va fi ținut și el cu partidul cum au ținut și alții. Cum spui dumneata : în nădejdea că vine la putere, ca cel mai mare partid. Dar eu aș lua venin că Grimberg nu ne avea la inimă. Ne suferea, dar nu ținea la noi.

— Hm ! M-am gîndit și eu în vremea din urmă...

— Pe mine mă spiona mereu ce vorbesc cu muncitorii.

— Ascultă, Roșule ! Pe Grimberg, de-acum, poate să-l ia dracu ! Nu mai mă interesează. El nici nu era dintre acționarii întreprinderii. A fost angajat ca director, fiind un om de specialitate în negoțul cu lemne. Nici nu prea știu bine de unde l-au adus.

— Dar dumneata ce faci ? Ți-a abzis cu termen de trei luni, după lege ? întrebă el într-un tîrziu.

— Da, mi-a spus că-mi dă salariul pe trei luni.

— N-avea încotro. În trei luni ai vreme să-ți găsești o locuință și, poate, altceva de lucru.

— De mutat trăbă să mă mut în trei zile. Vine noul controlor și trăbă să afle locuința liberă.

— Hm ! Asta e rău ! Unde să-ți afli o locuință așa degrabă ?

Omul se îngîndură din nou ; reîntra în el îngrijorarea și chiar spaima.

— De-aceea am venit la dumneata. Să pui o vorbă la domnul Grimberg. Poate mă mai ține în slujbă.

— Despre asta nu mai poate fi vorba. Nu mai sînt în consiliu. Vorba mea nu mai are nici o greutate, el nu mai are interes să mă asculte. Apoi, cu siguranță, noii membri aleși în consiliu, oamenii guvernului, vor fi ve-

nîr cu oamenii lor, cu electorii lor. Deocamdată, Roşule, nouă ni s-a luat apa de la moară. Nici cele două mii lunar n-am de unde să ți le mai dau. Finanțarea partidului nostru era, în cea mai mare parte, de la întreprinderi, între noi puțini erau capitaliști. Acum ne-au scos și ne vor scoate de pretutindenea, tovarășii noștri de ieri, înfrățiți cu dușmanii de totdeauna. Hei, de aceea vorbeam, la început, de povestea cu toporul și pădurea.

— Dar cel puțin din locuință să nu mă scoată așa de-ngrabă. Să văd și eu ce fac, de ce mă apuc ! Poate nu bănuiești, domnule avocat, că nici nu mai știu unde-mi este capul !

— Bănuiesc, cum de nu ! Într-o oarecare măsură sînt și eu în aceeași situație. Am datorii mari, cu politica se cheltuiește mult, Roşule. Aveam nădejdea, ba siguranța, că de data asta partidul nostru vine la guvern. Cred că nici nu voi mai candida, în împrejurările de acum. De unde să mai cheltuiesc ? Și alegerea ar fi mai mult decît nesigură... Grimberg nu se va învoi la nici o amînare. Trăbă să te muți în trei zile.

— Dar unde, domnule avocat ? întrebă înspăimîntat Ion Roșu.

— Poate ar fi bine ca, deocamdată, să te înapoiezi în sat. Ai casa și moșia dumitale. Pînă vom vedea... Pînă-ți vom afla poate ceva de lucru, vro ocupație. Acum, nu văd nimic ! Și avocatul ridică privirile și se uită fix în tavan.

Roșu simți din nou ca și cum i s-ar frînge șira spinării, ca acolo, în biroul lui Grimberg.

— Acasă nu mai pot merge, domnule Crețu. Din moșie am mai vîndut, dar și fără asta, am copii la școală,

am fata. Ce să mai facă ei în sat? Iar eu, de-acolo, nu mai am cu ce-i purta la școală!

Advocatul oftă.

— Adevărat! Mi-am și uitat de asta. Poate am făcut rău că te-am adus la oraș, dar dumneata ai stăruit mereu. Hei! acum orice păreri de rău sînt zadarnice. Să vezi să-ți afli o locuință. Eu voi încerca să văd de nu-ți pot afla vrun serviciu. Voi încerca, dar nu știu dacă îmi va reuși. Un post ca cel pe care l-ai avut în orice caz nu vom putea afla. Aveai șapte mii jumătate, mi se pare.

— Da. Și două mii de la partid!

— Nouă mii jumătate! Hm! Un post ca ăsta nici mie nu mi-ar strica acum! Cu advocatura nu se mai cîștigă aproape nimic, în ziua de azi, Roșule. De aceea s-a și azvîrlit toată lumea în politică. Hm! Dar n-avem încotro: vom încerca să-ți aflăm ceva. De la partid, ți-am spus, nu se mai poate da nimic. Nici nu știu dacă, după lovitura dată, nu se va desface și rămășița lui.

Îi întinse mîna, și Ion Roșu se ridică de pe scaun clătîindu-se.

Ieși, îmbătrînit cu mulți ani, din curtea avocatului. Înțelese și învățase din convorbirea cu el mai mult decît tot ce pricepuse pînă acum din luptele politice, din viața publică. Ființa întreagă i se umplu de amărăciune, cu păreri de rău, cu deznădejde. Abia ducea povara în spate...

Așadar, după cinci ani și ceva, rămăsese deodată în vînt, fără nici un razim pe pămînt! Drumul spre înălțimi, visat și rîvnit pentru copiii lui, se frînsese pe neașteptate, și la locul unde s-a rupt se deschidea o pră-

pastie. Avea senzația că în prăpastia aceea cade nu numai el și Ana, ci și toți ai lui.

Apropiindu-se de depozitul de cherestea, se hotărî : trebuia să spună familiei. În trei zile trebuiau să se mute. Pentru ce ar mai amîna ? Trebuiau să caute locuință. Ce să mai amîne ? Ce nădejdi de revenire la ceea ce a fost mai putea avea ? Nici una !

Aflară, după multă umblare, o cameră cu bucătărie, într-altă parte a orașului, tot într-un cartier muncitoresc. Locuiau acum cu mult mai departe de centru. Autobuz nu circula decît pînă la intrarea în cartier. Ar fi aflat locuință și cu două camere și bucătărie, și mai aproape, dar erau scumpe : de la două mii de lei în sus.

Întreaga familie păru fiartă vreo două săptămîni. Nici unul nu-și putea reveni.

Casa în care locuiau era veche, camera și bucătăria erau strîmte, mici, nici jumătate cît cele avute la depozitul de lemne.

Ana vărui amîndouă odăile și pe dinăuntru și pe dinafară. Subt același acoperiș, într-alte două camere, locuiau două familii de muncitori, strîmtorați și ei nevoie mare : aveau copii de școala primară. Curtea, cît un cuib, era prea strîmtă pentru atîta lume.

Plăteau o mie două sute de lei lunar. În primele zile Ana crezu că se-nădușe. Abia înghesui lucrurile în cele două camere. Cîteva trebui să le ducă în pod, deși ar fi avut nevoie de ele.

În locuința de la magazie fusese la largul ei, ca și la gospodăria din sat. Cel puțin așa-i părea acum, deși acolo, la început, nu se obișnuise decît cu greu fără grădină, fără o vacă de lapte. Dar aici îi venea să moară !

I se părea că sînt viermi, nu oameni, cînd se nimereau cu vecinii, cu toții, prin curte. Pe fereastra bucătăriei oricine trecea prin curte putea să se uite ce are în oale și în cratițe.

Apoi cartierul era vechi, murdar. O fabrică de fier își avea uzinele în partea locului, o turnătorie mare, mai era o fabrică de chibrituri. Valuri de muncitori în haine soioase se împrăstiau prin cartier și reveneau la porțile înalte ale fabricilor, la glasul strident al sirenelor, care puteau trezi și din morți pe cineva.

Dar locuința era totuși grija cea mai mică dintre multele care o înădușeau pe Ana. Gîndul ce-i lua răsuflarea, de cîte ori îi venea în cap, era : Ce va fi dacă bărbatul nu va afla nici un serviciu ? Acum mai au încă bani din plata înainte a celor trei luni. Dar cînd ei se vor isprăvi, și alții nu vor mai veni ? I se făcea negru înainte ! De asemenea, cînd îi vedea pe cei doi liceani. Ei, săracii, se împotriviseră destul să ia o locuință așa departe și una așa mică. Vrînd-nevrînd, chiar cu banii de autobuz în buzunar, trebuiau să străbată, pe ploaie și pe vreme rea, drumuri desfundate, pline de tină. Se plîngeau adeseori că nu mai știu cum să între în clasă așa de întinați. Se plîngeau că toți colegii se uită la ei peste umăr cînd îi vedeau așa de înglodați. Ba și profesorii le făceau observații. De la o vreme își duceau cu ei, învelită în hîrtie, o custură și o perie. Cînd ieșeau în strada pietruită, se opreau și se curățau de tină. Se făcură și mai tăcuți, deveniră mai palizi, cu privirile ostenite. Începură și ei a se gîndi și a judeca.

Oricît de mult l-au auzit pe tatăl lor explicîndu-i Anei pentru ce a trebuit el să plece de la întreprindere, nu înțelegeau. Nu prea înțelegea nici mama lor. Dar în ei

se înrădăcina convingerea că li s-a făcut tuturor o mare nedreptate. Începură să urască pe Grimberg, pe Crețu, pe toți domnii aceia care i-au scos pe ei din casă. Se simțeau rușinați și umiliți și acasă, și în drumul spre școală, și chiar cînd erau puși să spună lecția. Părea că nu mai au nici o siguranță în ei. Și glasul li se schimbase. Nu mai avea răsunetul argințiu al copilăriei.

Și mai rău se zbuciuma Ana, cînd o vedea pe fată, pe Veronica, înotînd prin tină. Își cumpăraseră o păreche de cizmulițe-galoși, cum purtau și alte domnișoare iarna, cînd era vremea ploioasă, cu multă ciorofleacă pe tro-tuare. Dar, uneori, cizmulițele-i rămîneau în clei. La întoarcere, treacă-meargă ! Întra în locuința lor, nu o vedea nici un străin. Dar cînd mergea, pe vreme rea, la atelierul acela de mode, din piața principală, părea că merge la spînzurătoare. Făcea senzație între fete, între lucrătoare. Patroana, doamna Dragomirescu, o și rugă să nu mai între în atelier înglodată. Ce vor gândi doamnele, clientele, care întîmplător s-ar afla de față ?

Ce să facă ? O lucrătoare din atelier îi recomandă metoda ei : și-a făcut un fel de poșetă, din catifea neagră. Se oprește subț poartă, scoate galoșii, îi împachetează într-un jurnal, și-i pune în poșetă, pînă la întoarcere.

Cînd încercă mai întîi metoda asta, căutînd o boltitură mai dosită, Veronica se-ngălbeni de rușine și de spaimă. I se părea că se desculță în drum, înaintea trecătorilor. Nu ! În felul acesta nu va putea continua. Lucrătorea aceea nu avea decît clasele primare, fusese o vreme și fată în casă. Cum ar putea proceda ca dînsa Veronica, absolventă de școală de gospodărie, cu patru ani de învățătură ? Ea nu se putea supune unei umilințe atît de mari ! Nu ! Dacă tatăl ei nu-și va putea

afla un serviciu, să se poată muta întreaga familie într-altă parte, cu altă locuință, ea va trebui să-și închirieze o cameră mobilată, în vreo stradă pardosită. De altfel, se simțea stînjenită și acasă, pentru că locuia în aceeași cămăruță cu frații ei. În casa de la depozit camera lor, a copiilor, era mare. Ea putuse s-o despartă cu un paravan după care își pusese patul ei. Dar aici, abia încăpeau cele două paturi, unul al ei, celalalt al liceanilor. Ea era fată-mare, crescuseră și băieții, și-i venea greu să se îmbrace și să se dezbrace dinaintea lor ! Uneori, dimineața, întîrzia de la atelier, așteptînd să-i plece frații pentru a se putea scula și ea. Da ! Nu mai era nici o alegere ! Dacă nu se mutau într-altă parte, va trebui să-și închirieze, singură, ori cu vreo colegă de la atelier, o cameră.

Trăiau, de altfel, cu toții și suportau nenorocirea în nădejdea că va fi trecătoare, că tata va afla o slujbă, un serviciu undeva.

Ion Roșu, după ce se mutară aici, păru că începe să-și vină în fire. Curajul de viață se aduna din nou din risipirea în care-l aruncase lovitura primită. El începu să cutreiere orașul, să cerceteze toate birourile de plasare, dar nu trecea zi să nu treacă și pe la avocatul Crețu, pe la profesorul Lungu și pe la alți domni cu care cutreierase el satele de-atîtea ori. Locuri ar fi aflat, dar posturi umile, de două-trei mii de lei pe lună. Greutatea principală era locuința. Cînd spunea că e cu nevastă și trei copii, că băieții sînt în clasa șasea de liceu, iar fata a terminat școala de gospodărie casnică, stăpîinii, patronii, directorii de școli, se uitau mirați la el.

— Cum ? Dumneata ești cu toată casa ? N-avem locuință pentru familie.

Nicăieri nu află decît locuință de-o cameră, ca pentru servitori, și abia la două școli cîte-o cameră mai mărișoară, cu bucătărie.

Locuri ar fi aflat ! Dar numai servicii de portar, de servitor, de curier, cu două-trei mii de lei pe lună. Ce să facă el cu o astfel de leafă, cînd de-o vreme a cheltuit nouă mii și jumătate, fără încălzit și luminat, pe care le avea gratuit ?

Uneori i se spunea, neputîndu-și da sama patronul cu cine vorbește :

— Dar eu am publicat un anunț pentru un servitor și văd că mi se înfățișează un domn !

În cîteva rînduri, Roșu, la tocmeală, spunea cît avuse înainte, dar văzu că oamenii, cît ce spunea ce salariu a avut, îi întorceau spatele. Poate vedeau că nu-i pentru ei.

Unul i-a și spus :

— Ai avut salar de funcționar superior dumneata. Pentru ce n-ai rămas unde-ai fost ?

Avusese dreptate avocatul Crețu : post ca cel avut nu va mai găsi. Abia acum, interesîndu-se de salarii și cîștiguri, înțelese că el a fost favorizat de noroc. «De noroc, dar și de oameni de omenie», își zicea el. Și nu era zi să nu treacă pe la avocatul Crețu, mai ales. Dar răspunsul lui era mereu același :

— Încă nu am aflat nimic ! Să nădărdum, însă !

Ion află de la avocat că nu mai candidează. Cei care rămaseră în partid, hotărîseră pasivitatea. Vor aștepta alte vremuri.

De altfel, propaganda era în toi, deși încă nu se puseseră candidaturile. În apropiere de acest termen, văzu că avocatul Crețu lipsește mereu de la birou. Nu-l mai putea afla acasă, deși trecea zilnic pe la el. Lipsise o

săptămîină, și, nedumerit, trecu pe la alt domn dintre cei cu care fusese în propagandă, un farmacist, pe care-l găsea mereu acasă.

— Nu-l mai afli pe Crețu ? Unde-i Crețu ? răspunse el batjocoritor la întrebările lui Ion. Se-nțălege că nu-l mai întîlnești ! Și-a pus candidatura ! Va fi plecat în propagandă !

— Nu se poate ! răspunse Ion. Mi-a spus că nu mai candidează, că partidul a hotărît pasivitatea în alegerile de acum.

— Așa a hotărît ! Așa mi-a declarat Crețu și mie. Și totuși a candidat.

— M-ar fi luat și pe mine în propagandă !

— Pe dumneata ? ! Dar nu candidează cu partidul nostru. A trecut la dușmani, s-a molipsit de la ceilalți. I-a oferit guvernul un loc bun pe listă, i-a dat trei zile de gîndire. Și în trei zile toată democrația lui s-a dus dracului ! Cu astfel de oameni nu se cîștigă biruințele !

Ion Roșu abia-l putu întreba :

— Nu știți, nu a găsit vrun loc pentru mine ? Nu v-a spus ?

— Ce să-mi spună ? De-o săptămîină nu l-am mai văzut. Dar nu ți-ai găsit încă nimic ?

— Dac-aș fi singur aș fi putut găsi, așa, la vreo două-trei mii de lei pe lună, ca vai de lume.

— Ce vai de lume ? ! Două-trei mii de lei nu-s de lepădat ! Prinde-i, nu-i lăsa ! Pîn-acum ai fost boier.

— Dar nu mă ia nimeni cu toată familia ! Nu-mi pot da cvartir.

— Păi, asta se-îţalege ! Cine să dea locuinţă unei familii întregi, pentru serviciul unuia ? Trimite-ţi familia acasă.

Ion Roşu nu mai stăruia. Îi dădu bună-ziua şi plecă. În suflet începu să-i crească ura faţă de aceşti oameni care îl trimiteau în sat, cu doi copii în clasa şasea de liceu şi cu fata absolventă a şcolii de industrie casnică ! Nici nu bănuiau că el vrea să-şi vadă copiii în rînd cu ei, că pentru acest gînd îşi macină el viaţa ! Ce mai oameni ! Şi avocatul Creţu, cu democraţia lui, cu sindicatele lui galbene ! Iată-l înhăitat cu capitalişti, cu bancherii ! Iată-l că linge unde a scuipat ! Ce oameni fără nici o credinţă, fără nici un Dumnezeu !

Porni scîrbit pe străzile oraşului. Ce avea de făcut ? Treceau săptămînilor, toată nădejdea familiei era atîrnată într-un singur fir de păr de reuşita lui, şi el încă nu aflate nimic.

Mai căută încă vreo trei săptămîni, dar ce i-ar fi trebuit lui fu cu neputinţă să afle.

Toamna dădea în iarnă. Bani luăţi ca avans se isprăviră. Fata, Veronica, nu mai avu încotro şi se mută de la ei : nu se mai isprăveau ploile, tina, băltoacele. Veronica luă cu chirie, împreună cu o colegă de atelier, o cameră mobilată, în oraş. Plătea fiecare cîte o mie de lei lunar. Îi mai rămîneau trei, pentru mîncare şi îmbrăcăminte. Pentru că nu mai putea merge la masă în cartierul acela depărtat. Ar fi fost ca şi cînd ar fi locuit acolo.

Roşu nu avu încotro : primi un post de curier la o bancă, cu trei mii de lei, fără locuinţă. Toate locurile mai bune, pe care le-ar fi putut lua înainte, acum erau ocupate.

Iarna-i apucă în locuința asta. Îmbătrîni și el, și nevasta, și copiii, cînd se văzură legați aici. Dar cînd începură să trăiască din o mie opt sute de lei pe lună — o mie două sute era chiria, — simțiră cu toții greul nenorocirii ce dăduse peste ei.

Nu avură încotro : mai vîndură din moșie. O coborîseră sub zece iugăre. Lipsurile, năcazurile, umilința, îi înrăutățiră pe toți. Din nimica toată se aprindea cearta în casă. Cei doi liceani căzură la cîte două-trei materii. Li se lungiră obrajii și le sticleau ochii. Erau porniți împotriva profesorilor, a colegilor, a părinților. Zîmbetul nu se mai apropia de ei. Nu mai aveau nici o plăcere să învețe, nici o bucurie de viață.

Iarna fu grea și nesfîrșită. La sfîrșit de an rămaseră amîndoi repetenți. Părea că nu le pasă. Părea că nu le mai pasă de nimic.

Dar tatăl îi înfruntă greu pe amîndoi. Ridică și mîna asupra lor. Cum de nu înțelegeau, din jertfa părinților, că erau datori să învețe ? Că pentru ei și viitorul lor învățau ? Că el și Ana își rup de la gură și le dau lor, că își macină moșioara rămasă de la părinți, numai să-i vadă pe ei deasupra năcazurilor, să ajungă și ei domni, slujbași cu salariu regulat, cu pensie ? Cum de nu înțeleg că trebuie și ei să pună osul, să se opintească, să ajungă deasupra, să biruie viața ? Ce ? Mai aveau doi ani și scăpau de liceu, ajungeau la universitate ! Să le facă acum, cînd numai ei, părinții, știu cum mută sarcina de pe un umăr pe altul, o supărare ca asta ?!

Băieții ascultau parcă nepăsători, cu ochii duși prin fereastră. Cînd sfîrși tatăl său, Dumitru, cel mai mare, zise :

— Dacă nu aveai mijloace, nu trebuia să ne dați la școală ! Crezi că mie nu mi-ar fi mai bine să fiu acasă, la plug și la sapă, în rînd cu ficiorii de sama mea, decît să fiu de batjocura tuturor ? Pînă am avut ce ne-a trebuit, am învățat. Acum nu mai putem. Eu nu mai pot !

Părinții înghețară. Tatăl ridică mîna să-l izbească.

— Să-ți fie rușine, Dimitre, zise mama. Așa vorbești tu cu tatăl tău ?

Niculiță privea în pămînt.

— Eu spun numai adevărul, nu-l judec pe tata. Dar în casa asta, cu depărtările, cu tina, cu zgribulitul de frig, cu disprețul din clasă al colegilor, ce rost mai are cartea pentru noi ? Iar la universitate cu ce să învățăm ? Acolo-i cheltuială și mai mare : veșminte, cărți, taxe !

— Ne va ajuta Dumnezeu și vom răzbi ! zise mama. Dacă ați apucat pe-un drum, nu vă mai puteți întoarce înapoi.

— Vezi dumneata cum ne ajută !... zise copilul cu răutate.

În sara aceea Ion Roșu se înfundă într-o crîsmă din cartier și nu mai ieși pînă tîrziu, beat, răpus mai mult de deznădejdea ce rodea în el mocnit, decît de înfruntarea copilului. Și, ultimele cuvinte, spuse mamei sale de Dumitru : «Vezi dumneata cum ne ajută Dumnezeu !» și le spusese și el de nenumărate ori mai înainte. Hei, de cîte ori nu i-a trecut prin cap lozinca socialistă : «Dumnezeu e o sperietoare pentru proști» ? Dacă ar exista, de ce nu l-ar ajuta pe el în lupta bună pe care a început-o ? Deznădejdea mocnea demult în el ca jarul sub spuză, dar acum, izbucnind în flacăra vînată, mistuitoare, ca de venin, trebui s-o înece în băutură. Și, de-atunci,

flacăra se ridica mereu, și el trebuia, dacă nu să o stingă, s-o răcorească cel puțin, cu băutură.

Începu să se îmbete în toată sara. Și, în beție, cu nimeni nu se certa mai rău decît cu Dumnezeu, care lasă în lume nedreptatea biruitoare și suferința stăpîină ; care lasă pe unii să se îmbuibe în toate bunătățile lumii, iar pe cei mulți să fie mistuiți de toate flăcările iadului, în lume fiind. Cîți nu putrezeau în sărăcie, în murdărie, în muncă peste puteri, numai aici, în cartierul ăsta ? Cum putea un om din rîndurile lor să ajungă, de-o pildă, în locul lui Grimberg, a avocatului Crețu, sau a directorului de la banca unde era în serviciu ? Aceștia și alții ca ei pot să-și dea copiii la școală fără să-i umilească lipsurile și sărăcia ; pot avea moștenitori în slujbele lor, cînd vor îmbătrîni ; pot trece din tată în fiu și domnia, și averea, și slujbele, întreaga conducere a societății. Hei ! E limpede ! Și aceasta se moștenește, după cum se moștenește neștiința, sărăcia și rolul de slugă și de muncitor în neamul celor săraci. Cum ar putea trece unul de jos în rîndul celor de sus ?

Bea singur, la lumina tulbure a unei lămpi cu sticla plină de funingine, nepăsîndu-i de alții care beau și lărmuiau pe la alte mese. Lărmuia și el, dar numai în sufletul lui întunecat, care nu se mai putea liniști, cum nu se liniștește fața lacului bătută de vînturi tari. Iată, el, Ion Roșu, ar putea crede acum, cînd se gîndește la slujba pierdută, că i-a reușit să se sălteze atunci dintre cei de jos între cei de sus : cîștiga aproape zece mii de lei, avea încălzit și luminat gratuit. Față de cîștigul lui de azi, fusese cinci ani cu adevărat între cei de sus. Dar numai printr-o împlinare, printr-un noroc. Nu și-a cîștigat acel loc prin cucerirea treptei însăși a cla-

sei de sus. De aceea a și fost răsturnat așa de ușor, și a ajuns între semenii săi. Crețu, Albu și toți domnii ceilalți, cu care umblase în propagandă, sînt și azi domni, locuiesc în aceleași case. Da, era limpede ! Îi venea mereu în minte o întîmplare din Evanghelie, deși nu mai mergea la biserică decît din Crăciun în Paști : cuvintele ce i le spunea Avraam bogatului ajuns în iad, pe cînd Lazăr cel sărac în rai : «Prăpastie mare s-a deschis între voi și noi, așa încît nimeni nu poate trece de la voi la noi, și de la noi la voi». Iată, o astfel de prăpastie vede el deschisă în lume între clasa conducătoare și cea muncitoare și ascultătoare : «Nimeni nu poate trece de la noi la ei», își zicea el, isprăvind un gînd și mai luînd un păhărel de rachiu. Înfrîngerea sa, a copiilor săi, o generaliza pentru întreaga lume săracă și muncitoare. Nu vedea excepții. Nu-i mai trecea prin cap gîndul că dacă rămînea la magazie, în vechea slujbă, copiii lui ar fi ajuns cu ușurință unul avocat, și altul inginer, cum îi văzuse de-atîtea ori în dorința lui arzătoare. Nu se gîndea că și azi, dacă ar putea cîștiga mai mult, cu un serviciu cît de umil, dacă ar putea închiria o altă locuință, trecerea copiilor în lumea în care voia ar fi asigurată. Pentru Roșu era adevăr hotărît acum : cineva a pus prăpastie mare între cei de jos și cei de sus. Nimeni nu o poate trece. Amețit de băutură, de fumul de tutun, își zicea cu răutate : «Cineva a pus prăpastia asta, și el nu poate fi altul decît urzitorul și stăpînul lumii !» Vro jumătat' de an, în bețiile lui, nu se certa decît cu Dumnezeu. Începu, și treaz, să se gîndească cu dispreț și la Dumnezeu și la toate rînduielile lumii. Iar în vremea asta decădea mereu. Nu mai vedea nici o cărare pe care ar putea urca din nou. Voința i se

frînse ca o cîrpă muiată în leșie. Nu mai avea în sat decît șase iugăre de pămînt. Vindea mereu. Mergeau acum destui bani și pe băutură, dar traiul îi înghițea pe cei mai mulți. De la bancă, oricît a stăruit, nu i-au dat salariu mai mare. Post mai bun, oricît a alergat, n-a aflat.

Ana îmbătrîni cu mulți ani. Era slabă ca o scîndură, cu fața pămîntie, cu privirile mereu înlăcrămate. Nu se mai certa cu bărbatul, ca la începutul patimei lui, nu-l mai înfrunta. Avea sentimentul că îi paște o soartă rea, căreia nu i se poate împotrivi. Totuși se învioră cînd băiatul cel mai mic, Niculiță, îi spuse că el s-a hotărît să între în școala normală, să se facă învățător. Avea atestate bune, de pe toate clasele, afară de ultima, a șasea. S-a interesat la direcțiune, a dus atestatele, a mărturisit în ce mizerie trăiau și că nu mai poate continua liceul. Directorul l-a primit, ca bursier, la școală.

Roșu se înapoie beat și în sara cînd Niculiță o luminează pe mamă-sa cu vestea asta bună.

Cînd înțelese despre ce e vorba, Roșu începu să se mînie, să înjure.

— Dascăl?! Dascăl vrei să te faci?! Să cazi din lac în puț?! Sărîntoc ai să rămîi viața întreagă! Alt viitor v-am hotărît eu vouă! Dar în lumea asta este o rînduială ticăloasă care-mi stă împotrivă. Rînduiala asta trăbă răsturnată.

Roșu dădu drumul gîndurilor și frămîntărilor cu care se certa singur în crîsmă. Gînduri de răzvrătire, încîlcite, rele, veninoase.

Niculiță începu să plîngă.

Mamă-sa se apropie de el, îi duse mîna pe după grumazi și-i șopti :

— Vîno și te culcă ! Las' că-i bine ce faci tu ! Lasă-l pe tatăl tău, nici el nu mai știe ce grăiește.

— Dar întorcîndu-se lîngă bărbat, și punîndu-i mîncarea dinainte, oftă.

— Las' copilul în pace ! Bine că l-a primit directorul, și bine că i-a dat Dumnezeu gîndul ăsta ! De pe partea noastră putea rămîne și el fără nici o treabă, ca Dumitru. Că vremea-i tîrzie, și-i un adevărat noroc că pe Niculiță l-au primit, și încă bursier. Era mai bine să rămîie un derbedeu, ca Dumitru ?

— Dar unde-i Dumitru ? întrebă omul, cu glas răgușit.

— Unde să fie ? Parcă eu știu ? Parcă el dă sama cuiva pe unde umblă cu ziua de cap, și unde întîrzie toate nopțile ? Tu vii amețit, în fiecare sară, vii și mai tîrziu decît el. Cine-i mai poartă de grijă ? Pe mine nu mă ascultă, ție nu-ți mai pasă de nimic.

— Tu muiere !

— Păi, nu-i așa ? O să ajungem și mai rău, Ioane. Beutura aceea...

— Tu muiere !

Ana se ridică și ieși în curte să plîngă. Nu se temea de amenințările bărbatului. Nu o bătuse niciodată. Dar, lucru ciudat, Anei în loc să-i fie scîrbă de cel căzut la patimă, îi era milă. Simțea instinctiv că el se ticăloșește numai de inimă rea, ajungînd într-o înfundătură din care nu va mai putea ieși, în lupta dusă din dragoste pentru un viitor mai bun al copiilor. Și, dacă el e vinovat, era și ea vinovată ! Prea ușor a plecat din sat ! Prea s-a lăsat ademenită de salariul acela lunar de cinci mii, de locuința gratuită. Prea ușor i-a intrat și ei în cap gîndul domniei ! Și — de ce n-ar recunoaște ?

— cîtă vreme le-a mers bine, nu numai că se obișnuise cu viața de la oraș, dar o și îndrăgise, se simțea mai sus, mai în cinste decît pe vremea cînd săpa la porumb. Era mulțumită că purta ghete în loc de cizme, că putea îmbrăca o rochie nouă. Ba chiar și în nenorocirea de acum, nu i se lumina ei sufletul cînd, duminica și în sărbători, fata, Veronica, venea să-i vadă ? Întreagă mahalaua se uita cu admirație după domnișoara aceea frumoasă, înaltă și subțire, îmbrăcată în haine scumpe, care intra în casa lui Roșu. Era, aceea, fata ei, care luase o diplomă la școală, și care ajunsese, în atelierul de mode «Rîndunica», între primele trei croitorese, cu salariu de șase mii de lei ! Femeile din cartier credeau că poartă haine scumpe, dar nu erau decît bine alese la culori, bine lucrate, și fata le știa purta. Nici vecinii, nici bărbatul nu știau că fata nu venea niciodată acasă fără să dea cîteva sute de lei mamei sale. La început n-a voit să-i primească. Dar fata-i făcu socoteală, cu creionul în mînă, cît cheltuiește ea din ce cîștigă și cît îi mai rămîne. Nu era cheltuitoare și nu era măreață ! Cînd pleca din locuința asta putredă, mamă-sa o însoțea pînă departe, adeseori pînă la cvarțirul ei. Și fata nu se rușina. Tot drumul era veselă și vorbăreată. Ana înțelese că o cunoștea pe Veronica destulă lume. Pe unele doamne le saluta ea, înclinînd din cap, cu fetele se oprea în drum să mai schimbe o vorbă. Ba erau și bărbați care o salutau, ridicîndu-și pălăria în fața ei ; Veronica se grăbea să-i spună de unde-i cunoaște. Pe unii din familiile ale căror doamne și domnișoare își lucrau hainele la „Rîndunica“, și la care ea era chemată uneori cu probele, pe alții de la vreo prietenă, pe cei mai mulți de la cinematograf.

Da, întîmplarea, soarta singură e vinovata principală pentru nenorocirea lor de acum... Ion era vinovat mai mult pentru că nu mai avea nici un curaj de viață...

Dar cine-ar fi crezut că fata va birui mai ușor decît băieții, că va rămînea mai tare în lupta vieții și mai cuminte? Iată, ei nu i-a fost rușine, după școală de patru ani, să între cusătorească într-un atelier, pe cînd Dumitru umblă teleleu !

De cîte ori venea vorba de Dumitru, fata se întrista.

— Bine, mamă, nu mai vrea să învețe ! Dar trăbă să s-apuce de ceva ! Ce face ziua întreagă ?

— Tată-său nu s-a lăsat pînă nu l-a făcut să se înscrie încă o dată în clasa a șasea. Dar după-o săptămînă directorul ne-a trimis vorbă că nu mai dă pe la școală.

— Și tata n-a luat nici o măsură ?

— Tată-tău ?! Tu nici nu știi cum s-a schimbat ! Nu mai are nici o voință.

— Totuși Dumitru nu-i băiat prost. El știe că trăbă să trăiască din ceva.

— Eu i-am spus destul. Am vorbit la atelierele căilor ferate. Este acolo o școală de mecanici. L-ar primi. Dar el nu voiește să audă de nimic. E dus mereu. Bănuiesc că a ajuns în tovărășii răle.

— Ce tovărășii ?

— L-am văzut la cîteva adunări muncitorești, că se țin uneori și aici, în curtea fabricilor. M-am dus și eu de cîteva ori, să văd ce-i acolo. El nu m-a zărit. Avea un sămn la haină, cum mai aveau încă vro cîțiva. Mi se pare că ei țineau ordinea și păzeau pe la uși.

Ana nu văzuse rău. Dumitru întrase în cadrele tineretului comunist încă din clasa a cincea de liceu, cînd era de șaptesprezece ani.

De cele mai multe ori copiii trăiesc departe de gîndurile și frămîntările părinților. Aceștia cred că odraslele lor nu pot fi altfel decît după chipul și asemănarea lor, în gînd, în simțire, în voință și faptă. Dar viața respinge vechile tipare, căutîndu-și mereu alte forme de expresie. Copiii judecă după capul lor și simt cu inima lor, deși sînt supuși legii de fier a eredității.

Cei doi liceani, de cînd fusese izgonită familia din vechea locuință — ba și mai înainte, — începuseră să simtă deosebirea și distanța dintre ei și colegii care veneau la școală din străzile principale ale orașului. Lipsurile și umilințele, care se accentuaseră după mutarea în cartierul acesta plin de glod în vreme rea și de nouri de praf în vreme bună, le deschiseră și mai mult ochii, mai ales celui mai mare, lui Dumitru.

Părinții, văzîndu-i palizi, cu ochii obosiți, interpretau schimbarea mai mult ca o consecință a lipsurilor materiale decît a unei revolte înăbușite, iscată din confruntarea lor cu viața.

Ion Roșu nu-și dădea sama că ceea ce-l munea pe el, haotic, fără să găsească vreun luminiiș de ieșire spre înțelegere și spre voință, în mintea și simțirea lui Dumitru se deslușise, cărările se luminaseră. Tatăl nu ajunsese decît la clătina credinței în cel ce poartă de grijă lumii și rînduielilor ei; fiul trecuse de la protestare la negare. Ion înțelegea un singur fapt social; că din pătura de jos la cea de sus e o prăpastie ce nu se poate trece; Dumitru vedea limpede mîntuirea nu mai în doborîrea clasei de sus și așezarea în locul ei a celei de jos.

Ion Roșu căutase în frămîntările lui singuratece să afle o ieșire, o înțelegere, și nu-și dădea sama că lîngă

el era cineva care, mulțumită școlii ce el i-a dat-o, i-ar fi putut lămuri, înainte de-a ajunge la ticăloșirea prin băutură.

Dar părinții și copiii trăiesc unii lîngă alții și nu se cunosc. Fiecare viață e o realitate nouă, care pornește din sine și nu se vede, nu se înțelege decît pe sine. Zadarnic trăim împreună în lume, în societatea omenească ; între om și om, chiar cînd mărturisesc aceeași credință, sînt ziduri opace : în intimitatea vieții lui nimeni nu te lasă să pătrunzi !

Mica locuință din cartierul acela îndepărtat nu mai era acum așa de strîmtă : Niculiță locuia în căminul școlii normale, iar Veronica avea cameră cu chirie în oraș. Ion Roșu, peste zi, era la bancă, serile și nopțile, pînă tîrziu, prin cîrșme. Dumitru nu venea uneori nici la masă. Ana era mereu singură. Pentru ea vremea nu trecea, ci se tîra. Ce avea de lucru acasă ? Mai nimic. Dimineața tîrguia, dînd cu teamă și cu zgîrcenie orice ban din mîină, făcea demîncarea, dereteca prin cele două cuiburi. Deși le ținea curate, locuința avea o înfățișare tot mai tristă. Igrasia nu putea fi scoasă din păreți, oricîte încercări făcuse Ana, iar lucrurile din casă se învecheau mereu. Nu mai aveau mijloace să fie primenite, să mai cumpere altele noi. Masa, lavițele, scaunele, păturile ce acopereau paturile sămănau tot mai mult cu lucrurile din tîrgul de vechituri, pe lîngă care trecea uneori Ana.

O mare parte din zi nu avea ce face. Isprăvea și cu cîrpitul și cu spălatul, și ziua era încă în putere. Pentru cină păstra totdeauna din mîncarea de la amiazi. Cruța lemnele, căci erau foc de scumpe.

O vreme nu schimbaseră la zi decît cîteva vorbe cu cei ce locuiau sub același acoperiș cu ei, cu femeile mai cu samă, pentru că bărbații erau duși la fabrică de dimineață pînă sara. Cu alte vecine vorbea și mai puțin. Nu fusese curioasă să știe cine sînt, de unde au venit. Vedeau că o duc tot așa de greu ca și ei, și nu avea nici o plăcere să scormonească în năcazurile altora. Dar, cu vremea, din pricina urîtului și a pustiului ce se legau de ea după ce isprăvea lucrul, începu să se lase în vorbă cu vecinele. Toate femeile acestea erau înveninate de lipsuri și năcazuri, de sărăcie în primul rînd, de bețiile bărbaților. Toate se vorbeau de rău cu patimă, și se disprețuiau împrumutat. Anei nu-i plăcuseră niciodată clevetele. Dar acum le asculta și nu li se împotriva. Începu să cunoască, astfel, multe din mizeriile ce se ascundeau în locuințele sărace din cartier, lipsurile, certurile, bătăile, despărțirile, deznădejdea și revolta. Anei îi părea că viața în jurul ei nu se trăiește, ci se otrăvește. Avea senzația că a intrat într-o vermină ce foiește mereu și face să putrezească lumea. Înțelegea că sărăcia-i de vină de toate relele, ca și în familia sa. «Dar cine a zvîrlit atîta lume în sărăcie?», se întreba uneori. Iată, cei mai mulți din cartier, despre care vorbeau vecinele, veniseră de pe sate, unde au avut un rost al lor: o casă, un petec de moșie. Au trăit destul de greu, dar nici unul nu se gîndea cu groază la ziua de mîine, ca aici. Aveau, acolo, un razim al vieții, chiar șubred fiind, dar tot era ceva. Aici nu au decît brațele și grija veșnică dacă mîine vor avea unde să lucreze și să cîștige, sau nu. Chiar cei care lucrau în fabrică nu aveau această asigurare. Erau tot mai dese concedierile din lucru, erau tot mai dese încercările

de grevă și chiar grevele... «Cine a scos din sate atîta lume și a adus-o să se otrăvească cu viața de aici?» se întreba uneori Ana. Încerca să-și tâlcuiască și să înțeleagă însăși cauza plecării ei și a familiei sale din sat, și nu putea ajunge la un tâlc limpede și mulțumitor. Voise Ion, voise bărbatul. El se împrietenise cu domnii aceia care îl foloseau în alegeri, el însuși rîvnea la domnie. E adevărat. Și mai era adevărat că plecaseră și alții din sat, și unii își creșteau moșia, alții își purtau copiii la școală. Oare viitorul copiilor, la care visa bărbatul, a urnit-o pe ea din sat? Dar pînă n-a avut Ion plată mai mare, s-a putut împotrivi. Gîndul și dorința unui trai mai bun și mai ușor? Ea cunoscuse traiul de acasă și nu se plîngea de el. Îi plăcea să lucreze și avea din ce trăi. Poate ispita banilor gata, ispita salariului lunar a bărbatului? Greutatea cu care puteau ajunge, în sat, la un ban, deși aveau toate cele de lipsă traiului? Nu se putea lămuri de-ajuns. Uneori se mărginea să spună: «Așa ne-a fost, se vede, rînduit». Ea nu putea bănuî că, în anumite epoci de mari prefaceri, sînt curențe sociale, în aparență iraționale, care amestecă lumea, mută populația, încearcă noi stratificări, cum nu putea bănuî că sînt ape și rîuri subterane care poartă nisipurile dintr-un loc într-altul, le sedimentează, macină și rup stînci care se prăbușesc, și apele își deschid drumuri noi. Nu avea de unde bănuî că sînt continue prefaceri pe pămînt, sub pămînt, în viața omenească, în istorie. Și așa, nu-și putea da samă, cu siguranța care nu mai permite revenirea întrebării, pentru ce au venit ei și atîta lume de la sate în iadul de la oraș.

Pesemne era hotărît ca de toate lucrurile acestea să-și dea sama fiul ei, Dumitru, și că toată corvoada lor

cu școala lui, cu cîștigarea unei culturi, nu avusese alt rost decît acela de a-l ajuta pe Dumitru să deslușească neînțeleșurile din sufletul mamei sale.

Într-o sară, cum stătea, ca de obicei, singur la o masă, cu porția de rachiu înaintea, cu mukul de țigară uitat pe buză, se apropie de masa lui Ion Roșu un om și-și ceru voie să șadă pe-un scaun alătura. Ion îl privi cu nedumerire. Îi păru cunoscut omul, și vocea nu-i era străină. Unde-l mai văzuse? Cînd mai vorbise cu el? Abia începuse să bea, și mintea-i era încă limpede. După puțină gîndire își aduse aminte: era unul dintre oamenii aceia care se apropiau de el cînd lucra pentru sindicatele naționale, și care încercau să-l convingă că era o crimă divizarea muncitorimii.

Străinul își comandă o bere. Era un om uscat, ras pe toată fața, cu haine bunișoare, curate, cu mișcări iuți, cu privirea neliniștită.

— Nu te-am mai văzut demult, domnule Roșu. Pe unde te-ai înfundat? Credeam că ai plecat din oraș, începu el, după ce sorbi din bere.

— De, am umblat și eu după lucru, ca toată lumea, răspunse Ion în silă.

— Și ai aflat?

Roșu ridică din umeri fără să răspundă. Ce avea străinul acela să i se vîre în suflet?

— După cîte văd eu, și de-ai aflat nu-i mare scofală. Dumneata mai demult nu erai pretin cu beutura. Cei mai mulți cad la patima asta de năcaz și supărare. Dumneata beai acum de multă vreme, și-i păcat! Un om ca dumneata nu trăbă să se prăpădească.

Ion îl privi cu dușmănie. De unde știa el că bea ? De unde știa că se va prăpădi ? Și ce-i păsa lui, chiar dac-ar fi așa ?

— Parcă spuneai că nu m-ai văzut demult, zise el cu răutate.

— Te-au văzut alții, dacă nu te-am văzut eu. De cînd te-am cunoscut, eu am rămas un prețin al dumitale. Este stofă de om în dumneata și-i păcat să te otrăvești cu rachiu, să-ți pierzi tot curajul de viață, cînd dumneata poți fi încă folositor în lume.

— Ai rămas poate la gîndul dumitale ? Să nu divizăm muncitorimea ? Să nu mai lucrez pentru syndicatele naționale ? Poți fi pe pace ! Nu mai lucrez demult. Și el sorbi din rachiu.

— Știu că nu mai lucrezi, știu că noul Minister al Muncii a desființat syndicatele acelea. Om cuminte ! A fost, și altfel, o muncă zadarnică. Muncitorimea e solidară, chiar cînd ar fi syndicate deosebite. Interesul comun o ține unită în toată lumea, pe deasupra oricăror încercări, pe deasupra chiar a diferitelor numiri ce se dau partidelor muncitorești. Unirea e o lege a vieții, cînd sînt aceleași interese în joc, și-i singura cheazășie a biruinții.

— Acum puteți fi mulțămiiți, ce vă mai doare capul ? Sînteți uniți, sînteți solidari, și viața și-a schimbat înfățișarea : muncitorii sînt a' dracului de fericiți, spuse Roșu cu un zîmbet palid de răutate în colțul buzelor.

Străinul își goli paharul de bere. Își trecu degetele prin părul ce începea a cărunți.

— Te-au scos de la depozit, nu-i așa ? schimbă el vorba.

— Ei, ce mai întrebare de la dumneata care le ştii pe toate ! M-au scos, se-nţălege, dacă i-au dat afară de la conducere pe cei care m-au dus acolo.

— Un om detreabă, Creţu acela, avocatul. Te-a sprijinit mult. Fără sprijinul lui ai fi fost dat mai degrabă afară din locul acela bun.

— De unde ştii dumneata ? se miră Ion.

— Destul e că ştiu. Nu-i adevărat ?

— Ba-i adevărat, aşa mi se părea şi mie.

— Dumneata erai un bun propagandist. Ce păcat că ţi-ai pierdut vremea sprijinindu-i pe porcii ăia !

— Care porci ? Ce vrei să spui ? întrebă înverşunat Ion.

— D-apoi pe democraţii ăia, pe Creţu, pe Lungu şi compania. Ai văzut cum şi-au mîncat partidul ? Au tras cu toţii la oala cu fiertură. Au scăpat de democraţie, după cei mulţi care s-au dat cu guvernul, şi Creţu, şi Lungu, şi toată compania. Domnii ăştia nu cred în nimic, domnule Roşu. Îi poartă numai interesele şi cînd perorează credinţele cele mai largi. A fi democrat înseamnă a ţine cu poporul, cu masele mari muncitoreşti, a le apăra interesele. Clasa asta de sus nu-şi apără decît propriile interese. Ei au luat în deşert numele democraţiei. Ce-i mai pasă azi lui Creţu că dumneata te-mbeţi într-o crîsmă şi putrezeşti într-un bordei ? Eu mă mir că un om ca dumneata nu i-a înţales mai devreme !

Vorbele străinului îi răscoliră lui Ion toate gîndurile cu care se certa demult şi la limpezirea cărora nu putea ajunge. Avea dreptate străinul : domnii nu-şi văd decît de interesele lor. Pe el, demult, Creţu nici nu mai vrea să-l vadă. Ce-i păsa de el cînd căzuse din nou în picioare, ca mîţa, şi locuia în aceeaşi casă, avea acelaşi

birou și era din nou deputat ? Își putea purta copiii la școală, îi putea îmbrăca bine, nu-i arăta nimeni cu degetul, ca pe ai lui. Da, avea dreptate străinul ! Unde era acum naționalismul lui Crețu, cu sindicatele galbene ? De altfel, chiar în organizarea lor, nu lucra cu bani de la întreprinderile străine ? Și-acum nu s-a făcut coadă de topor la cei despre care chiar el spunea că s-au înhăit cu capitaliștii ? ! Da, oamenii aceștia nu credeau în nimic. Dar constatarea asta la ce-i putea ajuta lui ? El va rămîne, cu copiii lui, mereu de cealaltă margine a prăpastiei ce se cascadează între cei de sus și cei de jos... Nu l-a înțeles pe Crețu și pe ceilalți ? Ba i-a înțeles după ce i-a cunoscut, mai ales după ce el a căzut în nenorocire. Dar înțelegerea asta la ce-i putea ajuta lui ?

— Nu mai am nici o legătură, nici cu avocatul Crețu, nici cu ceilalți, zise el. Se vede că toți oamenii lucrează după interesele lor. Așa e viața asta blăstămată !

— Dar dumneata lucrezi după interesele dumitale ? insinuă străinul. Este în interesul dumitale să-ți pierzi vremea, ziua, la banca aceea, cu lucruri pe care le poate face oricare servitor, și sările să te îngropi în crîsmă ? Nu te-aș fi crezut așa de slab de voință !

În vremea asta Roșu deșertase sticluța cu rachiu și începu a doua porție. Băutura i se urca la cap.

— Ascultă, domnule... zise el răstit, aș vrea să știu cu ce drept te amesteci în viața și trebile mele ? Nici nu știu cine ești !

— Mă cheamă Iom Dobre și sînt un pretin al dumitale. Sînt un tovarăș. Aș vrea să înțelegi că ai apucat pe-un drum greșit. Nu cu deznădejdea vom birui, ci cu credința, încrederea și voința.

— Ce să birui ? Ce să biruim ?

— Parcă dumneata nu ştii ! Parcă nu deznădejdea în biruinţă te-a adus în halul de acum !

«Ăsta-i dracul gol !», îşi zise Ion Roşu. Apoi, tare :

— De unde ştii ?

— Nu-i nici o minune. Mulţi tovarăşi, înfrînţi în luptă, ajung într-un moment dat la deznădejde, ca şi dumneata. Ai văzut şi dumneata prăpastia, te-ai uitat în fundul ei şi ai ameţit. Nu se poate trece !

Roşu avu o nouă înfiorare.

— Da, aşa este, prăpastia nu se poate trece. A săpat-o cuminte cine a săpat-o !

— A săpat-o prostia omenească, nu Dumnezeu, cum mai crezi încă dumneata. Dumnezeu nu există. Îmi pare că ţi-am spus şi mai demult. Dar prăpastia se poate trece ! Iată ce n-ai înţăles dumneata pînă acuma !

— Cum se poate trece ? întrebă cu inima la gură Roşu.

— Deschizînd altă prăpastie !

— Ei, comedie ! zise Ion, neînţelegînd nimic. El se gîndea la trecerea aceea de la cei de jos în rîndurile celor de sus, care i-ar sălta copiii.

— Da, printr-altă prăpastie, continuă cel ce-şi zicea Ion Dobre. Unii au crezut şi mai cred că e posibilă trecerea prăpastiei prin mijloace paşnice, legale. Prin organizarea a tot mai mulţi muncitori, prin lupta pentru îmbunătăţirea situaţiei lor materiale, prin salarii mai mari, prin mai puţine ceasuri de lucru. Pînă cînd muncitorii vor birui cu votul şi vor ajunge ei la putere. Dar de peste o sută de ani se duce lupta asta deşartă, se bate apa în piuă. Adevărul e unul singur : mulţimile de jos

sînt măcinate mereu în lupta asta, rămînînd veşnic cu mai multe puteri cei bogaţi, clasa conducătoare. Prin mijloacele legale nu se astupă prăpastia dintre ei şi noi. E nevoie de o răsturnare pe de-a-ntregul. Nu vom ajunge noi clasă conducătoare pînă nu vom arunca-o în prăpastie pe cea de azi.

Ion Roşu îl ascultă cu toată încordarea. Simţi că vorbele străinului îi ajută la limpezirea gîndurilor care l-au frămîntat pe el mereu, pînă la pierderea nădejdi. Adevărat că el nu se gîndise la «mijloace legale» sau «nelegale», el fusese turtit numai de priceperea că nu se poate trece uşor, ba poate deloc, din clasa de jos în cea conducătoare. Şi străinul recunoştea că nu se poate. Dar pentru el această neputinţă era de puţină însemnătate, pentru că el vedea biruinţa nu în trecere, ci în răsturnare. În capul lui Ion se făcu lumină : «Lucru simplu, îşi zise el, îi doborîm pe ei şi ne aşazăm noi în locul lor». Acum înţelegea ce-i spunea acest Ion Dobre.

Roşu rînji înţîi, apoi rîse cu putere.

— Simplu detot ! Hm ? Sculaţi voi să şădem noi ! Nu-i aşa ?

— N-ai pentru ce rîde ! Chiar aşa este.

— Numai cît nime nu va fi nebun să-ţi dea scaunul lui.

— De bună voie nu, dar nu-i vom întreba, ci-i vom sili.

— Adică revoluţie ?

— Da. Revoluţie.

Roşu tăcu, îşi sorbi rachiul care-i mai rămăsese în sticlă, îi întinse mîna, sculîndu-se de la masă.

— Noapte-bună, domnule Dobre.

— Noapte-bună ! Vom mai vorbi noi și altădată !

Ion plecă dezamăgit spre casă. Zile de-a rîndul se frămîntă însă cu gîndurile noi ce i le deșteptase străinul. Revoluție ! Mai auzise el vorba asta. O și citise prin broșurile acelea despre socialism, pe care i le împrumutase Crețu. Ba și prin tipărituri date lui de oamenii aceia care voiau să-l împiedece de la organizarea sindicatelor naționale. Revoluție ! Dar nu se arăta chiar în unele din scrierile acelea că revoluțiile nu se pot face cîtă vreme cei bogați au puterea în mîna lor, armata, poliția, siguranța publică, închisorile ? Dacă ar fi așa de ușor să spui : «scoală tu să șăd eu», de cîte ori nu s-ar fi făcut asta, «revoluția», de la începutul lumii ? Căci veșnic vor fi fost pe pămînt bogați și săraci. Cu cine să faci revoluția ? Oamenii nu o fac decît doar cînd le-a ajuns cuțitul la os și nu le mai pasă de nimic. Aveau dreptate cei ce scriau în broșurile acelea împotriva revoluției și apărau calea legală a revendicărilor muncitorești...

Dar, pe calea asta, iată, nu se poate ajunge la nimic. El însuși, cu familia lui, e o pildă. Dar răsturnarea totală a celor de sus e împreună cu călcarea legilor, cu uci-deri, cu crime, cu vărsare de mult sînge. Omul trebuie să nu se mai teamă de nici o muștrare de gînd, de nici un păcat, să nu-i mai pese de sufletul lui... E limpede că din acest motiv spun cei care propovăduiesc revoluția că nu este nici Dumnezeu, nici suflet, nici altă viață. Că și raiul și iadul sînt aici pe pămînt, și nicăiri într-alt loc. Ce-i de făcut ?

Convorbirea cu Ion Dobre din sara aceea îi trezi tot zbuciumul de mai înainte, care se alinase parcă într-o

baltă ce-i îneca sufletul, și se ridicau roiuri de gînduri noi, care îl robeau zi de zi mai mult. Și încă în așa măsură că simți nevoia să fie mereu treaz, și zile de-a rîndul el înconjură crîșmele din partea locului.

Venea de la bancă direct acasă. Începu să citească din nou vechile broșuri, mai cumpără altele noi. Cuprins de înfrigurare, parcă-i revenea voința pierdută, interesul pentru viață.

Ana se mira și se bucura. Trecuse un an și jumătate de cînd nu mai venea neamețit acasă. Acum nu mai punea picătură de băutură pe limbă. Noua înfrigurare îi dădea o altă beție, pe care nu o cunoscuse încă niciodată.

Într-o zi, ieșind de la bancă, se trezi cu Ion Dobre lîngă el. Îi vîrî în buzunar niște broșuri și-și văzu de drum, fără a-i spune nici bună-ziua.

Lucrul acesta se petrecu încă de trei ori, vreme de o lună de zile.

Roșu le citea acasă, dar, pe furiș, citea și la bancă, cît nu avea de lucru. În ele află lucruri cu totul noi, la care încă nu se gîndise niciodată. Legile nu erau nici veșnice, nici statornice, nici sfinte. Legile le fac cei puternici pentru a ținea în robie pe cei slabi. Pentru a putea stăpîni peste ei. Nici o avere nu-i adunată prin muncă dreaptă. Începuturile ei sînt hoția, tîlhăria, înșelăciunea, tirania. De cînd e lumea lume cei care muncesc harnic și cinstit nu pot cîștiga mai mult decît pînea cea de toate zilele. Dacă averile mari s-ar cîștiga prin muncă cinstită, cei mai mulți dintre oameni ar fi avuți. Dar, iată, avuțiile sînt în mîna celor ce nu muncesc, ci numai chel-

tuiesc. Cei avuți și puternici, în toate vremile, de cînd sînt oameni pe pămînt, au mințit lumea că este suflet nemuritor, că este rai și iad, și un Dumnezeu judecător, care va judeca pe cei ce calcă legile. Nu ! Există numai viața de aici, omul moare ca și dobitocul, și după el, din el, nu mai rămîne decît praf și pulbere, cum spune și Scriptura, pe care popii și biserica o tîlcuiesc după interesele lor. Viața de aici nu-i legată de o voință mai înaltă, de soartă. Soarta și-o face omul. Binele și răul, fericirea ori nefericirea, atîrnă de voința omului, de cumînțenia sau prostia lui. Nu există și nu poate exista o mulțumire în lume cîtă vreme la temeiul vieții stă nedreptatea. Pentru ce o bogăție mare moștenită face să poată trăi fără lucru, în toate desfătările, rînduri de urmași, iar cei ce nu moștenesc nimic trebuie să se chinuie în nepoți și în strănepoți ? Pentru că părinții celor dintîi au furat, au jefuit, au înșelat, iar ai celorlalți au fost cinstiți ? Nu trebuie să existe nici avere, nici proprietate. Avuțiile, ca toate bogățiile lumii, sînt ale tuturor oamenilor, dar nimeni nu are drept la ele decît în temeiul muncii. Cine muncește să și mănînce, cine nu, să rabde !

Asemenea lucruri și altele la fel citi Ion în cărțu-liile ce i le strecură străinul acela în buzunar. Dar nici un cuvînt despre «revoluție» nu era în ele.

Ion Roșu, cuprins de friguri, citea mereu și se simțea tot mai dezarmat în vechile lui credințe și convingeri. Anii de mizerie, de decadență, de efortări zadarnice pentru a ieși din sărăcie, pregătiseră în sufletul lui tere-nul pentru noua învățătură. Își dădea bine sama — de cînd i se prăbușise voința și încrederea în biruință — că

în el n-a mai rămas nimic întreg și sănătos. Se simțea uneori ca un pătregai care, după ploaie, fumegă în lumina și căldura soarelui. Prăbușirea aceea internă îl ajuta să se lase cucerit, încetul cu încetul, de noua doctrină. Primind noua învățătură, Ion Roșu avea senzația că se ridică iarăși în picioare din prăbușirea lui de mai înainte, că i se naște din nou voința și încrederea în biruință.

După-o vreme, străinul acela, Ion Dobre, îl așteptă iarăși, cînd ieși la amiazi de la bancă, și-i zise :

— Vino să prînzim împreună.

— N-am bani la mine. Mă duc acasă.

— Nu-i nimic. Acum o să plătesc eu. Dumneata vei plăti altădată. Vor mai fi prilejuri.

Îl duse într-un mic restaurant, și se așezară la o masă, într-un colț.

Era puțină lume. După ce îmbucară de cîteva ori, Dobre aduse vorba despre broșurile acelea.

— Le-ai cetit ?

— Cetit, pe toate. Sînt unele lucruri încurcate. Altele sînt foarte limpezi.

— Care ți se par încurcate ?

— Multe, cine le-ar putea înșira acum pe toate ? Dar, limpezi ori ba, la urma urmelor cred că toate sînt zadarnice.

— Zadarnice ? Pentru ce ?

— Pentru că vorbele nu pot duce la nici o biruință. Eu, trăbă să știi, nu cetesc nici gazete, n-am cetit, de cînd am ieșit din școală, mai nimic.

— Din liceu, vrei să spui.

— Ion îl privi mirat.

— De unde știi că am umblat și la liceu ?

— Mai știm și noi cîte ceva. Bine ! Vorbele nu pot duce la nici o biruință. Dar ce se cere pentru biruință ?

— Fapta. Acțiunea. Revoluția de care pomeneai. Dar de revoluție cărțuliile acele nu spun nimic. Și chiar de ar spune, ar fi și atunci vorbe zadarnice.

— Pentru ce ?

— Pentru că răsturnarea ceea mare trăbă făcută. Trăbă să fie oameni care să o facă. Zadarnic s-ar scrie numai. Depărtarea de la vorbă la faptă, asta e piedeca, asta e tot. Nu vād cu cine s-ar putea săvîrși fapta. Pentru asta ar trebui nu o mînă de oameni, ci... cum să-ți spun... întreg poporul, toată lumea. Cei de sus sînt puțini, dar toată puterea e în mîna lor. Cei de jos nu-s organizați. Ar trebui ca și armata, și poliția, toate izvoarele de putere să poată ajunge cu ușurință în mîna celor de jos. Să aibă oameni ai lor pretutindenea...

— Hm ! Nu ne-am înșălat cînd am pus ochii pe dumneata și te-am ridicat deasupra altora ! N-ai cetit despre revoluție, și iată că știi cum trăbă făcută. Sînt și cărți despre revoluție. Dar nu le dăm decît oamenilor în care avem toată încrederea. De altfel, dumneata ești în mare rătăcire.

— Se poate !

— Nu cu privire la ce ai spus, dar cînd crezi că sîntem numai o mînă de oameni. Faci rău că nu cetești ziarele. Ai făcut și mai rău că n-ai venit pîn-acum în organizația noastră. Ai fi știut că muncitorimea din toată lumea e organizată pentru revoluție, că avem oameni nu numai în poliție, în armată, ci și în toate partidele recunoscute din țară. — Coborî glasul : Vezi, noi sîntem

chiar în pragul revoluției, și dumneata nu știi nimic. Nu va trece mult și vom da lovitura. Lumea veche, lumea de sus va cădea în prăpastia de care ți-am vorbit. Nu poate fi vorba de nici o punte între noi și ei. Punte nu se poate dura. Au încercat destui. Zadarnic ! Mijloacele legale pot fi folosite un milion de ani, și nu vor duce la nici o biruință a muncitorilor.

— Sînteți comuniști, nu ?

— Partidul nu e recunoscut, e oprit. Lucrăm sub numele socialismului. Dar prea puțini au mai rămas socialiști de vechea doctrină. Aproape toți sînt azi comuniști.

— Da ! Bănuiam eu de cînd eram la depozit. Cred acum că muncitorii de acolo toți erau comuniști, încă de pe vremea aceea.

Străinul stătu puțin la îndoială ce să răspundă.

— Se poate, nu sînt sigur, zise el. Apoi, după o pauză, adăose : Sîntem mulți, dar avem nevoie de și mai mulți. Alarma poate suna în orice clipă. Avem nevoie de propagandiști și de oameni de acțiune. Avem nevoie de faptă, căci fapta cea mare, cum ai spus dumneata, numai prin faptă se poate naște. De aceea ne-am gândit și la dumneata. Știm de cît folos ai fost altora în propagandă. Un lucru aș vrea să-ți fixezi bine în minte : pe globul întreg revoluția e gata de marș. Lumea bogată nici nu bănuiește cît de grabnic se va prăbuși !

Ion Dobre scoase din buzunar cîteva broșuri și i le dădu.

— Astea scriu despre revoluție. Cînd le vei ceti să vii la adresa asta.

Și el îi dădu un petec de hîrtie cu numele străzii și numărul casei. Era o stradă principală din oraș.

VIII

Dumitru plecase «în lume», cum spunea mamă-sa. De cînd intrase în organizația tineretului comunist își luase un nume nou, sub care era cunoscut între muncitori : Vasile Micu. Avea și un număr de ordine, numărul șapte, sub care era cunoscut de cei inițiați. Dar adresa pe care o dădu părinților era pe numele lui adevărat.

Fu repartizat în redacția și tipografia tipăriturilor comuniste. Era și deștept, citise și foarte multe lucrări socialiste și comuniste, era orientat asupra activității din țară și din străinătate a partidului.

În București nu lucra într-un atelier, cum îi spusese Anei la plecare, ci într-o tipografie clandestină. Era și culegător bun.

Înainte de a pleca în capitală, el ținu să se întîlnească cu soru-sa, cu Veronica.

Cînd întrebă întîia oară de ea, fetele nu știură pe cine caută, pînă nu începu a o descrie.

— A, pe Nica o cauți ! răspunseră ele în cor. E aici. Și îi arătară o ușă.

Dumitru rămase surprins, auzind cum îi spuneau fetele : Nica. Abia întru ũrziu își dădu sama că Nica erau cele două silabe din urmă ale numelui ei.

— Păi, da ! Așa i-a plăcut patroanei, doamnei Dragomirescu, să-mi spună de la început, îl desluși ea. Spunea că numele de Veronica e prea lung.

După întîia vizită, Dumitru o vizită de mai multe ori, fie la atelier, fie acasă. Uneori o întîlnea la cinematograful. Nu era niciodată singură. Dumitru văzu că mai

ales un tînăr înalt, brunet, bine îmbrăcat, un bărbat între treizeci și patruzeci de ani, o însoțea mai des.

Dumitru îi făcea uneori observații : nu trebuia să aibă încredere în străinii ăștia, care se-nvîrt mereu în jurul fetelor frumoase și sărace. Nu pot avea gânduri bune. Dacă ar avea, și-ar alege fete din clasa lor socială, cu care se pot căsători. Dar ei, băieți de bani-gata, moștenitori ai unor averi nemuncite, sau diplomați cu protecție ai universităților, nenorocesc întîi duzine de fete sărace, și cînd le-a trecut tinerețea se căsătoresc cu vreo fată sau văduvă bogată.

Veronica rîdea :

— Ce-ți umblă prin cap ! Nu e vorba de nimic serios, de nimic neîngăduit. Iată, mă mai distrez și eu, ca și altele. Mai trece vremea.

Alteori se supăra : Cum vine să o înfrunte, ori să-i dea sfaturi, un frate mai mic decît ea ? Și încă un frate care a pierdut șase clase de liceu, și acum taie cînilor frunză ?! Dar judecata asta din urmă era numai în gîndul ei. Nu voia să-l supere pe Dumitru. În sfîrșit, el nu putea avea decît bune intenții. Totuși îi părea că prea se ține pe urmele ei ! Și, mai ales, nu scăpa nici un prilej să nu-i vorbească despre putreziciunea clasei de sus. Cînd ajungea la subiectul ăsta, Dumitru se aprindea, vorbea frumos, convins și cu patimă.

— Bagă de samă, îi zise el odată, să nu te-ncurci cu cineva din pătura asupritorilor. Ca mîne, clasa lor se va prăbuși, și o să te ducă și pe tine în prăpastie.

Veronica îi răspunse :

— Să bagi tu de samă să nu te prindă comuniștii în rețeaua lor, dacă nu te vor fi prins pînă acum.

După schimbul acesta de vorbe, Dumitru nu o mai întîlni decît înainte de plecarea lui la Bucureşti. Dar în răstimpul acesta se interesă cine e tînărul acela care se învîrtea mai mult în jurul surorii sale.

El o găsi acasă. Se aranja dinaintea oglinzii. Era gata să plece la cinematograf.

— Eşti grăbită ? o întrebă el.

— După cum vezi, răspunse ea contrariată.

— Totuşi va trebui să mă ascuţi puţin.

— Iarăşi morala obişnuită ?

— Nu. Am venit să-ţi spun că plec în capitală. Am aflat acolo, prin nişte cunoscuţi, un mic serviciu. Nu mai pot rămînea greutate pe capul părinţilor. Au ei şi așa prea multe !

— Îmi pare rău că pleci, dar mă bucur că ai aflat de lucru. Poate ai fi putut afla şi aici, răspunse fata, mai aruncînd o ultimă privire în oglindă.

— Ascultă, Veronica ! Pe părinţii noştri nu trăbă să-i judecăm. Ei nu au nici vreme, nici pricepere să se intereseze de aproape ce fac, ce dreg copiii lor. Pentru unii ca ei, înglodaţi în mizerie, după ce au plecat din sat cu gîndurile cele mai bune pentru noi, lucrul de căpetenie este ca copiii lor să aibă un mijloc de trai. Nu se mai interesează şi de viaţa lor. Iată, de-o pildă, ei nu ştiu că tu eşti în pragul unei prăpăstii. De aceea m-am gîndit că-i datoria mea, înainte de a pleca, să-ţi spun cine este tînărul care-ţi face curte cu atîta înverşunare.

Veronica pări şi se lăsă pe-un scaun.

— Spuneai că nu vei începe din nou cu morala ta.

— Asta nu e nici o morală ! E o datorie de frate. Inginerul Popescu e căsătorit !

Fata pări.

— Inginerul ?!

— Da, inginerul Popescu. De ce te miri ? E aici numai de-o jumătate de an, nevastă-sa a rămas la București. Nici nu o să rămînă aici multă vreme. Are o detașare limitată, la căile ferate.

Mereu cu paloarea pe față, ea începu :

— Dar mie...

Cuvîntul i se opri pe buze. Voia să spună : «Dar mie mi-a spus că-i avocat». Se răzgîndi însă.

— Nu importă ce-ți va fi spus ție, dar adevărul e acesta. Am informații sigure. Nu importă nici faptul că ți-e poate indiferent încă. Lucrul de căpetenie este că omul acesta e primejdios pentru o fată fără experiență, ca tine. În morală oameni ca el n-au nici un scrupul, pentru că n-au nici o credință, nici un fel de a vedea lumea și viața. E din neamul profitorilor. Nu cunosc datorii față de alții. E o clasă coruptă, care se va prăbuși.

Veronica se ridică de pe scaun.

— Numai la prăbușiri te gîndești și tu ! Află că între mine și omul acela nu e nimic, cum nu e nici între mine și alții cu care mai stau de vorbă.

— Chiar așa nu s-ar putea spune. Cînd o fată începe să primească la locuința ei pe-un tînăr...

Veronicăi i se sui sîngele în obraz.

— Nu l-am primit decît de două ori, pe cîteva minute, însoțindu-mă de la cinema !

— Nu importă de cîte ori și pe cîtă vreme l-ai primit. E rău că l-ai lăsat să-ți calce pragul. Oamenii ăștia subțiri au metodele lor de-a seduce fetele naive. Spun că sînt creștini, dar n-au nici un Dumnezeu. Și-acum, te las cu bine.

Așa se despărțiră.

Veronica-l petrecu pînă la uşă. Se uită la ceas. Nu era încă prea tîrziu pentru cinematograf. Rămase în picioare, gînditoare. Apoi îşi scoase pălăria, se dezbracă de pardesiu, şi nu mai ieşi. Se simţea tristă şi tulburată. Nu pentru că s-ar fi simţit vinovată cu ceva, ci pentru că i se risipea un vis, pierdea o iluzie : aceea că ar putea ajunge şi ea fericită. La adăpostul simpatiei cu care o învăluia tînărul acela, se simţea mai săltată de la pămînt, mai sigură, mai slobodă, avea mai multă încredere în sine. Nu simţise încă nici un fior de dragoste pentru el, îl privea mai mult ca pe un binevoitor şi protector. Uneori, rar detot, se gîndea că s-ar putea căsători cu el. Era fată cu şcoală, avea un venit al ei, de care nu se ruşina, era frumoasă, şi colegele-i spuneau că-i elegantă. Dar gîndul venea şi trecea, nu-i tulbura toropeala aceea plăcută de a se simţi în paza cuiva. Şi acum Dumitru risipise tot farmecul !... Nu se putea îndoi de cuvintele lui. Ştia că Dumitru nu minte şi că înainte de a vorbi are obiceiul să se documenteze. Era chiar mişcată amintindu-şi cît de des s-a interesat de ea în vremea din urmă. Acum înţelegea de ce se interesa. Aşadar tînărul acela o minţise ! Nu era avocat, şi nu era neînsurat, cum îi spusese ei ! Dacă o minţise, nu putea avea gînduri bune faţă de ea. Şi, dacă era aşa, şi aşa era de bună samă, de ce ar mai fi continuat să se întîlnească cu el ? Chiar în sara asta trebuiau să se întîlnească la cinematograf. Putea s-o aştepte mult şi bine ! Farmecul se risipise. Şi se simţi iarăşi singură pe lume.

Dumitru avusese dreptate : peste vreo două luni inginerul Popescu dispăru din oraş. I se sfîrşise detaşarea. Veronica nu simţi nici o părere de rău. Dar tristeţea ei crescuse. Gîndurile cu privire la viitorul ei începură să o

frămînte. Dacă ar fi rămas fată în sat, pînă acum ar fi fost măritată, viața ei s-ar fi desfășurat în mod firesc, fără prea multă bătaie de cap. Dacă ar fi avut o zestre, cum avea o diplomă, deși din părinți muncitori, s-ar fi putut mărita cu un liber-profesionist, cu un funcționar de stat. Dar cum era săracă — o croitoreasă din lumea proletară, deși avea școală... Cu cine s-ar putea mărita? Care intelectual ar admite ca soția lui să lucreze într-un atelier de mode? Alta ar fi dacă ea însăși ar fi patroană, ar fi proprietară!... Să se mărite cu un meseriaș? Gîndul acesta îi era cel mai străin. Îl respingea aproape instinctiv. Parcă mai bucuros s-ar înapoia în sat, s-ar îmbrăca țărănește și s-ar mărita cu un fecior de-acolo, decît cu un om sărac și deznădăjduit ca tată-său... Ca o înnegurare se cobora peste viața ei gîndul că va trăi cusătoreasă viața întreagă, mereu singură, mereu în pustiu!

Totuși, cînd mamă-sa o rugă să se mute la ei, se împotrivi. Zadarnic îi arăta Ana că va avea o cameră numai a ei, că tată-său cîștigă din nou parale frumoase, că Dumitru e plecat în străini, iar Niculiță e la cămin; că-i singură-cuc, toată ziua... Nu se învoi. Se simțea străină în casa maică-si. De cînd locuia singură își crease, parcă, o atmosferă aparte. Acasă la ea era numai în intimitatea camerei pe care și-o mobilase din economiile ei, între lucrurile ei, între cărțile de citit care sporeau din lună în lună.

Într-o zi, mergînd de la atelier spre locuință, auzi că o salută cineva din dreapta ei.

— Bună-ziuă, domnișoară Nica! Te poți mira Am dispărut fără nici o veste, nu-i așa?

Veronica era mai mult supărată decît mirată.

— Nu erai obligat să-mi dai de știre, răspunse ea, strîngîndu-și buzele.

— Ba eram ! M-a mustrat mereu conștiința. Dar am plecat la un ordin telegrafic.

Fără să-și mai ceară voie, porni alătura de ea.

— Ordin de la direcțiune ? întrebă ea cu răutate.

— Da, de la direcțiune... Adică, pentru ce de la direcțiune ? întrebă el, văzînd că l-a luat gura pe dinainte.

— Pentru că dumneata ești inginer la C.F.R., și nu avocat, și atîrni de direcțiunea C.F.R.

Tînărul rămase o clipă uluit. De unde aflase ? Apoi, reculegîndu-se :

— Informatorul dumitale s-a înșelat. Eu nu-s inginer, ci avocat la C.F.R., și atîrn și eu de direcțiunea generală.

— Atunci nici informația că ești căsătorit și că soția dumitale e în capitală nu-i adevărată ? întrebă ea aruncîndu-i o privire batjocoritoare.

Tînărul păli, se bîlbîi, apoi zise :

— Sînt în divorț de-o jumătate de an. Sînt ca și liber. De-aceea nu am crezut că e nevoie să-ți mai spun.

— Se poate, zise fata, dar acum nu te vei mira că nici eu nu mai simt nici o nevoie să mă însoțești. Nici acum, nici altădată.

Își grăbi pașii și-l lăsă în drum.

«Ce scîrbă de om !», își zise Veronica, grăbindu-se spre casă.

Într-o zi, una din colegele ei croitorese lipsi de la atelier. Lipsi și a doua zi. A treia zi doamna Dragomirescu intra alarmată în atelier.

— Închipuiți-vă, și Geta s-a îmbolnăvit de tifos !

De vreo cîteva săptămîni începuse o epidemie de tifos în oraş.

Peste zece zile se îmbolnăvi şi Veronica, deşi serviciul medical dezinfectase întreg atelierul.

Ea voi morţiş să rămînă în camera ei. Spunea că mamă-sa e în oraş şi că o poate îngriji. Ori, în cazul cel mai rău, s-o interneze la locuinţa părinţilor. Dar doctorii fură necruţători. Trebuia dusă şi ea la spitalul de contagioşi. Fură zadarnice şi intervenţiile mamei sale, şi ale doamnei Dragomirescu.

— Dar nici nu puteţi constata încă, doctore, dacă e tifos ori nu. Dusă acolo, îl va căpăta însă cu siguranţă. Se vorbeşte că-i destulă mizerie la spitalul acela, zise patroana atelierului.

— Avem şi camere separate, doamnă Dragomirescu, răspunse doctorul.

Patroana era îngrijorată greu. Nu-i mai rămăsese în atelier decît o singură croitoreasă. Era prin ianuarie, sezonul balurilor, şi comenzile veneau pe capete. Ținea la Veronica mai mult decît la toate. Avea gust, avea simţ artistic, avea o siguranţă a mîinii şi o măsură a ochiului cum rar se întâlneau.

— Dacă aveţi, să-i daţi o cameră separată. Toată cheltuiala mă priveşte pe mine, zise proprietara magazinului.

— Am înţăles. Să nu vă supăraţi, doamnă Dragomirescu. Avem şi noi legi şi regulamente. Dar şi fără ele, o epidemie ca asta trăbă combătută serios.

Veronica ajunse într-o rezervă a spitalului de contagioşi. Avea febră mare. Dar, zile de-a rîndul, alte semne ale tifosului nu se arătară. Dimpotrivă, febra începu să scadă. După o săptămînă, un consiliu de doctori constată că nu-i vorba decît de-un caz uşor, fără nici o primejdie.

Veronica nu fusese niciodată bolnavă pînă atunci. Petrecerea în spital, în camera aceea albă și curată, în liniștea mare ce stăpînea, parcă era începutul unei vieți nouă pentru ea. Devenise mai sensibilă, ajunsese iar visătoare ca la vîrsta de șasesprezece ani, cînd începuse să citească cele dintîi romane.

Dintre doctorii spitalului, mai des intra în camera ei Vasile Dănulescu, un tînăr care își luase diploma numai de o jumătate de an, dar care lucrase la spitalul epidemic și în ultimii doi ani de studii. Era un tînăr înalt, brunet, prea serios pentru vîrsta lui, tăcut și chiar timid. Ceilalți doctori erau destul de duri cu bolnavii, mai ales cu cei din saloanele comune. Dănulescu avea mișcări ușoare, abia atingea bolnavii, le vorbea cu o voce caldă care contrasta cu fața lui plină de seriozitate. Era simpatizat de toți bolnavii.

Veronica aștepta înfrigurată intrarea lui în cameră. Cînd a simțit mai întîi mîna lui rece cercetîndu-i pulsul, fata avu o ușoară și caldă înfiorare. La atingerea celorlalți doctori nu simțea nimic, li se putea uita drept în ochi cînd îi vorbeau, cînd îi puneau întrebări. La apropierea lui Dănulescu își strîngea instinctiv plapoma la piept, ascunzîndu-și mînile sub ea, iar pleoapele i se coborau.

— Dă-mi mîna, domnișoară Nica, zicea doctorul cu vocea lui coborîită și caldă, de bariton.

Fata își scotea încet brațul de sub plapomă. Era un braț alb, curat și plin. I-l întindea cu ochii închiși.

— Mergi tot mai înspre bine, din zi în zi. Mă bucur, zicea Dănulescu.

Pleoapele fetei se ridicau puțin. Îl privea cu sfială, cu o teamă dulce.

— Nu-mi spui nici un cuvînt ?

— Îți mulțămesc, șoptea fata.

— Să mulțamești întîi lui Dumnezeu. E un caz ușor. Și să mulțamești organismului dumitale sănătos.

Din zi în zi doctorul băga de samă că vizitele lui în camera asta se prelungesc mereu, și că, potrivit firii sale tăcute, devine tot mai vorbăreț.

Își zise de la o vreme : «Cu ea pot sta mai mult de vorbă, nu o obosește. Aproape nici nu mai e bolnavă.»

Da, era o fată frumoasă și cuviincioasă ! Nu surprinse nici unul din gesturile acele ale unor femei, care, bolnave, nu-și uită să fie cochete, să-și pună în evidență grațiile. Veronica-i părea chiar fricoasă. Poate era numai neobișnuită, cum nu mai fusese bolnavă, ca, în vreme ce era în pat, un bărbat să se apropie și să se atingă de ea. A mai întîlnit el fete tinere tot așa de timide.

Pentru Veronica întrarea doctorului Dănulescu în camera ei începu să fie o sărbătoare. La gândul că se va deschide ușa și că va intra el, sufletul i se lumina ca și cînd l-ar fi adiat soarele. Începu să se dichisească mai bine, să se uite în oglindă, ceea ce mai înainte, cînd se anunța vizita altui doctor, îi era cu totul indiferent. Aștepta, palidă, ca tînărul acela să-i atingă mîna, fruntea, părul. Uneori, Dănulescu, fără să-și dea sama, o mîngîia pe păr, pe frunte.

Veronica nu se mai putea îndoi, cînd rămînea singură după vizita doctorului, că se îndrăgostise de el. Nu mai era sentimentul acela de protecție, de săltare de la pămînt, de libertate, pe care-l avusese înainte, în tovărășia inginerului Popescu. Era o teamă dulce, o risipire, un fel de robire în sentimentul care pusese acum stăpî-

nire pe ea. Nu se mai simțea slobodă, ci tot mai legată de tînărul ce-i răsărise ca un soare în camera asta de spital. O înduioșare adîncă îi înnodă întreaga ființă. De multe ori îi venea să plîngă, ba chiar plîngea mult, nepuțindu-și stăpîni lacrămile.

Cînd doctorul îi văzu mai întîi ochii roșii de plîns, se alarmă :

— Ce-i cu dumneata, domnișoară Nica ? Ai primit vreo veste rea ?

Ea clătină din cap.

— Ai vro nemulțămire ?

— Nu, șopti ea.

— Dar atunci n-ai nici un motiv să fii supărată și să plîngi. Acuș vei fi cu totul bine și vei putea părăsi spitalul.

Cînd doctorul îi atinse mîna să-i ia pulsul, Veronica simți o tresărire a trupului pînă în vîrful degetelor.

— Ți s-a urît în spital ? zise el cu neîncredere, cutremurîndu-se și el ușor de fiorul fetei.

— Nu ! Dimpotrivă ! Îmi pare rău că va trebui să plec curînd, răspunse ea cu pleoapele de jumătate lăsate.

— Atunci o să prelungim puțin boala, zise el înfiorat. Fata deschise ochii și întîia oară doctorul îi văzu strălucitori, aprinși și radiind o mare bucurie. Era numai bucurie, sau fericire ? Ea îl privi drept în ochi.

— Poți face asta ? Te rog fă-o !

El își puse instinctiv mîna pe fruntea ei.

— Da, zise doctorul, poate că vom prelungi boala... Și luîndu-i ușor mîna, i-o sărută. Apoi ieși grăbit din cameră.

Veronica intra într-un vis din care ar fi voit să nu se mai deștepte. Nu mai exista nimic în lume decît ea

și doctorul Dănulescu. Își uitase și de părinți, și de atelier, și de patroană, deși aceasta se interesa mereu de mersul boalei, și era nerăbdătoare să-i vină cît mai în grabă în atelier. O vizitară și părinții, de mai multe ori. Totuși ea-i uita îndată ce închideau ușa după ei.

Citise multe cărți în care era vorba de iubire ; încercase de multe ori să și-o închipuie... Însă nimic nu era asemănător cu ceea ce simțea ea acum, cu viața în care intrase. Nu se mai îndoia : aceasta era iubirea. Și nu se mai putea îndoii acum nici de iubirea tînărului doctor.

Băgară de samă și ceilalți doctori, și personalul de serviciu, că doctorul Dănulescu se schimbase. Liniile aspre ale tăcerii îi dispăruseră, fața i se luminează, i se îndulci.

Veronica nu se mai gîndea acum la nimic. Nu se mai gîndea la căsătorie, nu se mai gîndea că ar putea fi nepotrivire socială între ea și doctor, nu se mai gîndea să-i spună că ea este doar o simplă croitoreasă. Nu credea că-l înșeală cu ceva, ori că se înșeală pe sine însăși. Acum, ea trăia, atîta tot, și trăia prin el.

Oricît ar fi prelungit șederea în spital, tot trebuia să vină ziua plecării. Patroana stăruia, în urmă amenință că nu mai plătește camera și întreținerea, după cum se angajase.

Se despărțiră, dar numai din spital. Veronica află acum o completare a fericirii ei : peste zi să lucreze cu hărnicie, iar sara să-l întâlnească pe doctorul Dănulescu.

Se întâlneau acasă la Veronica. Uneori, rar de tot, ieșeau împreună la cinematograful sau să ia masa la un

restaurant. Mai adeseori se plimbau, sările, pînă tîrziu, prin parcul oraşului.

Veronica era acum de douăzeci şi doi de ani, dar trăia ca o fată de şasesprezece, îndrăgostită. Ajunsesse de-o candoare fermecătoare, şi-i umplea capul doctorului cu toate copilăriile. El o asculta zîmbind, îi sorbea vocea cîntătoare, îi ridica uşor braţul şi-i săruta mîna.

Trecuse un an, şi iubirea lor se păstra mereu curată. O cunoscuseră şi prietenii de-ai doctorului, şi prietene de-ale Veronicăi. Uneori, în atelier, fetele făceau aluzii. Unele o invidiau, altele se bucurau.

— N-are şi ea dreptul la viaţă? ziceau acestea din urmă.

Într-o sară de iunie se plimbară pînă tîrziu prin parc. Erau înfloriţi teii, şi mireasma lor era covîrşitoare în răcoarea sării. Întreg văzduhul era îmbălsămat. În înălţimi plutea luna, luminînd tare, pălînd stelele din jurul ei. Doctorul o petrecu pînă acasă. Era tîrziu, credea că trebuie să plece. Dar în prag văzu lacrimi în ochii ei. Îi duse braţul uşor peste mijloc, şi trecură pragul.

În cameră, Veronica îl îmbrăţişă, îl sărută, şi-i şopti lăsîndu-şi capul pe umărul lui :

— Doamne, cît sînt de fericită !

Doctorul Dănulescu, întors tîrziu la spital, se opri înaintea camerei în care zăcuse Veronica... Dacă a fost totul numai un vis ? Dacă fata e încă aici, în pătul ei ? Ca într-o halucinare, deschise încet uşa, ca pe vremuri. În cameră ardea un bec acoperit. În pat era o femeie bătrînă. Părul sur îi era desprins din năframă şi împrăştiat pe perna albă... El închise uşa şi se despărţi cu un junghi amar în inimă...

-: Vreme de un an trăiră apoi împreună. Veronicăi nu-i trecu prin cap umbra gîndului de a-i vorbi de căsătorie. Nici el nu pomeni cuvîntul ăsta.

Lumea îi vedea totuși rar împreună. Veronica ajunsese înția croitoreasă din atelierul «Rîndunica». Salariul ei se apropia acum de zece mii lunar. Mai câștiga și cu lucrul acasă, în ore de lucru suplimentare. Nu primea niciodată nici un ajutor de la doctor. Chiar cînd luau masa la restaurant stăruia să plătească ea, ceea ce, la început, îl umilea pe Dănuțescu. Dar ea nu avu tihnă pînă nu-l convinse. Eră cu dreptate să plătească ea — spunea Veronica. El avea un salariu ridicol : șase mii de lei. Avea, e adevărat, locuință și întreținere gratuită la spital. Dar șase mii abia ajungeau pentru îmbrăcăminte și tutun. Ea nu era cheltuitoare. Veșmintele nu o costau aproape nimic. Din cîte-o rămășiță din atelier, pe care patroana i-o dădea bucuros, ea își făcea o rochie, o bluză, de rămînea uimită doamna Dragomirescu. Apoi, cînd era singură, ce cheltuia pe mîncare ? Prînzul îl lua la o pensiune, sara un ceai, două ouă, o felie de pîne cu unt. A, să nu creadă el că cînele sale, cînd era singură, se asemănau cu acelea cînd putea veni el, Vasile ! Atunci era sărbătoare !

De multe ori avea plăcerea să-i facă surprize : baste, albituri. A, să nu creadă că a cheltuit nu știu ce ! Doar materialul. Încolo, sînt lucrute toate de mîna ei. Nu va înțelege el niciodată cît de fericită era cînd lucra la ele !

Veronica începu nu numai să-l înconjoare cu dragostea ei, ci de la o vreme începu să aibă și un simțămînt matern pentru el. Doctorul nu era, de altfel, decît cu patru ani mai vîrstnic decît ea. Subțire și înalt, ras

totdeauna proaspăt, părea cu mult mai tînăr. Și în alinările lui era frăgezime și timiditate de băiat. Cît de mult îl iubea cînd îl vedea cu pleoapele lăsate, printre care abia o dungă de lumină lăsa să i se citească gîndul, dorința. Nici o vorbă, nici o atingere brutală. Rămăsese și acum doctorul sfios care intra în camera ei, acolo, la spitalul de contagioși.

Mamă-sa, Ana, nu bănuia nimic. Veronica mergea din cînd în cînd s-o vadă, și uneori îi ducea cîte-un mic dar : o năframă, un șorț, un pieptărel de lînă croșetat de ea. Ana știa că fata ei cîștigă bine și era mîndră. Simțea un fel de respect față de ea.

După un an și jumătate Veronica se simți însărcinată. Inima-i bătu de bucurie pînă o ameți. Nu o mai părăsi gîndul : «De-acum nu voi mai fi singură pe lume ! Dar pîn-acum am fost singură ? Da, parcă am fost singură, pentru că eu și Vasile sîntem o singură ființă !» Așa simțea. Nu se putea gîndi la ea fără să se gîndească și la el. Nu se putea simți pe sine, fără să-l simtă și pe el. Voia să-și țină însă taina ascunsă. Nu-și putea da sama bine din ce motiv. Să nu-l sperie pe Vasile ? Era un copil încă, cum s-ar simți el ca tată ? Se temea să nu-i deștepte gînduri de îndatorire față de ea, punînd problema căsătoriei ? Se temea să nu se răcească dragostea lui ? Nu-și putea da sama. Așa că nu-i spuse nimic.

Dar doctorul, de la o vreme, băgă de samă. Se albi ca perețele și nu putu spune un cuvînt, încît Veronica încremeni de groază. Dar încet-încet fața lui se luminează, și o bucurie arzătoare îi năvăli în ochi. Își duse ușor brațul în jurul taliei femeii și-i șopti :

— Ne-am jucat mereu, și nu ne-am gîndit că o să vină și jucăria !

Ea-l sărută cu patimă.

— Dragul meu ! Sufletul meu... Și eu...

— Și tu ?

— Și eu m-am temut mereu să-ți spun !

— Ai făcut rău, pentru că jucăria aceea trăbă să aibă un tată !

Veronica nu înțelese îndată, copleșită cum era de fericire.

— Trăbă să ne cununăm, Nico ! zise el cu toată gravitatea. Trăbă să legitimăm copilul ! Nu poate rămînea fără nume, și tu... Dar el se opri.

— Și eu ?

— Sînt legi sociale și morale peste care nu se poate trece, oricît de mare ar fi dragostea noastră. Și tu trăbă să ai un nume, numele meu.

Tînrul vorbi cu glasul lui cald de bariton, cu vocea aceea care nu o minșise niciodată pe Veronica. Ea începu să plîngă.

Tîrziu, cuteză să vorbească :

— Nu aș vrea să-ți fiu o povară în viață, dragul meu ! Poate teama asta m-a împiedecat să-ți spun vestea. Tu ești încă un copil, nu cunoști greutățile vieții și ale familiei. Nu vreau să-ți fiu o piedecă în cariera ta, în viitorul tău. Eu, vezi tu, am pornit de jos, sînt o croitoreasă... Mi-e destul că ești al meu, că m-ai iubit... După hotărîrea ta de azi, nu-mi mai trăbă nici o altă fericire în viață. Voi fi prea fericită cu copilul și cu amintirea ta, cînd destinul tău te-ar chema pe alt drum.

Doctorul rămase uimit. Niciodată nu-i vorbisese atîta — într-un răsuflet — Nica lui. O îmbrățișă ușor, își lipi obrazul de obrazul ei și-i zise :

— Nu mai sînt copil. Am în cîrînd douăzeci și nouă de ani. Apoi se poate ca eu să fi plecat mai de jos decît tine. Tărani sînt și părinții mei. Pe mine m-a purtat la școală un unchieș, un preot căruia i-a murit preoteasa în primul an de căsătorie, fără să-i lase un copil. Vezi, tu nu m-ai întrebat niciodată cine sînt. Apoi tu nu ești, cum ți se paré, o croitoreasă ca oricare alta. Ai patru ani de școală. Ai o diplomă. Și chiar dacă nu ai avea nici o școală, nu-ți cîștigi tu, de ani și ani, pînea cea de toate zilele ? Eu cred că munca și hărnicia sînt un titlu de noblețe pentru oricare om... De-aceea nu te mai gîndi la copilării, sau la prostiile celor care nu înțăleg nimic din viață...

— Ah ! Doamne, unde e Dumitru să te audă ! oftă Veronica.

— Cine-i Dumitru ?

— Într-adevăr, nu ți-am spus niciodată. Tu știi numai că am părinți. Dar am și doi frați : Dumitru, cel mai mare, mai tînăr însă decît mine, și Niculiță, cel mai mic. Acesta își ia acum diploma de învățător. Au învățat amîndoi pînă în clasa a șasea de liceu. Atunci a urmat o perioadă de lipsuri grele pentru familie... Niculiță a intrat în școala normală ca bursier, iar Dumitru s-a făcut muncitor.

— Cum așa ? A rămas cu șase clase, fără să mai facă nimic ?!

— Mi se pare că s-a înscris la comuniști. Acum e la București. Lucrează într-un atelier.

— Și pentru ce doreai să fie aici și să mă audă ?

— Pentru că el nu avea nici o încredere în intelectuali. Înainte de plecare mi-a legat de suflet să nu-l las pe niciunul prea aproape de mine, pentru că toți se pot apropia numai cu gânduri urâte de o fată ca mine.

— Bun frate! zise doctorul... Și să știi că nici nu e prea departe de adevăr. Hei! Lumea e stricată, dar nu numai în pătura de sus, ci și în cea de jos. Cîte fete nu s-au nenorocit așa, în toate clasele sociale!

Veronica puse o condiție pentru căsătorie: să o lase să-și continue profesiunea. Asta ar cînsti-o pe ea foarte mult, și era și un mijloc de cîștig. Îi păru că el se simte umilit. Și chiar era, dar nu pentru ce gîndea Veronica, ci pentru că se gîndea la salariul lui mic.

— Adevărat, eu, deocamdată, cîștig mai puțin decît tine... Dar cînd va veni jucăria, ce-o să faci cu atelierul? Cum te vei duce acolo?

— O să vină atelierul la mine. Pentru croiul meu doamna Dragomirescu e în stare să-mi aducă întreg atelierul acasă. O să ne aranjăm noi, să nu-ți fie frică!

Încă din ziua următoare făcură anunțurile la primărie și dădură vestirile la biserică.

Abia după-amiază Veronica duse vestea și părinților.

Era numai mamă-sa acasă, ca de obicei. Trebui să-i spună de trei ori vestea cea mare, pentru a o putea înțelege și crede.

Ana se ridică de pe scaun, merse în fața icoanelor, se închină și zise:

— Mulțămescu-ți ție, Doamne!

O piatră de moară îi căzu de pe suflet.

Nașă fu doamna Dragomirescu, și naș directorul spitalului epidemic.

Căsătoria făcu vîlvă mare. Fetele din atelierul de mode «Rîndunica» se împărțiră în două tabere : unele erau pizmașe și spuneau că nu o să țină mult căsătoria — pînă va ajunge doctorul la cîștig mai mare. S-a lăcomit acum la salariul Veronicăi. Altele se bucurau și se simțeau onorate în breasla lor.

Tatăl, Ion Roșu, fu singurul nemulțumit, și, poate, acolo departe, Dumitru. Îl chemară și pe el la nuntă, dar nu-i învrednici cu nici un răspuns. Ion Roșu era nemulțumit și pufnea mereu, pentru că, după convingerea lui, fată-sa intrase într-o clasă socială care, ca mîine, va fi desființată. Se mai împacă numai cînd înțelese că Veronica nu-și va părăsi profesiunea de croitoreasă și că va lucra în atelier, ca și mai înainte.

IX

Ion Roșu nu discutase, în casă cu nevasta, niciodată politică. Nici pe vremea cînd era în sat, și trăia și mamă-sa, Veta, și cînd, sările, se certau pentru că-și pierdea vremea în propagandă pe sate cu avocatul Crețu și cu alți domni.

Nu discută nici acum.

Știa că în organizație sînt și femei și fete muncitoare destule. Era un punct asupra căruia nu se împăca deloc cu ceilalți organizatori ai mișcării.

Da, avusese el prilejul să se convingă că tovarășele erau mai aprinse decît bărbații, că sînt mai curajoase în acțiunile de pregătire împreunate adeseori cu primejdii,

mai gata de inițiativă. Însă el nu avea încredere în ele, nu avea încredere în neamul femeiesc, cînd era vorba de o acțiune puternică și de durată.

— Ele sînt foc de paie, le spunea Ion tovarășilor, repede se însuflețesc, dar cînd li se vor pune piedeci serioase, repede se vor stinge. Se vor da laoparte, ori ne vor trăda. Nu ! Muierea să-și vadă de oala de la foc și să nu se amestece în lucrurile bărbaților.

El își uita că femeile din mișcare demult nu-și mai vedeau de oala de la foc, că erau muncitoare, în rînd cu bărbații, de dimineața pînă sara, că multe din ele poate nici nu știau să facă o fiertură. El, în punctul ăsta, rămăsese la convingerile lui de-acasă, și adeseori se certa cu ceilalți. El stăruia ca, fiind în pragul răsturnării celei mari, să scoată femeile din organizație, sau cel puțin din rîndurile de conducere.

— Cine dracu a mai pomenit femeie-căpitan, sau femeie-primar ?! izbucnea Ion adeseori.

Zadarnic încercau ceilalți să-i arate rolul femeilor în toate revoluțiile, ori îi dădeau broșuri cu viețile marilor revoluționare. Cînd nu se mai putea opune argumentelor și evidenței, el isprăvea totdeauna discuția cu vorbele :

-- Zadarnice sînt toate ! Femeia a scos pe Adam din rai ! Cu femei în frunte nu vom intra nici noi în raiul muncitoresc.

Fiind aceasta convingerea lui, pe Ana nu o ținea vrednică s-o informeze despre activitatea lui de acum.

Îndoctrinat, Ion deveni în scurtă vreme unul dintre cei mai buni propagandiști și organizatori și era nerăbdător să înceapă lupta, răsturnarea cea mare. Era de un

curaj orb, care adeseori îl punea în primejdia de a fi descoperit de organele poliției și ale siguranței. De cîteva ori a fost pus sub supraveghere deosebită, ca una din căpeteniile organizației comuniste din oraș. Mai ales de cînd începuse să apară și să se distribuie, clandestin, un mic ziar și broșuri incendiare, din care Ion se lămurea din zi în zi mai mult asupra dreptății clasei muncitoare de a înlătura prin revoluție clasa conducătoare și a întemeia o lume nouă pe dreptatea mulțimilor nenorocite din lumea întreagă.

Nici ziarul, nici broșurile acestea nouă nu purtau, ca toate celelalte de altfel, nici o indicație asupra autorului. Dar Ion era convins că toate sînt scrise de același om, și ar fi dorit să știe cine-i. El băgase demult timp de samă că, deși era între fruntașii organizației, lui i se tănuiesc încă multe lucruri. Că alții sînt mai inițiați. Între aceștia îl socotea și pe Ion Dobre, care-l adusese aici, și care făcea, adeseori, naveta între oraș și capitală, lipsind uneori cu săptămînile.

Într-o zi îl întrebă pe Dobre despre autorul broșurilor și redactorul ziarului. Ion Dobre-i spuse fără înconjur :

— E un tovarăș tînăr. Un om cu carte. A făcut șase clase liceale. Așa mi s-a spus și mie.

— Șase clase liceale ? se miră Ion.

— Ei, ce te miri ? Avem în rîndurile noastre mulți cărturari : advocați, medici, ingineri, care s-au convins de necesitatea revoluției noastre.

— Și cum îl cheamă ? întrebă Ion neliniștit.

— Mi s-a spus că e unul Vasile Micu.

— Hm ! făcu Ion decepționat.

În sufletul lui ar fi dorit ca autorul să fie Dumitru. Și el avea șase clase de liceu.

— Numele autorului nu importă, zise Dobre. Ceea ce este de căpetenie e că scrie. Și scrie bine !

— Scrie cu suflet ! zise Ion.

Broșurile veneau din capitală, dintr-o tipografie clandestină, și multe erau scrise chiar de Dumitru Roșu, cunoscut între tovarăși sub numele de Vasile Micu, iar de către cei inițiați sub o cifră. Ion, familia, nu știa nimic. Ana îi scria, din cînd în cînd, pe adresa cu numele lui cel adevărat. Dar îi scria, și Ana, tot mai rar, pentru că băiatul, mai ales după căsătoria Veronicăi, nu-i mai răspunse la nici o scrisoare.

În cîteva rînduri Ana trecu prin clipe de groază : Ion fu arestat și ținut mai multe zile la poliție. Li s-au făcut percheziții acasă, dar Ion dusesse demult toate broșurile de propagandă la centru, pentru biblioteca clandestină dintr-o mare uzină.

De fiecare dată a fost eliberat, neputîndu-se aduce dovezi împotriva lui. Veni un răstimp de mari frămîntări muncitorești, cînd Ion a fost ținut în arest și cîte-o lună de zile. Uneori a fost și bătut pentru a face des-tăinuiri.

Ana trăia acum mereu cu groaza în suflet. Înțelese în sfîrșit că nu-i vorba de vreo bandă de falsificatori de bani, cum crezuse la început, ci de o tovarășie muncitorească — primejdioasă, de vreme ce era vînată de poliție.

Liniștea și siguranța de pînă acum a Anei începură să se clatine. Viața i se întunecă din nou, și nu mai avea zi bună decît cînd o vedea pe Veronica.

Mergea acum mai des pe la ea, să-și vadă nepotul. Veronica născuse un băiat voinic, care împlinea în curînd anul, și care o cunoștea pe Ana de departe, întinzînd brațele spre ea.

După știrile rele ce ținură toată iarna, după percheziții și dețineri de muncitori, urmă un răstimp — pînă prin septembrie — de liniște desăvîrșită. Se auzea că mișcarea ce se pregătea ar fi fost sugrumată în fașă. Dar în presara zilei de zece septembrie Ion Dobre îl luă laoparte pe Roșu și-i zise :

— Sîntem în prag. Ordinele pentru la noapte nu le mai dăm noi. Le dă șeful întregii mișcări din oraș. Le-a și dat multora dintre conducători. La miezul nopții încetează uzinele cu foc continuu, se opresc trenurile, punem stăpînire pe poștă, pe telegraf, pe poliție, și în toată țara. Totul e, cum știi, pregătit.

Încercarea de revoltă însă nu reuși, oricît de bine pregătită au crezut-o conducătorii ei. Greva de la căile ferate nu izbucni. Nucleele pe care le crezură sigure în armată și în poliție, nu se mișcară. Dimpotrivă ! Intervenția poliției și armatei în toate centrele unde se produse mișcarea, restabili într-o zi ordinea. Au fost cîteva victime de-o parte și de alta. Au urmat apoi cercetările, judecățile și pedepsele.

Ion Roșu fu condamnat la trei ani de muncă silnică. Se spunea că avusese un revolver și că în toiul ciocnirilor a tras. Dar nu se putu constata că ar fi omorît pe cineva.

Se dădu, în cursul cercetărilor, și de urma lui Dumitru. Fu identificat sub numele lui adevărat, dar pe el nu au putut pune mîna. Se spunea că a putut fugi în

străinătate, dimpreună cu alții. Fu condamnat, în lipsă, la zece ani de muncă silnică.

Ana ieși din noile nenorociri cu o mare depresiune sufletească. Părea că nu mai cunoaște pe nimeni. Nu vorbea cu ziua de cap. Zadarnic o chema Veronica la ea : nu voia să se miște din casă.

Dar peste o lună o scoaseră proprietarii : nu mai avea cu ce plăti chiria. Se deșteptă într-o zi că nu mai are bani nici pentru pîne. Căută prin toate locurile obișnuite unde-și ținea banii, dar nu mai află nimic. Nu-i venea să creadă. Căută din nou, răscolind totul prin casă. Zadarnic.

Nu avu încotro, se mută la fată. Veronica era bucurasă : copilul va fi în grija cuiva. Dar Ana rămase în casă ca o bucată de lemn. Ochii îi erau pustii. Dacă n-o îmbiau anume, cu stăruință, și-ar fi uitat și să mănînce.

În aceeași toamnă doctorul Vasile Dănulescu părăsi spitalul de epidemici și trecu la un altul, ca medic secundar. Făcea și practică. Luaseră o locuință mai mare, unde-și avea și cabinetul. Alerga și pe la bolnavi pe-acasă.

Într-o zi cu ploaie și cu vînt rece de toamnă tîrzie, umblînd de la un bolnav la altul, răci, căpătă o pneumonie, și, în zece zile, muri.

Veronica se luptă, cu sălbătăcie, să-l scape. N-a fost doctor în oraș pe care să nu-l aducă la patul lui Vasile. N-a fost slujbă pe care să n-o fi dat preoților să i-o facă. N-a fost biserică în oraș unde să nu fi lăsat daruri.

N-a fost noapte pe care să nu o fi petrecut rugîndu-se în genunchi.

Cînd Vasile închise pentru vecie ochii, căzu și ea leșinată, jos, lângă patul lui. Nu s-a mai putut ținea pe picioare pînă în ziua înmormîntării, de care se îngriji doamna Dragomirescu, patroana atelierului «Rîndunica». Chiar și atunci, nu-și mai cunoștea copilul, nu o mai cunoștea pe mamă-sa.

Deznădejdea care-i striga din întreaga ființă, deși nu mai putea plînge, mișcă adînc pe toată lumea venită la înmormîntare. O cunoșteau multe femei, toate o iubiseră. Era o pildă de cinste și de hărnicie, și, în aceeași vreme, o femeie binevoitoare. Acum era numai umbra ei. Durerea-i dădu puteri să poată fi de față la înmormîntare, dar apoi zăcu, între moarte și viață, două săptămîni, fără să aibă o boală anume.

Cînd își veni în fire, ceru copilul. Privindu-l, ochii și obrazii ei se luminau ca și cînd ar fi avut în față soarele, care ieșea încet-încet din nori. Oftă din adînc, își strînse băiatul la sîn, și șopti :

— Sufletul meu ! Viața mea ! Nu m-a lăsat Dumnezeu singură pe lume !

Își aduse aminte acum și de mamă-sa și-i spuse slujnicei s-o cheme.

Fata se miră :

— Cum ?! Doamna nu știe ?!

— Ce să știu ?

— Nu mai e aici. A plecat în sara cînd a murit domnul doctor.

Veronica nu mai știa ce s-a întîmplat în jurul ei din clipa în care leșinase, pînă în ziua înmormîntării. Dar atunci o văzuse parcă și pe mamă-sa între femei...

Trimise slujnica să o caute pe unde bănuia că s-ar fi putut duce.

Nu era nicăieri.

Lămuriri îi putu da numai doamna Dragomirescu.

— Da, a plecat, scumpa mea Nica, în sara nenorocirii... Nu în oraș. Acasă, în satul ei s-a dus !

La privirea nedumerită a Veronicăi, patroana zise :

— S-a întîmplat ceva neobișnuit cu ea în sara aceea. Știi că, sărmana, era mai mult o moartă vie. Parcă nimic n-o mai interesa. Și boala lui Vasile a lăsat-o în aceeași stare. Tu, sărăcuța de tine, n-ai mai putut vedea nimic. Dar eu mă miram că nici nenorocirea, nici durerea ta, nu i-au dat un strop de viață. — Ea tăcu și își duse batista la ochi. Apoi continuă : Ei bine, cînd ai leșinat tu, bătrîna s-a sculat repede de pe scaun, a venit lîngă pat, a pus mîna pe fruntea lui Vasile, apoi pe fruntea ta, s-a înțepenit pe picioare, și-a dat capul pe spate și a început să zbiere : «Aici e iadul ! Aici e iadul ! Aici e iadul ! Nu mai pot rămînea în iad. Trăbă să plec la casa mea, în satul meu ! Blăstămată am fost din ceasul cînd l-am părăsit !» I-am spus că nu se poate să te lase chiar acum, să rămîină baremi pînă după înmormîntare. Dar fu cuprinsă de o furie nervoasă, ne dădu în laturi pe toți, și ieși ca o zănatecă în stradă. Cred că ea era încredințată că și tu ai murit.

— Săraca mama ! Multe au trecut și peste capul ei, suspină Veronica.

Dar copilul lumina în brațele ei ca un bulgăre de soare, și bucuria de viață izbucni în ea cu putere :

— Voi trimite să o caute în sat și să o aducă aici, zise ea.

Ana era acasă, dar nu voi să vină. Omul care îi aduse Veronicăi vestea i-a mai spus că mamă-sa s-a bucurat auzind că ea trăiește, că e sănătoasă, dar că mai mult nu-și va pune piciorul în orașul ăsta blăstămat.

Veronica se gîndi că mai aveau în sat șase iugăre de pămînt din moșia de odinioară. Dar acum, în cap de iarnă, fără nimic, ce va face maică-sa în sat? Îi trimise bani și stăruia din nou să vină la ea. Mai încercă o dată în preajma Crăciunului, dar fără nici un rezultat. Crainicii trimiși îi spuneau că mamă-sa era acum în toate mințile, că vorbea liniștită, își vedea de gospodărie, că și-a pus casa în rînduială, că are lemne și, cu banii ce i-a trimis, nu mai duce lipsă de nimic. Dar de venirea la oraș nici nu voia să audă. Și dacă stăruiau, începea să devină furioasă.

Veronica ajunsese croitoreasă vestită în tot orașul, și în orașele mai mici din apropiere. Renumele atelierului «Rîndunica» era tot mai legat de numele ei.

Într-o zi, pe cînd era în vizită la Veronica, doamna Dragomirescu îi zise :

— Nico, vreau să-ți fac o propunere. Atelierul merge din zi în zi mai bine. Aș fi necinstită dacă nu aș recunoaște că arta și știința ta aduce atîta lume la mine. De aceea am crezut că ar fi lucru drept să te fac coproprietară la «Rîndunica». Și cînd n-oi mai fi eu, tu să mergi înainte.

Veronica se simți adînc mișcată. Abia-i putu răspunde :

— Ești foarte bună, ai un suflet nobil, doamnă Dragomirescu. Am simțit și am știut întotdeauna. Mi-ai dat nenumărate dovezi ! Ce noroc am avut eu că dum-

neata ți-ai deschis atelierul la noi, chiar cînd eu căutam de lucru. De multe ori m-am gîndit ce s-ar fi putut alege de mine cu o altă patroană. Ți mulțămesc din tot sufletul, dar eu nu am un capital cu care aș putea ajunge coproprietară.

— Draga mea, de capital nu e nevoie. Tu l-ai tezaurizat în cîștigul de pînă acum al atelierului. Și, în definitiv, nici nu-i vorba despre tine, e vorba de fina mea, și de finul meu. Nu te-am cununat eu? Nu l-am botezat eu pe ștrengarul ăsta?

Și, vorbind, luă copilul în brațe și-l sărută pe amîndoi obraji.

Veronica-i strînse mîna. În ochii ei se iviră lacrămile.

— Nu voi putea uita niciodată cumințenia ta și a lui Vasile, cînd, și după cununie, ai continuat munca în atelier, adăogă doamna Dragomirescu. Ai dat prestigiu nou firmei noastre! Da, nu zîmbi, așa este! Căci marea majoritate a intelectualilor noștri socotesc o degradare ca soțiile lor să cîștige din munca în ateliere. Le vreau pe toate profesoare, funcționare. Pe cînd o rochie frumoasă e o operă de artă. E o muncă potrivită pentru noi femeile. Iar munca înaltă, nu înjosește...

În atelier vestea fu primită cu însuflețire. Respectul de care se bucura doamna Dragomirescu crescuse, de asemenea și autoritatea ei.

Veronica avea acum suficiente mijloace materiale. Începu să facă depozite la o bancă din localitate: se gîndea la creșterea copilului. Voia să-l pună la adăpost de ceea ce s-ar mai putea întîmpla.

X

Niculiță era acum, de doi ani, învățător într-un sat de la granița de vest. El se ceruse acolo. În școala normală se dezvoltase pe-o linie dreaptă, după cerințele firești ale sufletului său de țăran, care răbufnea mereu și în tată-său : voia dreptate și lumină pentru români.

Veronica stăruia să vină învățător în satul lor natal, unde mai aveau casa, șase iugăre de loc, și unde mama-sa trăia singură. Dar Niculiță nu se învoi, pînă ce Veronica nu-i scrisese amănunțit despre toate nenorocirile ce căzuseră pe mama lor.

Postul nu era vacant, dar Veronica stăruia pe lîngă titular să facă schimb cu fratele său, arătîndu-i motivele. Și acela, tînăr neînsurat, se învoi, cunoscînd și el nenorocirile ce dăduseră peste familie.

Niculiță își află un teren de activitate și în satul lui. Moșioara o schimbă în doi ani într-o mică fermă model ; înjgheabă o cooperativă de consum, înființă un cor mixt bisericesc și, la școală, o mică bibliotecă.

Deși năcazurile o îmbătrîniseră mult, Ana arăta mult mai bine de cînd se întorsese în sat. Reîntreprinderea în mediul în care crescuse fu cel mai bun leac împotriva depresiei spirituale ce pusese stăpînire pe ea din noaptea care-i duseseră în temniță bărbatul, iar pe Dumitru îl pierduse în lume. Zile de-a rîndul, la început, rătăcea prin curte, prin grădină, în frigul pe care nu-l simțea. Se uita la casă, la șură, la grajd, pipăia fiecare pom din grădină. Încet-încet le recunoștea pe toate și avea senzația că vine dintr-o călătorie depărtată.

Da ! Trecuse multă vreme de cînd nu le mai văzuse. Dar lucrurile rămăseseră aceleași, mai învechite într-adevăr, dar totuși aceleași, deși între ele și ea simțea scurgerea vremii ca pe o veșnicie.

Amintirile întrară în ea ca o ploaie binefăcătoare, și o spălară parcă de zgura rea ce-i acoperea întreaga ființă. Venirea lui Niculiță ca învățător în satul lor de obîrșie, dragostea de mamă cu care îl înconjură o vindecă și de restul deprimării spirituale ce mai stăruia în sufletul ei. Era o fericire pentru ea să-i aștearnă patul, să-i spele rufele, să-i facă demîncarea. Privirile și obrazii începură să i se lumineze din nou, și se întrema văzînd cu ochii. Era mulțumită de felul cum lucra Niculiță moșia. Era mîndră cînd băiatul ei conducea corul la biserieă. Se bucură cînd văzu că-i bine pusă pe roate cooperativa de consum din sat, se însuflețea de cîntecele și declamările copiilor la festivalurile școlare. Dar nu se putea împăca cu vorbirile pe care le ținea, cu acel prilej, în fața mulțimii de săteni. Pentru ce erau de lipsă ? Pentru ce se amesteca Niculiță în trebile lumii și ale țării ? Adunările mari de popor îi repugnau instinctiv. Își aducea mereu aminte de bărbatul său, Ion. Așa a început a-și pregăti nenorocirea : făcînd propagandă în adunări, pe sate, cu avocatul Crețu și cu alții ; amestecul lui unde nu-i fierbea oala l-a dus pînă la temniță. Își aducea aminte de adunările acelea muncitorești la care l-a văzut și pe Dumitru al ei. Era încredințată că nenorocirea copilului de la adunările acelea se trage.

Pentru ce pornea acum și Niculiță pe același drum ? Pentru ce nu lăsa pe oameni în pace, să trăiască după cum le-au trăit moșii și strămoșii ? Credi ei că oamenii

nu știu ce le trebuie, că au nevoie de îndrumări, de propagandă ? Ba, oamenii știu ce le trebuie, și fără sfaturile altora ! Știu cum să trăiască, numai să aibă cu ce. Și dacă nu au, trăiesc și așa, cum le-au trăit înaintașii, și nu se face gaură în cer pentru asta.

Ana nu întîrzie să-i descopere toate aceste frămîntări și băiatului. Îi era tot mai frică, de cîte ori Niculiță începea să vorbească oamenilor.

Trecu un an, trecură doi, și nimic nu se întîmplă din temerile mamei.

În vremea asta Ana avu din nou curajul să meargă la oraș, s-o vadă pe Veronica, să-și vadă nepotul. Îmbătrînise tare, dar era încă sprintenă și ușoară.

Întremată trupește și sufletește, ea nu mai simțea nici o frică față de oraș. Îl privea totuși ca pe-un dușman. Însă ca pe-un dușman pe care, într-o măsură oarecare, îl biruise.

Venea mai des și pentru a-și vedea nepotul, care era măricel, voinic și sănătos, dar și pentru a sta de vorbă cu Veronica. Voia să o convingă să se mărite a doua oară. Cum să rămîină, nevastă tînără, toată viața singură ?

— Nu sînt singură, răspundea regulat Veronica. Am copilul.

Uneori bătrîna se gîndea că poate nu s-ar afla cine să o ia de nevastă. Dar Veronica îi risipi aceste temeri.

— Nu, mamă dragă, dacă aș fi vrut să mă mărit, o puteam face îndată ce s-a împlinit anul de doliu. M-au cerut și mă cer destui oameni de bună condiție socială. Azi sînt o partidă bună pentru mulți. Dar eu cred că mi-am avut din plin partea mea de fericire în viață.

Nu mă pot gîndi la alt bărbat. Nu mă trage sufletul. Și apoi, ar mai fi și lucru urît, și păcat.

— Pentru ce să fie păcat? Rar rămîne o văduvă tinăra nemăritată, cînd e și frumoasă și are și avere.

— Pentru mine ar fi păcat. Nu aș mai putea să mă uit la copil. Nu! cu asta s-a isprăvit! Dar să nu crezi că-mi pare rău, că nu aș fi mulțămîtă în lume: am copilul, am pentru cine trăi. În loc să stărui pentru recăsătorirea mea, mai bine i-ai afla lui Niculiță o nevastă.

Avea dreptate. Se gîndise și Ana, de multe ori.

Într-o zi întră veselă în locuința Veronicăi.

— Mi se pare că și-a găsit el una. E o învățătoare tinăra, abia ieșită din școală. S-a făcut la școala noastră încă un loc de învățător, și a venit fata aceea. Dar mie-mi pare că se cunosc mai demult.

Veronica se bucură.

— Dac-a fi cu noroc, să știi că eu îi cunun... Dar dumneata nu te-ai mai hotărît să vii la mine? Cît de bine mi-ai prinde!

— Draga mea, dacă s-ar căsători Niculiță, aș veni bucuros. Dar acuș trăbă să vină tată-tău acasă.

— Doar nu se vor fi împlinit trei ani?! Întrebă mirată Veronica.

— Peste două luni.

— Iată la ce nu m-am gîndit demult! Bietul tata!

— Acum vrea să se apuce de plugărie. Da, șase iugăre tot mai sînt. Mai ales cum le-a pus în rînduială Niculiță. Dar tot nu mai poate fi cu șase ce a fost cu cincisprezece iugăre!

Veronica se gîndi, părea că face o socoteală în cap.

— Cu cît e iugărul la noi în sat, acum?

copiii de azi nu mai ascultă de părinți. Se țin mai cu-mînți decît ei. De altfel, drept să-ți spun, eu nu mai înțăleg nimic din nebunia ce-a cuprins lumea !...

— Sărmană măicuță ! zise Veronica, trecîndu-i brațul pe după grumazi. Nu te supăra. Se spune că-i adună numai pentru niște cercetări. Dar vor veni.

— Așa spun și în sat. Așa au spus și jandarmii. Dar cum să mai înțălegi nebunie ca asta ? Eu nu mai pricep nimic ! Ba înțăleg atît, că toate nenorocirile ni se trag de la omul acela nebun, de la tată-tău, care ne-a scos din sat. Că, iată, numai noi ne frămîntăm și ne chinuim, ceilalți din sat își văd liniștiți de trebile lor... Dar ce să mai spun ? Dumnezeu e deasupra și vede toate. Fiecare cu steaua lui, cum este rînduit !

Ana rămase la fată. Cu o lună înainte de a-și sfîrși osînda, Ion Roșu încercă să evadeze. Fu prins și condamnat la încă un an. Cînd auzi, Ana nu mai putu decît să-și bată palmele și să zică :

— Ce ți-e scris, în frunte ți-e pus !

Și împietrindu-se în convingerea asta, nu mai trăi de-aici încolo decît pentru nepot și pentru Veronica.

Sibiu, 1942, august
(inedită)

CUPRINS

[illegible]

Lector : CONSTANTIN MOHANU

Apărut 1971. Hîrtie tipar înalt tip A. de 63 g/m².
Format 540×840/16. Coli ed. 20,02. Coli tipar 30,25.
A. nr. 4880/1971. C.Z. pentru bibliotecile mari și mici
859—0.

Tiparul executat sub comanda nr. 10 379
la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii”,
Piața Scînteii nr. 1, București
Republica Socialistă România